

*Eθnikon
Kentron
Koinonikōn
Epynōn*

**ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ
ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΥΜΦΩΝ**

νπδ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

AΘΗΝΑΙ
1971

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΜΦΩΝ
(ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΑΓΑΠΗΣ)

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΥΜΦΩΝ
(ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΑΓΑΠΗΣ)

*Συμβολὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν,
Ψυχολογίαν καὶ Κοινωνιολογίαν*

δπδ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1971

Library of Congress Catalog Card Number: 77-180635

Copyright Εθνικού Κέντρου Κοινωνικῶν Έρευνῶν — Σοφοκλέους 1, Αθήναι

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΜΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

"Ηδη ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν ἑδωλίων τὰ διαφέροντα ἡμῶν ἐστρέφοντο πρὸς τὴν ποιμαντικὴν θεολογίαν, ἵδιαιτέρως δὲ πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας.

Αἱ ἀνησυχίαι καὶ ἀναζητήσεις τοῦ περὶ ἡμᾶς νεανικοῦ κόσμου ὡς πρὸς τὰ θέματα τῆς ζωῆς τῶν φύλων καὶ τῆς συζυγίας ὥθησαν ἡμᾶς νὰ ἐπιδοθῶμεν εἰς εἰδικὰς σπουδὰς, παραλλήλως πρὸς τὴν διεύρυνσιν τῆς θεολογικῆς ποιμαντικῆς καταρτίσεως, συγκεκριμένως εἰς σπουδὰς ψυχολογίας ἀφ' ἔνος, καὶ οἰκογενειακῶν ἐπιστημῶν (*sciences familiales et sexologiques*) ἀφ' ἔτερου, δυναμένας νὰ περιγράψουν τὰς ψυχολογικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς διαστάσεις τῶν ἐν λόγῳ θεμάτων καὶ νὰ βοηθήσουν εἰς μίαν ὀλοκληρωμένην κατανόησιν τῶν προβλημάτων τοῦ γάμου τῶν ἀνθρώπων.

Ο διάλογος πρὸς τὰς ἐπιστήμας ταύτας ὑπῆρξε καὶ ἔξακολονθεῖ νὰ παραμένῃ τραχύς. "Ἄλλη ἡ ἀφετηρία τοῦ θεολόγου καὶ ἄλλη ἡ τοῦ ἐργάτου τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν. Διατηροῦντες τὰς ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ πεδίου ἐπιφυλάξεις, ὡς πρὸς τὰς δυνατότητας τοῦ διαλόγου τούτου, προσεπαθήσαμεν νὰ δείξωμεν —ὡς πρῶτον στόχον— τὴν συμβολὴν τῶν πορισμάτων τῶν ἀνθρώπων ἐπιστημῶν εἰς μίαν ἐπίκαιον ποιμαντικὴν προετοιμασίαν διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Κατὰ ταῦτα ἡ παροῦσα ἐργασία οὕτε φιλοδοξεῖ νὰ καλύψῃ δλον τὸν χῶρον τοῦ γάμου, οὕτε νὰ εἴπῃ τὸν τελικὸν λόγον ἐφ' δλον τῶν προβλημάτων τὰ δποῖα θέτει. Θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι παρέχει κυρίως μίαν μέθοδον ἀντιμετωπίσεως τοῦ θέματος. Δι' αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς μεθόδου προσεπαθήσαμεν νὰ προσεγγίσωμεν τὰ ἀναφυόμενα προβλήματα καὶ νὰ ἀναζητήσωμεν δυνατὰς λύσεις.

Απὸ τῆς θέσεως ταύτης ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν θερμῶς τὸν σεβαστὸν καθηγητὴν κ. Κωνσταντίνον Μουρατίδην διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς ἀναθέσεως θέματος διδακτορικῆς διατριβῆς ἐκ τῆς Ποιμαντικῆς τῆς οἰκογενείας, ζωτικὴν σημασίαν ἔχοντος διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ "Εθνους. Ἡ βοήθεια αὐτοῦ ὑπῆρξε πολυτιμοτάτη καὶ λίαν εὐμενῆς ἡ πρὸς τὴν τροφὸν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου

³Αθηνῶν εἰσήγησις. Θερμόταται εὐχαριστίαι ὀφείλονται ἐπίσης πρὸς τὸν λοιπὸν κ.κ. καθηγητὰς τῆς Σχολῆς, οἵ δποῖοι παρέσχον πολυτίμους ὑποδείξεις διὰ τὴν ἐργασίαν ἡμῶν τιμήσαντες μάλιστα αὐτὴν δι' δμοφώνου ἐγκρίσεως.

Χάριτας ὀφείλομεν ὡσαύτως εἰς τὸν ἐκλεκτὸν φίλον καὶ συνάδελφον κ. Γεώργιον Καφάνην, δ. θ., ὃς καὶ εἰς τὸν ἀγαπητὸν φίλον κ. Θεόδωρον Παπακωνσταντίνον, δ. φ., διὰ τὴν κριτικὴν αὐτῶν καὶ τὰς φιλικάς των ὑποδείξεις.

⁴Η δημοσίευσις τῆς ἐργασίας ταύτης κατέστη δυνατὴ δι' ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν, κατόπιν θερμῆς εἰσηγήσεως τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Ἡλία Δημητρᾶ, δπως περιληφθῇ εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Κέντρου, διὸ καὶ ἐκφράζομεν τὰς βαθυτάτας ἡμῶν εὐχαριστίας. Εὐχαριστοῦμεν ἐπίσης θερμῶς τὸν διά της προσωπικοῦ τοῦ ΕΚΚΕ συμβαλόντας κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἐκτυπώσεως.

Τέλος διμολογοῦμεν δτι ἡ παροῦσα ἐργασία δυσκόλως θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἀνεν τῆς ἀόντον συμπαραστάσεως τῆς φιλτάτης συζύγου καὶ συνεργάτιδος ἡμῶν κατὰ τὴν κοπιώδη περίοδον τῆς συγγραφῆς.

⁵Αθῆναι, 27 Αὐγούστου 1971

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σελίς 9
15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΠΡΟ·Υ·ΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΥΜΦΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ: ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	27
I. Πρὸς τὴν θεολογίαν τοῦ γάμου	29
II. Ἡ ἱερολογία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου	37
1. Τὸ κείμενον αὐτῆς ὡς πηγὴ διατυπώσεως μιᾶς θεολογίας τοῦ γάμου	37
2. Ἰστορικὴ ἐξέλιξις τῆς ἱερολογήσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καὶ τοῦ κειμένου αὐτῆς	42
3. Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῆς θεολογίας τοῦ γάμου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱερολογίας αὐτοῦ	51
III. Ἀρχαὶ ποιμαντικῆς τοῦ γάμου	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΥΜΦΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	56
I. Βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχολογίας τῶν μελλονύμφων	57
II. Οἱ μελλόνυμφοι ἐνώπιον τῆς συγχρόνου δομῆς τοῦ γάμου	59
1. Χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς οἰκογενείας	61
2. Δυσκολίαι τῶν σημερινῶν ζευγῶν	63
3. Πρὸς ὑπέρβασιν τῶν δυσκολιῶν	64
III. Εἰδικὰ προβλήματα τῶν μελλονύμφων κατὰ τὴν περίοδον τῆς μνηστείας	65

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΥΜΦΩΝ ΕΝ Τῇ ΠΡΑΞΕΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ: Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	71
I. Ἡ προετοιμασία τοῦ γάμου ὡς προετοιμασία ἀγάπης	71
II. Ἡ προετοιμασία τοῦ γάμου ἔργον τῆς Ἑκκλησίας	76
1. Ὁργάνωσις καὶ φορεῖς τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου	77
2. Περιεχόμενον τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου	82
3. Σκοποὶ τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου	85

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ: Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΟΜΑΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΓΑΜΟΥ	93
I. Σύστασις, σύνθεσις, ἀρμοδιότητες αὐτῆς	93
II. Αἱ προϋποθέσεις συμμετοχῆς εἰς τὴν ποιμαντικὴν διμάδα πρετοιμασίας γάμου	96
1. Ἡ ἔννοια τῆς στάσεως	97
2. Τὰ ἀντικείμενα τῆς στάσεως τῆς ποιμαντικῆς διμάδος	98
α. Ἡ ἀποστολὴ	99
β. Ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ	99
γ. Ἡ μέθοδος	100
δ. Οἱ μελλόνυμφοι	101
ε. Οἱ συνεργάται	110
3. Ἡ στάσις τῆς ποιμαντικῆς διμάδος καρπὸς βαθμιαίας ἐξελίξεως καὶ μίμησις τῆς στάσεως τοῦ Θεοῦ	111
III. Αἱ λειτουργίαι (ρόλοι) τῆς ποιμαντικῆς διμάδος προετοιμασίας γάμου	113
1. Ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν μελλονύμφων καὶ ἡ μετάδοσις τοῦ δρθιοδόξου χριστιανικοῦ μηνύματος περὶ γάμου	114
α. Συνθῆκαι κατάλληλοι τῆς μεταδόσεως ἐνὸς μηνύματος	114
β. Ἡ προσωπικὴ συμμετοχὴ τῶν ὑπευθύνων εἰς τὸ ὑπὸ μετάδοσιν μήνυμα	118
2. Ὁ καθοδηγητικός, παιδαγωγικός καὶ μορφωτικός ρόλος	119
3. Συμβολὴ τῆς ποιμαντικῆς διμάδος εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ αἰσθήματος ἀνασφαλείας τῶν μελλονύμφων	123
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΠΡΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	126
I. Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου	126
1. Παράγοντες ἐπηρεάζοντες τὸν καταρτισμὸν προγράμματος ἐκδηλώσεων	126
2. Καθορισμὸς τῆς ἐκτάσεως τοῦ μηνύματος καὶ ἔνταξις αὐτοῦ ἐν προγράμματι	127
II. Τὰ μέσα τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου	133
1. Ἡ συνάντησις μετὰ συζητήσεως	134
2. Μέθοδοι καὶ βοηθητικὰ μέσα διευκολύνοντα τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν συνάντησιν	137
3. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν καταλλήλων μέσων	141
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	143
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	149
ΠΙΝΑΞ ΠΑΤΕΡΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ	169
ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	169
ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΩΝ	171
ΠΙΝΑΞ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΝ	173

ΠΙΝΑΞ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

- (B) : δεικνύει τὴν ἐν τῷ μνημονευομένῳ ἔργῳ συγκέντρωσιν σημαντικῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.
- ΒΕΠΕΣ : Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐλλησιαστικῶν Συγγραφέων, τόμοι 1-42. Ἀθῆναι (Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) 1955-1971.
- δ. δ. : διδακτορική διατριβή.
- Ἐκδ. : Ἐκδόσεις.
- ἐκδ. : ἐπιστημονικὸς ἐπιμελητὴς ἐκδόσεως (Herausgeber, éditeur, editor).
- HPT : Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in Ihrer Gegenwart, I - IV. Freiburg i. Br. - Basel - Wien (Herder) 1964-1969.
- ΘΗΕ : Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἔγκυλοπαιδεία, 12 τόμοι. Ἀθῆναι (Ἐκδοσις Ἀθ. Μαρτίνου) 1962-1968.
- PG : J. - P. Migne, Patrologiae cursus completus : Series graeca 161 τόμοι, Parisiis 1857-1866.
- PL : J. - P. Migne, Patrologiae cursus completus : Series latina, 221 τόμοι, Parisiis 1844-1864.
- Σ : Σημείωσις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλαχώς διαπιστοῦται σήμερον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Κράτους καὶ πολλῶν ὄργανισμῶν διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο ἔκφραζεται ὡς ἀνησυχία διὰ τὴν ἔξελιξιν καὶ τὸ μέλλον τοῦ θεσμοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ ὡς φροντίς καὶ μέριμνα διὰ τὴν προώθησιν καὶ προαγωγὴν τῶν οἰκογενειακῶν ἀξιῶν ἀφ' ἑτέρου.¹ Ἐπίσης ἔκφραζεται συγκεκριμένως εἰς σειρὰν σκέψεων καὶ προγραμμάτων δράσεως περιλαμβανόντων ποικίλα νομοθετικά, προνοιακὰ καὶ λοιπὰ μέτρα.²

1. Πρβλ. ὅσα λέγεται διαπιστοῦται σήμερον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Κράτους καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ πάσης Ευρώπης: «Ἡ οἰκογένεια σήμερον ὑφίσταται κλυδωνισμὸν ἐκ μέρους πολλῶν ἔξωτερικῶν αἰτίων. Πρέπει εἰς πρώτην φάσιν νὺν ἀποτρέψωμεν τὴν διάλυσιν τῆς οἰκογενείας καὶ κατόπιν δ' ἀγώνα μας θὰ στραφῇ μὲ σύστημα εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ καταπολέμησιν τῶν αἰτίων» (ἐν Ἐκκλησίᾳ 47 (1970) 8, σ. 137). Πρβλ. ὁσαύτως τὰς ἀνησυχίας τῆς γαλλικῆς Ιεραρχίας ἔκφραζομένας εἰς τὸ ἀνακοινωθὲν τῶν ἐπισκόπων «Menace sur l'homme et la famille», ἐπ' εὐκαριότητας τῆς συνελεύσεως τῆς Ιεραρχίας κατὰ Νοέμβριον 1969 ἐν Λούρδῃ (ἐν Supplément au Courrier Catholique de l'Information τεῦχ. 158 (mars 1970) σ. 87-91).

2. Μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρομεν ἐπὶ παραδείγματι κυβερνητικὰ προγράμματα οἰκογενειακῆς καὶ δημογραφικῆς πολιτικῆς, τὰ δόποια προβλέπουν διάφορα μέτρα βοηθείας καὶ συμπαραστάσεως τῆς οἰκογενείας, ὡς καὶ μέτρα ἀνακοπῆς τῆς ύπογεννητικότητος ἢ ρυθμίσεως τῆς γεννητικότητος. Βλ. τὸ ἀρθρον τοῦ τέως ὑφυπουργοῦ Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν καὶ νῦν Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν κ. Ἡ. Δημητρᾶς διὰ τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα, ἐν Φωνῇ Πολυτέκνων φ. 17 (12. 9. 1968), ἔνθα ἐν σσ. 3-4 ὀμιλεῖ ἐπὶ τῆς ἀνάγκης πληθυσμιακῆς καὶ οἰκογενειακῆς πολιτικῆς. Πρβλ. ἐπίσης τὸ ἀρθρον 26 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος (29.9.1968), ἐν τῷ ὀποίῳ μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται ὅτι: «Ο γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια τελοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους». Βλ. ὁσαύτως τὴν Ἐκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς Δημογραφικῆς Πολιτικῆς, Ἐξέλιξις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ δημογραφικὴ πολιτική, Ἀθῆναι 1968.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν κρατικὴν πολιτικὴν ὑποστηρίζεως τῶν συμφερόντων τῆς οἰκογενείας, ἐνδιαφέρονται καὶ διάφοροι δργανισμοί, τινὲς τῶν δόποιων συνεπήχθησαν εἰς ἐνιαίον δργανον, τὴν Διεθνή Ἐνωσιν Οἰκογενειακῶν Ὀργανισμῶν (Union Internationale des Organismes Familiaux = UIOF) τὸν Ιούνιον 1947 ἐν Παρισίοις, ἔνθα καὶ ἔδρευει ἔκτοτε (28, Place Saint-Georges, Paris - 9). Η ὡς ἄνω Ἐνωσις υἱόθετησε κατὰ τὴν ἐν Βρυξέλλαις λαβοῦσαν χώραν γενικὴν συνέλευσιν αὐτῆς (28 Ιουλίου 1951) τὴν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τῆς οἰκογενείας (Déclaration des droits de la famille). βλ. σχετικὸν φυλλάδιον τῆς Ἐνώσεως L'Union Internationale des Organismes Familiaux,

Ποιμαντική Οἰκογενείας. Ἰστορικὸν διάγραμμα

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο ὡδήγησε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν δημιουργίαν εἰδικῶν ὁργάνων ἀσχολουμένων μὲ τὴν διαποίμανσιν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας.³ Ὡς πρὸς αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία οὐδὲν ἄλλο πράττει ἢ συνεχίζει τὴν μακραίων παράδοσιν φροντίδος, στοργῆς, μερίμνης ἔναντι τῆς οἰκογενείας, τὰς ὅποιας καὶ ἐπέδειξε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἴστορίας αὐτῆς. Μένει κανεὶς πράγματι κατάπληκτος ἔναντι τῶν συγκεκριμένων μέτρων, τὰ ὅποια ἔλαβεν ἢ

σσ. 7-8. Πρὸς τούτους εἶναι ἀξιον προσοχῆς καὶ τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον ὑπὸ τοῦ Συμβουλευτικοῦ Κέντρου διὰ Μελλονύμφους καὶ Ἑγγάμους, ἰδρυθέντος ὑπὸ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐταιρείας Εὐγονικῆς καὶ λειτουργοῦντος ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1966, στεγαζομένου δὲ εἰς τὸ Μαιευτήριον «Ἀλεξάνδρα». Πλείστα ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ *Bilan analytique et clinique du Centre expérimental de consultations prémaritales et conjugales de la Société d'Eugénisme à Athènes*, Louvain 1970.

3. Ἡ Ἱ. Ἄρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν διαθέτει ἵδιον Γραφεῖον Ποιμαντικῆς Οἰκογενείας. Ἀναλυτικώτερον διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι συμβαίνοντα, βλ. τὸ ἀναφερόμενα εἰς τὰς Σ₁₇ καὶ 19. Ἀξια μνείας ἐπίσης τυγχάνει ἡ ἐγγραφὴ εἰς τὸν κατάλογον θεμάτων τῆς μελούσης Πανορθόδοξου Συνδόου, θεμάτων ἀφορώντων εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Τὰ θέματα ταῦτα βλ. εἰς Ἱ. Καρμίρη, «Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψις Ρόδου (24 Σεπτ. -1 Ὁκτωβρ. 1961)», ἐν *Θεολογίᾳ* 32 (1961) 4, σ. 513. Βλ. ὡσαύτως ἀφθοργαφίαν ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἐν ὅψει τῆς Συνδόου» τοῦ σεβ. Μητροπολίτου Καλαβρίας κ. Αἰμιλιανοῦ, πατριαρχικοῦ ἀντιπροσώπου παρὰ τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν *Ἐκκλησίᾳ* 44 (1967) 22, σσ. 688-691, 24, σσ. 805-811, 45 (1968) 1, σσ. 10-13.

Πολλαπλοῦ ἐμφανίζεται ἔξ ἀλλού τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν διαποίμανσιν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας. Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, ἐν τῇ ρωμαϊκῇ αὐτοτελείᾳ τῆς *Commission Episcopale de la Famille* τῆς γαλλικῆς Ἱεραρχίας, τῆς ὅποιας διοικητικὸν δργανον εἶναι ἡ *Secrétariat National de la Pastorale Familiale*, ὑφίσταται ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου ἡ *Epitropothiki Oikogenenies* (Commission Famille), μὲ ἔδραν τὰς Βρυξέλλας, τοῦ Συμβουλίου τῶν Διεθνῶν Καθολικῶν Οργανώσεων (Conférence des Organisations Internationales Catholiques=OIC), ἥτις καὶ ἔξεδιδε μέχρι πρότινος ἵδιον Δελτίου (*Bulletin de liaison*), παῦσαν ἐκδιδόμενον ὅμως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1968, ὡς καὶ ἡ *Commission Pontificale pour l'Étude de la Population, de la Natalité et de la Famille*. Τὰ προβλήματα ταῦτα ἔχεται καὶ τὸ νῦν ὑπὸ τῆς *Epitropothiki Vie de la Famille* ἐν Ρώμῃ, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς *Congrégation Conseil des Laïcs*, ἰδρύθη δὲ μετὰ τὴν Ἐγκύλιον *Humanae Vitae* (25.7.1968). Πλείστα περὶ τῆς ὡς ἀνωτεροπής, βλ. εἰς τὸ ἀφθονον «La commission Vie de la Famille», ἐν *Laïcs aujourd'hui τεῦχ. 7-8, 3 (1970)* σσ. 209-216. Ἀναφέρομεν ἐπίσης μεταξὺ ἄλλων τὸ *Katholisches Zentralinstitut für Ehe- und Familienfragen* ἐν Κολωνίᾳ.

Ἄναλογον εὖ αγγελικὸν τὸ *Evangelisches Zentralinstitut für Familienberatung* ἐν Βερολίνῳ. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ἐπὶ οἰκουμενικοῦ ἐπιπέδου τὴν ὑπαρξίαν παρὰ τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν *Ékklēsias* τοῦ Département pour la Coopération entre Hommes et Femmes dans l'Église, la Famille et la Société. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ τμήματος τούτου, βλ. τὸ εἰδικὸν φυλλάδιον τῆς *Madeleine Barot, Coopération entre Hommes et Femmes dans l'Église, la Famille et la Société*, Genève 1964.

Ἐκκλησία διὰ τὴν μέριμναν καὶ τὴν φροντίδα τῆς οἰκογενείας διὰ μέσου τῶν αἰώνων.⁴ Τὰ μέτρα ταῦτα ποικίλουν ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν περιστάσεων καὶ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζοντο εἰς τὴν ποιμαίνουσαν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ποιμανιμένην οἰκογένειαν. Ἡ δὲ Ποιμαντικὴ τῆς οἰκογενείας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρότυπον πάσης ποιμαντικῆς πράξεως, καθ' ὅσον ὁ γάμος ἀποτελεῖ κέντρον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ἡ μέριμνα βεβαίως αὐτῇ, ἡ στοργή, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀγάπη τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸν ἐν γάμῳ ἀνθρωπὸν δὲν εἶναι ἡ μίμησις καὶ ἀκολουθία τῆς στάσεως τοῦ ἀγίου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπ' ἀρχῆς δημιουργήσας τὸν δεσμὸν ἀνδρὸς -γυναικὸς περιέβαλε αὐτὸν μετὰ περισσῆς ἀγάπης καὶ ἐλευθερίας. Ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τῆς παρουσίας του ἐν τῷ γάμῳ τῆς Κανᾶ ἀνανεώνει τὴν εὐλογίαν πρὸς τὸν δεσμὸν τοῦτον καὶ ἐγκαίνιάζει τὴν στοργὴν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν μικρὸν ἐκκλησίαν. Αὕτη προσπαθεῖ δι' ὅλων τῶν μέσων νὰ στηρίξῃ καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν κατ' οἶκον ἐκκλησίαν προσδίδουσα ἐκκλησιολογικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν σχέσιν ἀλδρὸς-γυναικὸς ἐν τῷ γάμῳ. Φροντίζει διὰ τὸν ὅλον γάμουν δὲν ὑπάρχουν σημεῖα προνομιοῦχα τῆς ἐν χρόνῳ ἔξελίξεως τῆς οἰκογενείας, τὰ ὁποῖα νὰ ἀποσπουν τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχὴν αὐτῆς. Ὁλόκληρος ὁ γάμος καὶ ἡ ὅλη οἰκογένεια ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς ποιμαντικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Α' ἀρχῆς φροντίζει νὰ διατυπώσῃ σαφῆ διδασκαλίαν, νὰ διδάξῃ τοὺς πιστοὺς βάσει αὐτῆς καὶ νὰ προφυλάξῃ τούτους ἀπὸ παρεκτροπῶν καὶ κακοδοξιῶν.⁵ Θέτει δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἔνωσιν ἀλδρὸς καὶ γυναικός. Ὁ ἴδιος ὁ ἐπίσκοπος φροντίζει διὰ τὸν γάμον τῶν ὄρφανῶν κορασίδων καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὄρφανῶν παιδῶν, περιθάλπει τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά, παροτρύνων πρὸς τοῦτο καὶ ἀλλους ἀδελφούς. Ἰδρύει λογοκομεῖα, βρεφοκομεῖα, ὄρφανοτροφεῖα, ἀκόμη δὲ καὶ βρεφικὸν σταθμόν, τὸν πρῶτον δι' ἐργαζομένας μητέρας.⁶

4. Ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα τῆς ἱστορίας ταύτης δύναται νὰ εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Π. Χ. Δημητροπούλου, Ἡ Πλοτίς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς καὶ ὁ κόσμος, κεφ. Γ' Χριστιανισμὸς καὶ Οἰκογένεια, Ἀθῆναι 1959, σ. 58-91. Ωσαύτως, Jean Gaudemet, L'Église dans l'Empire romain (IV-Ve s.), Liv. 2, ch. 2. L'Église et la vie familiale, Paris 1958, σ. 514-561.

5. Πρβλ. Α' Τιμ. δ' 1-6. Διὰ τὰς ὁδηγίας τὰς περιεχομένας ἐν τῇ Ἅγ. Γραφῇ καὶ ρυθμιζούσας τὰ τοῦ οἴκου, τὰς ἐπιλεγομένας Haustafeln, household codes, miroirs du foyer, βλ. E. Schillebeeckx, Le Mariage. Réalité terrestre et mystère de salut, t. I. Paris 1966, σ. 173 Σ₁ καὶ σ. 173-177, ὡς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Karl Weidinger, Die Haustafeln. Ein Stück urchristlicher Paränese, Leipzig 1928.

6. Άι Ἀποστολικαὶ Διαταγαί, Δ' II 2, ΒΕΠΕΣ 2, 69, δρίζουν τὸ χρέος τῶν ἐπισκόπων: «Πρὸς τούτους πλειστοὺς ὑμῖν (ἐπισκόποις) ἔστω φροντὶς περὶ τῶν ἐν ὄρφανά, διποτοῖς μηδὲν ἐνδέῃ· τῇ μὲν παρθένῳ, μέχρις ἀνέλθῃ εἰς ὥραν γάμου καὶ ἐκδῶτε αὐτὴν ἀδελφῷ· τῷ δὲ παιδὶ χορηγίᾳν πρὸς τὸ καὶ τέχνην ἐκμαθεῖν καὶ διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιχορηγίας, ἵνα, ὅταν δεξιῶς τὴν τέχνην κατορθώσῃ, τὸ τηρικαῖτα δύναται καὶ τὰ τῆς τέχνης ἐργαλεῖα

Ἐάν δέ ἡ Ἐκκλησία φροντίζῃ διὰ τὸν ἥδη τετελεσμένον γάμον, διὰ τὰς μεταξὺ τῶν συζύγων σχέσεις, καὶ δίδῃ ὁδηγίας περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων,⁷ λαμβάνει εἰδικὴν πρόνοιαν νὰ προετοιμάσῃ τοὺς νέους διὰ τὸν γάμον δίδουσα εἰς τούτους καὶ εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν κριτήρια διὰ τὴν ἐκλογὴν συζύγου,⁸

ἐαντῷ πρίσθαι, ...» (πρβλ. Μ. Σιώτου, *Ἡ φροντὶς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν ὄφρανῶν κορασίδων βάσις ἐρμηνείας τοῦ χωρίου Α' Κορ.* ζ' 36-38, Ἀθῆναι 1964, σσ. 46-47). Ὁ καθηγητὴς Μ. Σιώτης, ἔ.ἄ., σ. 100, παρατηρεῖ: «Ο γάμος τῶν ὄφρανῶν κορασίδων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐνηλικιουμένων ὑπὸ τὴν προστασίαν διαφόρων χριστιανικῶν οἰκογενειῶν, ἵτο πράγματι ἐν τῶν σοβαρῶν καὶ δυσκόλων προβλημάτων τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας». Πρβλ. ἐπίσης Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, τ. Β' I. Ἀθῆναι 1948, σσ. 157, 159-160. Τοῦ αὐτοῦ, «Συμβολὴ εἰς τὸ περὶ τοῦ γάμου παράτοις Βυζαντινοῖς κεφάλαιοι», ἐν *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 2 (1925), σ. 17 καὶ *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, τ. Δ', Ἀθῆναι 1951, σ. 86. Πρὸς τούτοις πρβλ. K. Ritzer, *Formen, Riten und Religiöses Brauchtum der Eheschließung in den christlichen Kirchen des ersten Jahrtausends*, Münster 1962, § 4. Der Bischof als Waisenvater und Brautvormund, σσ. 48-51. Περαιτέρω βλ. Ἀρχιμ. Δαμασκηνοῦ ΙI. Γεωργακοπούλου, *Ἡ δημοσίᾳ ἀντίληψις ἐν Βυζαντίῳ*, Ἀθῆναι 1967, σσ. 9, 11.

7. Πρβλ. τὰ ἀναφερόμενα ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, σσ. 4-8, τοῦ ὑπὸ Π. Στάμου ἐκδοθέντος ἔργου, *Ἴωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ὁμιλίαι περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων (Εἰσαγωγὴ - Νεοεληνικὴ ἀπόδοσις - Σημειώσεις)*, Ἀθῆναι 1962. Ιερωνύμου Κοτσώνη, *Ἡ Χριστιανικὴ ἀνατροφὴ τῶν παιδίων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν κατακομβῶν*, Ἀθῆναι 1939.

8. Ἡ προετοιμασία τῶν νέων διὰ τὸν γάμον ἀνατίθεται ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μᾶλλον εἰς τοὺς γονεῖς. Εἴλιναι ἀναρθίμητοι αἱ συμβουλαὶ αἱ διδόμεναι εἰς τοὺς γονεῖς διὰ τὸ πῶς θὰ διαπαιδαγωγήσουν τὰ τέκνα των διὰ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν. Τοισταται πράγματι πρὸ τοῦ ὀνόματος μία ἀληθῆς *Family Life Education* τῶν νέων, ἐπιτελουμένη ἐμμέσως διὰ τῶν γονέων. Οἱ γονεῖς μαθητεύοντες εἰς τὴν *'Πατερικὴν Σχολὴν Γονέων'* (*École des parents*) κατηρτίζοντο διὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηρόντων των ὀς παιδαγωγοὶ τῶν τέκνων των. Βλ. Π. Στάμου, ἔ.ἄ., ὅπου συγκέντρωσις διμιλιῶν τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Τὴν ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἀποδιδομένην διὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν τέκνων των εἰς τὸν γάμον εὐθύνην εἰς τοὺς γονεῖς, περιγράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Anatole Mouillard εἰς τὸ ἔργον του *Saint Jean Chrysostome. Le défenseur du mariage et l'apôtre de la virginité*, Paris 1923, σσ. 162-165.

Αἱ ὄμιλοι τῶν Πατέρων δὲν ἀπηνθύνοντο μόνον πρὸς τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς νέους, δίδουσαι καὶ τὰ κριτήρια ἐκλογῆς συζύγου καὶ συμβουλάς, ὡστε ἡ ἐκλογὴ νὰ εἶναι ὀρθή. Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, ἐπὶ παραδείγματι, *Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον*. *Kαὶ περὶ τοῦ ποιας δεῖ ἄγεσθαι γυναικας*, PG 51, 225-242, ἀναφέρει ὅτι: «τοὺς βούλομένους εἰς γάμον ἐλθεῖν, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ πράγματος τούτου ποιεῖσθαι πρόνοιαν» καὶ «... πολλὴν . . . σπουδὴν, ὡστε ἐξ ἀρχῆς εὑρθυμόν τινα καὶ συμβαίνοντας τοῖς ἡμετέροις τρόποις γυναικα λαβεῖν» (226-227). Μόναδιν καὶ κριτήριον θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ εὐγένεια τῆς ψυχῆς (240). Ἀναφέρεται δὲ εἰς τὴν ἴστορικαν τῆς Ρεβέκκας (*Γεν. 24*), ἵνα προσφέρῃ κατάλληλον παράδειγμα ἐλλογῆς εἰς τοὺς ἀκροατάς του (233-240). Τὰς σχετικάς μὲ τὸν γάμον διμιλίας τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου εἰς νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σημειώσεων, ἔξεδοκε δ. Π. Στάμου ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἴωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Γάμος καὶ συζυγία*, Ἀθῆναι 1963. Ἐν σ. 9 Σ₉ δὲ παραθέτει ποὺ δὲ Ἱερὸς Χρυσόστομος διμιλεῖ εἰδικῶς περὶ γάμου παραπέμπων εἰς τὴν PG τοῦ Migne (πρβλ. Θ. Ζήση, «Ἡ περὶ γάμου διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», ἐν *Κληρονομίᾳ* 1 (1969) 2, σ. 286 μετὰ Σ₃₋₅).

κηρύττουσα μάλιστα τὴν ταχεῖαν προσέλευσιν αὐτῶν εἰς τὸν γάμον ἐν ἀγνότητι,⁹ ἐφιστᾶ δὲ τὴν προσοχὴν διὰ κοσμίαν συμπεριφορὰν κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου.¹⁰ Σὺν τῷ χρόνῳ προβλέπει μάλιστα εἰδικὴν ἀκολουθίαν (ἱερολογίαν), ἡτις περιβάλλει διὰ τοῦ πλούτου αὐτῆς τὴν ἀγάπην τῶν μελλονύμφων εἰσάγοντα αὐτοὺς εἰς τὸ Μυστήριον τῆς ἀγάπης.

Ἡ Ἐκκλησία θεσπίζει κανόνας καὶ διὰ συνοδικῶν ἀποφάσεων περιφρουρεῖ ἐν χάριτι τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου καὶ τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων, ἀντιτασσομένη σθεναρῶς εἰς πᾶσαν ἐπιβουλὴν αἵρετικῶν ἐναντίον αὐτοῦ.¹¹ Ἐπὶ

9. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐπ’ αὐτοῦ ἡ ρῆσις τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Ταχέως αὐτοῖς (τοῖς νέοις) γυναικεῖς ἄγωμεν ὥστε καθαρὰ αὐτῶν καὶ ἀνέπαφα τὰ σώματα δέχεσθαι τὴν νύμφην» (*Ἑἰς Α' Τιμ. Ὁμ. 9, 2, PG 62, 546*). Πρβλ. καὶ Κλήμεντος Ρώμης, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰάκωβον* (συνοδεύουσα τὰς Κλημεντίους ‘Ομιλίας VII, ΒΕΠΕΣ 1, 53· Ritter, *Eheschliessung*, σσ. 46-47 μετὰ Σωτ. καὶ 202. Βλ. ἐπίσης Ιερωνύμου Κοτσώνη, *Ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφὴ τῶν παιδίων κατὰ τὸν χρόνον τῶν κατακομβῶν*, σσ. 29-30. Ὁ Χρυσόστομος μάλιστα συνδέει τὴν ἐπίθεσιν στεφάνων πρὸς τὴν ἀγνότητα τῶν μελλονύμφων: «Διὰ τοῦτο στέφανοι ταῖς κεφαλαῖς ἐπιτίθενται, σύμβολον τῆς νίκης, ὅτι ἀγίτητοι γενέμενοι, οὕτω προσέρχονται τῇ εὐηῆ, ὅτι μὴ κατηγωνίσθησαν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς» (*Ἑἰς Α' Τιμ. Ὁμ. 9, 2, PG 62, 546*). Τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν δίδει καὶ ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος, μετέπειτα Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἐν τῇ *Ὀμολογίᾳ Πίστεως*, κεφ. ιβ' Περὶ Γάμου, συνταχθεῖσαν ἐν ἔτει 1625: «Ἡ δὲ τῶν στεφάνων ἀνάδοσις, βραβεῖον, ὥσπερ τῆς Ἐκκλησίας τούτοις βραβευούσης, ὅτι καταπτύσαντες τὴν κλεψιγαμίαν, ἥγουν τὴν πορνείαν καὶ τὰς μετὰ πολλῶν συνουσίας, ἥδοκησαν εἰς μᾶς συναφθῆναι κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ» (*Ι. Καρμίρη. Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. ΙΙ. Ἀθῆναι 1953, σσ. 542-543). Πρβλ. πρὸς τούτους καὶ τὴν Εὐχὴν ἐπὶ λύσιν στεφάνων τῇ δύρδῃ ἡμέρᾳ, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς στεφάνους ὡς «μισθὸν τῆς σωφροσύνης» (*Μικρὸν Εὐχολόγιον ἡ Ἀγιασματάριον*, Ἀθῆναι 1962, σ. 113).

10. Πρβλ. ὅσα δὲ Ἱερὸς Χρυσόστομος λέγει πρὸς τοὺς νυμφίους: «Οἱ δὲ ἄγεσθαι αὐτάς (τὰς θυγατέρας) μέλλοντες νυμφίοι, μετὰ τοσαύτης αὐτὰς ἄγετε κοσμιότητος, χορείας μὲν καὶ γέλωτας καὶ ρήματα αἰσχρά, καὶ σύριγγας καὶ αὐλούς, καὶ τὴν διαβολικὴν φαντασίαν, καὶ τὰ ἀλλὰ πάντα τὰ τοιαῦτα ἔξορίζοντες, τὸν Θεὸν δὲ ἀεὶ παρακαλοῦντες μεσίτην γενέσθαι τῶν πραττομένων ἀπάντων» (*Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον*. Καὶ περὶ τοῦ ποίας δεῖ ἄγεσθαι γυναικας, PG 51, 240). Οἱ αὐτὸς Πατήρ καὶ ἀλλαχοῦ συνιστᾶ εὐκοσμίαν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου (*Ἑἰς Κολοσσαῖς Ὁμιλία 12, 5, PG 62, 387*).

11. Θὰ ἥτο μακρὸς δὲ κατάλογος τῶν σχετικῶν κανόνων καὶ συνοδικῶν ἀποφάσεων, οἱ δόποι οἱ περιβάλλοντες τὸν γάμον καὶ τὰς σχέσεις ἀνδρὸς-γυναικός, καὶ ἀπαρτίζουν τὸ δίκαιαν τοῦ γάμου τῆς Ἐκκλησίας, τὸ δόπον ἐν τελευταῖς ἀναλύσει εἴναι «δίκαιαν τῆς Χάριτος» τῆς ἐπιχειρομένης «κεὶς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πρακτικῆς ζωῆς τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας». Περὶ τοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας ὡς δικαίου τῆς χάριτος, βλ. ἐναρκτήριον μάθημα τοῦ καθηγητοῦ Κ.Δ. Μουρατίδου, *Τὸ δίκαιον τῆς Χάριτος καὶ αἱ σπουδαιότεραι διαφοροποιήσεις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοργανώσει*, Ἀθῆναι 1967. Ἐν σ. 13 μάλιστα παρατίθεται ἡ ἔξῆς γνώμη τοῦ Vladimir Lossky ἐκ τοῦ ἔργου του *Ἡ μυστικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 206 κ.έ.: «Οἱ κανόνες τῆς Ορθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν εἴναι νομικοὶ κανονισμοὶ κυρίως εἰπεῖν, ἀλλ’ ἐφαρμογαὶ τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀποκαλυφθείσης παραδόσεως εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πρακτικῆς ζωῆς τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας».

πλέον ἐπηρεάζει καὶ τὴν πολιτικὴν νομοθεσίαν ἐπὶ τὰ βελτίω εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν.¹² Φροντίζει δὲ ἀνέκαθεν νὰ ἀνυψώῃ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν εἰς τὰ ὑψη τοῦ εὐαγγελικοῦ αηρύγματος καὶ τῶν προθέσεων τοῦ θείου ἰδρυτοῦ αὐτῆς.

**Ανάγκη θεολογικῆς θεμελιώσεως τῆς ποιμαντικῆς πράξεως*

Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἐπέδειξε τοιαύτην στάσιν ἔναντι τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας δὲν τὸ ἔκαμε ἀπλῶς δι' ἀνθρωπιστικοὺς λόγους καὶ ἔνεκα σεβασμοῦ πρὸς τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου βάσει ἐνδοκοσμικῶν κριτηρίων. Ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀγαθὴν βούλησιν τοῦ ἀγίου Θεοῦ καὶ τὴν φιλάνθρωπον στάσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν γάμῳ ἀνθρωπὸν. Ἡ ποιμαντικὴ πρᾶξις αὐτῆς ἥτο ἐσκεμμένως ἐδραιωμένη καὶ τεθεμελιωμένη ἐπὶ θεολογικῶν κριτηρίων, τὰ ὅποια ἐλάμβανον ὅπ' ὅψιν τὰς προθέσεις τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων.

Ἐὰν παρώτρυνε τοὺς ἄνδρας νὰ ἀγαποῦν τὰς ἔκαυτῶν γυναῖκας, δὲν τὸ ἔκαμε βάσει ἡθικῶν κριτηρίων τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀντελαμβάνετο τὴν ἔνωσιν ἀνδρὸς-γυναικὸς ὡς ἀναφερομένην εἰς τὴν ἔνωσιν Χριστοῦ-Ἐκκλησίας. Τὰ κριτήρια ἐκλογῆς συζύγου ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ὅποια ἀναφέρει ὁ ἵερος Χρυσόστομος, δὲν εἶναι τὰ ἴσχυοντα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ παραπέμπει εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ γάμου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ ὅλης τῆς Ἀγίας Γραφῆς.¹³

Καὶ σήμερον ἀν θελήσωμεν νὰ ἀσκήσωμεν μίαν Ποιμαντικὴν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, καὶ τῶν εἰδικῶν ἐκφάνσεων αὐτῶν, ἐπὶ παραδείγματι τῆς

Ἐπισημαίνομεν διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους περὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ γάμου τὰ ἔξῆς ἔργα: Jos. Zhishman, *Das Eherecht der orientalischen Kirche*, Wien 1864· Nikodemus Milasch, *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*, Mostar² 1905, IV μέρος, κεφάλαιον τρίτον: 'Ο Γάμος (Die Ehe), σσ. 576-649· M. Dauvillier - C. de Clercq, *Le mariage en droit canonique oriental*, Paris 1936· K.Δ. Μουρατίδου, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, 'Αθῆναι, μέρος τρίτον, κεφ. δεύτερον, σσ. 209-222· Π.Ι. Πλαναγιωτάκου, 'Ἄρθρον «Γάμος (Κανονικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον)» ἐν ΘΗΕ 4, 218-225 (B). Βλ. ἐπίσης τὸ κεφ. L' institution, τοῦ ἔργου τοῦ Paul Evdokimov, *Sacrement de l'amour. Le mystère conjugal à la lumière de la tradition orthodoxe*, Paris 1962, σσ. 249-266, καὶ Cyrille Vogel, «La législation actuelle sur les fiançailles, le mariage et le divorce dans le royaume de Grèce», ἐν *Istina* 8 (1961) 2, σσ. 151-182.

12. Πρβλ. Π. X. Δημητροπούλου, 'Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς καὶ ὁ κόσμος, σ. 83. Βλ. τὴν ὅλην § Προσαρμογὴ τῆς νομοθεσίας πρὸς τὰς Χριστιανικὰς ἀρχὰς, σσ. 78-83.

13. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πατρὸς ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον. Καὶ περὶ τοὺς ποίας δεῖ ἄγεσθαι γυναῖκας, PG 51, 227: «Διὸ παραινῶ καὶ συμβούλεύω τοὺς μέλλοντας ἀγεσθαι γυναῖκας, πρὸς τὸν μακάριον Παῦλον ἀπαντῶν καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ κειμένους περὶ γάμων ἀναγνωρίσκειν νόμους, καὶ μαθόντας πρότερον, τί κελεύει ποιεῖν . . . οὕτω διαλέγεσθαι περὶ γάμου».

προετοιμασίας του γάμου (Ποιμαντική τῶν μελλονύμφων), εἶναι ἀναγκαῖον, ἀκολουθοῦντες τὸ δίδαγμα τῆς ἱστορίας, νὰ στηριχθῶμεν εἰς μίαν τεθεμελιωμένην θεολογικῶς σκέψιν¹⁴ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Ἐχομεν δηλαδὴ ἀνάγκην μιᾶς θεολογίας γάμου, ἡτις θὰ εἶναι ἐν σύνολον ἀληθειῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ γάμου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν πιστῶν βίωσις τῶν ἀληθειῶν τούτων καὶ ἡ ἐμπειρία τοῦ γάμου αὐτῶν ὡς λαμβάνοντος χώραν ἐν τῇ θεωρίᾳ, τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ μετοχῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Ἡ θεολογία αὕτη τοῦ γάμου θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν διατύπωσιν μᾶς ποιμαντικῆς θεολογίας τοῦ γάμου. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν, βάσει τῶν ἐρωτημάτων τὰ ὁποῖα θέτει εἰς ἡμᾶς ἡ ποιμαντική πρᾶξις τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, προσπάθειαν συγκεντρώσεως ἐκ τῆς θεολογίας στοιχείων βοηθητικῶν διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν καὶ ἀπάντησιν τῶν ἐν λόγῳ ἐρωτημάτων, ἄλλοις λόγοις τὴν ἀπάντησιν τῆς θεολογίας εἰς τὰ προβλήματα ποιμένος-ποιμανομένων, ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ποιμαντικὴν πρᾶξιν.¹⁵ Ἡ διατύπωσις δηλαδὴ θὰ ἔχῃ γίνει κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ εἶναι εὔκολον νὰ ἔξαχθοῦν αἱ ἀπαραίτητοι ἐκεῖναι ἀρχαὶ ποιμαντικῆς τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι καὶ θὰ ἔμπνεύσουν τὴν ὅλην ποιμαντικὴν στάσιν καὶ θὰ κατευθύνουν τὴν ποιμαντικὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν φαινομένων τούτων, καὶ εἰδικώτερον ἔναντι τῶν μελλονύμφων καὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου αὐτῶν, μετὰ τῆς ὁποίας καὶ προτιθέμεθα νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην.

Ἡ σπουδαιότης τῆς προετοιμασίας τῶν νέων διὰ τὸν γάμον καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς αὐτὴν

Σήμερον θεωρεῖται ὅτι συμβάλλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀρνητικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ γάμου, ἀφ' ἔνός, καὶ τὴν προώθησιν τῶν θετικῶν σημείων τῆς οἰκογενείας, ἀφ' ἑτέρου, ἡ προετοιμασία τῶν νέων διὰ τὸν γάμον καὶ ἡ φροντὶς καὶ ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν μελλονύμφων. Βλέπομεν δὲ πάσας τὰς Ἐκκλησίας νὰ ἔχουν στρέψει τὴν προσοχὴν καὶ τὸν δυναμισμὸν αὐτῶν εἰς τὴν διὰ ποικίλων μέσων ὑπεύθυνον

14. "Αλλως, ὡς δρθῶς τονίζει διακαθηγητής Κ.Δ. Μουρατίδης: «ἡ ποιμαντικὴ στερούμενη τῆς θεολογικῆς αὐτῆς ὑποδομῆς θὰ ἀπολέσῃ τὸν τίτλον τῆς ποιμαντικῆς θεολογίας ἀποβαίνουσα τεχνικὴ τῆς ποιμαντικῆς». Συνιστᾶ δύμως παράγορον σημεῖον τὸ γεγονός, ὅτι «καρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σημειουμένων ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ποιμαντικῆς συγχρόνων ἔξελιξεων ἀποτελεῖ ἡ προσπάθεια τῆς θεολογικῆς θεμελιώσεως τῆς ποιμαντικῆς διὰ τῆς συνδέσεως ίδιᾳ μετὰ τῆς δογματικῆς» (Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου, Ἀθῆναι² 1969, σσ. 12-13, 15). Τὴν ἀνάγκην δρθοδόξου θεολογικῆς θεμελιώσεως τῆς Ποιμαντικῆς τονίζει καὶ ὁ Γ. Καψάνης, Σχέδιον θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς θεμελιώσεως τῆς Ποιμαντικῆς, Ἀθῆναι 1970, σ. 5 κ.έ.

15. Πρβλ. Franz Böckle, «Pastoraltheologie der Ehe» ἐν Handbuch der Pastoraltheologie (HPT) IV, 17-18.

προπαρασκευήν τῶν νέων διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν.¹⁶

Εἶναι τόσον σημαντικὸν καὶ καίριον τὸ ζήτημα τῆς προετοιμασίας τῆς ἐπιτυχίας τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς τῶν μελλονύμφων διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἐθνους, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, ὡστε ἡ Ἰ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν —ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ συναφὲς ἔργον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁷— νὰ ἴδρυσῃ ἔξειδικευμένον φορέα αὐτῆς, τὸ Κέντρον Συμπαρα-

16. 'Η συστηματικὴ προετοιμασία τῶν νέων διὰ τὸν γάμον εἰς καθολικὸν χῶρον ἔσχε τὴν ἀρχήν της ἐν Καναδῷ (ἐπαρχίᾳ Québec) ἥδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1938, πρωτοβουλίᾳ τῆς Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC). Ἐκτοτε εἰς τὸ διάστημα τῶν τελευταίων ἑτῶν ἡ κίνησις αὕτη ἔχει λάβει τεραστίαν ἔκτασιν ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Σχεδὸν ὅλαις αἱ Ἐκκλησίαι ἔχουν ίδιαν ὑπηρεσίαν προετοιμασίας τῶν νέων διὰ τὸν γάμον δεικνύουσαι οὕτω τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν προσδίδουν εἰς τὴν προπαρασκευὴν ταύτην. Διὰ τὸ status quo βλ. ἔρθρον τοῦ Pierre Joly, «La préparation au mariage dans le monde», ἐν *L'anneau d'or* τεῦχ. 93-94 (1960) σσ. 270-284, καὶ ἀφιέρωμα εἰς τὴν *Préparation au mariage* τοῦ Bulletin de liaison τῆς Commission Famille de la Conférence des Organisations Internationales Catholiques τεῦχ. 3 (1964) σσ. 2-18, τεῦχ. 5 (1965) σσ. 29-32· ἐπίσης «Expériences de la pastorale de préparation au mariage», Étude faite par un groupe de travail de la Commission Vie de la Famille (Concilium de Laicis), *Laïcs aujourd'hui* τεῦχ. 7-8, 3 (1970) σσ. 110-130.

Διὰ τὰς ἐπὶ μέρους χώρας εἰδικώτερον, βλ. ἔκδσεις τῶν τοπικῶν κέντρων ἢ ὑπηρεσιῶν προετοιμασίας γάμου. Διὰ τὰ ἐν Beaulieu φυμβαίνοντα, βλ. ἔκδοσιν τῆς École du Mariage (vnu Service Préparation Mariage ὑπαγομένη εἰς τὸ Centre d'Éducation à la Famille et à l'Amour=CEFA), *L'amour heureux*, Tournai 1968. 'Η ἐν Γαλλίᾳ κίνησις περιγράφεται εἰς τὸ δημοσιευθέν ὑπὸ τῆς Commission de Préparation au Mariage τῆς Secrétariat National de Pastorale Familiale ἔργον *La Préparation au Mariage. Expériences et Réflexions*, Paris 1968. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Service de Préparation au Mariage de Montréal ἔργον *La Préparation au Mariage à Montréal. Expérience auprés de plus de 100.000 fiancés*, Ottawa 1966. Διαφωτιστικὸν διὰ τὴν Ἀγγλία κατάστασιν εἶναι τὸ ἔκδοθέν ὑπὸ τοῦ Catholic Marriage Advisory Council (CMAC) ἔργον *Preparing Engaged Couples for Marriage*, London 1967.

'Ως τελευταίαν ἐκδήλωσιν ἐνδιαφέροντος τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν νέων διὰ τὸν γάμον ἀναφέρομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Department on Cooperation of Men and Women in Church, Family and Society, τμήματος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁργανωθεῖσαν συνδιάσκεψιν ἐπὶ τοῦ θέματος «Family Life Education» ἐν Γενεύῃ, ἀπὸ 18ης ἕως 23ης Οκτωβρίου 1970, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχε καὶ ὁ γράφων.

17. 'Ἐπὶ Γενικῆς Διευθύνσεως τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀνδρέου Φυτράκη (1958-1961) ἐπρογραμματίσθη σειρά μέτρων διὰ τὴν ὀρθόδοξον οἰκογένειαν, καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν νέων διὰ τὸν γάμον, ὡς ἡ ἀφιέρωσις τοῦ Ἡμεροδείκτου τοῦ ἔτους 1960 εἰς τὴν ὀρθόδοξον οἰκογένειαν, ἡ ἔκδοσις βιβλίων καὶ σειρᾶς σχετικῶν φυλλαδίων ('Η εὐτυχισμένη οἰκογένεια), ἡ ὀργάνωσις ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν καὶ διαλέξεων, δημοσιεύσεις εἰς τὰ περιοδικὰ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (*Tὸ χαρούμενο σπίτι, Τὰ χαρούμενα παιδιά*). Τὸ ἔτος 1960 εἶχε χαρακτηρισθῆ ὡς ἔτος τῆς οἰκογενείας. Τὰ τεῦχη 'Η εὐτυχία εἶναι δική σας (*Πρόδει τοὺς νεονύμφους*), καὶ εἰδικώτερον 'Η μεγάλη στιγμὴ τοῦ γάμου, ἀπηνθύνοντο πρὸς τοὺς μελλονύμφους. Βλ. Ἀνδρέου Φυτράκη, «'Η Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1958 καὶ 1959», ἐν *Ἐκκλησίᾳ* 37 (1960)

στάσεως Οίκογενείας, μὲ εἰδικὸν κανονισμὸν ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας, νὰ θέσῃ δὲ ὡς σκοπὸν αὐτοῦ μεταξὺ ἄλλων καὶ «τὴν ἔγκαιρον ἐνημέρωσιν τῶν νέων καὶ νεανίδων καὶ τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν».¹⁸ Τὴν λειτουργίαν τοῦ Κέντρου τούτου ἐντάσσει εἰς συνολικὸν πρόγραμμα φροντίδος καὶ μερίμνης διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν, τοῦ ὁποίου τὴν εὐθύνην ἔχει εἰδικὸν Γραφεῖον τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τὸ Γραφεῖον Ποιμαντικῆς Οίκογενείας.¹⁹

14, σ. 296, καὶ «Τὸ ἔργον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1960», ἐν Ἐκκλησίᾳ 38 (1961) 15-16, σ. 280· βλ. ὀσαύτως τὸ σχόλιον τῆς στήλης τῶν παρατηρήσεων «Ἡ εὐτυχισμένη οἰκογένεια», ἐν Ἐκκλησίᾳ 38 (1961) 11, σ. 210.

Προσέτι πρέπει νὰ μνημονεύῃ καὶ τὸ ἔργον τῶν διαφόρων χριστιανικῶν κινήσεων ἐν Ἑλλάδι, αἱ ὁποῖαι εἴτε διὰ βιβλίων, εἴτε διὰ περιοδικῶν, εἴτε διὰ προσωπικῆς ἐργασίας ἐμόχθησαν νὰ χειραγωγήσουν τὴν νεολαίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν περὶ γάμου καὶ οἰκογενείας. Βλ. σχετικὰ δημοσιεύματα ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ.

18. Κανονισμὸς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας τοῦ Κέντρου Συμπαραστάσεως Οἰκογενείας ἀρθρον. I. γ) ἐν Ἐκκλησίᾳ 47 (1970) 8, σ. 137. Πρβλ. καὶ ὅσα ὁ σεβ. Μητροπολίτης Καλαβρίας κ. Αἰμιλιανὸς λέγει: «Μία Σύνοδος δέον... νὰ ὑποδειξῇ τὴν ἀνάγκην ἔγκαιρου καὶ προσγειωμένης ἕρευνης τῶν νοσηρῶν ἐκδηλώσεων τοῦ γάμου διὰ ποιμαντικῆς προεργασίας καὶ κατηχήσεως εἰς τοὺς νεαροὺς βλαστούς. Τὰ θεμέλια τοῦ Ἐθνους εἶναι οἱ νέοι σύζυγοι, οἱ νέοι γονεῖς. Καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας ἔξαρτατο ἀπὸ τὴν ἡθικὴν στάθμην καὶ τὴν ἀνάλογον προετοιμασίαν ἔκεινων, οἱ ὁποῖοι μετ' ὀλίγον θὰ ἐπωμισθοῦν τὰ βάρη τῆς συζυγίας καὶ τῆς καταλήλου ἀνατροφῆς τῶν τέκνων («Ἐν ὅψει τῆς Συνόδου. Τὸ θέμα τοῦ γάμου», ἐν Ἐκκλησίᾳ 44 (1967) 24, σ. 805).

19. Τὸ Γραφεῖον τοῦτο συντονίζει τὸ ὅλον ποιμαντικὸν ἔργον τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ἔναντι τῆς οἰκογενείας, ἔχον στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν Γραφείων Διαποιμάνσεως παρ' ἑκάστη Ἀρχιεπισκοπῆς Περιφερείας. Αἱ προγραμματικαὶ δηλώσεις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ιερωνύμου, ἀναφορικῶς μὲ τὴν οἰκογένειαν, λαμβάνουν σάρκα καὶ δστᾶ (βλ. Σχέδιον ἀναδιοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. «Υπόμνημα ὑποβληθὲν εἰς τὴν Ιερὰν Σύνοδον, Ἀθῆναι 1967, σσ. 84, 93-95, 121, 127). «Ἡ δημιουργία τοῦ Γραφείου Ποιμαντικῆς Οἰκογενείας καὶ τοῦ Κέντρου Συμπαραστάσεως Οἰκογενείας ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα στάδια μιᾶς εύρυτέρας ποιμαντικῆς δράσεως.

«Ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διωργάνωσεν, εἰς δύο σειρὰς τοῦ Ἐπιμορφωτικοῦ Φροντιστηρίου Ἐξομολόγων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μαθήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν οἰκογένειαν. Σημειώθητο ἐτί ἡ πρωτοβουλία τῆς Ι. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σύστασις Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος τῶν ἐργασιῶν, τῆς ὁποίας καρπὸς ἦτο ἡ ὑπ' ἀριθ. 1529 ἐγκύρως (29.5.1968) τῆς Ι. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀναφερομένη εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἐκτρώσεων (Ἐκκλησίᾳ 45 (1968) 11-12, σ. 245-247).

“Ετερον εὐόιων σημείον ἀποτελεῖ ἡ ὀργανωτική, ποιμαντικὴ καὶ συγγραφικὴ δραστηριότης, ἀναφορικῶς μὲ τὴν οἰκογένειαν, πολλῶν ἐκ τῶν Ιεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς τὰ παραδείγματα τῶν σεβ. Μητροπολιτῶν Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Εορδαίας κ. Αύγουστίνου, καὶ Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου, οἱ ὁποῖοι λαμβάνουν πρόνοιαν διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων. Ἀξία λόγου εἶναι καὶ ἡ ἔδρυσις ὑπὸ τοῦ σεβ. Μητροπολίτου Νικαίας κ. Γεωργίου τῆς ἐνώσεως γονέων «Ἡ ἀγία οἰκογένεια», ὡς καὶ ἡ ἀφιέρωσις τοῦ ἡμερολογίου 1969 τῆς Ι. Μητροπόλεως εἰς τὴν οἰκογένειαν.

Ἐν τοῖς ἐφεξῆς προτιθέμεθα νὰ ἐκθέσωμεν εἰς δύο μέρη τὰ τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων. Τούτων τὸ μὲν πρῶτον ἀποτελεῖται ἐκ δύο κεφαλαίων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ τριῶν.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει, ἴδιαιτέρα καταβάλλεται προσπάθεια διὰ τὴν διερεύνησιν τῶν προϋποθέσεων, βάσει τῶν ὅποιων εἶναι δυνατή ἡ ἀσκησὶς τῆς προετοιμασίας ταύτης. Οὕτω ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀναζητεῖται ἡ θεολογικὴ θεμελίωσις τοῦ ὄλου ἔργου καὶ δίδονται στοιχεῖα τῶν ἀρχῶν ποιμαντικῆς τοῦ γάμου (πρῶτον κεφάλαιον), ἀφ' ἑτέρου δὲ λαμβάνεται φροντὶς νὰ παρασχεθοῦν στοιχεῖα, τὰ ὅποῖα θὰ διεφάτιζον τὴν ψυχολογίαν τῶν μελλονύμφων, εἰδικά τινα προβλήματα τῆς μνηστείας καὶ τὴν σύγχρονον δομὴν τοῦ γάμου (δεύτερον κεφάλαιον). Βεβαίως, κατὰ τὴν θεολογικὴν διαπραγμάτευσιν τὸ θέμα ἀναπτύσσεται ἐκ τῆς σκοπιᾶς τοῦ πρακτικοῦ αλάδου. Δὲν παρέχεται τόσον συστηματικὴ ἔκθεσις πάντων τῶν σημείων, τὰ ὅποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ περιλάβῃ μία θεολογία τοῦ γάμου, ὅσον ὑποδεικνύεται μέθοδος διὰ τὴν διατύπωσιν αὐτῆς. Ως πρὸς τὴν ψυχολογικήν, κοινωνιολογικὴν κ.λπ., διαπραγμάτευσιν, θίγονται θέματα καὶ προβλήματα ἀναφερόμενα εἰδικώτερον εἰς τὴν δυάδα τῶν μελλονύμφων, ἀλλὰ δὲν παρέχεται διεξοδικὴ εἰκὼν τῆς ἀνθρωπολογίας τῶν φύλων, ὅπερ θὰ ἀπετέλει ἴδιαν μελέτην.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, ἔξετάζονται θέματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀσκησὶν τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων. Οὕτω, εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον ἐρευνᾶται ἡ ὀργάνωσις, ὁ φορεύς, τὸ περιεχόμενον καὶ οἱ σκοποὶ τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου. Τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἀφιεροῦται εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Ὁμάδα Προετοιμασίας Γάμου ως εἰδικὸν φορέα, καὶ ἀναλύονται ἡ σύνθεσις καὶ οἱ ἀρμοδιότητες, αἱ προϋποθέσεις συμμετοχῆς εἰς αὐτήν, καὶ οἱ λειτουργίαι αὐτῆς. Εἰς δὲ τὸ πέμπτον κεφάλαιον ἐκτίθεται ἡ μεθοδολογία τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου.

Τέλος, εἰς τὸν ἐπίλογον ἐκτίθενται τὰ συμπεράσματα τῆς παρούσης ἐρεύνης ἐπὶ τῶν ἀνακυπτόντων βασικῶν προβλημάτων τοῦ μεγάλου τούτου κεφαλαίου τῆς Ποιμαντικῆς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΠΡΟ·Υ·ΠΟΘΕΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΥΜΦΩΝ

«*Iδοὺ πάλιν ἀγάπης μυστήριον*»
(*Iωάννης ὁ Χρυσόστομος*)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Διὰ νὰ δρίσωμεν τί εἶναι ἡ θεολογία τοῦ γάμου, θὰ ἥτο χρήσιμον νὰ ἔδωμεν πῶς ὁρίζεται καὶ ποίαν ἔννοιαν ἔχει ἡ θεολογία.²⁰

Ἐάν ἡ θεολογία τοῦ γάμου σήμερον ὡς «ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀληθειῶν καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας» καὶ «ώς μάθησις πραγματοποιοῦσσα τὴν συγκρότησιν συστήματος θρησκευτικῶν καὶ χριστιανικῶν ἀληθειῶν καλῶς θεμελιωμένων καὶ διατεταγμένων»,²¹ εἰς τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἡ λέξις θεολογία ἐσήμανε δύο τινά: ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν συγκρότησιν συστήματος χριστιανικῶν ἀληθειῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέθοδον ἐγγίσεως πρὸς τὸν Θεόν. Ὑπὸ τὴν πρώτην τῆς ἔννοιαν, «κατ' ἔξοχὴν θεολογία ἐλέγετο ὅπ' αὐτῶν ἡ Τριαδολογία»,²² ἥτοι αἱ μεταξύ τῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος σχέσεις. Διέκρινον ἐπίσης μεταξύ θεολογίας (προϋπάρχεως) καὶ Οἰκονομίας (ἐνανθρωπήσεως) ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Γενοῦ. Ὑπὸ τὴν δευτέραν τῆς ἔννοιαν, ἡ θεολογία ἥτο καθαρὰ πνευματικὴ ἐμπειρία.²³ Πρὸ παντὸς ἄλλου ἥτο ἡ θεωρία τῆς Ἀγίας Τριάδος.²⁴ Αἱ δύο ἔννοιαι συνεβάδιζον ἐπὶ μακρὸν καὶ σπανίως παρετηρήθη μεταξύ αὐτῶν σύγκρουσις, τῆς δευτέρας ἀποτελούσης τὸ πεδίον ἀσχολίας κυρίως τῶν λεγομένων μυστικῶν θεολόγων.²⁵ Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὡς ὁ ἄγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, τὴν φράσιν «κατὰ τὴν θεολογίαν» χρησιμοποιοῦν ὡς ίσότιμον πρὸς τὴν «κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων».²⁶

20. Διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων αἱ ὄποιαι ἀκολουθοῦν, ἐβασίσθημεν κατὰ κύριον λόγον εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Π. Κ. Χρήστου, «Θεολογία» ἐν ΘΗΕ 6, 252-265. Βλ. περαιτέρω: Σ. Ἀγουρίδου, «Τί εἶναι θεολογία», ἐν τοῦ αὐτοῦ, Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καρδινάλιον, Ἐφεσ. 5, 16 (*Μελέτες-ἄρθρα-διμήλες*), Θεσσαλονίκη 1965, σσ. 7-29. Γ. Μαντζαρίδου, «Ἡ ἔννοια τῆς θεολογίας», ἐν *Κληρονομία* 1 (1969) 1, σσ. 103-120. Κ. Παπαπέτρου, «Zur Frage: Was ist eigentlich Theologie?», ἐν *Evangelische Theologie* 26 (1966) 10, σσ. 551-561.

21. Π. Κ. Χρήστου, «Θεολογία», σσ. 252, 265.

22. Π. Κ. Χρήστου, «Θεολογία», σ. 254. Πρβλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Neuchatel-Paris 1959, σ. 57.

23. Πρβλ. Π. Κ. Χρήστου, «Θεολογία», σσ. 254-255.

24. Πρβλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 50 μετὰ Σ₁₆.

25. Π. Κ. Χρήστου, «Θεολογία», σ. 260.

26. Ὑπὲρ Ἡσυχαζόντων 2, 3, 61 παρὰ Π. Κ. Χρήστου, «Θεολογία», σ. 255.

Κατὰ ταῦτα θεολογία τοῦ γάμου εἶναι ἡ περὶ γάμου διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Κατήχησις αὐτῆς, ἐν σύνολον ἀληθειῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ γάμου ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐμπειρία, βίωσις τοῦ γάμου των ὡς λαμβάνοντος χώραν ἐν τῇ θεωρίᾳ, τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ μετοχῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος ἀφ' ἑτέρου.²⁷ Ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει δὲν πρόκειται περὶ δύο θεολογιῶν γάμου, ἀλλὰ περὶ μιᾶς θεολογίας ὡς συστηματικῆς σκέψεως καὶ βιώσεως τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας καὶ ζωῆς τῆς ἀφορώσης εἰς τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ μιᾶς θεολογίας ὡς δοξολογίας τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ ἐν τῷ χώρῳ τοῦ γάμου τῶν ἀνθρώπων.²⁸

Εὐλόγως δύμας τίθενται τὰ κάτωθι ἔρωτήματα: τοιαύτη προσπάθεια συνθέσεως ὡς ἡ ἀνωτέρω ἔχει ἄραγε ἐπιτελεσθῆ; Ἐγομεν εἰς τὴν κατοχήν μας τοιαύτην θεολογίαν τοῦ γάμου; Διαθέτομεν τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν καὶ τὰς ἀπαραίτητους πηγὰς διὰ νὰ προβάμεν εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην; Ἀκόμη δὲ ποίαν ἔκτασιν πρέπει νὰ λάβῃ μία θεολογία τοῦ γάμου, δηλαδὴ πέριξ ποίων θεμάτων πρέπει νὰ στραφῇ καὶ νὰ τὰ ἀναπτύξῃ;

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέψμα εἰς τὴν ὑπάρχουσαν θεολογικὴν βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ γάμου, θὰ διαπιστώσωμεν, ὡς ἀλλωστε συμβαίνει καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους συγγενικούς τομεῖς, πόσον εἴμεθα μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ κατέχωμεν μίαν ἀπηρτισμένην θεολογίαν τοῦ γάμου.²⁹ Ἡ ἐλπίς μας θὰ ἀπεδεικνύετο ματαία ἐὰν ἀνεμένομεν νὰ ἀνεύρωμεν εἰς τὰ θεολογικὰ ἔργα καταλήλους πραγματείας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος. Θὰ ἐκπλαγῶμεν καὶ θὰ ἀποθαρρυθῶμεν ἐκ τοῦ ἀποσπασματικοῦ καὶ διεσκορπισμένου χαρακτῆρος τῆς ὑπαρχούσης θεολογικῆς βιβλιογραφίας ἐπὶ τοῦ γάμου. Εἰς τὴν θέσιν μιᾶς συστηματικῆς πραγματείας εὑρίσκομεν σωρείων ποικίλων προβλημάτων ἀνευ ἑνότητος.³⁰ Τούτο δύναται νὰ ἀποδοθῇ ἐξ ἄλλου καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας διηγεινίζετο καὶ ἐχώρει εἰς βάθος ὑπὸ τὴν παρορμητικὴν ὕθησιν τῶν αἱρέσεων, ἔναντι τῶν ὁποίων ὑπερήσπιζε τὸν γάμον, καὶ ὡς ἐκ τού-

27. Ως θὰ ιδωμεν κατωτέρω τὸ ζεῦγος καθίσταται τόπος τῆς Τριάδος καὶ δίδεται εἰς αὐτὸν ἡ χάρις τῆς θεωρίας της.

28. Διὰ τὴν ἀνάγκην συζεύξεως τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας καὶ τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν ἐν τῇ θεολογίᾳ, βλ. χαρακτηριστικῶς τὸ ἐκδοθέν ὑπὸ τῆς «Ζωῆς» Πνευματικὸν Συμπόσιον, Θεολογία. Ἀλήθεια καὶ Ζωή, Ἀθῆναι 1962. Διὰ τὴν θεολογίαν ὡς δοξολογίαν, βλ. ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Ν. Ἀ. Νησιώτου ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ, «Ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη καὶ δοξολογία», σσ. 177-214.

29. Πρβλ. Uta Ranke-Heinemann, «Die geschlechtliche Grundbefindlichkeit des Menschen» ἐν HPT II. 1, 41. Ὁ Jean Meyendorff παρατηρεῖ: «Assez pauvre sur le plan de la théologie du mariage, la pensée orthodoxe (surtout la pensée russe) a cependant produit des études historiques et canoniques fondamentales» («Mariage et Eucharistie», ἐν *Le Messager Orthodoxe* τεῦχ. 49-50 (1970) I-II, σ. 16).

30. Πρβλ. A.-M. Roguet, «Essai de synthèse théologique», ἐν *La Maison - Dieu* τεῦχ. 50 (1957) 2, σ. 71.

του αἱ θεολογικαὶ διατυπώσεις ἐλάμβανον συχνὰ ἀπολογητικὴν χροιάν, θίγουσαι ἐκάστοτε καὶ διαφορετικὰς ἐπόψεις τοῦ θέματος.³¹

Ἄσφαλῶς δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῶμεν ὅτι ἡ θεολογία τοῦ γάμου ἀποτελεῖ διασταύρωσιν ὁδῶν τῆς θεολογικῆς σκέψεως. Ἡ διασάφησίς της προϋποθέτει τὴν κατοχὴν ἀκριβῶν τινων ἵδεων ἐπὶ τῶν σχέσεων φύσεως καὶ χάριτος, προσώπου καὶ κοινωνίας, Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διδασκαλίας περὶ μαστηρίων.³² Τὸ γεγονός ὅτι πρέπει νὰ συμβάλλουν τόσοι παράγοντες καὶ ὅτι ἡ διασάφησίς αὐτῶν τῶν παραγόντων ἀπήγνησε μίαν μακρὰν ἔξελιξιν ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἐνός, ἡ δὲ συγκρότησις τοιαύτης θεολογίας ἀποτελεῖ καρπὸν συνθέσεως, ἥτις ἀπαιτεῖ ἱκανὸν χρόνον ὀριμάσσεως ἀφ' ἑτέρου, μᾶς καθιστᾶ περισσότερον διατεθειμένους νὰ ἐπιδείξωμεν κατανόησιν ἔναντι τῆς ἐλλείψεως ἔργων διαπραγματευομένων τὴν θεολογίαν τοῦ γάμου.³³ Δὲν παύομεν βεβαίως νὰ ἀναμένωμεν ἐν τῇ ἐλπίδι μιᾶς ἐν τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι ἐπεξεργασίας τῆς θεολογίας τοῦ γάμου, πάντοτε ζωτικῆς σημασίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν.

I. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΑΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

”Ηδη ὅμως δυνάμεθα νὰ ἐπισημάνωμεν εἰς τὸν θεολογικὸν ὄρίζοντα ὀλίγας σοβαρὰς προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ὑποδεικνύουν τὰς πηγὰς καὶ τὴν ἀκολουθητέαν ὁδὸν καὶ μέθοδον τῆς ὁποίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ οἰκοδομήσωμεν μίαν θεολογίαν τοῦ γάμου. Ἡ ὡς ἄνω οἰκοδόμησις εἶναι τραχεῖα καὶ ἐπίπονος, πρέπει δὲ νὰ εἶναι τὸ προϊὸν συνετῆς ἐκτιμήσεως τῶν εἰς τὴν διάθεσίν μας εὑρισκομένων στοιχείων καὶ δρθοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἐνυπαρχουσῶν δυνάμεων. Εἶναι δὲ χρήσιμον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸν νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι δὲ Ὁριγένης τὴν ρῆσιν τοῦ Κυρίου περὶ κατασκευῆς πύργου (*Λουκ. ιδ' 28-30*) ἀναφέρει εἰς τὴν συγκρότησιν θεολογικοῦ συστήματος καὶ προειδοποιεῖ τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιχειρήσουν τοιοῦτόν τι: «...μέλλων θεολογεῖν σκόπησον, εἰ δύνασαι ἀρξάμενος πάντα ἀπαιτεῖ σε δὲ λόγος εἰς θεολογίαν τελειῶσαι, ἵνα μὴ ἀρξάμενος τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἀτελῆ καταλίπῃς τὸν περὶ Θεοῦ πόρον καὶ στεφάνην αὐτῷ μὴ ἐποιοδομήσῃς».³⁴

”Ἡ ἀνωτέρῳ προβληματικὴ ἀπασχολεῖ ἐκπροσώπους ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν, οἵ ὁποῖοι ἐπιχειροῦν ἐν εἴδει κυρίως εἰσαγωγῶν, δοκιμίων καὶ πραγματειῶν, νὰ

31. Πρβλ. A.-M. Roguet, «Essai de synthèse théologique», σσ. 70-71, καὶ P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 218.

32. Βλ. Henri Rondet, *Introduction à l'étude de la théologie du mariage*, Paris 1960, σ. 9.

33. Ο P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 52, παρατηρεῖ: «Les germes déposés dans la Bible ne s'épanouissent qu'après de longs siècles».

34. Ὁριγένους, *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, τόμος ιζ'*, 7, ΒΕΠΕΣ 14, 138.

διατυπώσουν τὰς ἀρχὰς (τὸ πᾶς) καὶ τὸ περιεχόμενον (τὸ τί) μιᾶς θεολογίας τοῦ γάμου.³⁵

‘Ο καλλίτερος ἵσως τρόπος καὶ ἡ μέθοδος διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς ἑδραῖα καὶ σταθερὰ συμπεράσματα θὰ ἔτοι μὲν πῶς ἡ ἰδία ἡ Ἐκκλησία ἐπεξειργάσθη τὴν θεολογίαν τοῦ γάμου ἐπιχέουσα ἐπ’ αὐτοῦ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως. Θὰ καταστῇ ἐξ ἄλλου ἀναγκαῖον νὰ παρακολουθήσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ νὰ διευκρινήσωμεν ὡρισμένα σημεῖα τῆς μακρᾶς πορείας τῆς Ἐκκλησίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἡ ὁποία θὰ μᾶς δείξῃ αὐτὴν ταύτην νὰ ἀποφασίζῃ ἐπ’ αὐτῶν.³⁶ Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητον νὰ ἐρωτήσωμεν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἔδωμεν τὰς προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἴστορίας τῆς Ἐκκλησίας διὰ νὰ δοθῇ μία συγκεκριμένη μορφὴ εἰς αὐτὴν τὴν βιβλικὴν θεώρησιν τῶν πραγμάτων, εἰς περιστάσεις αἱ ὁποῖαι μετεβάλλοντο καὶ ἔναντι προβλημάτων πάντοτε ἀνανεούμενων.³⁷ Μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, δτι ὡρισμένα μεμονωμένα χωρία τῆς Γραφῆς ἡ περικοπαὶ τῆς Παραδόσεως δὲν ἀρκοῦν διὰ νὰ δώσουν μίαν ἔγκυρον λύσιν εἰς τὸ θέμα μας· οὕτε πάλιν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν οἰανδήποτε ἰδιάζουσαν

35. Βλ. Régis Araud, «Évolution de la théologie du mariage», ἐν *Cahiers Laennec* 27 (1967) 2, σσ. 56-71. Ἀπὸ δρόσου πλευρᾶς σημειώμεν: Ι. Τρεμέλα, *Δογματικὴ τῆς Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. 3, κεφ. I' Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, Ἀθῆναι 1961, σσ. 320-346. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, Paris 1962, τὸ ὅποῖον ἀποτελεῖ ἀναχώνευσιν τοῦ ἔργου του *Le mariage, sacrement de l'amour*, Paris 1944· τοῦ αὐτοῦ, «Le sacerdoce conjugal: essai de théologie orthodoxe du mariage» ἐν G. Crespy - P. Evdokimov - C. Duquoc, *Le mariage*, Tours 1966, σσ. 73-125· A. Schmemann, Γιὰ τὴν ζήσην ὁ κόσμος, κεφ. 5. Τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης, Ἀθῆναι 1970, σσ. 129-152. Πωμαίον-καθολικῶν: H. Rondet, *Introduction à l'étude de la théologie du mariage*, Paris 1960· P. Adnès, *Le mariage*, Tournai 1963· E. Schillebeeckx, *Le mariage, réalité terrestre et mystère de salut*, t. I. Paris 1963· τοῦ αὐτοῦ, *Le mariage est un sacrement*, Paris - Bruxelles 1961· J. E. Kerns, *The Theology of Marriage*, New York 1964· J. T. McHugh (ed.), *Working Papers on the Theology of Marriage*, Washington 1967· H. Doms, «Sexualité et mariage», ἐν *Mysterium Salutis. Dogmatique de l'histoire du salut*, t. 7. *L'homme dans la création*, Paris 1971, σσ. 137-190.

36. Βροτεσταντικῶν: G. Crespy, «Sur la grâce du mariage» ἐν G. Crespy - P. Evdokimov - C. Duquoc, *Le mariage*, Tours 1966, σσ. 9-71· H. Baltensweiler, «L'évolution actuelle de la théologie du mariage dans les Églises de la Réforme», ἐν *Concilium teūχ. 55* (mai 1970) σσ. 135-142. Τὴν ἀγάπην ανιχνεύειν ἀποφίνεται διαδικασία τοῦ G. Dunstan, «Les progrès de la théologie du mariage et son état actuel dans les Églises anglicanes», ἐν *Concilium teūχ. 55* (mai 1970) σσ. 123-133. Περαιτέρω, βλ. G. Krems - R. Mumm (ἐκδ.), *Theologie der Ehe*, Regensburg-Göttingen 1969.

37. Βροτεσταντικῶν: H. Rondet, *Introduction à l'étude de la théologie du mariage*, σ. 9. Προθλ. J. E. Kerns, *The Theology of Marriage*, σ. x.

37. Προθλ. E. Schillebeeckx, *Le mariage*, σ. 9.

ἔποψιν ὡς ἀντιπροσωπεύουσαν τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας.³⁸

Κατὰ ταῦτα, ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἰερὰ Παράδοσις θὰ ἀποτελέσουν τὸ θεμέλιον τῆς οἰκοδομήσεως μᾶς θεολογίας τοῦ γάμου. «Αἱ πρόσφατοι πρόοδοι τῆς βιβλικῆς θεολογίας» ἀφ' ἐνός, «μᾶς ἀποκαλύπτουν εὑρεῖς δρίζοντας εἰς τὸ θέμα, τὸ διποίον μᾶς ἀπασχολεῖ, καὶ θὰ ἐπέτρεπον τὴν οἰκοδόμησιν μᾶς μεγαλοπρεποῦς θεολογίας τοῦ γάμου. Ἡ Ἀγία Γραφὴ περιγράφει ἀπ' ἄκρου εἰς τὸ θέμα, τὸ διποίον μᾶς ἀπασχολεῖ, καὶ θὰ ἐπέτρεπον τὴν οἰκοδόμησιν μᾶς μεγαλοπρεποῦς θεολογίας τοῦ γάμου».³⁹ Ἐφ' ἑτέρου, ἡ ἀνθησις τῶν πατερικῶν σπουδῶν καὶ ἡ φροντὶς τῶν νεωτέρων θεολόγων νὰ ἔρωτοῦν τοὺς Πατέρας ἐπὶ πολλῶν θεμάτων, μεταξὺ τῶν διποίων καὶ τὰς ζητήματα τοῦ γάμου, θὰ μᾶς παράσχῃ συγκεκριμένας ἀπαντήσεις καὶ θὰ μᾶς εἰσαγάγῃ εἰς τὴν μέθοδον αὐτῶν νὰ ἔρμηνεύουν τὰς Γραφάς.⁴⁰ Υπὸ τὸ φῶς, λοιπόν, τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, θὰ ἔξετάσωμεν τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ύπὸ τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔρριζωμένη σύνθεσις θὰ ἀντλῇ τὰς γνώσεις τῆς καὶ θὰ στηρίζεται ἐπίσης εἰς μίαν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς συζυγικῆς ζωῆς καὶ τῆς ζωῆς τῶν φύλων,⁴¹ ὡς αὕτη διαφωτίζεται ὑπὸ τῶν πορισμάτων τῶν λεγομένων ἀνθρώπῳ γιακῶν ἐπιστημονῶν καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν χριστιανῶν συζύγων.⁴²

38. Πρβλ. E. Schillebeeckx, *Le mariage*, σ. 9, καὶ J. E. Kerns, *The Theology of Marriage*, σ. x.

39. A.-M. Roguet, «Essai de synthèse théologique», σ. 72.

40. Βλ. δσσα δ P. Evdokimov λέγει διὰ τὴν μέθοδον τῶν Πατέρων ὡς πρὸς τὴν ἔρμηνειαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, *La femme et le salut du monde. Essai d'anthropologie chrétienne sur les charismes de la femme*, Tournai - Paris 1958, σσ. 12-13.

Μὲ τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν περὶ γάμου ἡσχολήθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ: B. Alves-Pereira, *La doctrine du mariage selon saint Augustin*, Paris 1930· J.-P. Broudéhoux, *Mariage et famille chez Clément d'Alexandrie*, Paris 1970· H. Crouzel, *Virginité et mariage selon Origène*, Paris-Bruges 1963· R. Flacelière, *Amour humain et parole divine. Recueil de textes de la Bible et des Pères*, Paris 1947· Θ. N. Ζήση, «Ἡ περὶ γάμου διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», ἐν *Κληρονομία* 1 (1969) 2, σσ. 285-310· L. Godefroy, «Le mariage au temps des Pères» ἐν *Dictionnaire de Théologie Catholique* IX. 2, 2077-2115· N. Ladomerzky, *Saint Augustin docteur du mariage chrétien*, Rome 1942· *Le Mariage dans l'Église ancienne. Textes choisis et présentés par France Quéré-Jaulmes*, Paris 1969· A. Moulard, *Saint Jean Chrysostome. Le défenseur du mariage et l'apôtre de la virginité*, Paris 1923· R. Smet, *Le mariage dans la pensée de saint Jérôme*, Louvain 1963.

Ἡ παροῦσα μελέτη, ὡς εἶναι πρόδηλον, δὲ ἀπεσκόπει εἰς συστηματικὴν-πατρολογικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ θέματος. Τοῦτο θὰ ἀπετέλει μίαν διαφόρου προοπτικῆς διαπραγμάτευσιν.

41. 'Ο E. Schillebeeckx ὡς σκοπὸν τοῦ βιβλίου του θέτει «...de présenter une synthèse chrétienne, enracinée dans la foi et nourrie d'une connaissance profondément humaine de la vie conjugale et de la sexualité» (*Le mariage*, σ. 8).

42. 'Ως ἀνθρωπολογικαὶ ἐπιστῆμαι ἡ ἐπιστῆμαι τοῦ ἀνθρώπου (sciences anthropologiques, sciences humaines, sciences de l'homme, human sciences, Humanwis-

Κατὰ πόσον ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἡ ἔχουσα ὡς ἀντικείμενον αὐτῆς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐμπειρία ἑαυτοῦ (αὐτοεμπειρία) εἶναι ἵκαναι νὰ μᾶς διαφωτίσουν ὡς πρὸς τὸ φαινόμενον ἀνθρωπὸς καὶ νὰ μᾶς προσφέρουν στοιχεῖα, ἀτινα θὰ διασάφηντον τὴν εἰκόνα, τὴν δομήν, τὴν ἀλήθειαν ὡς πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς. Βέβαιον πάντως παραμένει, ὅτι διὰ παντὸς μέσου καὶ τρόπου ἡ σημερινὴ ἀνθρωπολογία, ὡς σύνθεσις ὅλων τῶν περὶ τὸν ἀνθρωπὸν ἐνασχολουμένων ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, καὶ εἰδικώτερον ἡ ἀνθρωπολογία τῶν φύλων,⁴³ μοχθεῖ νὰ ἀπαντήσῃ τρόπον τινὰ εἰς τὸ ἔρωτημα τοῦ φαλμφδοῦ «τί ἐστιν ἄνθρωπος».⁴⁴

“Ολαι αὐταὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἔχουν καὶ θέλουν νὰ εἴπουν τὸν λόγον των περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ γάμου του. Εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι βαθμηδὸν μὲ τὴν πρό-

senschaften) δρίζονται ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ἐπιστῆμαι αἱ ἔχουσαι ὡς ἀντικείμενον ἔρευνης τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ: ψυχολογία, κοινωνιολογία, θενολογία, γλωσσολογία, κ.λπ. Θὰ ἡδυνάμεθα μάλιστα νὰ συγκεντρώσωμεν ἀπάσας τὰς ἐπιστήμας ταύτας ὑπὸ τὸν ὄρον ἀνθρωπολογία ἐκλαμβανόμενον ὑπὸ τὴν εὑρεῖαν ἔννοιαν αὐτοῦ, τῆς δποίας καὶ μέλημα θὰ ἡτο ἡ σύνθεσις τῶν πορισμάτων τῶν ἐπιστημῶν τούτων.

‘Ως πρὸς τὴν ἐμπειρίαν τῶν χριστιανῶν συζύγων, ἵσως ἡ συμβολή τῆς ἀποδειχθῆ ἐξ ἴσου πολύτιμος μὲ τὴν ἐμπειρίαν τῶν μοναχῶν, διὰ τὴν συγκρότησιν μιᾶς «πρακτικῆς ἀνθρωπολογίας» τοῦ ἐγγάμου βίου. ‘Ως ἡ «φωνὴ τῆς ἐρήμου» ἀπετέλεσε τὴν «πειραματικὴν ἐπιστήμην» καὶ μεγίστην πηγὴν γνώσεως διὰ τὴν δρθόδοξον ἀνθρωπολογίαν, οὕτω δυνατὸν ἡ βίωσις ὑπὸ τῶν πιστῶν τοῦ γάμου των ἐν τῇ χάριτι τῆς Ἀγίας Τριάδος νὰ καταστήσῃ τούτους ἵκανούς, «ἀληθεύοντας ἐν ἀγάπῃ» (*Ἐφ. δ' 15*), νὰ συνεισφέρουν διὰ τῆς ἐμπειρίας των εἰς τὴν φανέρωσιν τῆς ἀληθείας τοῦ μαστηρίου τῆς ἀγάπης. Διὰ τὴν συμβολὴν τῶν μοναχῶν εἰς τὴν δρθόδοξον ἀνθρωπολογίαν, βλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 57.

‘Οφείλομεν νὰ σημειώσωμεν τὸ πόσον σήμερον λαμβάνεται ὑπὸ δψιν εἰς τὰς ἐπὶ μέρους συνθέσεις τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν ἡ γνώμη τῶν ζευγῶν. ‘Η συλλογὴ τοιούτων στοιχείων ἐπιτελεῖται σήμερον κυρίως δι’ ἐκτεταμένων ἔρευνῶν τύπου συνεντεύξεων, ἔρωτηματολογίων καὶ λοιπῶν ἐργαλείων ἔρευνης. Οὕτω καθίσταται δυνατὴ ἡ συγκρότησις μιᾶς εἰκόνος ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἡ τοῦ ἄλλου θέματος, τὸ δποίον ἀπασχολεῖ ἔρευνητὰς ἡ ἔρευνωμένους. ’Επισημαίνομεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ μιᾶς μελέτης γενομένης ἐν Belegyia διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ἐρωτηματολογίου: Bernard et Annick Lanos, *Fiancés et jeunes mariés de notre temps*, Tournai 1968, ὡς ἐπίσης τὴν ἔρευναν τῶν Claude Henryon et Edmond Lambrechts ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Pierre de Bie, *Le mariage en Belgique. Étude sociologique*, Bruxelles 1968. Παραπέμπομεν ἐπίσης τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ψυχιάτρου Γ. Βασιλείου, *Διερεύνησις μεταβλητῶν ὑπεισερχομένων εἰς τὴν ψυχοδυναμικὴν τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας*, Αθῆναι 1966.

43. Διὰ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῶν φύλων ἔχομεν σήμερον τὴν ὀραιοτάτην σύνθεσιν τοῦ Abél Jeannièvre, *Anthropologie sexuelle*, Paris 2^ο 1969, συμπληρουμένην ὑπὸ τοῦ ἔργου τοῦ Centre d' Études Laennec, *Sexualité humaine. Histoire - Ethnologie - Sociologie-Psychanalyse-Philosophie*, Paris 1966.

44. Ψαλμ. 8, 5 μεταξὺ ἀλλων χωρίων τῆς Π.Δ. Πρβλ. Ν. Π. Μπρατσιώτου, *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Λιαθήης*, I. ‘Ο ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημούργημα, Αθῆναι 1967, σ. 305.

οδον τῆς ἀνθρωπολογίας, πολλὰ σημεῖα ἀφορῶντα εἰς τὸν ἀνθρωπὸν διευκρινίζονται, διαφωτίζονται, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου προσφέρεται καθαρωτέρᾳ εἰς τὴν ἐνατένισιν μας. Ἐν τούτοις, ἡ ἀνθρωπολογία δὲν ἔχει εἴπει τὴν τελευταίαν της λέξιν. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, δότι εἰς τὸ μέλλον ὁ ἀνθρωπὸς θὰ ἀποτελῇ δλονὲν καὶ περισσότερον τὸ ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, μὲ ἀξιώσεις ἐκ μέρους της νὰ θελήσῃ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ὑπ' αὐτῆς εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου.

"Αν τώρα δὲ ποιμὴν θελήσῃ νὰ ἀνοιγῇ πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν ἔμπειρίαν του ἀνθρώπου, πολλὰ ἔχει νὰ ὠφεληθῇ καὶ νὰ μάθῃ. "Οσον ἐν ἀντικείμενον —ἐν προκειμένῳ δὲ ἀνθρωπος— φωτίζεται ὑπὸ περισσοτέρας ἐπόψεις, τόσον ὑπάρχει βάσιμος ἐλπῖς νὰ φανερωθῇ ἢ καθόλου ὅψις αὐτοῦ. Καὶ ἡ ὠφέλεια θὰ εἶναι σημαντική, ἐὰν δὲ ποιμὴν γνωρίζῃ τὸν ποιμαινόμενον ὑφ' ὅλας ἢ τούλαγιστον τὰς περισσοτέρας του ἐπόψεις.⁴⁵

Τὸ ἐρώτημα, ὡς ἐτέθη ἀνωτέρω, εἰναι βασικῶτερον ἀπὸ μίαν πιθανὴν ἢ δυνατὴν χρησιμοποίησιν τῶν στοιχείων τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας ἢ τῆς ἀνθρωπολογίας τῶν φύλων διὰ τὴν ποιμαντικὴν τῶν μελλονύμφων καὶ τῶν ἐγγάμων. Τὸ ἐρώτημα ἀφορᾷ εἰς μίαν πιθανὴν ἢ δυνατὴν χρησιμοποίησιν τῶν στοιχείων τούτων εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν σύνθεσιν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν μιᾶς θεολογίας τοῦ γάμου. Πάντως, τὸ ἐρώτημα καὶ ὑπὸ τὰς δύο του ἐπόψεις — χρησιμοποίησις στοιχείων τῆς ἀνθρωπολογίας τῶν φύλων διὰ τὴν ποιμαντικὴν πρᾶξιν ἀφ' ἐνός, διὰ τὴν οἰκοδόμησιν μιᾶς θεολογίας τοῦ γάμου ἀφ' ἑτέρου — χρήζει ιδιαιτέρας προσοχῆς.

45. Πρός αύτην την κατεύθυνσιν έχουν γίνει σήμερον άξιολογοι προσπάθειαι και άναγνωρίζεται γενικώς ή άναγκαιότης της βοηθείας και ή ώφελεια του ποιμένος έκ της άναστροφῆς και ένασχολήσεως του μετά τῶν πορισμάτων τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν. Αναπτύσσονται δὲ σήμερον και νέοι κλάδοι τῆς ποιμαντικῆς, ὡς ή ποιμαντική ψυχολογία, ή ποιμαντική κοινωνιολογία, ή ποιμαντική λατρική, κ.λπ., ἀκριβώς διὰ νὰ ἐνημερώσουν και νὰ καταρτίσουν τὸν ποιμένα εἰς τὸν ρόλον τὸν ὅποιον καλεῖται οὗτος νὰ διαδραματίσῃ. Πρεβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρική ποιμαντική ἐν τοῖς Ασκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σ. 16 Σ₂₅. Ἐν τῷ ἔλληνικῷ χώρῳ παράδειγμα τῆς προσεγγίσεως τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας και τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, ίδιαιτέρως δὲ τῆς ψυχολογίας και ψυχολογίας τοῦ βάθους, προσφέρουν αἱ συμβολαὶ τοῦ ἐντεταλμένου ὑφηγητοῦ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ι. Κ. Κορναράκη. Βλ. μ. ἀ. ἐργασιῶν του: Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ποιμαντικῆς φροντίδος και ψυχοθεραπείας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, 'Αθῆναι 1957. Ἡ συμβολὴ τῆς ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung ἐν τῇ ποιμαντικῇ ψυχολογίᾳ, 'Αθῆναι 1958. Ἡ βίωσις τοῦ πάθους κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς 'Αγ. Γραφῆς. Συμβολὴ εἰς τὴν ποιμαντικὴν ψυχολογίαν, 'Αθῆναι 1960. Ἡ νεύρωσις ὡς «ἀδαμικὸν πλέγμα». Συμβολὴ εἰς τὴν ποιμαντικὴν θεολογίαν, Θεσσαλονίκη 1966. Πολλάκις ἡ σχέσις τῆς Ποιμαντικῆς μετά τῶν ἐπιστημῶν τούτων καθίσταται προβληματική. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου, βλ. Γ. 'Α. Καψάνη, *Σχέδιον θεολογικῆς και ἐκκλησιαστικῆς θεμελιώσεως τῆς ποιμαντικῆς*, 'Αθῆναι 1970, σ. 7 Σ₃. τοῦ αὐτοῦ, 'Η σημασία τῆς Ποιμαντικῆς και ἡ ἐλληνικὴ βιβλιογραφία αὐτῆς, 'Αθῆναι 1968, σσ. 8-9. τοῦ αὐτοῦ, 'Η ποιμαντικὴ μέρων τῆς 'Εκκλησίας ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων, 'Αθῆναι 1969, σσ. 138-139.

Πᾶς θὰ γίνη ἡ χρησιμοποίησις τῶν πορισμάτων τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἐγγάμων ὑπὸ τῆς θεολογίας τοῦ γάμου; Θὰ εἰσαχθοῦν εἰς αὐτὴν εἰς κατάστασιν ἀκατέργαστον καὶ θὰ ἐνταχθοῦν ὡς σάρξ ἐκ τῆς σαρκός της; "Ἡ ἔχουν ἀνάγκην εἰδικῆς ἐπεξεργασίας, ἡ δύοια θὰ τὰ καταστήσῃ εὐάρμοστα καὶ πρόσφορα διὰ τὴν μετάγγισιν αὐτήν; Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἴναι εἰς συγκρητισμός, εἰς πολυμερισμός, μία εἰρηνικὴ συνύπαρξις στοιχείων τὰ δύοια ἀναγνωρίζουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο, ἔχοντα ὅμως συνείδησιν πολλάκις τῆς ἀντιθέσεώς των; "Ἡ θὰ εἴναι ἡ κατόπιν διακρίσεως ἐπιλογὴ στοιχείων ἐκ τῶν πορισμάτων τῆς ἀνθρωπολογίας, «ἡ διερμήνευσις αὐτῶν εἰς ὄφους τῆς παραδόσεως καὶ ἡ ἐνσωμάτωσίς των ἐν Ἐκκλησίᾳ»,⁴⁶ μεταστοιχείωσις ἐπιτελουμένη καὶ τελειουμένη ὑπὸ τῆς συνείδησεως αὐτῆς;

'Ἐνταῦθα ἡ συνείδησις τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, νοῦν Χριστοῦ ἔχουσα, φωτίζομένη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας, διακρίνουσα καὶ κρίνουσα, συνθέτει εἰς μίαν ὀργανικὴν ἐνότητα τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου, ἐπαναφέρουσα ταῦτα εἰς τὴν τάξιν των, δηλαδὴ ἐντάσσουσα ἢ μᾶλλον συντάσσουσα ταῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἔχουσα ἥδη ἐνεργήσει τὴν ἀπόταξιν τούτων ἀπὸ τοῦ κόσμου. Οἰονεί, συντελεῖται τρόπον τινὰ ἡ θεραπεία, ἡ κάθαρσις καὶ ὁ ἀγιασμὸς τῶν στοιχείων τούτων διὰ τῆς προσλήψεώς των εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λεχθέν —ἐν ἄλλαις περιστάσεσι βεβαίως, πλὴν ὅμως καὶ ἐδὼ μutatis mutandis ἐφαρμοζόμενον,— «τὸ γάρ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον». ⁴⁷ Οὕτως αἱ ἐπὶ μέρους ἀλήθειαι τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, ἐνσωματούμεναι ὑπὸ τῆς συνείδησεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ σώματι αὐτῆς, εὑρίσκονται εἰς τὴν διάθεσιν τῆς θεολογίας διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτὴ τὴν σύνθεσιν μιᾶς θεολογίας γάμου, ἥτις θὰ ἀποκαλύπτῃ τὴν Ἀλήθειαν διὰ τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων, ἡ δύοια κινδυνεύει νὰ περιπέσῃ εἰς λήθην,⁴⁸ βοηθοῦσα ἄμα τὴν βίωσιν ταύτης ἐκ μέρους τῶν πιστῶν.

'Ἐνταῦθα, ὅπως καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας στιγμὰς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἡδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς συνεργίας, τῆς συνεργασίας δηλαδὴ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου.⁴⁹ Καὶ τοῦτο εἰς δύο ἐπίπεδα:

46. P. Evdokimov, *La femme et le salut du monde*, σ. 7.

47. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπιστολὴ 101 πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον κατὰ Ἀπολλιναρίου, PG 37, 181. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, III, 6, PG 94, 1005 B. Πρβλ. καὶ Γ. Ἀ. Καψάνη, Σχέδιον θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς θεμελιώσεως τῆς ποιμαντικῆς, σ. 7 Σ₃.

48. Κατὰ τὸ γνωστὸν σχῆμα τοῦ M. Heidegger ἐτυμολογοῦντος τὴν λέξιν ἀλήθεια, ὡς ἀνάδυσιν ἀπὸ τῆς λήθης (ἀ-λήθεια), *Sein und Zeit*, Tübingen 1960, σ. 219.

49. 'Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου βλ. Ἰ. Καλογήρου, 'Ἡ περὶ «συνεργίας» ἐν τῇ δικαιώσει τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίᾳ ἐξ ἀπόψεως ὁρθοδόξου καὶ αἱ περὶ αὐτὴν συζητήσεις τῶν ἐπεροδόξων, Θεσσαλονίκη 1953· Ἰ. Καρμίρη, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1957, σσ. 69-77· Κ. Δ. Μουρατίδου, Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου, σσ. 9 - 10.

1ον. Συνεργασία εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας⁵⁰ ἀφ' ἐνός: ὁ ἀνθρωπος ἔρευνῶν τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἐπιστήμης, κυρίως δὲ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὅποια τὸν ἀφορᾷ διὰ τῆς ἀνθρωπολογίας, ἀποθέτει τὰ πορίσματά του ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἥτις διὰ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς καθαίρει, ἀγιάζει, προσλαμβάνει, θέτουσα ταῦτα ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας, καὶ ἐπιτελεῖ τὴν ὀργανικὴν σύνθεσιν αὐτῶν, ἡ ὅποια ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει εἶναι χαρισματική, ὡς χάρισμα καὶ δωρεά τοῦ Παναγίου Θεοῦ. «Ἡ θεολογία οὕτω καθίσταται χαρισματικὴ διακονία».⁵¹

2ον. Συνεργασία εἰς τὴν βίωσιν τῆς ἀληθείας⁵² ἀφ' ἑτέρου: ὁ ἀνθρωπος προσφέρει τὸν ἑαυτόν του, τὸν μόχθον του, τοὺς ἀγῶνας του διὰ τὴν σωτηρίαν του εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος ἐν τέλει εἶναι «ὅδε ἐνεργῶν ἐν αὐτῷ καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς ἐνδοκίας» (Φιλ. β' 13).

Εἶναι πρόδηλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν συνεργίαν ἀνθρώπου καὶ χάριτος, «τὸ πλέον τοῦ Θεοῦ ἔστι σχεδὸν δὲ καὶ τὸ πᾶν,

50 «...tout homme est appelé à la foi chrétienne et à la communauté ecclésiale afin de pouvoir devenir collaborateur du Dieu créateur pour le progrès et le parachèvement de la création. Cette position orthodoxe de la fameuse *synergie*, qui a causé tant de malentendus en Occident, est pour nous, orthodoxes le point central qui permet un nouveau départ vers une valorisation juste de l'œuvre scientifique vue à travers l'homme qui l'accomplit. L'Église doit prêcher d'une façon absolument positive la place éminente du scientifique dans la création de Dieu. L'Église rappelle à tous les hommes scientifiques, cadres, ouvriers, que tout ce qu'ils font dans le monde découle d'un don de Dieu, d'un talent qu'ils doivent développer en offrande personnelle à sa gloire. La possibilité nous est ainsi donnée de devenir des hommes responsables du parachèvement de la création divine» (N. A. Nissiotis, «L'Église, monde transfiguré», σσ. 77-78 ἐν N. A. Nissiotis - P. Maury - P.-A. Liégé, *L'Église dans le monde*, Paris 1966).

51. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 51.

52. Βλ. ὅσα ὁ καθηγητής Κ.Δ. Μουρατίδης, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σ. 10, λέγει: «Ἄμφοτεραι αἱ ἐνέργειαι αὗται, ἡ Θεία Χάρις καὶ ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις, δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπὸ ὄψιν, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐν Χριστῷ τελειώσεως καὶ ἀπολυτρώσεως. Ἡ Ποιμαντικὴ δοφεῖλει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν ἐν προκειμένῳ μονομέρειαν θεμελιούμενην ἀποκλειστικῶς εἴτε ἐπὶ τῆς Θείας Χάριτος (ἀπόλυτος θεοκεντρισμὸς) εἴτε ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἀνθρωπίνων ίκανοτήτων (ἀνθρωποκεντρισμὸς-πελαγιανισμός). Τούναντίον μάλιστα! δέον νὰ ἀποβλέπῃ συνεχῶς εἰς τε τὸν θεῖον καὶ τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα καὶ νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἐναρμόνισμαν αὐτῶν, ὡς ἐπετεύχθη αὕτη ἐν τῷ Θεανθρώπῳ. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνέχει ὅλως ἀποφασιστικὴν σπουδαιότηταν διὰ τὴν ἐν γένει ποιμαντικὴν φροντίδα, διότι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐπίτευξις τοῦ ὑπὸ αὐτῆς ἐπιδιωκούμενου σκοποῦ διὰ τῆς προβολῆς τοῦ ἐνὸς παράγοντος καὶ διὰ τῆς μειώσεως τοῦ ἑτέρου». Πρβλ. ἐπίσης P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 106: «On peut dire paradoxalement: c'est Dieu qui travaille et c'est l'homme qui transpire».

δμως ἀφῆκε τι καὶ ἡμῖν μικρόν».⁵³ Δὲν πρέπει ἀσφαλῶς ἐξ ἄλλου νὰ λησμονῶμεν ὅτι, δὲν εἶναι δυνατή ἡ συνεργία αὐτῇ, τοῦτο τελικῶς ὀφείλεται εἰς ἐν τρίτον ἐπίπεδον αὐτῆς, οὐσιαστικῶς ὅμως πρῶτον, δηλαδὴ εἰς τὴν συνεργίαν (ἀρμονίαν) τῶν δύο φύσεων καὶ τῶν δύο θελήσεων ἐν Χριστῷ, ἡ ὁποία καὶ σφυρηλατεῖ τὴν χρυσῆν κλεῖδα διὰ τὴν λύσιν παντὸς θεολογικοῦ προβλήματος.⁵⁴

‘Ανακεφαλαιοῦντες δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὰ ἔξῆς: διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς συνεργίας χάριτος καὶ ἀνθρώπου ἐν Ἐκκλησίᾳ, ὅπου «σχεδὸν τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἔστι», δίδεται ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ βεβαιότης ὅτι ἡ συντελουμένη ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας σύνθεσις διὰ τὴν οἰκοδόμησιν μιᾶς θεολογίας τοῦ γάμου, θὰ εἶναι ὅντως μία θεολογία τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις θὰ μεταδίδῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (ἀλήθειαν) διὰ τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐχὶ μία ἀνθρωπολογία τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ μία θεολογία βασιζομένη εἰς τὸν ἀνθρωπον.

Αἱ ἐπιστῆμαι τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἔλθουν νὰ διαφωτίσουν, νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ ἐποιοδομήσουν μὲ τὰ προσφερόμενα ὑπὸ αὐτῶν στοιχεῖα τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων —ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν πάντοτε καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς προσλήψεως αὐτῶν ἐν Ἐκκλησίᾳ⁵⁵ — ἐπ’ οὐδενὸς ὅμως ἄλλου θεμελίου εἰ μὴ τοῦ Χριστοῦ. ‘Η προειδοποίησις τοῦ Ἀπ. Παύλου ἀρκεῖ διὰ νὰ ὑποδείξῃ μὲ ποίαν ὑπευθυνότητα ὀφείλει νὰ γίνεται τοῦτο τὸ ἔργον: «ἐκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποιοδομεῖ», διότι «ἐκάστον τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται».⁵⁶

‘Η συναίσθησις τῆς εὐθύνης, ἀλλὰ καὶ ἡ βαθεῖα πεποίθησις ὅτι εἰς μίαν θεολογίαν τοῦ γάμου τὸν τελευταῖον λόγον τὸν ἔχει ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τὰ λόγια τῶν ἀνθρώπων —χρήσιμα ὑπωδήποτε καὶ ἔχοντα καὶ αὐτὰ τὴν θέσιν των— θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἀληθῆ θεολογίαν ὡς θεογνωσίαν, ἥτις οὖσα πάντοτε ἀνοικτὴ πρὸς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως δὲν σταματᾷ εἰς αὐτήν, ἀλλ’ ὡς παιδαγωγὸς πρακτικὸς καὶ πραγματιστής αἴρει τὴν σκέψιν βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς κατ’ εὐθεῖαν σχέσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ.⁵⁷

53. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 115, 2, PG 55, 322.

54. Βλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 14. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ K. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σ. 9: «ἡ ἐν αρμόνισις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου... παράγοντος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεανθρώπου δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, συντίθενται καὶ συνεργοῦν, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀπολυτρώσεως εἶναι ἀπολύτως ἐπιβεβλημένη ἡ σύμπραξις τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου παράγοντος» (ἡ ὑπογράμμισις ἡμετέρα).

55. Πρβλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σσ. 57-58.

56. Πρβλ. Hans-Dombois, *Naturrecht und christliche Existenz*, Kassel 1952, σ. 5.

57. Βλ. A' Koq. γ' 10-15.

58. Πρβλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 12.

Βεβαίως αἱ προηγγθεῖσαι σκέψεις δὲν ἀναφορῦν τὴν ὑπάρχουσαν δὲ συνάντησιν μιᾶς τοιαύτης συνάντησιν θέσην σε ως την περισσότερον. Ἀν δὲ ληφθοῦν ὅπερ ὅψιν αἱ ὑφιστάμεναι σήμερον ποικίλαι καὶ ἀντιτιθέμεναι ἀντιλήψεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν γάμον, καὶ ἡ ἀσκούμενη πολεμικὴ ἐκπροσώπων τινῶν τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι ὠρισμένων θεολογικῶν θέσεων, καθίσταται σαφές ὅτι ὁ θεολόγος θὰ αἰσθανθῇ περισσότερον τὴν ἀδυναμίαν του νὰ οἰκοδομήσῃ μίαν σύνθεσιν ἐντελῶς ἵκανοποιητικήν.⁵⁹ Πλὴν ὅμως, εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη μιᾶς τοιαύτης συνθέσεως.⁶⁰ Ἡ θεολογία τοῦ γάμου ἔχει ἀκόμη εὐρὺ πεδίον ἐνώπιον της.⁶¹

Ο P. Evdokimov διαισθάνεται ὅτι «Ἡ δημιουργικὴ ἀφομοίωσις τῆς σκέψεως τῶν Πατέρων, ἡ ἀναγώνευσις τῶν στοιχείων τῆς παραδόσεως καὶ τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν εἰς μίαν ρωμαλέαν σύνθεσιν, θὰ εἴναι πιθανῶς τὸ πλέον ἀξιόλογον ἔργον τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνος».⁶²

Εἰς τὸν θεολόγον τὸν ἐπιχειροῦντα τὴν ἀνωτέρω σύνθεσιν πιθανῶς εὐρίσκει ἐφαρμογὴν τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὸν γραμματέα ἐκεῖνον τὸν «μαθητευθέντα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν», ὁ ὄποιος «δόμοις ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, δστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καὶ παλαιά» (*Ματθ. ι' 52*).

II. Η ΙΕΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

1. Τὸ κείμενον αὐτῆς ὡς πηγὴ διατυπώσεως μιᾶς Θεολογίας τοῦ γάμου

Ἐλλείψει εἰσέτι μιᾶς οὕτω νοούμένης ἀπηρτισμένης θεολογικῆς συνθέσεως περὶ γάμου, ἥτις θὰ παρεῖχε εἰς τοὺς πιστοὺς τὰ ἀπαραίτητα ἐκεῖνα στοιχεῖα διὰ τὸν σχηματισμὸν μιᾶς περὶ γάμου εἰκόνος συμφώνου πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν ἀναμονῇ ταύτης, θὰ ἦτο δυνατόν, ἀνατρέχοντες εἰς τὸ κείμενον, τὸ ὄποιον ἡ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ πράξει χρησιμοποιεῖ διὰ τὸν καθαγιασμὸν τοῦ γάμου τῶν πιστῶν, πρόχειρον εἰς πάντας, καὶ προσφερόμενον εἰς ἐπήκοον ἐν εἰδεῖ ἐφοδίου καὶ ὑποθήκης εἰς τοὺς μελλονύμφους, δηλαδὴ εἰς τὸ ἐν χρήσει⁶³ κείμενον τῆς ιερολογίας τοῦ μαστηρίου τοῦ γάμου, νὰ ἔ-

59. Πρβλ. E. Schillebeeckx, *Le mariage*, σσ. 7, 8.

60. Τὴν ἀνάγκην ταύτην διαπιστώνει καὶ ὁ B. Χαρώνης, *Προσπάθειαι διὰ τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν τῆς οἰκογενείας*, Ἀθῆναι 1963, σ. 22.

61. Πρβλ. A.-M. Roguet, «Essai de synthèse théologique», σσ. 85, 87.

62. P. Evdokimov, *La femme et le salut du monde*, σ. 29.

63. Τὸ κείμενον τοῦτο βλ. ἐν *Μικρὸν Εὐχολόγιον* ἡ Ἀγιασματάριον, Ἀθῆναι 1962, σσ. 90-131. Ἐνταῦθα μᾶς ἀπασχολεῖ «τὸ νῦν ἰσχὺον καὶ ὄντως ἐν χρήσει» κείμενον ὡς πηγὴ διατυπώσεως μιᾶς θεολογίας τοῦ γάμου. Πρβλ. παραλλήλους σκέψεις τοῦ καθηγητοῦ Εὐαγγέλου Δ. Θεοδόρου ἀναφορικῶς μὲ τὸ Τριώδιον (Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριώδιον. Συμβολὴ εἰς τὴν «Πρακτικὴν Θεολογίαν», Ἀθῆναι 1958, σ. 19).

δωμεν κατὰ πόσον τὸ κείμενον τοῦτο δύναται νὰ μᾶς παράσχῃ μίαν εἰκόνα περὶ γάμου καὶ στοιχεῖα ἐπιτρέποντα νὰ διατυπώσωμεν μίαν δρθόδοξον θεολογίαν τοῦ γάμου, προσφέρον ἄμα τὸ πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὅποιου δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ αὕτη. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ἐνταῦθα τὴν παροχὴν ὑπὸ τοῦ ὡς ἁνω κειμένου μιᾶς ἀποτελεσμένης δογματικῆς διδασκαλίας περὶ γάμου. Δὲν δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν περισσότερα ἀπὸ ὅσα τοῦτο δύναται νὰ μᾶς προσφέρῃ. Πολλῷ μᾶλλον διφέρομεν νὰ ἔρμηνεύσωμεν καὶ νὰ κρίνωμεν τὰ παρεχόμενα ὑπὸ αὐτοῦ στοιχεῖα, καὶ τότε μόνον νὰ τὰ δεχθῶμεν «ἐφ’ ὅσον συμφωνοῦν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Ὁρθοδόξων Πατέρων καὶ ἐν γένει πρὸς τὴν ὄμόφωνον παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας».⁶⁴

Ἐνταῦθα ἔχουν θέσιν ὅσα γενικῶς ἴσχυουν περὶ λατρείας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐξαιρέσει δηλαδὴ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ ὅποια μόνη κέντηται καὶ δογματικούμβολικὸν χαρακτῆρα, καὶ ὡς τοιαύτη ἀποβαίνει φορεὺς κυριώτατος καὶ ἐπισημότατος τῆς ὁρθοδόξου Ἱερᾶς Παραδόσεως,⁶⁵ ἡ ὑπόλοιπος «Ὁρθόδοξος Λατρεία, ἀντικατοπτρίζουσα τὸ ὁρθοδόξον πνεῦμα, ἐκφράζουσα τὴν εὐσέβειαν τῶν Ὁρθοδόξων καὶ συγκεντροῦσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν αὐτῶν, προσλαμβάνει βεβαίως καὶ συμβολικὴν τινα σημασίαν, καὶ ἐπομένως δύναται νὰ γίνη χρῆσις αὐτῆς ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολογίᾳ, ἀλλὰ δύμας τοῦτο δέον νὰ γίνεται ἐν λίαν περιωρισμένῳ μέτρῳ καὶ μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ περισκέψεως».⁶⁶

Εὔλογον ἀσφαλῶς τίθεται τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὴν Ἱερολογίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, διὰ νὰ διατυπώσωμεν μίαν δρθόδοξον θεολογίαν τοῦ γάμου. Ἐξ ὅσων συνάγονται ἀνωτέρω, τὸ ἐν λόγῳ κείμενον δὲν ἀποτελεῖ κατ’ ἀρχὴν δογματικὸν κείμενον. Εἴδομεν ὅτι μόνον τὸ κείμενον τῆς λειτουργίας μὲ κέντρον τὴν θείαν εὐχαριστίαν εἶναι σύμβολον ἐν παλαιοχριστιανικῇ ἐννοίᾳ.⁶⁷ Πρόκειται περὶ κειμένου τελέσεως ἐνὸς μυστηρίου ἔχοντος δογματικὴν σημασίαν. Ἐδῶ δύμας ἔχει τὴν θέσιν του τὸ ἐρώτημα ἔὰν καὶ κατὰ πόσον τὰ κείμενα τῶν ἀλλων μυστηρίων δύνανται καὶ ταῦτα νὰ ἔχουν δογματικὴν ἀξίαν διὰ τὴν διατύπωσιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τοῦ ὑπὸ ὅψιν μυστηρίου. Δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς κείμενα, τὰ ὅποια κατόπιν δρίμου ἀναπτύξεως ἀπεκρυστάλλωσαν ἐν τῇ διατυπώσει των τὴν

64. Δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν διὰ τὴν ὁρθόδοξον λατρείαν —ἔξαιρέσει τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου— διὰ τοῦ θεολογητῆς Ἰ. Καρμίρης λέγει διὰ τὰ λεγόμενα ὁρθόδοξα συμβολικὰ βιβλία (Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. I. Ἀθῆναι 1952, σ. 21).

65. Πρβλ. Ἰ. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα, τ. I. σ. 243.

66. Ἰ. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα, τ. I. σ. 246 Σ₄.

67. Πρβλ. Ἰ. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα, τ. I. σ. 243, καὶ τοῦ αὐτοῦ, Σύνοψις δογματικῆς διδασκαλίας, σσ. 11-12.

ούσιαν τοῦ δόγματος καὶ παριστοῦν καὶ ταῦτα ὡς καὶ ἡ Θεία Λειτουργία «das gebetete Dogma»;⁶⁸

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ἴδωμεν πῶς ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα ἐκπρόσωποι τῶν ἀλλων Ἐκκλησιῶν.

‘Ο μὲν Α.-Μ. Roguet, ρωμαιοκαθολικός, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ρωμαϊκὴν λειτουργίαν (ἀκολουθίαν) τοῦ γάμου ὑποστηρίζει, ὅτι «τὰ δεδομένα τῆς λειτουργίας τοῦ γάμου δὲν μᾶς παρέχουν μίαν πολὺ σαφῆ διδασκαλίαν. Οὐδόλως δὲ δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ διμιλῶμεν περὶ ἐνὸς *lex orandi* διαφωτίζοντος τὸν *lex credendi*. Εἶναι μᾶλλον ἔργον τῆς θεολογίας νὰ διερμηνεύῃ καὶ νὰ κρίνῃ τὰς λειτουργίας, εἰς τὰς δύοις δυνάμεθα νὰ ὑποθάλωμεν σχεδὸν διδήποτε θελήσωμεν». ⁶⁹ ‘Ο Ο. Rousseau εἰς μίαν ἀντιπαραβολὴν καὶ σύγκρισιν, τὴν δύοις κάμνει μεταξὺ λατινικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἀκολουθιῶν τοῦ γάμου, διαπιστώνει τὴν λιτότητα καὶ τὴν συντομίαν τῶν πρώτων ἐν σχέσει μὲ τὴν περίσσειαν πλούτου, μετὰ τῆς δύοις ἐπεξειργάσθησαν τὰ δεδομένα τῆς Γραφῆς αἱ δεύτεραι.⁷⁰ Οὕτω παρέχει λίσας μίαν ἔμμεσον ἐξήγησιν εἰς τὰς ὡς ἀνω παρατηρήσεις τοῦ Α.-Μ. Roguet, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς περιεχομένης ἐν τῇ ρωμαϊκῇ λειτουργίᾳ τοῦ γάμου διδασκαλίας, καὶ τὸ μὴ δυνατόν, ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης, ἀναπτύξεως μᾶς θεολογίας τοῦ γάμου.

‘Οφείλομεν δύμας νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι αἱ ἐν τῷ μεταξύ σημειωθεῖσαι ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πρόδοι αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸν λειτουργικὸν τομέα, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν διδασκαλίαν περὶ γάμου ἀπὸ τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου καὶ ἐντεῦθεν,⁷¹ κατέληξαν εἰς τὴν πλήρη ἀνανέωσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ τυπικοῦ

68. Κατὰ τὴν ὀραιοτάτην ἐκφρασιν, συνάμα δὲ ὅρθην παρατήρησιν, τοῦ F. Heiler, παρὰ Ἰ. Καρμίρη, *Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας*, σ. 12 Σ₄.

69. A.-M. Roguet, «Essai de synthèse théologique», σ. 71. Βλ. ἐπίσης Pierre Jounel, «La liturgie romaine du mariage. Étapes de son élaboration», ἐν *La Maison - Dieu* τεῦχ. 50 (1957) σσ. 30-57.

70. Πρβλ. O. Rousseau, *Introduction εἰς τὸ ἔργον τοῦ A. Raes, Le mariage. Sa célébration et sa spiritualité dans les Eglises d'Orient*, Chevetogne 1958, σ. 7. Εἰς δὲ τὴν σ. 11 τονίζει: «nous sommes tentés d'envier les fidèles sur lesquels ont été ou sont encore prononcées ces prières.» Εἰς ἔτερον μάλιστα ἄρθρον του παρατηρεῖ: «On est étonné de voir combien les anciens rituels du mariage chez les Orientaux (copte, byzantin, arménien, syrien, maronite, chaldéen) contiennent de richesses dogmatiques. Sans aucun doute, à l'époque où ces rituels ont été composés, une catéchèse correspondante devait préparer longuement les futurs époux, comme on le pressent du reste au détail de plusieurs cérémonies» (*Divorce et remariage. Orient et Occident*), ἐν *Concilium* τεῦχ. 24 (1967) σ. 125).

71. Πρβλ. τὸ περὶ Θ. Λειτουργίας Σύνταγμα *Sacrosanctum Concilium*, §§ 77-78, καὶ τὸ περὶ Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ τῆς σήμερον Ποιμαντικὸν Σύνταγμα *Gaudium et Spes*, §§ 47-52 τῆς Συνόδου ταύτης, ἐν Karl Rahner - Herbert Vorgrimber, *Kleines Konzilskompendium*, Freiburg i. Br. 1966, σσ. 74-75, 497-506.

τοῦ γάμου,⁷² τὸ ὄποιον ἀνακαίνισθὲν καὶ ἐμπλουτισθὲν παρέχει πλείστας ὅσας δυνατότητας καὶ συνδυασμοὺς βιβλικῶν κειμένων, εὐχῶν καὶ δεήσεων εἰς τοὺς μελλονύμφους, οἱ ὄποιοι ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφημερίου των δύναν- ται νὰ προετοιμάσουν τὴν τάξιν τῆς ἱερολογίας τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου.⁷³

‘Η ἔξελιξις τῆς ρωμαιο-καθολικῆς θεολογίας συνετέλεσε νὰ γίνη συνειδητή ή ἀνάγκη ἐμπλουτισμοῦ τῆς ἀκολουθίας τοῦ γάμου βάσει αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνανεωμένης διδασκαλίας περὶ γάμου.⁷⁴ Εὑρισκόμεθα σχεδὸν πρὸ τοῦ αὐτοῦ φαινομένου, ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ γ' μὲ ἀρχὰς τοῦ θ' αἰῶνος ἐν Βυζαντίῳ τὰ θεολογικὰ θέματα εἰσεχώρησαν εἰς τὴν λειτουργικὴν ποίησιν, ἡ ὅποια ἐρρόφησεν ἀφειδῶς τὴν ἴκμάδα τῆς πατερικῆς σκέψεως. ‘Ως γνωστόν, αἱ θεωρητικαὶ ἔξελιξεις εἰς τοὺς Πατέρας εἰσέρχονται συχνὰ καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς διακοπῆς εἰς τὰ κείμενα τῶν προσευχῶν καὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τοῦ Θεοῦ.⁷⁵ «Κατὰ τὴν στιγμὴν μιᾶς βεβαίας κρίσεως τῆς σκέψεως, τὸ Βυζαντίου ἡδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ τὴν πλέον βαθεῖαν θεολογικὴν σύνθεσιν ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ»,⁷⁶

Bλ. περαιτέρω V.-L. Heylen, «La dignité du mariage et de la famille», év L'Église dans le monde de ce temps. Constitution «Gaudium et Spes». Commentaires du Schéma XIII, Paris 1967, σσ. 161-203. B. Häring, Le Chrétien et le mariage, Paris-Fribourg 1966.

72. Ἀνανεωμένον ἀνεκηρύχθη ὡς *Ordo celebrandi matrimonium* τὴν 19ην Μαρτίου 1969. Τὴν ιστορίαν τῆς ἀνανεώσεως τῶν τυπικῶν τοῦ γάμου, βλ. εἰς ἀφειρωμένον ἐν μέρει εἰς αὐτήν (*Le nouveau rituel du mariage*) τεῦχος τῆς ἐπιθεωρήσεως *La Maison-Dieu* τεῦχ. 99 (1969) 3, σσ. 124-209. Τὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως τοῦ γάμου πρὸς χρῆσιν τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Γαλλίας ἀνεκηρύχθη τὴν 14ην Ἀπριλίου 1969· βλ. *Rituel pour la célébration du mariage à l'usage des diocèses de France*, Paris 1970. Διὰ τὰ ἐν Βελγίῳ συμβαίνοντα, βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ P. Druet, «*Le nouveau rituel du mariage*», ἐν *Confron-tations* (1969) 6, σσ. 552-559.

73. Τὴν δημοσίευσιν τοῦ νέου τυπικοῦ ἡχολούθησε σειρά ποιμαντικῶν μετρῶν οὐα τὴν προετοιμασίαν κυρίως τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων, ὡς καὶ ἐκδόσεις σκοπὸν ἔχουσαι τὴν καλλιτέραν προετοιμασίαν τούτων. "Ἄξιον λόγου εἶναι τὸ *Des chrétiens découvrent le nouveau rituel du mariage*" ὑπὸ Roger Beraudy, Paris 1969, προηγηθὲν ὑπὸ τοῦ *Parole pour un amour. La nouvelle liturgie du mariage*, publié sous la direction de Pierre de Locht et Thierry Maertens, Paris 1968. Τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σχόλιον εἰς τὰ βιβλικὰ κείμενα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ γάμου. Ἐνδιαφέροντα καὶ λίαν βοηθητικά διὰ τοὺς μελλονύμφους ἐμφανίζονται τὰ δύο τεύχη τῶν *Fêtes et Saisons. Un seul amour. Paroles de Dieu pour la célébration du mariage*, Paris 1967, καὶ *Mariés devant Dieu. La célébration de notre mariage*, Paris 1969.

74. Είναι ένδεικτικά όσα λέγονται ύπο τοῦ Pierre-Marie Gy εἰς τὸ ἄρθρον του «Le nouveau rituel romain du mariage», ἐν *La Maison-Dieu* τεῦχ. 99 (1969) 3, σ. 126: «la spiritualité et la théologie modernes du mariage se sont développées de façon si positive qu'elles appellent un enrichissement doctrinal de la liturgie du sacrement».

75. Πρβλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σσ. 24, 50

76. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 24.

εἰσάγουσα εἰς αὐτὴν τὴν πεμπτουσίαν τῆς προηγηθείσης θεολογικῆς ἀναπτύξεως ἐκ μέρους τῶν Πατέρων.

“Οσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Προτεσταντισμόν, εἶναι χαρακτηριστική καὶ παράδοξος ἡ θέσις ὡρισμένων ἐκπροσώπων του, οἱ δόποιοι προκειμένου νὰ ὑποδείξουν ποῦ εἶναι δύνατὸν νὰ εὑρεθῇ μία θεολογία τοῦ γάμου παρ’ αὐτοῖς —ἐφ’ ὅσον δὲν ὑφίσταται οὐδὲν ἐπίσημον ἔγγραφον, τὸ δόποιον θὰ περιεῖχε τὴν σκέψιν τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐπὶ τοῦ γάμου— παραπέμπουν εἰς τὴν κατήχησιν καὶ εἰς τὴν ὁμιλητικὴν παράδοσιν αὐτῶν ἐπ’ εὐκαιρίᾳ τῶν γαμηλίων εὐλογιῶν, εἰς τὰς δόποιας θὰ ἔδῃ τις ἀρκούντως τί ἡ Μεταρρύθμισις σκέπτεται περὶ τοῦ γάμου καὶ πῶς ἀναγγέλλει τοῦτο.⁷⁷ Ο δὲ συστηματικὸς θεολόγος H. Ott ἀναφερόμενος εἰς τὸν μυστηριακὸν χαρακτῆρα τοῦ γάμου, διστις καθίσταται δυνατὸς χάρις εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ Ἐκκλησίας ὡς πρωτο-μυστηρίου, παραπέμπει οὐχὶ μόνον εἰς τὴν προτεσταντικὴν θεολογίαν τοῦ γάμου, ἀλλὰ τονίζει διτι «πρέπει νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας (κατὰ τὴν ἀρχὴν lex orandi lex credendi) εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ γάμου καὶ εἰς τὴν ζῶσαν τρᾶξιν τοῦ χριστιανικοῦ γάμου ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ».⁷⁸

‘Ασφαλῶς πρόκειται περὶ θέσεων ἰδιαίτερης φύσεως, διται ἐμφανίζωνται μάλιστα ἐν προτεσταντικῷ χώρῳ, πλὴν ὅμως μᾶς ἐνθυμίζουν ὄρθιοδόξους θέσεις καὶ μᾶς ἐπαναφέρουν εἰς τὴν τάξιν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἥτις «εἶναι περισσότερον προσευχομένη παρὰ διδάσκουσα», ἡ δὲ θεολογία αὐτῆς εἶναι προσευχή, λειτουργία.⁷⁹

Μὲ τὰς τελευταίας ταύτας σκέψεις ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ προηγουμένως τεθὲν ἐρώτημα, ὡς πρὸς τὸ δύνατὸν τοῦ ἐγχειρήματος νὰ οἰκοδομήσωμεν μίαν θεολογίαν τοῦ γάμου βασιζόμενην ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς ἱερολογίας τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τώρα, ἐφαρμόζοντες εἰς αὐτὴν

77. Πρβλ. G. Crespy, «Sur la grâce du mariage», σσ. 11-12.

78. Heinrich Ott, «Das Problem der Mischehe in dogmatischer Sicht», ἐν *Neue Zürcher Zeitung*, Fernausg. Nr. 69, Bl. 13, Samstag, 11 März 1967, παρὰ F. Böckle, «Pastoraltheologie der Ehe» ἐν *Handbuch der Pastoraltheologie IV*, 41. ‘Αναφορικῶς πρὸς τὸν μυστηριακὸν χαρακτῆρα τοῦ γάμου ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ βλ. τὰ ἀρθρα τοῦ Olaf Wand, «Sacrement et mariage dans la théologie protestante contemporaine», ἐν *Angelicum* 46 (1969) 1-2, σσ. 16-37, καὶ «Zur Frage der Sakramentalität der Ehe in der evangelischen Theologie. Ein katholischer Versuch einer ökumenischen Verständigung», ἐν *Una Sancta* 24 (1969) 3, σσ. 201-212.

79. P. Evdokimov, *L'orthodoxie*, σ. 24. Πρβλ. αὐτόθι σ. 40, ὡς καὶ τὴν § 10. La théologie liturgique, σσ. 24-25. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ φῆσις τοῦ Εὐαγγείου τοῦ Ποντικοῦ: «Ἐὶ θεολόγος εἰ, προσεύξῃ ἀληθῶς καὶ εἰ ἀληθῶς προσεύχῃ, θεολόγος εἰ» (*Περὶ Προσευχῆς λόγος εἰς PNT'* κεφάλαια διειλημμένος, κεφ. Ξ', PG 79, 1180. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπεδίδετο, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν Νεῖλον Ἀγκύρας, πλὴν ὅμως σήμερον θεωρεῖται ὡς συγγράψας τοῦτο δὲ μηνυούντες Εὐάγριος. Βλ. B. Altaner, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg 1958, σ. 237).

δσα ὁ καθηγητής Ἰ. Καρμίρης λέγει περὶ τῆς Ἱερᾶς λειτουργίας καὶ τῆς ὑπολοίπου ὅρθιοδόξου λατρείας ἐν γένει, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὄποιον δύναται ἡ Ἱερολογία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου νὰ μᾶς προσφέρῃ εἶναι «μία ἐν πολλοῖς ἴδιοτυπος καὶ πλαστικὴ ἔκφρασις τῆς ὅρθιοδόξου δογματικῆς πίστεως» περὶ γάμου.⁸⁰ ‘Ὕπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, τὸ μνημονεύθὲν κείμενον, καρπὸς μᾶς προηγηθείσης τούτου θεολογικῆς ἀναπτύξεως, δύναται πράγματι νὰ μᾶς παράσχῃ τὸ πλαίσιον καὶ στοιχεῖά τινα διὰ τὴν διατύπωσιν καὶ ἀνάπτυξιν μιᾶς ὅρθιοδόξου θεολογίας τοῦ γάμου. “Ἄν τώρα προβαίνωμεν εἰς τὸ ἐγχείρημα νὰ διατυπώσωμεν τὴν θεολογίαν τοῦ γάμου ἐκ τῆς Ἱερολογίας τοῦ μυστηρίου πράττομεν τοῦτο, διότι τὸ κείμενον αὐτὸν εἴναι ἀκριβῶς τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς προηγηθείσης ἀναπτύξεως τῆς θεολογίας τοῦ γάμου. ‘Οπότε οὐδὲν ἄλλο πράττομεν ἡ ἀναζητοῦμεν ἐν αὐτῇ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια εἶχον ἐμπνεύσει τὴν σύνταξίν του. ‘Ἡ Ἐκκλησία μαθητεύουσα εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἔκφράζει τὴν οὐσίαν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς περὶ γάμου εἰς τὴν Ἱερολογίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. Αὕτη ἀποτελουμένη ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἀρραβώνος καὶ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ στεφανώματος, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ συνισταμένη ἐκείνου, τὸ ὄποιον ἡ Ἐκκλησία ἡδυνήθη νὰ δώσῃ διὰ μέσου τόσων αἰώνων εἰς τοὺς πιστοὺς ἀναφορικῶς πρὸς τὸν γάμον.

Εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἰδωμεν ἐγγύτερον τὸ κείμενον τοῦτο.

2. Ἰστορικὴ ἐξέλιξις τῆς Ἱερολογήσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καὶ τοῦ κειμένου αὐτῆς

‘Ἡ Ἱερολογία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ὡς ἔχει αὕτη σήμερον,⁸¹ εἶναι καρπὸς μακρᾶς ἐξελίξεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. ‘Ο σημερινὸς τύπος δὲν ἀνάγεται εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ζωῆς αὐτῆς. ‘Ισχύουν καὶ διὰ τὸ κείμενον τοῦτο τὰ γενικῶς ἴσχυοντα διὰ τὰ λειτουργικὰ κείμενα. Τυγχάνει δὲ γνωστόν, ὅτι «τὰ λειτουργικὰ κείμενα δὲν παρεδόθησαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς τι ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης. Συνετάγησαν ταῦτα βαθμηδὸν καὶ διεμορφώθησαν κατ’ ἐξέλιξιν, ἡ ὄποια διέκρινε διαφόρους λειτουργικοὺς τύπους».⁸²

80. Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, σ. 12.

81. Τὸ ἐν χρήσει σήμερον κείμενον βλ. ἐν *Μικρὸν Εὐχολόγιον* ἡ Ἀγιασματάριον, σσ. 90-131. Διὰ τὴν προέλευσιν τοῦ κειμένου εἶναι διαφωτιστικὰ τὰ ἀναγραφόμενα εἰς σ. ιγ' τοῦ προλόγου: «‘Ως πρὸς τὰ κείμενα τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν καὶ Εὐχῶν ἡκολουθήσαμεν πιστῶς τὰ παλαιότερα τῶν ἐν χρήσει σήμερον ἐντύπων *Μεγάλων Εὐχολογίων*».

82. Π. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. A', *Αἱ ἀκολουθίαι καὶ τάξεις Μηῆστρων καὶ Γάμου, Εὐχελαίον, Χειροτονιῶν καὶ Βαπτίσματος*. Κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις ἴδια κάθοικας, Ἀθῆναι 1950, σ. 4. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἔργου (σσ. 9-18) ἐλήφθησαν καὶ αἱ λοιπαὶ βασικαὶ πληροφορίαι τῆς παρούσης παραγράφου. Βλ. περαιτέρω, Ritzer, *Eheschliessung*, σσ. 127-150.

’Ασφαλῶς αἱ ἀκολουθίαι τῶν μνήστρων καὶ τοῦ γάμου οὕτε συναπτῶς πάντοτε ἐτελοῦντο, ἀλλ’ οὕτε καὶ ὁ ἀριθμός, ἡ θέσις καὶ ἡ ἔκτασις τῶν ἐν αὐταῖς εὑχῶν ἡ ἀναγνωσμάτων ἥσαν ὅπωσδήποτε τὰ αὐτὰ ὡς σήμερον. ’Εξηρτῶντο ἀπὸ τὸν λειτουργικὸν τύπον εἰς τὸν ὄποιον ἀνῆκον αἱ ἀκολουθίαι αὗται. Μαρτυροῦνται δὲ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν χειρογράφων δύο τύποι, εἷς βραχύτερος καὶ εἷς ἔκτενέστερος: ὁ μὲν βραχύτερος καὶ ἀρχαιότερος, παρουσιάζων ἀπόλυτον συμφωνίαν καὶ διοικομόρφιαν, βυζαντινὸς τύπος, ὁ δὲ ἔκτενέστερος καὶ νεώτερος —διαμορφούμενος ἥδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰώνος— καὶ ἀκολουθῶν ἐν τῇ ἔξελιξει του γραμμάτου ἀσταθεῖς καὶ κυματινομένας, νοτιοὖταλικός (δρυθόδοξος) τύπος, ἐμπεριέχων ἄλλωστε ἔξοχως μακρὰς ἀκολουθίας. ’Ο τελευταῖος οὕτος τύπος, ἐπικρατήσας εἰς ὀρισμένας περιοχάς (Αἴγαιον, Κρήτην, Κύπρον) καὶ μὴ ἐκτοπισθεὶς ὅλως ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ, ἐπέδρασε κατὰ τὴν μετὰ τὸν δωδέκατον αἰώνα περίοδον, ὅπως προσλάβουν αἱ περὶ ὃν ὁ λόγος ἀκολουθίαι τὸν σημερινὸν αὐτῶν τύπον.⁸³

Εἰς τὴν ἔξελιξιν ὅμως τῆς μορφῆς τῆς ἱερολογίας τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου συνετέλεσεν ἐπίσης καὶ ἡ συνύφανσις τῆς τελεσιουργίας τοῦ γάμου μετὰ τῆς τελεσιουργίας τῆς θείας εὐχαριστίας.⁸⁴ ’Εχουν δὲ περισωθῆ εἰς τοὺς κάδικας τύπους συνενώσεως τῆς ἀκολουθίας τοῦ γάμου οὐ μόνον μετὰ τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων, ἀλλὰ καὶ μετὰ λειτουργίας πλήρους.⁸⁵ ’Εὰν ἔξετάσωμεν τὸν σημερινὸν τύπον τῆς τελεσιουργίας τοῦ γάμου, δὲν θὰ δυσκολευθῶμεν νὰ διαχρίνωμεν ὅτι παρουσιάζει συνύφανσιν τῆς τελεσιουργίας τοῦ γάμου μετὰ τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων.⁸⁶ Η θεία εὐχαριστία, ὡς γνωστόν, ἀπετέλεσε ἐνωρίτατα τὸ κέντρον, περὶ τὸ δοποῖον, ἀν μὴ πάντα, τούλαχιστον ὅμως τὰ κυριώτερα τῶν μυστηρίων (αἱ χειροτονίαι, τὸ βάπτισμα, ἄρα καὶ τὸ χρῖσμα) ἐκινήθησαν τελούμενα συνδεδεμένως πρὸς τὴν θείαν λειτουργίαν.⁸⁷ Τὸ αὐτὸν ἐσημειώθη καὶ ὡς πρὸς τὸν γάμον.

’Αρχαιοτάτη εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ἡ ὄποια πιστοποιεῖ, ὅτι «τὸν γάμον ἐπιβεβαιοῦ ἡ προσφορὰ τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ ἐπισφραγίζει ἡ εὐλογία».⁸⁸ Ο εὐχαριστιακὸς χῶρος δρίζεται ὡς τὸ πλέον κατάλληλον πλαί-

83. Ο καθηγητής Π. Τρεμπέλας, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α', σ. 15, παρατηρεῖ: «Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι τὰ πρῶτα ἔντυπα εὐχολόγια ἐδημοσιεύθησαν ἐν Βενετίᾳ, ὡς ἐκ τούτου δὲ φυσικὸν ἦτο νὰ ἐλήφθησαν ὑπ' ὅψει κατὰ τὴν ἔκτυπωσιν καὶ σοβαρὰ χειρόγραφα ἀνήκοντα εἰς τὸν Νοτιοὖταλικὸν δρυθόδοξον τύπον».

84. Βλ. ἐπιτυχῆ διατύπωσιν καὶ ἔρμηνείαν τοῦ μόλις μνημονεύθεντος παράγοντος ἔξελιξεως ὑπὸ Π. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α', σσ. 15-18, ἰδίᾳ σ. 17-18.

85. Βλ. Π. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α', σσ. 16-17.

86. Βλ. περιγραφὴν τῆς συνυφάνσεως ταύτης ὑπὸ Π. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α', σσ. 15-16.

87. Βλ. Π. Τρεμπέλα, «Η Θεία Εὐχαριστία κατὰ τὴν συνάρθρωσιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἄλλα μυστήρια καὶ μυστηριοειδεῖς τελετάς», ἐν *Εὐχαριστήριον*, Τόμος πρὸς τιμὴν Καθηγητοῦ Α. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, σσ. 462-472.

88. *Ad uxorem II* 9, PL 1, 1302.

σιν διὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ γάμου.⁸⁹ Ἡ δὲ σύστασις τοῦ Ἰγνατίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας πρὸς τὸν Πολύκαρπον ἐπίσκοπον Σμύρνης, «πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμούμεναις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἔνωσιν ποιεῖσθαι»,⁹⁰ ἀρχαιοτέρα κατὰ ἓνα περίποι αἰῶνα τῆς μαρτυρίας τοῦ Τερτυλίανοῦ, συνδέει τὸν γάμον τῶν πιστῶν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, δόσις προϊστάμενος τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως συνιστᾶ ταύτην καὶ συνάγει τὴν Ἐκκλησίαν.⁹¹ Τὸ μυστήριον τῆς ἔνωσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, μυστήριον κατὰ βάσιν ἐκκλησιολογικόν, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔνωσιν Χριστοῦ-Ἐκκλησίας (*Ἐφεσ. ε' 32*), εὑρίσκει τὸν τόπον αὐτοῦ ἐκεῖ ὅπου παρίσταται ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ ὅπου συνάγεται ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἐκεῖ ὅπου κατὰ τρόπον μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον πραγματοποιεῖται τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ.

Ἐδῶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, σύμβολον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ,⁹² σύμβολον τοῦ μυστήριον τῆς ἔνωσεως Χριστοῦ-Ἐκκλησίας, παρευρίσκονται εἰς τὴν ἔνωσιν Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ διαβλέπουν τὸ ἴδικόν των μυστήριον. Ἐδῶ, ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ἐπιτελεῖται ὀντολογικῶς τὸ μυστήριον τῆς ἔνωσεως Χριστοῦ-Ἐκκλησίας, καὶ οὕτοι, ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, καταξιοῦνται ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἐν αὐτῇ τῇ συνάξει, νὰ συμβο-

89. Πρβλ. T. Ζαννῆ, «Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστί, σχόλιο στὴν ιερολογία τοῦ γάμου», ἐν *Σύνορο τεῦχ.* 34 (Καλοκαίρι 1965) σ. 88.

90. Ἰγνατίου, *Ἐπιστολὴ πρὸς Πολύκαρπον*, V, 2, ΒΕΠΕΣ 2, 283-284. Τὸ πλῆρες χωρίον ἔχει ὡς ἀκολούθως: «Πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμούμεναις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἔνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ἦ κατὰ κύριον καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν». Πρβλ. Ritzer, *Eheschliessung*, τὴν § Bischof und Presbyter als Ehestifter, σσ. 44-48.

91. Διὰ τὴν σύνδεσιν Ἐπισκόπου, Εὐχαριστίᾳ, Ἐκκλησίᾳ, βλ. τὴν διατριβὴν τοῦ Ἰ. Ζηζιούλα, *H* ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ Εδχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθῆναι 1965. Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ παραθέσωμεν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου πρὸς Σμυρναῖονς, VIII, 1-2, ΒΕΠΕΣ 2, 281: «Μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ἐκείνη βεβαία εὐχαριστίᾳ ἥγεισθω, ἢ ὑπὸ ἐπίσκοπον οὖσα ἦ φῶ ἀν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. ὅπου ἀν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλήρος ἐστω, ὥσπερ ὅπου ἦ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. οὐκ ἐξὸν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαττίζειν οἴτε ἀγάπην ποιεῖν ἀλλ' ὁ ἀν ἐκείνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστον, ἵνα ἀσφαλὲς ἦ καὶ βέβαιον πᾶν, δ πράσσεται».

92. Ο γάμος ἐν τῇ Π. Δ. συμβολίζει τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, εἴναι δὲ συνήθης «... ἡ παρομοίωσις πρὸς τὸν γάμον τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν περιούσιον λαὸν αὐτοῦ» (*Ωσηὲ β' 20-23, Ιερεμ. β' 2, γ' 6 κ.έ., Ησ. νδ' 6, ξβ' 5*), M.A. Σιώτου, "Ἄρθρον «Γάμος (Ἀγία Γραφή)» ἐν ΘΗΕ 4, 198. Πρβλ. N. P. Bratsiotis, ἄρθρον «ΙΣ Ἰσα» ἐν *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament I. Lieferung 2*, 246-248. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἀκόμη ὅτι ἐνῷ ἐν τῇ Π.Δ. ὁ γάμος τῶν ἀνθρώπων συμβολίζει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ἐν τῇ Κ.Δ. ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον (τὴν εἰκόνα) τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναικαν. Πρβλ. Daniel Rops, *De l'amour humain dans la Bible*, Strasbourg-Paris 1950, σ. 79. Βλ. ἐπίσης τὸ Amour sacré - amour profane, *Ecclesia: Lectures Chrétiennes* (ἀφίερωμα), τεῦχ. 93 (décembre 1956) σσ. 33-167.

λίσουν αὐτὸ τοῦτο τὸ Μυστήριον. Ἐν τῷ λειτουργικῷ αὐτῷ χώρῳ, Εὐχαριστίᾳ καὶ Γάμος, δοντολογικὸν καὶ συμβολικόν, παρευρίσκονται, καὶ τὸ ἐν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔτερον, τὸ ἐν ὑποδεικνύει τὸ ἔτερον.

⁹³ Εν τῇ κοινωνίᾳ τῆς εὐχαριστίας ἐπιτελεῖται τὸ ἐν. Οἱ πάντες καὶ τὰ πάντα γίνονται ἐν ἐν τῇ ἐνότητι τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἐν τῇ ἐνότητι Χριστοῦ-Ἐκκλησίας· ἐπιτελεῖται λοιπὸν καὶ ἡ ἔνωσις ἀνδρὸς-γυναικὸς εἰς σάρκα μίαν.⁹⁴ Ἐδῶ ἡ Ἐκκλησία, τοπικὴ-καθολικὴ ἐν τῇ λειτουργικῇ αὐτῆς συνάξει περὶ τὸν ἐπίσκοπον,⁹⁵ περιβάλλει ἐν ἀγάπῃ τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτήν, τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, τὸ Μυστήριον τῆς Ἀγάπης,⁹⁶ τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν.⁹⁷

93. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Διδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, 9, 4, ΒΕΠΕΣ 2, 218: «...ώσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διασκορπισθὲν ἐπάρω τῶν δρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἐν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν...». Ἡ προσευχὴ τοῦ Κυρίου περὶ ἐνότητος «ἴνα ὅσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα δοι τετελεωμένοι εἰς ἐν» (*Iw. Ις'* 22-23), εὐρίσκει τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς ἐν τῇ ἐνότητι τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ, ἡ ὁποία εἶναι πρόγευσις τῆς Βασιλείας.

94. Ἡ ἀλήθεια αὐτῇ διαγράφεται χαρακτηριστικῶς ἐν τῷ νομοκάνονι τῆς κοπτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὄποιος χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ι' αἰώνος: «... et le prêtre leur administre la Sainte-Eucharistie au moment du Couronnement, pendant laquelle ils s'unissent tous deux, et deviennent tous deux une seule chair, comme l'a dit Notre Seigneur...». «C'est en participant de concert au corps et au sang du Christ que les contractants deviendront un, conformément à la parole de l'Evangile: ce que Dieu a uni, que l'homme ne le sépare point» (Παρά Jean Dauvillier - Carl de Clercq, *Le mariage en droit canonique oriental*, σσ. 23 καὶ 70-71). Πρβλ. καὶ σχόλιον Βαλσαμῶνος εἰς τὸν κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (παρά Γ.Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τ. 4, 'Αθῆναι 1854, σ. 160): «Πᾶς γάρ... τῶν ἀγιασμάτων μὴ μεταλαμβάνοντες, γαμικῶς ἀλλήλοις συνέλθωσιν». Σημειοῦμεν τὴν ἔξαρτετον μελέτην τοῦ Jean Meyendorff, «Mariage et Eucharistie», ἐν *Le Messager Orthodoxe* τεῦχ. 49-50 (1970) I-II, σσ. 15-25, τεῦχ. 51 (1970) III, σσ. 23-30.

95. Διὰ τὴν καθολικότητα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, βλ. Ι'. Ζηζιούλα, 'Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν τρεῖς πρόστοντος αἰῶνας, μέρος δεύτερον, κεφάλαιον Β', § 1. 'Ἡ Εὐχαριστία, ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἡ καθολικότης τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, σσ. 88-110.

96. Εἶναι γνωστὴ ἡ θῆσις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου διὰ τὸ μαστήριον τοῦ γάμου ὡς μαστηρίου τῆς ἀγάπης. «'Ιδού πάλιν ἀγάπτης μυστήριον» λέγει (*Ἑλ. Κολ. διμιλία 12, 5*; PG 62, 387). 'Ο Θ.Ν. Ζήσης, «'Ἡ περὶ γάμου διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», ἐν *Κληρονομία 1* (1969) 2, σ. 304, παρατηρεῖ: «Ἐλις τὴν ἀγάπην ἐντοπίζει ὁ Χρυσόστομος καὶ τὸν μαστηριακὸν τοῦ γάμου χαρακτῆρα». 'Ο δὲ P. Evdokimov ἐπιγράφων τὸ βιβλίον του *Sacrement de l'amour* σημειώνει εἰς τὴν σ. 174: «Dans le Sacrement du mariage, la matière est l'amour de l'homme et de la femme». 'Υπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ γάμου ὡς μαστηρίου τῆς ἀγάπης δύομάζομεν τὴν προετοιμασίαν γάμου προετοιμασίαν ἀγάπης. 'Εμποιεῖ ἐντύπωσιν τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία περιέλαβεν εἰς τὴν ἱερολογίαν τοῦ μαστηρίου τοῦ γάμου ἀναγνώσματα προερχόμενα ἐκ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ('Ιωάννου) καὶ τοῦ ἀποστόλου (Παύλου) τῆς ἀγάπης.

97. 'Ενταῦθα θὰ ἥτο ἐπίκαιρος ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Ι'. Φουντούλη, ὁ ὄποιος πα-

Ἐνταῦθα εἶναι χρήσιμος μικρὰ παρέκβασις περὶ τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ χαρακτῆρος τοῦ γάμου, βοηθητικὴ νὰ ἀποκτήσῃ τις σαφεστέραν ἀντίληψιν ἐννοιῶν, αἱ δόποιαι θὰ ἀναπτυχθοῦν ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ.

Ο ἐκκλησιολογικὸς χαρακτὴρ τοῦ γάμου εὑρίσκει μίαν εὐτυχῆ διατύπωσιν ἀλλὰ καὶ τὸ ἔσχατον περιεχόμενον αὐτοῦ ἐν τῇ παυλείῳ ἔκφράσει: «τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (*Ἐφεσ. ε' 32*). Ο στίχος οὗτος εἶναι μέρος τῆς περικοπῆς τῆς ἀναγιγνωσκομένης κατὰ τὴν ἱερολογίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ἐν ᾧ «ὁ ἀπόστολος Παῦλος τοποθετεῖ τὴν αὐθεντικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ γάμου ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς, ἡτις χαρακτηρίζεται ὡς ἡ ἐπιστολὴ περὶ Ἐκκλησίας».⁹⁸

Ἡ ἔνωσις ἀνδρὸς-γυναικὸς ἀποτελεῖ κατὰ ταῦτα ἐκκλησιολογικὸν γεγονός ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἔνωσιν Χριστοῦ-Ἐκκλησίας,⁹⁹ συνιστᾶ δὲ τρόπον τινὰ μικρὰν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου.¹⁰⁰ Ο ἱερὸς Χρυσόστομος, «τύπος καὶ μιμητὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου», παραλαμβάνει τὸν θεολογικὸν στοχασμὸν ἐκείνου, τὸν δόποιον καὶ ἀναπτύσσει

ραπτηρεῖ ὅτι σήμερον «θὰ ἡταν εὐκταῖο νὰ ἐπανέλθωμε στὴν ἀρχικὴ πρᾶξι, στὴν σύνδεσι γάμου καὶ λειτουργίας» (*Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, Α' (1-100), 'Αθῆναι 1967, σ. 121). Τοιαύτην σύνδεσιν ἐφήρμοσεν δὲ σεβ. Μητροπολίτης Κοζάνης κ. Διονύσιος εἰς τοὺς γάμους τῶν ἀδελφῶν του (1963). Τῇ προτάσει του μάλιστα καὶ ἐπιμελεῖς του συμπεριελήφθη ὡς Προσάρτημα: Αἱ ἀκολούθαι τοῦ ἀρραβώνος καὶ τοῦ στεφανώματος συνημέναι τῇ Θείᾳ Λειτουργίᾳ (κατ' ἀρχαῖον ἔθος), ἐν *'Αρχιερατικόν*, 'Αθῆναι 1971, σσ. 113-115. Ο Jean Meyendorff, «Mariage et Eucharistie», ἐν *Le Messager Orthodoxe* τεῦχ. 49-50 (1970) I-II, σσ. 15-16 λέγει: «si l'Église reconnaît au mariage la valeur de Sacrement il ne peut être séparé de l'Eucharistie». Πρβλ. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, «Θεολογία καὶ Εὐχαριστία» ἐν *Θεολογία*. Ἀλήθεια καὶ Ζωή, σσ. 114-115.

98. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 168.

99. Πρβλ. M. 'Α. Σιώτου, «Ἀρθρον «Γάμος (Ἀγία Γραφή)» ἐν ΘΗΕ 4, 201: «Πρῶτος δὲ ἀπόστολος Παῦλος κατενόησε τὴν οὐσίαν τῆς περὶ τοῦ γάμου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς ἱερότητος τοῦ θεοσυστάτου τούτου θεσμοῦ, διὸ καὶ ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν «μυστήριον μέγα εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (*Ἐφεσ. ε' 32*). Ο προσδιορισμὸς «εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» σημαίνει ὅτι κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, δὲ πνευματικὸς δεσμὸς τῆς ἀγάπης, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας ὑποταγῆς τῶν συζύγων, τούτεστιν δὲ σημὸς τῆς τελείας αὐτῶν ἐνώσεως, εὑρίσκει τὸ ἀντίστοιχον αὐτοῦ μόνον εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν του, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῆς εἰς ἐκεῖνον» (*Ἐφεσ. ε' 22-23, Κολοσ. γ' 18-19, Α' Πέτρ. γ' 1-7*). Ἡ συντελουμένη δηλαδὴ διὰ τοῦ γάμου κοινωνία τῶν συζύγων εἶναι τόσον οὐσιαστική, τόσον στενή καὶ τόσον πνευματική, οἵα εἶναι καὶ ἡ ὑπάρχουσα κοινωνία μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. «Οθεν δὰ τῆς κοινωνίας ταύτης προάγεται μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς τελείωσεως ἡ προσωπικότης τῶν συζύγων».

100. «Καὶ ἡ οἰκία γὰρ Ἐκκλησίᾳ ἐστὶ μικρὰ» (*Εἰς Ἐφεσ. Ομιλία 20, 6, PG 62, 143*). «Ἐκκλησίαν ποίησόν σου τὴν οἰκίαν» (*Εἰς Γένεσιν Ομιλία 6, 2, PG 54, 607*). «Ἐστω Ἐκκλησία ἡ οἰκία ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνεστηκυῖα. Μὴ γὰρ ὅτι σὺ μόνος εἶ

εἰς σειρὰν διμιλιῶν.¹⁰¹ Ἐκτοτε παραμένει ζῶσα ἡ παράδοσις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἥμῶν μέχρι καὶ σήμερον, τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας θεωρουμένων ὡς κατ' οἶκον ἐκκλησίας, ὡς μικρᾶς ἐκκλησίας.¹⁰²

Τὰ περὶ κατ' οἶκον ἐκκλησίας¹⁰³ διφείλομεν νὰ ἐκλάβωμεν ἐν τῇ θεολογικῇ ἀναπτύξει τοῦ ὄρου κατὰ τὴν ἴστορικὴν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν ἡ ἔνωσις ἀνδρὸς-γυναικός, τὸ ζεῦγος, ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια, ἐκλαμβάνεται καὶ θεωρεῖται ὡς «μικρὰ ἐκκλησία», δηλαδὴ ὡς «τῆς Ἐκκλησίας τύπος», ὡς «εἰκὼν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ»,¹⁰⁴ εἰκὼν τῆς Ἀγίας Τριάδος θεωρουμένης ὡς

δ ἀνήρ, μηδὲ ὅτι αὐτῇ μόνῃ ἐστὶν ἡ γυνή, νομίσης κώλυμα εἶναι. «Οπον γάρ εἰσι δύο εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, φησὶ, συνηγμένοι, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ἐις τὰς Πράξεις Ὁμιλία 26, 4, PG 60, 203).

101. Πρβλ. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 295: «Saint Jean Chrysostome appelle la famille ἐκκλησία μικρὰ pensant à l'ecclesia domestica de saint Paul...».

102. Πρβλ. Γ. Μυτιληναίου, «Τὸ ἔργον τοῦ ἐφημερίου διὰ τὴν κατ' οἶκον Ἐκκλησίαν», ἐν *Ποιμὴν* 13 (1948) σσ. 13-18. Βλ. ἐπίσης σχόλιον εἰς τὴν στήλην τῶν παρατηρήσεων τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησία μὲ τίτλον «Κατ' οἶκον Ἐκκλησία» 36 (1959) 5, σσ. 81-82. Ο Ρ. Evdokimov ἀφιερώνει εἰδικὴν παράρταφον ἐπιγραφομένην L' Église domestique εἰς τὰ βιβλία του *Sacrement de l'amour*, σσ. 168-171, καὶ «Le sacerdoce conjugal: essai de théologie orthodoxe du mariage», σσ. 95-97. Ο Ἀρχιμ. Γ. Δημόπουλος περιλαμβάνει ἀρθρογραφίαν του σχετικὴν μὲ τὴν οἰκογένειαν εἰς τὸ βιβλίον του *Kat' οἶκον Ἐκκλησία* (Ἡ οἰκογένεια), Αθῆναι 1969. Ἐν τῷ κανονισμῷ δργανώσεως καὶ λειτουργίας τοῦ Κέντρου Συμπαραστάσεως Οἰκογενείας τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς Αθηνῶν, τίθεται ὡς εἰς τῶν σκοπῶν «ἡ προώθησις τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς κατ' οἶκον Ἐκκλησίας» (Ἐκκλησία 47 (1970) 8, σ. 137). Ο Θεοφίλ. Ἐπίσκοπος Ἀχελώου κ. Εδόμυιος εἰς ἀρθρὸν του «Ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν γάμον», ἐν «Ο Ἐφημέριος 18 (1970) 8, σ. 254, λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἔξης: «ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ τὴν οἰκογένειαν ὡς κατ' οἶκον ἐκκλησίαν, ὡς μικρὰν ἐκκλησίαν, καὶ διὰ τὸ τμῆμα τῆς αὐτός, που εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός της, θὰ ἐκδηλώνῃ ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς καὶ ἀπέραντον τὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς». Χαρακτηριστικὸν ἀκόμη εἶναι ὅτι εἰς τὴν Γ' σειρὰν μαθημάτων τοῦ Ἀνωτέρου Κατηχητικοῦ Σχολείου: Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ, Αθῆναι 1968, σσ. 100-113, ὑπάρχει εἰδικὸν μάθημα περὶ γάμου ἐπιγραφόμενον «Ἡ κατ' οἶκον Ἐκκλησία». Ἡ Ἐκκλησία κατὰ ταῦτα θεωρεῖ ὡς ἀναπόσταστον τμῆμα τοῦ περιεχομένου τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου αὐτῆς τὸ θέμα τοῦ γάμου, θεωρουμένου μάλιστα ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς κατ' οἶκον ἐκκλησίας.

103. Περὶ τοῦ ὄρου κατ' οἶκον Ἐκκλησία, ὡς terminus technicus ἐν τῇ καινοδια-θηκικῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ (Ρωμ. ις' 5, Α' Κορ. ις' 19, Κολ. δ' 15, Φιλήμ. 2) διακρινομένου τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας, βλ. Ι. Ζηζιούλα, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, σσ. 33-37, 64-70, ὡς καὶ βιβλιοκρισίαν τοῦ ἔργου τούτου ὑπὸ Pier Cesare Bori ἐν *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 65 (1970) 1, σσ. 58, 59, 64-65.

104. Βλ. τὰς ὀραίας ἐκφράσεις τοῦ ἀγίου Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ γάμου: «Μυστήριον ἔστι καὶ τύπος μεγάλου πράγματος». «Τῆς Ἐκκλησίας τύπος ἔστι καὶ τοῦ Χριστοῦ». «Οταν δὲ συνίωσιν οὐκ εἰκόνα ἀψυχον, οὐδὲ εἰκόνα τινὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' αὐτοῦ ποιοῦντες τοῦ Θεοῦ» (Ἐις Κολ. ὁμιλία 12, 5, PG 62, 387).

πρωτο-έκκλησίας.¹⁰⁵ «Ο ἐν συζυγίᾳ ἀνθρωπος», δηλαδή, «είναι είκαν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τὸ δόγμα περὶ Τριάδος είναι ὁ θεῖος ἀρχέτυπος τῆς κοινωνίας τῶν συζύγων».¹⁰⁶ Ακόμη δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι: «ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐγέρεται εἰς ἀρχέτυπον τοῦ γάμου καὶ προϋπάρχει οὕτω τοῦ ζεύγους, καθ' ὅτι ὁ Ἀδάμ ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Εὕα κατ' εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας»¹⁰⁷ καὶ νὰ προστεθῇ τὸ τοῦ ιεροῦ Χρυσοστόμου: «καθάπερ τοῦ Ἀδάμ καθεύδοντος, ἡ γυνὴ κατεσκευάζετο, οὕτω τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ἡ ἐκκλησία διεπλάσσετο ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ».¹⁰⁸ Ο Χρυσόστομος συνδέει τὰ ζεύγη Χριστοῦ-Ἐκκλησίας, ἀνδρὸς-γυναικός.

‘Η τυπολογία αὕτη ἀνδρὸς-γυναικός, Χριστοῦ-Ἐκκλησίας καὶ ὁ συμβολισμὸς γάμου (οἰκογενείας) ὡς μικρᾶς ἐκκλησίας, Ἐκκλησίας, ‘Αγίας Τριάδος, είναι πλέον ἡ ἀπλῆ ἀναλογία.

‘Αν δὲ δὲν ὑπάρχῃ μεταξύ των ταυτότητος οὐσίας (όντολογική), ὑπάρχει ἐν τούτοις ἡ σχέσις εἰκόνος-ὅμοιώσεως, ὄντολογικοῦ-συμβολικοῦ, τοῦ τελευταίου κατατείνοντος διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συνεργίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἰς μίαν ‘ἐνεργητικὴν ὄντολογίαν’, ἡ ὅποια τὸ δυνάμει τὸ μετατρέπει εἰς ἐνεργεία σχηματίζουσα καὶ διαμορφώνουσα τὸ ζεῦγος κατ’ εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Τριάδος, τοῦ ὄντος τῆς Ἐκκλησίας γινομένου δέοντος καὶ σκοποῦ τῆς μικρᾶς κατ’ οἶκον ἐκκλησίας.

‘Ὑπάρχουν ἀμφιβολίαι κατὰ πόσον αἱ δύο ἀρχαῖαι μαρτυρίαι εὐλογίας τοῦ γάμου, τοῦ Ἰγνατίου ἐν ἀνατολῇ (ἀρχαὶ β' αἰῶνος) καὶ τοῦ Τερτυλίανοῦ ἐν τῇ δύσει (ἀρχαὶ γ' αἰῶνος), ἀπεικονίζουν πράγματι τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας καὶ δὲν παριστοῦν εἰ μὴ μεμονωμένα παραδείγματα το-

105. Τὴν ίδεαν ταύτην ἀναπτύσσει ὁ Mgr. Cassien. Bl. P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 40. Πρβλ. V. Lossky, ‘Η μυστικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 207.

106. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 162. Πρβλ. ἐπίσης N. A. Nissiotis, «Die Bedeutung der Trinitätslehre für Leben und Theologie der Kirche», εἰς τὸ βιβλίον του *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, σσ. 41-42.

107. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 175. Πρβλ. καὶ Κλήμεντος Ρώμης, *Πρὸς Κορινθίους Β'*, XIV, 2, ΒΕΠΕΣ 1, 45. ‘Ἐν τῇ πατερικῇ γραμματείᾳ αἱ εἰκόνες ἐναλλάσσονται διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ περιγράψουν τρόπον τινὰ τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος. Ο Μεθόδιος δὲ Ὁλύμπου ἐπὶ παραδείγματι (*Συμπόσιον* τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας, Λόγος γ', I, καὶ ἀλλαχοῦ, ΒΕΠΕΣ 18, 27 κ.έ.) ἐκφράζει τὴν γνώμην «ὅτι ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ γάμου ἐν τῷ Παραδείσῳ ἐνφράζεται ἡ πραγματικότης τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας» (Κ.Δ. Μουρατίδου, ‘Η οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, σ. 68 Σ₂).

108. Ἐγκάρμον εἰς Μάξιμον. Καὶ περὶ τοῦ ποίας δεῖ ἀγεσθαι γυναικας, 3, PG 51, 229.

πικῶν κοινοτήτων ὅνευ καθολικῆς ἐφαρμογῆς καὶ κύρους. Πρόκειται ἵσως περὶ ἔθιμου μὴ συμβαίνοντος καθ' ἀπασαν τὴν χριστιανικὴν οἰκουμένην, ἔχοντος δὲ ὅλως τοπικὴν σημασίαν ὅνευ ὑποχρεωτικοῦ χαρακτῆρος, μὴ ἐξαρτωμένης ἐπὶ πλέον τῆς ἐγκυρότητος τοῦ γάμου ἐκ τῆς ἱεροπραξίας ταύτης, ἡ ὅποια εἶχε μᾶλλον χαρακτῆρα προαιρετικόν, τοῦ ἐπισκόπου εὐλογοῦντος κατὰ τὴν λειτουργίαν, πιθανῶς διὰ τινος περιστατικῆς εὐχῆς, μὴ ὑπαρχούσης τυπικῆς τοιαύτης, τὸν γάμον ἐκεῖνον ὅστις εἶχε συναφθῆ «μετὰ γνώμης» αὐτοῦ.

Πρὸς τὴν ἔλλειψιν μιᾶς ἰδιαιτέρας κανονικῆς ἢ λειτουργικῆς ἐκκλησιαστικῆς μορφῆς πρὸς ἐπικύρωσιν γάμου τινός, συναφθέντος συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἴσχυοντος τότε δικαίου, καταλήγουν νεώτεροι ἴστορικοι.¹⁰⁹ Ἡ πρὸς Διόγνητον ἐπιστολὴ ἀναφέρει ὅτι οἱ «Χριστιανοὶ... γαμοῦσιν ὡς πάντες».¹¹⁰ Λαμβάνοντες ὑπ' ὅψιν ὅσα ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος Ἀθηναγόρας γράφει εἰς τὴν Πρεσβείαν περὶ χριστιανῶν, δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «κατὰ τοὺς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων (ὑφ' ὑμῶν) τεθειμένους νόμους».¹¹¹ Ἀσφαλῶς «οἱ χριστιανοὶ δὲν ἀπεμακρύνθησαν μὲν τῶν γαμικῶν ἔθιμων τῆς ἐποχῆς..., ἀλλ' ἔτρεφον περὶ γάμου ἰδίας ἀντιλήψεις».¹¹² Ἐρχόμενοι εἰς γάμου κοινωνίαν εἴχον τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ γάμος των ἐτελεῖτο «κατὰ Κύριον». Κατὰ αὐτὴν τὴν ἐποχὴν «γαμηθῆναι ἐν Κυρίῳ»¹¹³ οὐδὲν ἔτερον σημαίνει εἰς μὴ τὸν γάμον μεταξὺ χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἐνυμφεύοντο μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ζήσουν τὴν συζυγικὴν των ζωὴν κατὰ Χριστόν. Προσφως δὲ ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἀναχρονισμός, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ γάμος συνήπτετο μὲν πολιτικῶς, συνωδεύετο δῆμως ὑπὸ τῆς λειτουργίας, πιθανῶς δὲ καὶ ὑπὸ εὐλογίας τινὸς καὶ ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης τῆς Ἐκκλησίας.¹¹⁴

Κατὰ ταῦτα ἡ ἱερολογία τοῦ γάμου ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καίτοι μαρτυρουμένη ὑπὸ τῶν πηγῶν, δὲν εἶχε προσλάβει ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα ἀλλὰ τῆς δαψιλοῦς παραθέσεως ἐκ τῶν πηγῶν, ἀφορῶντα εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν μέχρι καὶ τοῦ παρελθόντος αἰώνος. Πρβλ. ὁ σαύτως Κ.Δ. Μουρατίδου, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, σ. 211, καὶ Π. Χ. Δημητροπούλου, «Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς καὶ ὁ κόσμος», σ. 70-72.

109. Βλ. ἄρθρον τοῦ Régis-Claude Gerest, «Quand les chrétiens ne se mariaient pas à l'Église: Histoire des cinq premiers siècles», ἐν *Lumière et Vie* τεῦχ. 82, 16 (1967) σ. 10, ἔνθα ἐν τῇ Σ₁₃ δίδει σειράν βιβλίων νεωτέρων ἴστορικῶν. Ὁφελούμεν νὰ ἐπισημάνωμεν, διὰ τὸν θέλοντα νὰ μελετήσῃ ἐκτενέστερόν πως τὸ ὅλον ζήτημα τῆς ἐξελίξεως τῆς ἱερολογήσεως τοῦ γάμου, τὸ πρόσφατον καὶ λίαν ἀξιόλογον ἥδη μνημονεύθεν ἔργον τοῦ Ritter, *Eheschliessung*. Αἱ πρῶται 150 σελίδες παρέχουν πολύτιμα στοιχεῖα, διὰ τῆς δαψιλοῦς παραθέσεως ἐκ τῶν πηγῶν, ἀφορῶντα εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν μέχρι καὶ τοῦ παρελθόντος αἰώνος.

110. Κεφ. 5, I, 6, ΒΕΠΕΣ 2, 253.

111. Κεφ. 33, ΒΕΠΕΣ 4, 308. Πρβλ. Ritter, *Eheschliessung*, σ. 38.

112. Δ. Ν. Μωραΐτου, «Ἄρθρον «Γάμος (Λειτουργική-Ηθική)» ἐν ΘΗΕ 4, 213.

113. Α' Κορ. ζ' 39.

114. Βλ. E. Schillebeeckx, *Le mariage*, σ. 338.

νὰ εἶναι δὲ γάμος ἔγκυρος, νὰ τελεσθοῦν αἱ προβλεπόμεναι ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων καὶ τοῦ ἐθίμου τυπικότητες. Ἐν τούτοις καὶ αὕται δὲν ἥσαν ὑποχρεωτικαὶ δὲν ἀπαντας τοὺς ὑπηκόους.¹¹⁵

Πρῶτος δὲ Ἰουστινιανός, διὰ τῆς Νεαρᾶς 74 τοῦ ἔτους 538, «ἔδειξε ἡδη μίαν κλίσιν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μορφὴν τῆς συστάσεως τοῦ γάμου καὶ συνέδεσε διὰ πρώτην φορὰν τὸν κρατικὸν θεσμὸν τοῦ γάμου μετὰ τῆς Ἐκκλησίας»,¹¹⁶ δίδων μερικὴν δικαιοδοσίαν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν γάμον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Συγκεκριμένως «έθέσπισεν ὅπως ἡ ἀμοιβαία συγκατάθεσις τῶν μελλονύμφων τῆς μέσης τάξεως γίνεται ἐνώπιον τοῦ οἰκείου ἔκδικου τοῦ ναοῦ παρουσίᾳ τριῶν ἡ τεσσάρων τῶν ἐκεῖ ὑπηρετούντων ἱερέων, δστις καὶ συνέτασσε πρακτικὸν τοῦ γάμου»,¹¹⁷ ἐν ᾧ περιπτώσει δὲν ἥθελον νὰ συνάψουν ἐν τυπικὸν συμβόλαιον γάμου, δηλαδὴ ἔγγραφον προικόν συμβόλαιον, ὅπως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν.¹¹⁸ Ἐκτοτε εἰς τὴν πολιτικὴν νομοθεσίαν δὲ ἐκκλησιαστικὸς τρόπος συνάψεως γάμου παραμένει εἰς ἐκ τῶν δυνατῶν τρόπων συνάψεως αὐτοῦ.¹¹⁹

Ἡ Ἐκκλησία ἀσφαλῶς ἡθέλησε νὰ διατηρήσῃ τὴν μερικὴν δικαιοδοσίαν, νὰ αὐξήσῃ ταύτην καὶ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν πλήρη προστασίαν αὐτῆς τὸν γάμον καὶ τὴν μνηστείαν, νὰ ἐπιβάλῃ δὲ τὴν ἱερολογίαν.¹²⁰ Ἡδη δὲ Πάπας Νικόλαος Α' (858-867), εἰς τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους (13 Νοεμβρίου 866), ὑποστηρίζει δτι οἱ «Ἐλληνες θεωροῦν ἀμαρτίαν τὴν παράλειψιν τῶν ἐθίμων τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, ἢτοι τὴν ἱερατικὴν εὐλογίαν καὶ τὸ στεφάνωμα».¹²¹

Οἱ Λέων ΣΤ' δο Σοφὸς (886-912), διὰ τῆς Νεαρᾶς 89 τοῦ ἔτους 893, καθιστᾷ ὑποχρεωτικὴν τὴν ἱερολογίαν τοῦ γάμου διατάσσων: «...καὶ τὰ συνοικέσια τῇ μαρτυρίᾳ τῆς ἵερᾶς εὐλογίας ἐργάσθαι κελεύομεν...», ἀναγνωρίζων οὕτω ταύτην ὡς τὸν μόνον τρόπον συστάσεως τοῦ γάμου.¹²² «Ἐκτοτε μόνον δ

115. Πρβλ. Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 141. Περὶ τῶν πολιτικῶν νόμων τῶν ρυθμιζόντων τὰ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, βλ. Ritzer, *Eheschließung* διὰ μὲν τὰ ἐν Ρώμῃ ἴσχυοντα, σ. 24, διὰ δὲ τὰ ἐν Βυζαντίῳ, σσ. 111-127.

116. Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 141.

117. K. Δ. Μουρατίδου, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, σ. 211.

118. Πρβλ. Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 141, καὶ Ritzer, *Eheschließung*, σ. 112.

119. Βλ. Ἐκλογὴν Λέοντος Γ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 726, Tit. 2 § 8 παρὰ Ritzer, *Eheschließung*, σ. 113 Σ₄₅₅ καὶ Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 158 Σ₅. Πρβλ. ἐπίσης Ἐπαναγωγὴν, Tit. 16 § 1 παρὰ Ritzer, σ. 114 Σ₄₅₉.

120. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 385, καὶ Ritzer, *Eheschließung*, σ. 117.

121. *Responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum* (anno 866) III, PL 119, 980 BC. Πρβλ. Ritzer, *Eheschließung*, σ. 104 μετὰ Σ_{416,417} καὶ σσ. 107, 340-341.

122. Πρβλ. Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 159, καὶ Ritzer, *Eheschließung* σ. 105 μετὰ Σ₄₁₈.

ύπὸ τῆς Ἐκκλησίας εὐλογούμενος γάμος θεωρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς Πολιτείας ὡς νόμιμος γάμος. "Ανευ τῆς ἱερολογίας δὲ γάμος εἶναι ἀνυπόστατος".¹²³ Ἡ Νεαρά αὐτῇ καθιεροῦ προϋπάρχον ἐκκλησιαστικὸν ἔθιμον ἀνυψοῦσα τοῦτο εἰς διάταξιν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἔχουσαν ἴσχυν νόμου.¹²⁴ Παρατηρεῖται, δηλαδή, μία «ὅριστικὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν στροφὴ τῆς Πολιτείας»,¹²⁵ ἥτις ἀναγνωρίζουσα τρόπον τινὰ ὅτι δὲ γάμος ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν θρησκευτικὴν σφαῖραν, ἀποτελῶν οἵονει θρησκευτικὸν γεγονός, ὑπάγει τοῦτον ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Αὕτη λαβοῦσα τοιαύτην δικαιοδοσίαν, συντρεχόντων βεβαίως καὶ ἰστορικῶν παραγόντων, παραμένει ἔκτοτε δὲ μόνος οὐσιαστικὸς ρυθμιστὴς τῶν τοῦ γάμου καὶ θεωρεῖ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν γάμον ὡς δικαιωματικῶς ὑπαγόμενα ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν αὐτῆς, φρονοῦσα ὅτι εἶναι δὲ μόνη, ἥτις δύναται νὰ εἴπῃ τι αὐθεντικῶς περὶ γάμου καὶ οἰκογενείας, καὶ νὰ διδηγήσῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τοῦ γάμου εἰς τὴν σωτηρίαν, ἥτοι εἰς τοὺς κόλπους τῆς Τριάδος τοῦ Ἀγίου Θεοῦ.

3. Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῆς Θεολογίας τοῦ γάμου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱερολογίας αὐτοῦ

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀναγκαίας ἵστορικάς εἰδήσεις ὡς πρὸς τὴν ἔξτριξιν τῆς ἱερολογήσεως τοῦ γάμου, προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς Θεολογίας τοῦ γάμου βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς ἱερολογίας αὐτοῦ. Κυρίως εἰπεῖν, πρόκειται νὰ δειχθῇ ἐνταῦθα τὸ πλαίσιον καὶ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὅποιων δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ νὰ οἰκοδομηθῇ μία θεολογία τοῦ γάμου. Θὰ καταβληθῇ δὲ προσπάθεια, δπως δὲ διατύπωσις αὐτῆς γίνη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ δὲ ἐντεῦθεν ἔξαγωγὴ ἀρχῶν ποιμαντικῆς τοῦ γάμου, αἱ ὅποιαι θὰ βοηθήσουν ἐν συνεχείᾳ καὶ θὰ ἐμπνεύσουν τὴν ὅλην ποιμαντικὴν στάσιν, συμπαράστασιν καὶ πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, καὶ τῆς προετοιμασίας δι' αὐτά.¹²⁶

'Ο Θεός, δοτις ἐδημιούργησε πᾶσαν τὴν κτίσιν, ἔπλασε καὶ τὸν ἀνθρώπον καὶ ἔθεσεν αὐτὸν ὡς βασιλέα τῆς κτίσεως. Ἐποίησεν αὐτὸν ἄνδρα καὶ γυ-

123. Κ.Δ. Μουρατίδου, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, σσ. 211, 218. Πρβλ. Ritter, *Eheschliessung*, σ. 105.

124. Πρβλ. Ritter, *Eheschliessung*, σ. 107, καὶ Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, σ. 159.

125. Δ. N. Μωραΐτου, "Ἀρθρον «Γάμος (Λειτουργικὴ-Ηθικὴ)» ἐν ΘΗΕ 4, 214.

126. "Αν τοῦτο καθίσταται δυνατόν, δφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι δὲ ἱερολογία τοῦ μαστηρίου τοῦ γάμου ἐπιδεικνύει «une attention pastorale délicate et nuancée pour tout le mystère de l'homme et de la femme, pour l'unité de deux êtres en un seul, pour tous les éléments humains qui ont à intervenir dans la vie conjugale» (O. Rousseau, Introduction ἐν A. Raes, *Le Mariage. Sa célébration et sa spiritualité dans les Églises d'Orient*, σ. 10).

ναῖκα (δί-φυλον), ἵνα μὴ εῖναι μόνος καὶ ἵνα ἔχῃ βοήθειαν. Ηὔλογησε τὴν αὐξῆσιν καὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων δι' αὐτῶν. "Ηρμοσε τοὺς δύο καὶ συνέζευξε συναγαγῶν εἰς ἑνότητα καὶ σύνδεσμον ἄρρηκτον.

"Ο Θεὸς ὅμως συνεχίζει νὰ ἐνεργῇ ἐν τῇ ἴστορίᾳ καὶ νὰ εὐλογῇ τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων. Διὰ σειρᾶς ὅλης παραδειγμάτων —'Αβραὰμ-Σάρρας, Ἰσαὰκ-Ρεβέκκας, Ἰακὼβ-Ραχήλ, Ἰωσὴφ-Ἀσυνέθ, Μωσέως-Σεπφόρας, Ζαχαρίου-Ἐλισάβετ, Ἰωακεὶμ—"Αννης—ἐπιδεικνύεται ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν προσωπικὴν ἴστορίαν ἀτόμων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Εἶναι αὐτός, ὅστις χαρίζεται τὴν γυναῖκα εἰς αὐτὸν καὶ εὐλογεῖ τὸν τόκον αὐτῶν, καταδεξάμενος μάλιστα νὰ σαρκωθῇ ἐκ βλαστοῦ τῆς σειρᾶς τῶν Πατριαρχῶν, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐν τῷ γάμῳ τῆς Κανᾶ ὁ Κύριος ἀνανεώνει τὴν εὐλογίαν πρὸς τὸν γάμον καὶ καταξιώνει τὸ τίμιον αὐτοῦ.

Τὸν αὐτὸν Κύριον ἐπικαλεῖται καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἵνα γίνη ἱερουργὸς καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καὶ ἐπαναλάβῃ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ πρὸς αὐτούς, οἵτινες συνήθησαν τῇ προνοίᾳ του εἰς γάμου κοινωνίαν, καὶ παράσχῃ τὴν χάριν του καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν, ἀναλάβῃ δὲ τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ του.

Κατὰ ταῦτα ὁ αὐτὸς Κύριος δημιουργεῖ τὸν γάμον, εὐλογεῖ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν αὐξῆσιν των, τοὺς καθιστᾷ δὲ σύμβολα τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας ἀναλαμβάνων τὰ σύμβολα αὐτῶν (τοὺς στεφάνους) ἐν τῇ Βασιλείᾳ. Διαφαίνεται ἥδη ἡ ἑνότης τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὅποια ἐφανερώθη «πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως» διὰ μέσου τῆς ἴστορίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων. Διαφαίνεται ἐξ ἀλλού καὶ ἡ ἑνότης τῶν ζευγῶν ἐν τῇ ἴστορίᾳ, τὰ ὅποια δέχονται τὴν αὐτὴν χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν γάμον των.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς πράξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ζευγῶν, ὡς δεχομένων τὴν ἐνιαίαν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἱερολογία τοῦ γάμου ἀποκαλύπτει εἰς τοὺς νυμφευομένους πιστοὺς τὸ μυστήριον, εἰς τὸ ὅποῖον εἰσέρχονται διὰ τῆς ἐνώσεως των, τὸ ὅποῖον εἶναι τόσον βαθύ, τηρουμένων βεβαίως τῶν ἀναλογιῶν, ὅσον καὶ τὸ Μυστήριον τῆς ἐνώσεως Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας. "Ἐν βαθὺ μυστήριον ἀλλὰ καὶ μυστικόν, αἰνιγμα ἵσως, διέπει τὰς δύο σχέσεις, ἣτοι Χριστοῦ-Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀνδρὸς-γυναικός. Αὐτὸ τὸ Μυστήριον καλοῦνται νὰ συμβολίσουν οἱ πιστοὶ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ Μυστήριον ἑνότητος καὶ ἀγάπης ὁφείλουν νὰ κατατείνουν, ἀναδεικνυομένου οὕτω τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐνώσεως των. "Η ἱερολογία ὑποδεικνύει ἐξ ἀλλού ὡς σχέσιν μνηστείας καὶ γάμου τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἰδέαν ἣτις διήκει δι' ὅλης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

"Η τέλεσις τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου ἐν εὐχαριστιακῇ ἢ μὴ συνάξει καθιστᾷ σαφῆ καὶ ἀναδεικνύει τὸν ἐκκλησιολογικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐνώσεως ἀν-

δρός-γυναικός. Διαφαίνεται τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ γάμου καὶ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. "Απας ὁ λαὸς μετὰ τοῦ κλήρου συνάγεται καὶ περιβάλλει τὸ ζεῦγος, ὅπερ ὁ Θεὸς συνάγει εἰς ἐνότητα.

‘Η Τριάς παρευρίσκεται, οἱ ἄγγελοι προπορεύονται, ἡ Παναγία καὶ οἱ ἄγιοι πάντες πρεσβεύουν, καὶ ἡ σύναξις τῶν πιστῶν τῆς συγκεκριμένης ἐνορίας, δεχομένη τὴν θέλησιν τῶν μελλονύμφων (συναίνεσιν), εὔχεται καὶ ἀπεκδέχεται τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

‘Ο συγκεκριμένος χρόνος καὶ ὁ συγκεκριμένος τόπος μεταμορφοῦνται εἰς λειτουργικὸν χρόνον καὶ τόπον, καὶ πραγματοποιεῖται ἡ Βασιλεία.¹²⁷ ‘Η διάκρισις ὅμως παραμένει. ‘Η ιερολογία διατρέχει ὀλόκληρον τὴν ίστορίαν τῆς σωτηρίας, τὴν ίστορίαν τοῦ συγκεκριμένου ζεύγους, παρελθὸν καὶ παρόν, προσανατολίζουσα τοῦτο εἰς τὸ μέλλον του· ὁ δὲ τόπος διατηρεῖ καὶ τὸν γεωγραφικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης ἡ διαπίστωσις τῆς ποικιλίας τῷ ν διαστάσεων τοῦ γάμου, αἱ ὅποιαι θίγονται κατὰ τὴν ιερολογίαν, διαστάσεων αἱ ὅποιαι συνιστοῦν τὴν ὅλην δομὴν τοῦ γάμου καὶ κρίνονται ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ὑπαρξίαν αὐτοῦ. Οὐδόλως ἔξι ἀλλοι θὰ ἔξηγεῖτο ἡ ποικιλοτρόπως ἐκφραζομένη διαλεκτικὴ ἐναλλαγὴ τῶν διαστάσεων τούτων, ὃν αἰτεῖται ἡ παροχὴ καὶ ἡ δωρεά παρὸ τοῦ Ἀγίου Θεοῦ —ἐν ταῖς αἰτήσεσιν, ταῖς εὐχαῖς, τοῖς ἀναγνώσμασιν ἐκ τῆς Γραφῆς, λόγῳ καὶ πράξει κατὰ τὴν ιερολογίαν,— ἐάν αἱ διαστάσεις αὗται δὲν ἦσαν θεμελιώδεις, βασικαί, ἀπαραίτητοι. Γενικῶς αἰτεῖται ἡ εὐλογία, τὸ ἔλεος, ἡ εἰρήνη, ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ παροχὴ ποικίλων ἀγαθῶν ἀναγομένων εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ τὰς ὅψεις τοῦ γάμου. Καταδεικνύεται ἐκ τούτου ὅτι ἀπασαι αἱ διαστάσεις τοῦ γάμου εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ.

‘Ἐν πρώτοις ἔχομεν αἰτήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν σωτηρίαν, τὴν πίστιν, τὴν ἀκατάγνωστον διαγωγὴν καὶ τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐπηγγελμάτων ἀγαθῶν.

‘Ἐν συνεχείᾳ αἱ διαπροσωπικαὶ σχέσεις τῶν συζύγων καταλαμβάνουν μέρος τῶν αἰτημάτων. Αἰτεῖται ἡ ἐνότης αὐτῶν, ἡ εἰς ἀλλήλους ἀγάπη ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. Θίγεται ὀκόμη ἡ δομὴ σχέσεων ἀνδρὸς-γυναικός (κεφαλὴ-ποταγή), αἰτεῖται ἡ ὁμόνοια ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἡ ὁμοφροσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη, ἡ βεβαία πίστις, τὸ τίμιον τοῦ γάμου, τὸ ἀνεπιβούλευτον καὶ ἀμίαντον τῆς κοίτης.

‘Η προοπτικὴ τῆς ἐπὶ τέκνοις χάριτος καὶ εὐφροσύνης ὑποδεικνύεται, καὶ

127. Περὶ τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου, βλ. Ε. Δ. Θεοδώρου, ‘Η μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἵσχοντος Τριαδίου, σσ. 82-89. Olivier Clément, *Transfigurer le temps. Notes sur le temps à la lumière de la tradition orthodoxe*, Neuchatel-Paris 1959.

ἐκφράζονται αἱ κατάλληλοι εὐχαὶ καλλιτεκνίας, εύτεκνίας καὶ μακροημερεύσεως αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων των.

Ἄλλα καὶ τὰ ὄλικὰ ἀγαθὰ ζητοῦνται ἐν ἀφθονίᾳ παρὰ τοῦ τῶν βιοτικῶν ἀγαθῶν Οἰκονόμου, διὰ νὰ δύνανται οἱ νεόνυμφοι νὰ δίδουν καὶ εἰς τοὺς χρεῖαν ἔχοντας. Ὑποδεικνύεται ἐνταῦθα καὶ τὸ ‘ἄνοιγμα’ τοῦ ζεύγους πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ οὐχὶ μόνον πρὸς τοὺς ἔαυτούς των καὶ τὰ τέκνα των.

Ἐν τέλει πρὸς τοῖς θετικοῖς αἰτήμασιν ἔχομεν καὶ αἰτήματα ἀποτροπῆς τῶν κακῶν, ρύσεως ἀπὸ πάσσης θλίψεως, ὅργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγρης.

Ἐὰν δὲ μας ἡ Ἐκκλησία εὔχεται εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἐπέλθουν ἀπασαι αἱ αἰτούμεναι δωρεαὶ ἐπὶ τοῖς συναπτομένοις εἰς γάμου κοινωνίαν, τολμᾶς τοῦτο, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχει τὴν ἐμπειρίαν τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι σήμερον, καὶ γνωρίζει τὰς προθέσεις αὐτοῦ σχετικῶς μὲ τὸν γάμον, ἐπειδὴ Αὐτὸς ἡθέλησε νὰ τὰς ἀποκαλύψῃ. Εἰς τὰς προθέσεις καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ προσφέρει τοὺς πόθους, τὴν ἐπιθυμίαν τῶν νεονύμφων ὑπὸ μορφὴν αἰτημάτων καὶ εὐχῶν, ὅπως δὲ Θεὸς δωρήσηται τὴν χάριν του καὶ τὰ αἰτούμενα ἀγαθά, καὶ πραγματοποιήσουν οὗτοι τὸν γάμον αὐτῶν ἐν Κυρίῳ, συνεργοῦντες μετὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Εἰς τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ προσφέρουν οἱ νεόνυμφοι τὴν εὐχαριστίαν αὐτῶν καὶ τὴν φύλαξιν τῶν ἐντολῶν του, ἵνα εὐαρεστήσωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ λάμψωσιν ὡς φωστῆρες ἐν οὐρανῷ ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ. Εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ Θεοῦ ἀντιτάσσουν τὴν στάσιν αὐτῶν πλήρη εὐχαριστίας.

Διὰ τὴν πραγματοποίησιν δὲ μας τῆς στάσεως ταύτης ἔχουν οἱ νεόνυμφοι ἀνάγκην, ἀφ’ ἐνδεὸς μὲν τῆς χάριτος τοῦ μαστηρίου, τὸ ὅποιον ἥδη ἐτελέσθη, ἀφ’ ἑτέρου δὲ τῆς συμπαραστάσεως τῆς ὅλης Ἐκκλησίας, ἥτις παρευρέθη εἰς τὴν στέψιν αὐτῶν. Ἡ συμπαράστασις αὕτη προϋποθέτει μίαν συγκεκριμένην στάσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θὰ λάβῃ σοβαρῶς ὅπ’ ὅψιν τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀρχὰς τῆς θεολογίας τοῦ γάμου, αἴτινες διαμορφούμεναι εἰς ἀρχὰς Ποιμαντικῆς τοῦ γάμου θὰ ἐμπνεύσουν, θὰ κατευθύνουν καὶ θὰ καθορίσουν τὴν δληγή φροντίδα, μέριμναν καὶ πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν.

Βεβαίως δὲ τοῦδε, ἐδόθη μέχρι τοῦδε, ἐδόθη σκιαγραφικῶς, οὐχὶ δὲ ἀναλυτικῶς. Σκοπὸς ἡμῶν δὲν ἔτοι ή λεπτομερεσιακὴ ἀνάλυσις. Σκοπὸς τῆς περιληπτικῆς ταύτης ἐκθέσεως ἔτοι η προπαρασκευάση τὸ πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὅποιου θὰ ἐποποθετεῖτο ἐν τμῆμα τῆς Ποιμαντικῆς τῆς Οἰκογενείας, ἥτοι ή φροντὶς τῆς Ἐκκλησίας διὰ νὰ προετοιμάσῃ τοὺς προσερχομένους εἰς τὸ μαστηρίον τοῦ γάμου, θέμα τὸ ὅποιον θὰ διαπραγματευθῶμεν εἰς τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς παρούσης διατριβῆς.

Ἐν συνεχείᾳ θὰ παραθέσωμεν τὰς ἀρχὰς, βάσει τῶν ὅποιων εἶναι δυνατὸν νὰ κινηθῇ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ἀσκησιν τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων, καὶ αἱ ὅποιαι ἀπορρέουν ἐκ τῆς θεολογίας τοῦ γάμου τῆς συνοπτικῶς περιεχομένης εἰς τὴν ἱερολογίαν τοῦ μαστηρίου τοῦ γάμου.

III. ΑΡΧΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

‘Ο γάμος, ούχ ήττον δύμας καὶ ἡ γνωριμία τῶν φύλων καὶ ἡ μνηστεία, εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν εὐλογίαν καὶ πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ. ‘Η ὅλη Ἐκκλησία λαμβάνει τὸν γάμον, οὗτινος εἶναι ἐμφανῆς ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας καὶ ἀποτελεῖ οἰονεὶ τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν, ὑπὸ τὴν μέριμναν, τὴν προστασίαν, καὶ τὴν διακονίαν αὐτῆς.

‘Ο δόλος γάμος μεθ’ ὅλων τῶν διαστάσεων αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς πολυμεροῦς καὶ πολυτρόπου ποιμαντικῆς φροντίδος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς οὗτος ἀπετέλεσε καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φροντίδος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἴστορίαν.

‘Η φροντὶς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸν γάμον τῶν ἀνθρώπων ἐντάσσεται εἰς τὸ σύνολον τῶν προσπαθειῶν, τῶν φροντίδων καὶ τῆς μερίμνης αὐτῆς διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Μία Ποιμαντικὴ τοῦ γάμου, καὶ κατὰ συνέπειαν μία ποιμαντικὴ προετοιμασία αὐτοῦ, ἐγγράφεται εἰς τὴν καθόλου ποιμαντικὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ αὐτὸ δὲ ἄλλου συνέβη καὶ μὲ τὴν πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ γάμου τῶν ἀνθρώπων. ‘Η πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἀναφέρεται εἰς συγκεκριμένα πρόσωπα καὶ τὴν τελείωσίν των, ἐπὶ παραδείγματι τὴν γέννησιν καὶ τὸν γάμον τοῦ Ἰσαάκ, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰακώβ κ.λπ., ἀποβλέπει δὲ εἰς τὴν ἐπαγγελίαν, κληρονομίαν, τὴν γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν σωτηρίαν δι’ αὐτοῦ καὶ τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

‘Ἐν κατακλεῖδι τοῦ παρόντος κεφαλαίου παρατηροῦμεν, ὅτι εἶναι θέμα ζωῆς καὶ θανάτου τῆς σημερινῆς οἰκογενείας νὰ λάβῃ σοβαρῶς ὑπ’ ὅψιν τὴν θεολογίαν τοῦ γάμου καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ νὰ ὑποπέσῃ εἰς λήθην ἢ ἀλήθεια καὶ τὸ νόγμα τοῦ χριστιανικοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας.¹²⁸ Εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας νὰ συμπαρασταθῇ, νὰ βοηθήσῃ, νὰ πλαισιώσῃ καὶ νὰ προωθήσῃ μεθ’ ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν εἰς τὴν ἐποχήν μας, καὶ νὰ προετοιμάσῃ τοὺς νέους διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν.

‘Ο ιερὸς Χρυσόστομος, ἔξέχων ὑπέρμαχος τοῦ γάμου, διαβλέπει τὸ τέλος καὶ δίδει τὸ μέτρον καὶ τὴν καταξίωσιν παντὸς κόπου καὶ προσπαθείας πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν. «Ἄν οὕτως οἱ γάμοι γένωνται,... τὰ τῆς οἰκίας εὖδιακείσεται, τῶν ἀρχόντων οὕτω διακειμένων» καὶ μετὰ τῆς οἰκίας οὕτως ἔκαστος δυνήσεται, τῆς ἑαυτοῦ γνωμακὸς λέγω, καὶ παίδων καὶ οἰκετῶν, καὶ τὸν ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας ἀπάστης διανῦσαι βίον, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσελθεῖν».¹²⁹

128. ‘Ο Nikita Struve, «Le mariage chrétien», ἐν *Le Messager Orthodoxe* τεῦχ. 17 (1962) I, σ. 14, γράφει: «Autour de nous, que de familles brisées, d'unions dis-soutes, de souffrances... C' est qu' à l'intérieur même de l'Église on oublie trop la théologie du mariage, le sens et le but sacrés que Dieu a voulu lui donner».

129. ‘Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον. Καὶ περὶ τοῦ ποίας δεῖ ἀγεσθαι γνωτίκας, PG 51, 240-241.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΟΥ ΦΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Είς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐτέθη ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων ἡ θεολογικὴ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου καὶ ἡ κατάδειξις ὠρισμένων ἀρχῶν ποιμαντικῆς τοῦ γάμου.

Ἐτέρα προϋπόθεσις διὰ μίαν ἐπιτυχῆ ἀσκησιν τῆς προετοιμασίας ταύ-
της εἶναι ἔξ ἄλλου ἡ γνῶσις αὐτῶν τούτων τῶν μελλονύμφων, ὅτοι τῆς ψυχο-
λογίας αὐτῶν καὶ τῶν εἰδικῶν προβλημάτων, τὰ δόποια ἐμφανίζονται κατὰ τὴν
περίοδον τῆς μνηστείας, ὡς καὶ ἡ γνῶσις τῆς συγχρόνου δομῆς τοῦ γάμου,
ἐντὸς τῆς δόποιας καλοῦνται οἱ μελλόνυμφοι νὰ εἰσέλθουν.

Περὶ τῶν θεμάτων, τούτων θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὸ παρόν κεφάλαιον.

Οφείλομεν νὰ σημειώσωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶναι μᾶλλον σπάνιατοι μελέται, αἱ δόποιαι θὰ μᾶς διεφωτίζουν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν νοοτροπίαν, τὰς προσδοκίας, τοὺς δραματισμούς, τὰ σχέδια, τὰς προθέσεις τῶν μελλονύμφων, τὸ πῶς σκέπτονται καὶ πῶς αἰσθάνονται.¹³⁰ Πλὴν ὅμως, ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν μελετῶν εἶναι ἡδη δυνατὸν νὰ διαγράψωμεν χαρακτηριστικά τινα, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι ἐξαντλοῦμεν τὸ θέμα.

Είναι έξι όλου χρήσιμον να καθορίσωμεν την έννοιαν του ορου μελλόντων. Πάς μέλλων να νυμφευθή δύναται να ύπαχθη εἰς την κατηγορίαν

130. Σημειούμεν ἐν τούτοις τίτλους τωνάς, οἱ δόποιοι εἶναι δυνατὸν νὰ διαφωτίσουν τὸ θέμα: *La Préparation au Mariage à Montréal*, § *La psychologie des fiancés*, σ. 36-42· *L'amour heureux*, σ. 27-33· abbé Henri Caffarel, «Qu'est-ce que les fiançailles?», ἀρθρὸν τὸ ὄποιον ἐδημοσιεύθη ἐν *L'anneau d'or* τεῦχ. 93-94 (mai-août 1960) σσ. 196-208· τὸ δλον τεῦχος ἡτο ἀφερωμένον εἰς τὸ θέμα *Fiançailles*: τὸ ἐν λόγῳ ἀρθρὸν ἀναφέρει τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἑρεύνης πλησίον τῶν ἀναγγωστῶν τοῦ περιοδικοῦ Dr. Bernard Lanos et Annick Lanos, *Fiancés et jeunes mariés de notre temps*, Tournai-Bruxelles 1968· A. Alsteens, *Sens et enjeu du temps des fiançailles*, Bruxelles 1966· Albéric van Gustem, *Que sont... les Fiançailles? Le point de vue des jeunes*, Bruxelles 1966· Laure Grégoire, *Le temps des fiançailles. Comment le vivre?* Bruxelles (ἀ. ἔ.)· Le temps des fiançailles, εἰδικὸν τεῦχος τῶν *Fêtes et Saisons* τεῦχ. 246 (juin-juillet 1970)· τὸ περιοδικὸν εἶχεν ἀφερώσει καὶ παλαιότερον τεῦχη εἰς τὸ αὐτὸ θέμα. Βλ. ἐπὶ τούτοις σκιαγραφίαν τῶν μελλονύμφων τοῦ 1970 εἰς τὸν 'Οδηγὸν χρήσεως (σσ. 4-5) τοῦ *Projet-Mariage*.

τῶν μελλονύμφων. Τοῦτο δημος διαφωτίζει ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν. Θὰ ἐλέγομεν λοιπὸν ὅτι μελλόνυμφοι εἶναι δοῖς οἱ οἵτουν λάβει σοβαρῶς τὴν ἀπόφασιν νὰ νυμφευθοῦν, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπισημοποιήσεως ἢ μὴ τοῦ δεσμοῦ των.¹³¹

I. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΥΜΦΩΝ

‘Ορίσαντες οὕτω πως τοὺς μελλονύμφους θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ δώσωμεν κατωτέρω βασικά τινα χαρακτηριστικά τῆς ψυχολογίας των, τὰ δοῖα παρετηρήθησαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν μελλονύμφων.¹³² Τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι διπαντες ἐμφανίζουν πάντα τὰ χαρακτηριστικά ταῦτα. ‘Απλῶς σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἡ πιθανότης νὰ παρατηρηθοῦν εἰς τοὺς μελλονύμφους αὐτά. ‘Ας μὴ λησμονῆται, ὅτι καίτοι διπαντες εἶναι μελλόνυμφοι, ἐν τούτοις οὐδεὶς δύοια-ζει πρὸς τὸν ἄλλον, διότι εἶναι πρόσωπον μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον. Πλὴν δημος ἔχει χαρακτηριστικά, εἰς ἕδιον ἀσφαλῶς βαθμὸν καὶ ποιόν, μετὰ τῶν ἄλλων προσώπων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μελλονύμφων. Ταῦτα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

‘Οφείλομεν νὰ δύμοιογήσωμεν ὅτι οἱ μελλόνυμφοι προσδίδονται ἐξ αἰρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἀγάπην των. Τὸ πᾶν δι’ αὐτοὺς εἶναι ἡ κίνησις τῆς καρδίας, ἡ ὑποίκη ἔφερε τὸν ἔνα πρὸς τὸν ἄλλον καὶ ἥνωσε τὴν ζωήν των καὶ τὰς δόδους των. Πολλάκις δι’ αὐτοὺς ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ μόνον ἐφόδιον καὶ τὸ μοναδικὸν καὶ τὸ πλέον πολύτιμον κεφάλαιον, τὸ δοποῖον διαθέτον καὶ τὸ δοποῖον, πάσῃ θυσίᾳ, ἐπιζητοῦν νὰ διατηρήσουν καὶ νὰ αὐξήσουν. Εἶναι τὸ θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ δοποίου θὰ οἰκοδομήσουν τὴν ζωήν των, διὰ τοῦτο καὶ φροντίζουν νὰ καταστήσουν αὐτὸς σταθερώτερον καὶ ἴσχυρότερον καθ’ ὅτι, καίτοι πιστεύουν εἰς τὴν ἀγάπην των ὡς πρός τι τὸ μοναδικὸν καὶ ἀπόλυτον, ἐν τούτοις εὐχονται νὰ εἶναι τι τὸ αἰώνιον, ὡς νὰ εἶχον καὶ ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τοῦ ἀπολύτου αὐτῆς.¹³³

Παραλλήλως ἡ συμπεριφορά των θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς συμ-

131. Πρβλ. H. Caffarel, «Qu'est-ce que les fiançailles?», σ. 197. Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ δρου θὰ ὑπῆρχεν εὐρὺ περιθώριον συζητήσεως καὶ ἐρεύνης, ὡς ἀντιστοίχως καὶ διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ δρου μνηστεία. Βλ. E. Θεοδώρου, «Ἀρθρον «Μνηστεία» ἐν ΘΕ 8, 1235-1238». Claude Henryon et Edmond Lambrechts, *Le Mariage en Belgique. Étude sociologique*, Deuxième partie: Les fiançailles, Bruxelles 1968, σσ. 67-143· ἐπίσης τὰς σ. 25 μετὰ Σ₁, 225-226· βλ. περαιτέρω Claire Leplae, *Les fiançailles. Étude sociologique*, Paris 1947.

132. Προβαίνομεν εἰς μίαν ‘ἐμπειρικὴν’ περιγραφὴν τῆς ψυχολογίας τῶν μελλονύμφων, ὡς αὕτη διατυποῦται εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τὴν δοθεῖσαν ἐν Σ₁₃₀. Αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς ἐμπειρίας τῶν ἀναφερομένων Κέντρων λόγῳ παρατηρήσεως καὶ ἀναστροφῆς των μετὰ τῶν μελλονύμφων.

133. Πρβλ. Δημητρίου Καπετανάκη, *Δοκίμια*. II. “Ἐρως καὶ χρόνος.” “Ἐνα κεφάλαιο ἐρωτικῆς φιλοσοφίας”, ’Αθῆναι 1962, σσ. 65-154.

περιφορά νεοπλούτων της αγάπης. Τὸ κεφάλαιον, ὁ πλοῦτος τὸν ὄποιον τόσον αἰφνιδίως ἀπέκτησαν, τοὺς ὥθεῖς εἰς νέους τρόπους ζωῆς καὶ εἰς μίαν μὴ συνειδητὴν τάσιν ἐπιδείξεως αὐτῆς τῆς ἀγάπης. Βλέπομεν πόσον ἀπερροφημένοι εἶναι μεταξύ των, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου, ὡστε αὐτο-αποκλείονται ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου, δημιουργοῦντες ἔνα ἴδιαν των κόσμου, πρᾶγμα τὸ ὄποιον καὶ ἔξηγεν ὡρισμένας ἀμελείας, μείωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἐργασίαν των, καὶ διὰ συγγενικὰ ἢ ἄλλα πρόσωπα.

Τοῦτο εἶναι φυσικόν, δταν καὶ οἱ δύο πιστεύουν ὅτι ἔχουν συναντήσει εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγαπημένου τὴν εὐτυχίαν. Καίτοι ὑπάρχουν πιθανὸν ἀντικείμενακαὶ δυσκολίαι, ἐν τούτοις πιστεύουν εἰς τὴν εύτυχίαν ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι εύτυχισμένοι, ἀρκοῦνται καὶ πληροῦν ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Πᾶς δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι εύτυχισμένοι, δταν ζοῦν τόσον ἐντόνως μεταξύ των προσβλέπουν ὁ εἰς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἄλλου, στηρίζουν τὰς ἐλπίδας των δεὶς ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ βιοῦν ἐν ἐντάσει τὴν ἀγάπην των;

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ αἰσθημα, τὸ ὄποιον ἔχουν, ὅτι ἡ δημιουργία τελευταία περίοδος, τὴν ὄποιαν ζοῦν ὡς ἄγαμοι, ἀλλὰ ἡ πρώτη τὴν ὄποιαν ζοῦν ὡς ζεῦγος.¹³⁴ Ο εἰς ἀναφέρεται εἰς τὸν ἄλλον. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ὄποια τοὺς πλησιάζουν αὐτομάτως ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀναφέρονται εἰς τὸν ἔτερον. "Ἡδη ἀνήκουν εἰς τὴν 'τάξιν τῶν ζευγῶν' καὶ αἰσθάνονται οὕτω. Πολλαὶ ἀποφάσεις λαμβάνονται ἀπὸ κοινοῦ κατόπιν διαλόγου, καὶ προβαίνουν πάλιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων. Θὰ ἐλέγομεν ὅτι ἐφαρμόζουν μίαν περίοδον μαθητείας ἀπὸ τοῦδε, διὰ νὰ προετοιμασθοῦν διὰ τὴν κοινὴν ζωὴν ὡς ἐγγάμους ζεύγους ἀργότερον.

"Ἡ συνείδησις ζεύγους ὁδηγεῖ εἰς ἔτερον χαρακτηριστικόν, ὅτι δηλαδὴ οἱ μελλόντυμφοι καὶ τὸ ζεῦγος τὸ ὄποιον ἀποτελοῦν εὑρίσκονται εἰς ἐν συνεχείᾳ γίγνεσθαι. Δὲν εἶναι τὸ ἀποτετελεσμένον. Ἡ ἀγάπη τοὺς ὥθεῖς εἰς συνεχῆ μεταμόρφωσιν. Οἱ μελλόντυμφοι ἀνακαλύπτουν καθημερινῶς νέας δυνατότητας καὶ δυνάμεις νὰ ἔρχωνται εἰς φῶς, νέους προσανατολισμούς νὰ τοὺς κατευθύνουν, νέους ἀνασχηματισμούς ἰδεῶν, νέας ἀνακατατάξεις αἰσθημάτων καὶ ἀποφάσεων. Εἶναι ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς συνεχοῦς ἀναδημιουργίας, ἥτις θὰ ἀκολουθῇ αὐτοὺς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐγγάμου βίου.

'Ἀκριβῶς δὲ εἰς ταύτην τὴν διάθεσιν αὐτῶν διὰ μίαν συνεχῆ ἀναμόχλευσιν τῶν δυνάμεών των, στηρίζεται καὶ ἡ ἐπιθυμία των νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὸν γάμον των καὶ ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ εὐτυχία εἴτε αρταῖας ἀπὸ τὰς προσπαθείας, τὰς ὄποιας θὰ καταβάλουν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.¹³⁵

134. Πρβλ. H. Caffarel, «Qu'est-ce que les fiançailles?», σ. 197.

135. Πρβλ. καὶ B. Harnik, *Ehekrankheiten, ihre Behandlung und Vorbeugung. Aus der Praxis der Eheberatung und Vorberatung*, Zürich-Frankfurt 1961, σ. 8, ὁ ὄποιος ὡς ἐπίγραμμα (motto) τοῦ βιβλίου του θέτει τὴν ἔξης φράσιν: «Der Erfolg der mo-

II. ΟΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Περατώσαντες τὴν ἔκθεσιν δὲ λίγων ἐπὶ τῷ μᾶλλον ἡ ἡττὸν συναντωμένῳ σχεδὸν εἰς ὅλους τοὺς μελλονύμφους χαρακτηριστικῶν, κρίνομεν σκόπιμον νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ μελλόνυμφοι οἱ ἔχοντες τὰ ἀναφερθέντα χαρακτηριστικά, καὶ μετὰ τῶν διοῖν ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφήν, ζοῦν εἰς ἓνα κόσμον, εἰς τὸν διποῖν πολλὰ ἀπὸ τὰ πατροπαράδοτα ἀλλάσσουν. Ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ταχέως μεταβαλλούμενη. Κατ’ αὐτὴν ἐπιτελοῦνται ραγδαῖαι κοινωνικαί, οἰκονομικαί, πολιτικαὶ καὶ θεσμικαὶ μεταβολαί. Ο κόσμος μας εἶναι εἰς μεταβαλλόμενος κόσμος, ἐν τῷ διοίῳ ἐπίσης ἡ παραδεδομένη εἰκὼν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας μεταβάλλεται καὶ ἀλλάσσει. Οἱ μελλόνυμφοι καλοῦνται σήμερον νὰ εἰσέλθουν εἰς ἓνα γάμον, δὲ διοῖος παρουσιάζει πολλὰς ἀλλαγὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸν γάμον τῶν πατέρων των. Πρέπει ἐπομένως νὰ γνωρίζουν καὶ οἱ ἔδιοι οἱ μελλόνυμφοι, ἀλλὰ καὶ ὅσοι θὰ ἀσχοληθοῦν νὰ τοὺς προετοιμάσουν διὰ τὸν γάμον, τὴν δομὴν τοῦ σημερινοῦ γάμου, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς οἰκογενείας, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ τοὺς διαφωτίσουν ἐπ’ αὐτῶν· ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐμφανίζεται ἐπιταχτική.

Είναι άνάγκη άκρως νὰ τονισθῇ ότι αιτία τῶν μεταβολών, τας οποιας
υφίσταται ή σημειρινή οίκογένεια, είναι αἱ γενικότεραι μεταβολαὶ, αἱ ὅποιαι
σημειοῦνται εἰς τὸν κοινωνικὸν χώρον. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῇ προσέτι,
ὅτι ή οίκογένεια καὶ ὁ γάμος δὲν εἶναι εἴς θεσμὸς στατικός, ἀλλ' ἔξελισσόμενος.

dernen Ehe wird in der Leistung gesucht, und nicht im selbstverständlichen Glück».

Τὸ φαινόμενον μεταβαλλομένη οἰκογένεια εἰς ἓνα μεταβαλλόμενον κόσμον ἀποτελεῖ σήμερον θέμα πολλῶν μελετῶν.¹³⁷ Εάν δὲν εἶναι πλέον ἐπίκαιρον νὰ διερωτώμεθα διὰ τὴν δυνατότητα ἐπιβιώσεως τῆς οἰκογενείας, καὶ δὴ τῆς συζυγικῆς τοιαύτης (famille conjugale),¹³⁸ ἐν τούτοις τὴν ἐπιστήμην ἀπασχολεῖ ἡ μορφὴ ἡ αἱ μορφαὶ καὶ τὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια θὰ λάβῃ ἡ νέα οἰκογένεια, καὶ δὴ ἡ οἰκογένεια τοῦ ἔτους 2000.¹³⁹

Θὰ ἦτο ἵσως χρήσιμον ἐνταῦθα νὰ δώσωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μεταβαλλομένου κόσμου καὶ τὸ κλῖμα ἐντὸς τοῦ ὅποιου ζῶμεν. Τοῦτο δμως θὰ μᾶς ὠδήγηει μακρὰν τῶν προθέσεων ἡμῶν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς οἰκογενείας. Ἐφεξῆς προβαίνομεν εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν σημείων τινῶν, τὰ ὅποια πράγματι χαρακτηρίζουν τὴν οἰκογένειαν τοῦ είκοστοῦ αἰώνος,

137. Κατὰ τὴν ἑβδόμην White House Conference on Children and Youth (Οὐάσιγκτων, Δεκέμβριος 1970 καὶ Ἰούνιος 1971), ἐπρογραμματίσθη εἰδικὴ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος: «Changing Family in a Changing Society». Σημειοῦμεν τὴν ὑπαρξίν τῆς International Scientific Commission on the Family (ICOFA), ίδρυθείσης τὸ 1965, ὡς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Οἰκογενειακῶν Οργανισμῶν (UIOF) μὲ προσωρινὴν ἔδραν τὴν Louvain Βελγίου.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα πλήρη βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ γάμου ἢ τὰς ἐρεύνας καὶ τὰ σχέδια ἐρευνῶν, τὰ ὅποια συλλαμβάνονται καὶ ἐκτελοῦνται σήμερον ἀνὰ τὴν ὑφήλιον. Σημειοῦνται ἐλάχιστα τὰ ὅποια δίδουν εἰκόνα τινὰ τοῦ ἐπιτελουμένου ἔργου: J. Aldous et R. Hill, *The International Bibliography of Research in Marriage and the Family, 1900 - 1964*, Minneapolis, Minn. 1967· R. Ruthe (ἐκδ.), *Ist die Ehe überholt? Aspekte und Prognosen*, München 1970· H. Harsch (ἐκδ.), *Das neue Bild der Ehe*, München 1969· P. D. Bardis, *The Family in Changing Civilizations*, New York 1969· *Familles d'aujourd'hui*. Colloque consacré à la sociologie de la famille, Bruxelles, 17, 18 et 19 mai 1965, Bruxelles 1968.

Πολύτιμον πηγὴν ἀποτελοῦν καὶ τὰ κάτωθι περιοδικά: *Journal of Marriage and the Family* βλ. εἰδικὸν ἀφιέρωμα Cross-Cultural Family Research 31 (1969) 2· *The Family Coordinator Ehe* (Zentralblatt für Ehe-und Familienkunde)· *Wege zum Menschen* βλ. εἰδικὸν ἀφιέρωμα Ehe und Familie heute 22 (1970) 6.

138. Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου ἐπεκράτει μία δρισμένη ἀπαισιοδοξία ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ ὡς διαπιστώνει ἡ Κλειδ. Πρεσβέλου, καθηγήτρια τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Οἰκογενείας εἰς τὸ Καθολικὸν Πανεπιστήμιον τῆς Λουβαίν: «il ne semble donc plus actuel de s'interroger sur les chances de survie de la famille conjugale» (Clio Presvelou, «Famille d'hier, d'aujourd'hui et de demain» ἐν La famille... dans 20 ans?, ἀφιέρωμα τῶν *Feuilles Familiales* (août-septembre 1967) σ. 22). Πλείον ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἀπαισιοδοξίας, βλ. τῆς αὐτῆς, *La consommation de la famille: Phénomène sociologique. Essai d'une sociologie de la consommation familiale*, Bruxelles 1968, σ. 20-28.

139. Βλ. τὸ ἀφιέρωμα τῶν *Feuilles Familiales*, ፩.፪., καὶ τὴν § La nouvelle famille en l'an 2000 τοῦ ἀνωτέρω μνημονεύθεντος ἀρθρου τῆς Clio Presvelou. Ἐπίσης P.-H. Chombart de Lauwe, «L'émergence de nouvelles formes familiales» ἐν *Familles d'aujourd'hui*, σ. 19-33. Περαιτέρω Josef Duss-von Werdt, «Die Ehe in Diagnose und Prognose», ἐν *Ehe* 7 (1970) 1, σσ. 1-17.

ἰδίᾳ δὲ τὴν οἰκογένειαν τῆς τελευταίας εἰκοσιπενταετίας. Ἐπιβάλλεται δμως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μία εἰσαγωγικὴ παρατήρησις, ὡς πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι ‘ἡ οἰκογένεια διέρχεται κρίσιν εἰς τὴν ἐποχήν μας’.

Ἐχαρακτηρίσαμεν ἀνωτέρω τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸν γάμον ὃς ἔνα θεσμὸν ἐν συνεχεῖ ἀναπτύξει καὶ ἔξελίξει. Εὔκόλως λοιπὸν κατανοεῖται ἡ δημιουργία κρίσεων καὶ δυσκολιῶν, ὅταν μάλιστα ἔχωμεν μίαν θετικὴν ἀντίληψιν τῆς ἐνοίας κρίσις καὶ δὲν θεωροῦμεν τὴν κρίσιν ὡς τὶ τὸ ἀρνητικὸν καὶ τὸ ἐπικίνδυνον.¹⁴⁰ “Ἡ οἰκογένεια ἐν κρίσει” θὰ ἐσήμαινε, κατὰ ταῦτα, ὅτι ἡ οἰκογένεια εὑρίσκεται εἰς ἐν σημεῖον τῆς ἴστορίας αὐτῆς, καθ’ ὅ, ἐπιτελουμένων τόσων ἀνακατατάξεων εἰς τὸν χώρον τῶν ἀξιῶν, κανόνων ζωῆς, ρόλων, δομῶν, τείνει νὰ ἀναθεωρήσῃ τὸν ρόλον της, τοὺς σκοπούς, τὴν δομήν, καὶ τὰς ἀξίας της, καὶ νὰ προβῇ εἰς μίαν δυναμικὴν σύνθεσιν τῶν νέων εἰς αὐτὴν προσφερομένων καὶ προβαλλομένων στοιχείων μετὰ τῶν ἐν τῇ παραδόσει καὶ τῇ ἴστορίᾳ αὐτῆς εὑρισκομένων, διὸ νὰ καταστήσῃ τὴν ὑπαρξίαν αὐτῆς καὶ τῶν μελῶν της ἀσφαλεστέραν, ἀνετωτέραν, ὑγιεστέραν, καὶ οὕτω νὰ συμβάλῃ καὶ αὗτη εἰς τὴν σφυρηλάτησιν τοῦ νέου κόσμου, ἥτις συντελεῖται καὶ προετοιμάζεται σήμερον.

Σημεῖα δὲ ἀτινα χαρακτηρίζουν τὴν οἰκογένειαν εἰς τὴν ἐποχήν μας, δεικνύουν ὅτι ἡδη ἐπιτελεῖται ἡ ὑπέρβασις τῆς κρίσεως καὶ ἡ παγίωσις νέων μορφῶν δυναμικῆς οἰκογενειακῆς συμβιώσεως. Σημειώτεον δὲ ὅτι τὰ σημεῖα ταῦτα διαφόρως, ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς, πραγματοποιοῦνται ἀνὰ τὴν ὑφήλιον, μὲ τάσιν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐπικρατήσουν καθολικῶς.

1. Χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς οἰκογενείας¹⁴¹

Ἐκεῖνο τὸ ὄποιον χαρακτηρίζει τὸν γάμον τῆς σήμερον εἶναι ἡ ἀνάδυσις (ἀνάδειξις) τοῦ ζεύγου σε εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Τὸ ζεῦγος διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς οἰκογενείας ἀποκτᾶ μίαν αὐτονομίαν ἔναντι τῆς μεγάλης οἰκογενείας (grande famille) καὶ τῶν συγγενῶν (parenté) καὶ γενέτει τοὺς καρποὺς μιᾶς νέας συντροφικότητος, ἡ ὄποια ἀναπτύσσει τὸν διάλογον μεταξὺ τῶν συζύγων καὶ ὁδηγεῖ αὐτοὺς νὰ ἀναλάβουν ἀπὸ κοινοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ὑπευθύνως τὴν συζυγικήν των ζωὴν καὶ νὰ ἀναπτύξουν τὴν ἀγάπην των.

‘Ἡ αὐτονομία αὕτη ὁδηγεῖ εἰς μίαν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ζεύγου –

140. Πρβλ. Walther Hunziker, «Zu Begriff, Inhalt und Therapieansatz der Ehekrise», ἐν *Ehe* 5 (1968) 3, σσ. 97-113.

141. Βλ. βασικῶς τὰς ἔξῆς μελέτας τῆς K. Πρεσβέλου: «Famille d’hier, d’aujourd’hui et de demain», ἐν *Feuilles Familiales* (août-septembre 1967) σσ. 15-33· «Aspects sociologiques de l’institution matrimoniale» ἐν *L’amour heureux*, σσ. 59-80· *La consommation de la famille: Phénomène sociologique*, σσ. 28-33.

γούς ἔναντι τῶν συγγενῶν καὶ τῶν γονέων, καὶ εἰς μίαν ἀνάπτυξιν τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων μεταξύ των. Τοῦτο διαφαίνεται καὶ εἰς μίαν σχετικὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκλογῆς συζύγου, καθ' ἥν ἡ γνώμη τῶν γονέων δὲν λαμβάνεται πλέον εἰς μή συμβουλευτικῶς. Ἡ ἐλευθερία δὲ αὕτη φαίνεται προσέτι καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν ὑπὸ τῶν συζύγων τοῦ τόπου διαμονῆς των, καθ' ἥν ὡς κριτήριον λαμβάνεται ἡ ἐπαγγελματικὴ ἔξέλιξις τῶν συζύγων.

Ἡ νέα μορφὴ τοῦ γάμου ὑπερβαίνει τὴν πατριαρχικὴν καὶ αὐταρχικὴν δομὴν τῆς οἰκογενείας, ἔνθα ἐκυριάρχει ἡ ἀνδρικὴ ἔξουσία, βαίνουσα πρὸς συζυγικήν, συγχρόνως δὲ πρὸς πλέον δημοκρατικὴν καὶ ισότιμον ἔξουσίαν.

Εἰς τοῦτο ἀσφαλῶς συνεπέλεσσε καὶ ἡ κοινωνικὴ προώθησις τῆς γυναικός, ἥτις ἀνέλαβε τὸ πεπρωμένον αὐτῆς ὑπὸ ἴδιαν εὐθύνην, ἐμορφώθη, ἀποκατεστάθη ἐπαγγελματικῶς, ἡξιοποίησε τὰς ίκανότητας αὐτῆς καὶ ἐγένετο ισότιμον μέλος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, κατέστη δὲ σύντροφος καὶ ἀληθής καὶ βοηθός ισάξιος τοῦ ἀνδρός. Οὗτος ἐκὼν ἀκων, ἵσως καὶ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος, ἀνεγνώρισε τὴν νέαν θέσιν τῆς γυναικὸς καὶ ἐκηγορούμενος, ἀνεγνώρισε τὴν νέαν θέσιν τῆς γυναικὸς προόδου διὰ τῶν ἐπιτευγμάτων δέχθη μάλιστα —βοηθούσης καὶ τῆς τεχνικῆς προόδου διὰ τῶν ἐπιτευγμάτων αὐτῆς εἰς τὸν τομέα τῶν συσκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως — τὸν ἀποχαρακτηρισμὸν αὐτῆς εἰς τὸν τομέα τῶν συσκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως — τὸν ἀποχαρακτηρισμὸν (οὐδετεροποίησιν) ὀρισμένων ἀσχολιῶν ὡς φύσει γυναικείων ἢ ἀνδρικῶν, ταύτας μετὰ τῆς συζύγου του. Ἀρχῆς γενομένης ἐπέρχεται σὺν ἐναλλάσσον ταύτας αἰσιοδοξίαν διὰ τὸ μέλλον· χαρακτηρίζει δὲ τούτους σχετικὴ προσδετικότητα, σημεῖον χαρακτηριστικὸν τῆς νεότητος.

Βεβαίως ἡ αἰσιοδοξία στηρίζεται καὶ εἰς τὴν μεγαλυτέραν οἰκονομικὴν εὐκολίαν, ἥση ἀπολαύσουν, ἐν σχέσει πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ γονεῖς των εἰς τὴν ἀντίστοιχον ἡλικίαν. Ἡ εὐκολία δὲ αὕτη τούς προσφέρει τὴν δυνατότητα μεγαλυτέρων ἀνέσεων.

Πρέπει εἰσέτι νὰ προστεθῇ καὶ ὁ ἀφθονώτερος ἐλεύθερος καὶ οἰκογένεια — ἡ κοινωνικὴ προσφέρει τὸν ὁποῖον ἔχουν τὰ σημερινὰ ζεύγη εἰς τὴν διάθεσίν των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εύνοήσῃ καὶ θὰ ἐπιτρέψῃ μεγαλυτέραν ἐπαφὴν μεταξύ των, δυνατότητα διαθήσης καὶ συμπαραστάσεως πρὸς τὰ τέκνα των, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ συμμετοχὴν εἰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις καὶ κοινωφελεῖς σκοπούς.

Ἡ σημερινὴ οἰκογένεια — ἡ καὶ πυρηνικὴ (nucléaire) ὀνομαζομένη — ἐπίσης τείνει νὰ προγράψῃ ματέση σημερινὴν τὴν τάσην τέλον ἀριθμὸν τῶν τέκνων, παρατηρουμένης σχετικῆς μειώσεως τοῦ δείκτου γεννητικότητος, μὲ τάσεις δύμως αὐξήσεως ἐν τῷ μέλλοντι.

2. Δυσκολίαι τῶν σημερινῶν ζευγῶν

Πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα, τὰ δποῖα ἀνεφέρθησαν καὶ τὰ δποῖα συγκροτοῦν τὴν εἰκόνα τῆς σημερινῆς οἰκογενείας εἶναι σημεῖα, τὰ δποῖα προετοιμάζουν τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸν γάμον τοῦ μέλλοντος. Ἡ νέα μορφὴ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, ἡτις ἀλλαχοῦ μὲν προβάλλει εἰς τὸν δρίζοντα, ἀλλαχοῦ δὲ ἥδη ἔχει ἐγκατασταθῆ, δὲν εἶναι ὅμοιος δυσκολιῶν καὶ κρίσεων. Τὸ δὲ ἀκριβῶς δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα πρότυπα οἰκογενειακῆς συμπεριφορᾶς πρὸς μίμησιν, τοῦτο καθιστᾶ δυσκολωτέραν τὴν πραγματοποίησιν τῶν νέων μορφῶν, διότι πλέον δὲν ἔχουν τὰ νέα ζεύγη νὰ στηριχθοῦν εἰς τι τὸ καθιερωμένον, ἀλλ’ ἀπεναντίας ὁφείλουν νὰ ἐφεύρουν νέους τρόπους ζωῆς καὶ διαγωγῆς ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ὑπευθυνότητι, σεβόμενα μὲν τὰς ἀξίας τοῦ παρελθόντος, προσανατολιζόμενα δὲ πρὸς τὸ μέλλον.

Οφείλομεν ἀκόμη νὰ διμολογήσωμεν μετὰ τῆς καθηγητρίας Κ. Πρεσβέλου δὲ: «Τὸ πλεῖστον τῶν δυσκολιῶν τῶν σημερινῶν ζευγῶν ἔχουν τὴν ἀρχήν των εἰς τοὺς παράγοντας ἔκεινους, οἱ δποῖοι ἀκριβῶς ηὑνόησαν τὴν χειραφέτησιν αὐτῶν».¹⁴² Απειμαρύνθησαν λόγου χάριν καὶ ἀπέκτησαν σχετικὴν ἀνεξαρτησίαν ἔναντι τῆς οἰκογενείας των, γονέων καὶ συγγενῶν. Τοῦτο ὅμως καταδικάζει πολλάκις τὰ νέα ζεύγη εἰς ἀπομόνωσιν καὶ μοναξιὰν ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, εἰς τὰ δποῖα καταφεύγουν πρὸς εὔρεσιν ἐργασίας. Επὶ τούτοις ἡ δυσκολία, τὴν δποίαν δοκιμάζουν κατὰ τὴν ἔνταξίν των εἰς νέας κοινωνικὰς διμάδας, εἴτε πολιτιστικὰς εἴτε ἐκ γειτνιάσεως, δύναται νὰ ἔχῃ συνεπείας καὶ ἐπὶ τῆς σταθερότητος αὐτοῦ τούτου τοῦ ζεύγους.

Τὰ νέα ζεύγη θέτουν ὡς βάσιν τοῦ συνδέσμου των τὴν προσωπικὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἔτερον, οἱ γάμοι δὲ ‘ἔξ ἔρωτος’ εἶναι φαινόμενον πρόσφατον καὶ διαδικόν. Τί θὰ συμβῇ ὅμως δταν ἀνακαλύψουν μετ’ ὀλίγον διάστημα συμβιώσεως δτι δὲν αἰσθάνονται ὁ εἰς ἔναντι τοῦ ἄλλου τὴν ‘φλόγα τῆς ἀγάπης’ ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ δεσμοῦ των; Εἶναι τότε πολὺ πιθανὸν νὰ θελήσουν νὰ διασπάσουν ἔνα δεσμόν, ὁ δποῖος δὲν τηρεῖ τὰς προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς δποίας συνεστήθη. Ἡ αὕξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διαζυγίων ἐπιβεβαιώνει τὰς ἀνωτέρω σκέψεις.¹⁴³

Ανεφέραμεν δὲ τὴν σημερινὴ οἰκογένεια εὑρίσκεται ἐν μεγαλυτέρᾳ οἰκονομικῇ ἀνέσει ἢ ἡ τῶν προηγουμένων γενεῶν. Τοῦτο ἀσφαλῶς παρουσιάζει πλεῖ-

142. Clio Presvelou, «Aspects sociologiques de l'institution matrimoniale», σ. 73.

143. Πρβλ. Πρεσβυτέρου Κ. Γερασιμοπούλου, «Τὰ αἴτια τοῦ διαζυγίου», ἐν Ο 'Ἐφημέριος 19 (1970) 22, σσ. 648-654. Ο αὐτός, εἰς ἀρθρον του δημοσιευθὲν μετὰ τὴν κατάθεσιν τῆς ἡμετέρας διατριβῆς, θεωρεῖ τὴν καθιέρωσιν τοῦ προγράμματος προγαμιαίων μαθημάτων ὡς ἐν τῶν μέτρων τῆς «Ποιμαντικῆς μερίμνης τῆς Εκκλησίας πρὸς πρόληψιν τῶν διαζυγίων». βλ. Ο 'Ἐφημέριος 20 (1971) 9-10 (1/15 Μαΐου) σσ. 343-344.

στα δσα πλεονεκτήματα, ἐνέχει ὅμως καὶ πολλοὺς κινδύνους. Τὸ ζεῦγος ἐν μέσῳ μιᾶς κοινωνίας καταναλώσεως καὶ ἀρθρονίας καὶ ἐν μέσῳ τόσων προσφορῶν, κινδυνεύει νὰ ὑπερεκτιμήσῃ τὰς δυνατότητας αὐτοῦ καὶ νὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν μεθοδικὴν αὔξησιν ὅλως πλασματικῶν ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας τοῦ ὑποβάλλει ἐμμέσων ἡ διαφήμισις. Ἐνταῦθα θὰ ἥτο ἀναγκαῖα ἡ ‘λησμονημένη ἀρετὴ’ τῆς διαιρούσεως.

3. Πρὸς ὑπέρβασιν τῶν δυσκολιῶν

Ἐὰν ἀνεφέρθησαν καὶ ὡρισμέναι δυσκολίαι, τὰς ὅποιας ἀντιμετωπίζει
ὅ γάμος σῆμερον, τοῦτο ἐγένετο ἀκριβῶς διὰ νὰ ἔχωμεν μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἥ
ἥττον πληρεστέραν εἰκόνα τῆς σημειωνῆς οἰκογενείας, καὶ ἡ αἰσιοδοξία ἡμῶν
νὰ βασίζεται οὐχὶ ἐπὶ αὐτοματικῆς συμπειφορᾶς, ἀλλὰ ἐπὶ διαγωγῆς ἔχουσης
ἐπίγνωσιν τῶν δυσχερειῶν, ἡ ὅποια καὶ θὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑπέρβασιν τούτων ἐν
προσπαθείᾳ καὶ σκέψει στηριζομένη εἰς τὰ πράγματα. Εἰς ταύτην τὴν προσπά-
θειαν τὰ νεαρὰ ζεύγη δὲν εῖναι μόνα. Πλῆθος δργανισμῶν δημοσίων καὶ ἴδιω-
τικῶν, κρατικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν διὰ μίαν
ὑπεύθυνον καὶ ἀρμοδίαν βοήθειαν εἰς τὰς δυσκολίας καὶ τὰ προβλήματά των.¹⁴⁴

144. Πλειονα ἐπ' αὐτοῦ, βλ. ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς ἡμετέρας μελέτης: *Bilan analytique et clinique du Centre expérimental de consultations prémaritales et conjugales de la Société Hellénique d'Eugénisme à Athènes*, σσ. 1-7.

145. Clio Presvelou, *La consommation de la famille: phénomène sociologique*,

σ. 29. 146. Θα ἡδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν σημειωνὴν θέσιν τοῦ γάμου με τὴν εἰς ἐπιγραμματικὴν φράσων: «Ο γάμος ἀπέθανε, ζήτω ὁ γάμος!» (Helmut Harsch, ἔκδ., Das neue Bild der Ehe, σ. 9). Εἰς δὲ τὸ ἔρωτημα τὸ ὅποιον θέτει τὸ βιβλίον, τὸ ὅποιον ἔξεδόθι ὑπὸ τοῦ Reinhold Ruthe, Ist die Ehe überholt? δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν μὲ τὴν φράσιν τοῦ Wilhelm Bitter: «So gefährdet Ehe und Familie in unserer Zeit sind, herrscht doch Übereinstimmung unter Tiefenpsychologen und Soziologen, dass diese Institutionen nicht als veraltet und überholt betrachtet werden dürfen. Im Gegenteil: Bei der Überwindung der Zeitskrise geht es wesentlich um eine Erneuerung und Vertiefung der Beziehungen von Mann und Frau in ihrer Rolle als Partner wie als Vater und Mutter. Die Wissenschaft muss sich darauf beschränken, Gesetzmäßigkeiten aufzuweisen und Voraussetzungen zu klären. Vor dem Mysterium der Liebe, welches das eigentliche Fundament von Ehe und Familie ist, muss sie haltmachen. Hier beginnt eine andere Dimension, die nicht mehr allein menschlicher Erkenntnis und Bemühung zugänglich ist. Im letzten wird alle Liebe

διφείλουν νὰ καταστήσουν προσεκτικούς τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου σήμερον. Νὰ τονίσουν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ θετικὰ σημεῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποδείξουν τὰς δυσκολίας καὶ τὰ προβλήματα, τὰ διποῖα παρουσιάζει ἡ σημερινὴ οἰκογένεια, εἰς ἣν πρόκειται νὰ εἰσέλθουν οἱ μελλόνυμφοι. Τοῦτο θὰ βοηθήσῃ τοὺς τελευταίους νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐν ἐπιγνώσει τὰς δυσχερίας καὶ νὰ προετοιμασθοῦν καταλλήλως, καὶ θὰ προσανατολίσῃ τούτους πρὸς τὰ θετικὰ ἐκεῖνα σημεῖα τὰ διποῖα καλοῦνται νὰ πραγματοποιήσουν εἰς τὸν γάμον αὐτῶν, σημεῖα τὰ ὅποια δὲν εἶναι αὐστηρῶς καθωρισμένα καὶ κανόνες ἀκαμπτοι καὶ ἐν τελικῇ μορφῇ, ἀλλὰ περισσότερον ἀφετηρίαι ἐκκινήσεως καὶ ὁδοδεῖκται. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτην δυσκολίαν καὶ ἐν τῷ σημαντικῷ προβλημάτων τῶν μελλονύμφων, ἡ προσαρμογὴ τῶν νέων ἀνθρώπων εἰς τὴν νέαν μορφὴν καὶ δομὴν τοῦ γάμου.¹⁴⁷

Οὕτω μᾶς δίδεται ἀφορμὴ νὰ ἐκθέσωμεν περαιτέρω τὰ προβλήματα, τὰ διποῖα ἀντιμετωπίζουν οἱ μελλόνυμφοι, κατὰ τὴν περίοδον τὴν ὅποιαν διαινύουν πρὸ τοῦ γάμου.

III. ΕΙΔΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΥΜΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΜΝΗΣΤΕΙΑΣ¹⁴⁸

Κατὰ τὴν πρὸ τοῦ γάμου μεταβατικὴν περίοδον τὰ προβλήματα διπλασιάζονται, ἐὰν ληφθῇ ὅπ' ὅψιν καὶ τὸ μεταβατικὸν στάδιον, εἰς τὸ ὅποιον εὑρίσκεται ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια σήμερον. Εἶναι δὲ σκόπιμον οἱ ὑπεύθυνοι

zwischen Menschen getragen und gespeist von jener Liebe, die Dante am Ende seiner *Divina Comedia* besingt: *Die Liebe, die Sonne und Sterne bewegt» (Der Verlust der Seele. Ein Psychotherapeut analysiert die moderne Gesellschaft*, Freiburg i. Br. 1969, σσ. 95-96).

147. Ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς εὐρύτητος καὶ τῆς πολλαπλότητος τῶν μορφῶν ἀναπτύξεως καὶ διαρθρώσεως τοῦ γάμου σήμερον, εἶναι προτιμότερον νὰ μὴ γίνῃ οὐδεμία προετοιμασία γάμου, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ εἶναι προετοιμασία συμφώνως πρὸς παλαιὰ πρότυπα καὶ στερεότυπα. Τοῦτο διατυπώνει ἐπιγραμματικῶς ὁ Siegfried Keil ὡς ἔξης: «Die beste Vorbereitung auf die Ehe wäre die Vorbereitung auf die Ehelosigkeit. Anders ausgedrückt: nur wenn Jungen und Mädchen nicht von vornherein auf ein bestimmtes Bild von Mann (=Vater und Ernährer der Familie) und Frau (=Mutter und Hüterin des Hauses) festgelegt werden, erhalten beide Partner nicht nur prinzipiell, sondern auch faktisch die Möglichkeit, sich offen und frei für die Ehe zu entscheiden». Τὴν γνώμην αὐτὴν διετύπωσεν ὁ Keil εἰς τὴν στήλην «συζήτησις» τοῦ περιοδικοῦ *Ehe* 6 (1969) 2, σ. 71, μὲ θέμα «Was heißt Vorbereitung auf die Ehe heute?».

148. Ἐκτὸς τῶν ἥδη μνημονεύθεντων βοηθημάτων ἐν Σ₁₈₀, ἐλάβομεν ὅπ' ὅψιν ἀφ' ἐνὸς ἡμετέρας συζήτησεις μετὰ Πνευματικῶν, τοὺς ὅποιους ἡρωτήσαμεν ποῖα κατὰ τὴν γνώμην των προβλήματα ἀντιμετωπίζουν οἱ μελλόνυμφοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἡμετέραν συμβουλευτικὴν πεῖραν πλησίον μελλονύμφων.

τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου νὰ γνωρίζουν τὰ προβλήματα ταῦτα, διότι δὶ' αὐτὰ θὰ ἔλθουν οἱ μελλόνυμφοι νὰ ζητήσουν βοήθειαν, συμπαράστασιν καὶ καθοδήγησιν.

'Εποχὴ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐλπίδων διὰ τὸ μέλλον, ἡ πρὸ τοῦ γάμου περίοδος δὲν παύει νὰ ἔχῃ τὰς δυσκολίας καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὄποια πολλάκις βαρύνουν τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ καθιστοῦν τὰς σχέσεις τῶν μελλονύμφων εἴτε μεταξὺ των εἴτε πρὸς τρίτους προβληματικάς. Πρέπει δὲ ἀκόμη νὰ τονισθῇ ὅτι ἀπὸ τὰς λύσεις, οἱ ὄποιαι θὰ δοθοῦν, ἔξαρται καὶ ἡ παρούσα ἀλλὰ καὶ ἡ μελλοντικὴ ἀρμονία καὶ εὐτυχία τῶν μελλονύμφων. Εἶναι δὲ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη οἱ μελλόνυμφοι νὰ συνηθίσουν νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰς δυσχερείας ἀπὸ κοινοῦ, ὡς ζεῦγος, ἐν πνεύματι διαλόγου καὶ κατανοήσεως. Διότι ἡ εἰλικρινής ἐπικοινωνία θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διάλυσιν παρεξηγήσεων καὶ ἡ ἀληθής ἀκρόασις θὰ καταστήσῃ πλέον ἐφικτὴν τὴν συνειδητοποίησιν τῶν ἀπόψεων τοῦ ἄλλου καὶ τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ. Τυχὸν δὲ διάλυσις παρεξηγήσεων συνεπιφέρει πολλάκις καὶ τὴν ἐπίλυσιν προβλημάτων καὶ δυσκολιῶν.

"Αν ἡρχίσαμεν τὴν ἔκθεσιν τῶν προβλημάτων μὲ τὸ πνεῦμα, ὑπὸ τὸ ὄποιον θὰ ἀντιμετωπίζωνται ταῦτα, δηλαδὴ ἐν πνεῦμα διαλόγου, ἐπράξαμεν τοῦτο, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ διάλογος, μᾶλλον δὲ ἡ ἔλλας εἰψίς διαλόγος εἶναι ἐν σοβαρὸν πρόβλημα διὰ τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν μελλονύμφων. Πολλάκις ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι διαλεγόμεθα, ἐνῷ οὐσιαστικῶς μονολογοῦμεν καὶ χαίρομεν ὅταν ὁ ἄλλος ἀπηχᾷ τὰς ἀπόψεις μας, ἔχοντες ἐπὶ πλέον καὶ τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι ἔχομεν εἰσέλθει εἰς σχέσιν διαλόγου μετ' αὐτοῦ.¹⁴⁹

Εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ διάλογος θὰ προετοιμάσῃ τὴν ὅλην δομὴν καὶ θὰ οἰκοδομήσῃ τὴν σχέσιν τῶν μελλονύμφων καὶ μετέπειτα συζύγων εἰς σχέσιν συντροφικότητος καὶ ίσοτιμίας, καὶ θὰ σφυρηλατήσῃ τὴν ἐνότητα αὐτῶν. 'Η ἐνότης δὲ αὕτη θὰ βοηθήσῃ τούτους νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ πολλάκις ἐμφανιζόμενον πρόβλημα τῇς εἰπειρούσας τρίτων, γνωστῶν, φιλικῶν, συγγενικῶν, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν γονέων τῶν δύο μελλονύμφων. Παρατηρεῖται δὲ συχνάκις καὶ διάλυσις ἀρραβώνος ἔξι ἀναμίξεως καὶ ἐπιδράσεως τρίτων. "Ετερον πρόβλημα συνδεόμενον ἀμέσως πρὸς τὸ προηγούμενον εἶναι καὶ ἡ σύπαρξις διαφωνίων μεταξὺ τῆς μιᾶς ἥκαντας τῶν μελλονύμφων. Εἶναι γνωστὸν τὸ δυσμενές κλῖμα, τὸ δόποιον δημιουργεῖται ἔνεκα τοιούτων διαφωνιῶν.

'Ο οἰκονομικὸς τομεὺς καὶ αἱ ὑλικαὶ φροντίδες, αἱ ὄποιαι συνδέονται μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου ζεύγους, συνιστοῦν οὐχὶ σπανίως ἑστίας συγχρούσεων καὶ δυσκολιῶν μεταξὺ

149. Περὶ διαλόγου, παραπέμπομεν εἰς τὸ λίαν ἀξιόλογον καὶ ἐνδιαφέρον δοκίμιον τοῦ André Alsteens, *Dialogue et Sexualité*, Tournai-Bruixelles 1969. Πρβλ. ἐπίσης 'Αρ. 'Α. 'Ασπιώτη, 'Η σεξουαλικὴ σφαῖρα καὶ ὁ νέος ἄνθρωπος, μέρος τέταρτον, κεφ. τρίτον: 'Ο διάλογος πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, σσ. 351-394.

τῶν μελλονύμφων. Μακροὶ δὲ καὶ παρατεταμένοι ἀρραβώνεις,
ώς καὶ ἀναβολὴ τοῦ γάμου, ἀποτελοῦν ἐτέραν πηγὴν δυσκολιῶν.

Ἐνωρίτερον ἡ ἀργότερον, κατὰ τὴν πρὸ τοῦ γάμου περίοδον τίθεται καὶ
τὸ πρόβλημα τῆς ἐκφράσεως καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀγάπης
τῶν μελλονύμφων. Εἴδομεν ἀνωτέρω πόσην σημασίαν δίδουν εἰς τὴν ἀγάπην
τὴν διάτων, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-

των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-
των, τὴν διποίων θέλουν νὰ ἐκφράσουν μὲ πᾶν μέσον εὑρισκόμενον εἰς τὴν διά-

150. Εἰς ώρισμένας ἐργασίας ἐκ τῆς *Προετοιμασίας Γάμου* ἐν Βελγίῳ, θίγεται
τὸ ὅς ἀνω πρόβλημα. Βλ. τὴν § Tendresse et sexualité durant les fiançailles, σσ. 70-98,
τὸ βιβλίον τῶν Dr. B. Lanos et A. Lanos, *Fiancés et jeunes mariés de notre temps*
τὸ κεφ. VIII. Sexualité et fiançailles: réflexions morales, ὥπο P. Anciaux ἐν
L'amour heureux, σσ. 139-154, καὶ R. Blomme et J. Grégoire, *La route des fiançailles*
Croissance des intimités, Bruxelles &c. Πρόσθετον τὸ ἄρθρον τοῦ Καναδοῦ Ιησουΐτου
Marcel Marcotte, «Fiançailles et intimités charnelles», *Relations* τεῦχ. 336 (mars
1969) σσ. 70-75.

καὶ νὰ ἀγωνιοῦν ὑπὸ τὴν πίεσιν τοιούτων ἐρωτημάτων.

Πρὸς τὸν προβληματισμὸν τοῦτον συνδέεται τὸ ἐρώτημα καὶ αἱ σχετικαὶ ἀμφιβολίαι κατὰ πόσον ὁ ἥδη δεσμευθεὶς εἰς μίαν ὑπόσχεσιν γάμου βαδίζει τὸν δρόμον καὶ δὲν ἥτο κεκλημένος διὰ τὴν δόδον τῆς ἀγαμίας. Μία τρίτη μορφὴ τοῦ αὐτοῦ κύκλου προβλημάτων καὶ ἀμφιβολιῶν εἶναι καὶ τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ἡ ἔγγαμος ζωὴ συμβιβάζεται μετὰ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν μελλονύμφων.

Τὰ ἀνωτέρω προβλήματα καθίστανται καὶ προβλήματα ὅλων ἐκείνων, οἱ δποῖοι καλοῦνται νὰ συμπαρασταθοῦν καὶ νὰ βοηθήσουν τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν πορείαν αὐτῶν πρὸς τὸν γάμον. Εἶναι ἔργον τῶν ὑπευθύνων τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου νὰ ἐμπνεύσουν τοὺς μελλονύμφους, ὡστε οὗτοι νὰ μὴ ἀποθαρρυθοῦν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων προβλημάτων καὶ δυσκολιῶν καὶ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνουν εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ οἰκοδομήσουν τὸν γάμον αὐτῶν κατὰ τὸ τελευταῖνον τέταρτον ἐνὸς αἰώνος, ὁ δποῖος εὑρίσκει τὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου ἐν συνεχεῖ μεταβολῆ καὶ ἀνακατατάξει. Κατὰ ταῦτα, δρθῶς παρατηρεῖται ὅτι «ἐκεῖνοι οἱ δποῖοι εἶναι ἐπιφορτισμένοι μὲ τὸ ἔργον νὰ βοηθήσουν τοὺς νέους νὰ προετοιμασθοῦν διὰ τὸν γάμον διφείλουν νὰ τοὺς διαφωτίσουν ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου. Τὸ ἔργον αὐτῶν δὲν θὰ καταστῇ δυνατὸν εἰ μὴ μόνον ἐὰν βασισθοῦν ἐπὶ τῶν νέων πολυπληθῶν γνώσεων, αἱ δποῖαι ἀφοροῦν εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας, καὶ ἐὰν ὑποχρεώσουν τοὺς νέους νὰ ρίψουν ἐν βλέψμα διαυγὲς καὶ ρεαλιστικὸν ἐπὶ τοῦ γάμου καὶ νὰ ἐσωτερικεύσουν τοὺς κοινωνικοὺς κανόνας ἐκείνους, οἱ δποῖοι εἰς ἐκάστην ἐποχὴν φαίνεται νὰ ἐγγύῶνται καλλίτερα καὶ τὴν εύτυχίαν τῶν ἀτόμων καὶ τὴν σκοπιμότητα τῆς κοινωνίας».¹⁵¹

Ἐπὶ τούτοις οἱ ὑπεύθυνοι προετοιμασίας γάμου θὰ καθοδηγήσουν τοὺς μελλονύμφους νὰ θεμελιώσουν τὸν γάμον των ἐπὶ τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ στερεὰν πέτραν καὶ θεμέλιον, ἥτοι τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου καὶ τὸ εὐαγγελικὸν μάνυμα περὶ γάμου. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον, οἰκοδομοῦντες τὸν γάμον των οἱ μελλόνυμφοι θὰ εἶναι βέβαιοι, ἐν τῇ βεβαιότητι τῆς πίστεως, ὅτι οὗτος δὲν θὰ καταπέσῃ παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν δυσκολιῶν,¹⁵² ἀλλὰ θὰ σταθῇ στηριζόμενος ὑπὸ Ἐκείνου, διστις εἶναι ὁ μόνος ἴκανὸς καὶ δυνατὸς νὰ ἀνακατίσῃ τὴν νέαν οἰκογένειαν τοῦ 2000.

Εἶναι δμως πλέον καιρὸς νὰ ἔδωμεν τὴν ποιμαντικὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων ἐν τῇ πράξει.

151. Clio Presvelou, «Aspects sociologiques de l'institution matrimoniale», σσ. 78-79.

152. Κατὰ τὸ Matθ. ζ' 24-25. Πρβλ. Ἀρχιμ. Γ. Δημοπούλου, *Κατ' οἶκον Ἐκκλησία*. (Ἡ οἰκογένεια), Ἀθῆναι 1969, σ. 404.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΠΡΑΞΕΙ

«"Οτι μὲν γὰρ χρὴ ἀγαπᾶν ἀνηκόαμεν·
πῶς δὲ ἀν τοῦτο κοτοφθωθείη μαθεῖν
ἐπιζητοῦμεν»

(Μέγας Βασίλειος)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ
Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

‘Η θεολογία τοῦ γάμου καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαι ἀρχαὶ ποιμαντικῆς τοῦ γάμου, αἴτινες ἔξετέθησαν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, θὰ μᾶς κατευθύνουν εἰς τὴν διατύπωσιν μιᾶς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων. ‘Η ποιμαντική προετοιμασία τοῦ γάμου ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς Ποιμαντικῆς Οἰκογενείας, ἥτις καὶ εἶναι τμῆμα τῆς γενικῆς ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Εκκλησίας πρὸς τὸν ἀνθρώπον.¹⁵³

Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ δρίσωμεν ὡς Ποιμαντικὴν Οἰκογενείας τὸ σύνολον τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μεθόδων ἀφ' ἐνός, αἱ δόποιαι κατευθύνουν τὸ ἔργον τῆς Εκκλησίας πλησίον τῆς οἰκογενείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν συμπαράστασιν καὶ διακονίαν τῆς Εκκλησίας διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς οἰκογενείας ὡς μικρᾶς έκκλησίας ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ γάμου, τὸ δόποιον εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης.¹⁵⁴

Ἐν τῇ θεολογικῇ σημασίᾳ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας ὡς ἔχούσης ἐκκλησιολογικὸν χαρακτῆρα δίδεται τὸ μέτρον τῆς σοβαρότητος, μετὰ τῆς δόποιας θὰ πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν διὰ νὰ ἐτοιμάσωμεν τοὺς νέους ἀνθρώπους διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. ‘Ως ἡ ἀρχαία Εκκλησία προητοίμαζε τοὺς μέλλοντας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Εκκλησίαν διὰ κατηχήσεων καὶ σειρᾶς ποιμαντικῶν μέτρων, οὕτω καὶ σήμερον διείλει ἡ Εκκλησία νὰ προετοιμάσῃ τὰ μέλη τῆς διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν μικρὰν έκκλησίαν, τὸν γάμον.

I. Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΩΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΑΓΑΠΗΣ

‘Η προετοιμασία γενικῶς προηγεῖται τοῦ πληρώματος καὶ ἀποτελεῖ σπουδαῖον στάδιον καὶ σημαντικὴν θεολογικὴν ἔννοιαν εἰς τὴν ίστορίαν τῆς σωτηρίας. ‘Ολόκληρος ἡ ιερὰ ίστορία καταδεικνύει τὴν σημασίαν τῶν σταδίων

153. Πρβλ. H. Jenny, «Le mariage dans la Bible», ἐν *La Maison-Dieu* τεῦχ. 50 (1957) 2, σ. 27.

154. Πρβλ. L.-J. Henry, «En quête d'une pastorale familiale» ἐν J. Viollet (κ.ά.), *Orientations de Pastorale Familiale*, Paris 1955, σ. 11.

προπαρασκευῆς, ὅπου ὁ Θεὸς ἐν παιδείᾳ καὶ ὑπομονῇ κατεργάζεται τὴν σωτη-
ρίαν ἡμῶν.¹⁵⁵ Δι’ ἔκαστην σπουδαίαν ἀποστολὴν προηγεῖται ἐτοιμασία, προ-
παρασκευή, δοκιμασία, ἀναμονή, κλήσις καὶ ἐπιμονή καταρτίσεως, ἐν τῇ ἐλπί-
δι τῆς ἐν τῷ μέλλοντι καταξιώσεως ἐν τῇ ἀποστολῇ καὶ τῷ ἔργῳ. Ἀλλὰ καὶ
ἐκτὸς τοῦ σχεδίου τῆς ἱστορίας παρατηρεῖται χρόνος ἐτοιμασίας καὶ καταρ-
τίσεως, δι’ ὅτιδήποτε οἱ ἀνθρώποι ἀναλαμβάνουν, εἴτε ἐπάγγελμα λέγεται,
εἴτε ἐπιχείρησις πολιτικὴ ἢ πολεμικὴ ὄνομάζεται, εἴτε ἐξερεύνησις ἐπιστη-
μονικὴ καλεῖται.

"Οσον σπουδαιοτέρα ή ἀποστολή, τόσον ἐπιμελεστέρα οὐ παίτειται η κατάρτισις και η προετοιμασία. Τὸῦ ψοῦ τῆς ἀποστολῆς δίδει καὶ τὸ μέτρον τῆς ἑτοιμασίας.¹⁵⁶ Ἐὰν ἔχωμεν κατὰ νοῦν τὸῦ ψοῦ εἰς τὸ ὄποιον καλοῦνται δύο ἄνθρωποι, εἰς ἀνὴρ καὶ μία γυνή, διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, νὰ ἀποτελέσουν τὸ σύμβολον, τὴν εἰκόνα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας, καθίσταται φανερὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ φεισθῶμεν οἱ ασπόριτε προσπαθείας καὶ κόπου διὰ τὴν καλλιτέραν ἑτοιμασίαν αὐτῶν.

ασσορδηποτε προσβολαινεις και κοντα στην αποτελεσματικητα των προσεταιρισμων.¹⁵⁷ Η προεταιριασματικητα δεν ειναι μόνον σπουδαια άλλα και αναγκαια.¹⁵⁸ Παρατηρειται ότι πολλάκις οι νέοι προσέρχονται άπροεταιριαστοι και άνευ ουδεμιας καταρτίσεως εις τὸν γάμον, ένωψις μετά τόσης έπιμελείας έποιμαζονται διὰ τὴν ἐπαγγελματικήν των ζωήν.¹⁵⁹ Τοῦτο δὲ έχει ως αποτέλεσμα οι νέοι να μη δύνανται να ἐπιτύχουν τὸ μέγιστον δυνατὸν σημεῖον εὐτυχίας εις τὸν γάμον των, να κινδυνεύουν δὲ να ἀποτύχουν και να κατα-

155. Πρβλ. τὸ ὁραῖον χωρίον τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, Εἰς Κολοσ. διηλ. 5, 4, PG 62, 386: «Ορα τὸν Θεόν κατὰ μικρὸν ἡμᾶς πανθαγωγοῦντα... Καθάπερ γὰρ ἐπὶ κλίμακος ὃ πρῶτος βαθὺδις παραπέμπει τῷ δευτέρῳ, ἀπὸ δὲ τοῦ πρώτου οὐδὲ ἔνι ἐπὶ τὸν τέταρτον ἐλθεῖν... οὐδὲ πρὸ τοῦ πρώτου δινατὸν ἐπὶ τὸν δευτέρον ἐλθεῖν οὕτω καὶ ἐνταῦθα». Πρβλ. ἐπίσης Jean Cantinat, *La pédagogie de Dieu dans la Bible (Ancien Testament)*, Paris 1960.

156. «Εἰδός τούντον ἡλίκον μυστήριον ἐστιν ὁ γάμος, καὶ ἡλίκον πράγματος τυπος, μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε περὶ τούτου βουλεύον, μηδὲ χρημάτων εὐπορίαν ζήτει μέλλων ἀγεσθαι νύμφην. Οὐ γὰρ καπηλεῖον, ἀλλὰ βίου κοινωνίαν εἶναι τὸν γάμον δεῖ νομίζειν» (Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον. Καὶ περὶ τοῦ ποίας δεῖ ἄγεσθαι γυναικας, 3, PG 51, 230).

¹⁵⁷ Πρβλ. UIOF, *La Préparation au Mariage*, Paris 1960, σσ. 1-2, 5-6. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 29-34. *La Préparation au mariage (France)*, σσ. 19-37. Γ. Βασιλείου, *Διεργώντσις μεταβλητῶν ἐπιευρυζομένων εἰς τὴν ψυχοδυναμὴν τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας*, Ἀθῆναι 1966, σ. 153.

158. Ο Théo Bovet παρατηρεῖ: «On exige des cours et un diplôme pour la plus simple profession ou seulement pour conduire une voiture. Or la profession de mari et de femme est la plus difficile de toutes et le mariage le plus dangereux des véhicules. Il est donc parfaitement légitime d'organiser des cours et des dispensaires au service de ceux qui se lancent dans le mariage» (*La science du mariage: Fondement théorique et applications pratiques*, Paris ζ. ζ., σ. 7).

λήξουν εἰς μὴ εὐχαρίστους δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν καταστάσεις.¹⁵⁹

Οφείλομεν δύμας νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐὰν ἡ προετοιμασία τῶν νέων διὰ τὸν γάμον καθίσταται ἀναγκαῖα σήμερον, τοῦτο ὁφείλεται ἀκριβῶς εἰς τοὺς μεταβαλλομένους δρους καὶ συνθήκας τῆς συγχρόνου ζωῆς, οἱ δύοις ἀσφαλῶς ἐπηρεάζουν καὶ τὸν ρυθμὸν λειτουργίας τῆς συγχρόνου οἰκογενείας, θέτοντες νέα προβλήματα, ἀπαιτοῦντες διαφορετικὰς λύσεις ἀπὸ τὰς ἥδη προβαλλομένας καὶ καλοῦντες τοὺς νέους νὰ ζήσουν τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν εἰς διαφορετικὰ πλαίσια ἔκεινων, ἐντὸς τῶν δύοιων ἔξισαν τὸν γάμον των οἱ διαφορετικὰ πλαίσια ἔκεινων, ἐντὸς τῶν δύοιων ἔξισαν τὸν γάμον των οἱ παλαιότεροι.¹⁶⁰ Παραλλήλως καλοῦνται οἱ νέοι, οἱ δύοις ζοῦν ἐντὸς ἑνὸς συνεχῶς μεταβαλλομένου κόσμου, νὰ ἔκτιμήσουν καὶ νὰ ἀξιοποιήσουν τὸν προσφερόμενον ὑπὸ τῆς Παραδόσεως πλούτον εἰς τὴν καθημερινὴν πρᾶξιν τῆς συζυγικῆς των ζωῆς. Τοῦτο βεβαίως θέτει τοὺς νέους πρὸ διλήμματος μεταξὺ Παραδόσεως καὶ ἔκσυγχρονισμοῦ, καὶ δόηγει αὐτοὺς εἰς κρίσιν.

Ἐνταῦθα καθίσταται ἀναγκαῖα μία διακριτικὴ καὶ διακρίνουσα βοηθητικὴ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας,¹⁶¹ ἡ δύοις θὰ προετοιμάσῃ τοὺς νέους διὰ τὸν γάμον καὶ θὰ διαφωτίσῃ τούτους ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ γάμου ἐν τῷ κόσμῳ τῆς σήμερον¹⁶² καὶ θὰ προσφέρῃ συνάμα εἰς αὐτοὺς τὴν ἀλήθειαν τῆς περὶ γάμου διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι «τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρώπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» (*Iω. α' 9*).

Εὐλόγως δύμας τίθενται τὰ ἔξι τὸν ἔρωτήματα: Πότε πρέπει νὰ γίνη ἡ προετοιμασία γάμου; Ποῖον θὰ εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς; Ποῖοι θὰ τὴν ἀναλάβουν, ποῖος δηλαδὴ θὰ εἶναι ὁ φορεὺς αὐτῆς; Ποῖοι θὰ εἶναι οἱ σκοποὶ αὐτῆς; Εἰς τὰ τεθέντα ἔρωτήματα θὰ προσπαθήσωμεν ἐν συνεχείᾳ νὰ δώσωμεν μίαν ἀπάντησιν.

Ἡ προετοιμασία διὰ τὸν γάμον εἶναι ἔργον δλοκλήρου ζωῆς. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τοῦ γάμου του πρέπει νὰ ἀποτελῇ οὕτος ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος διὰ μίαν κατάλληλον προετοιμασίαν του διὰ τὸν γάμον. Βεβαίως διακρίνονται ὀρισμένα στάδια εἰς τὴν προετοιμασίαν ταύτην, τὰ δύοις καὶ διαφορετικὸν περιεχόμενον θὰ έχουν καὶ

159. Πρβλ. H. Caffarel, «Qu'est-ce que les fiancailles?», ἐν *L'anneau d'or* τεῦχ. 93-94 (mai-août 1960) σ. 208.

160. Διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν σήμερον, ἐντὸς ἑνὸς ταχέως μεταβαλλομένου κόσμου, βλ. ἀνωτέρω τὸ δεύτερον κεφάλαιον.

161. Μόνον ἡ ἀσκησὶς τῆς ἀρετῆς τῆς διακρίσεως εἶναι δυνατὴ νὰ παράσχῃ τὰ ἔχεγγυα μίας τοιαύτης βοηθητικῆς παρουσίας. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ: 'Αρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, «Διάλεισις, μία λησμονημένη ἀρετὴ», καὶ «Βασιλικὴ ὁδὸς» ἐν τοῦ αὐτοῦ, *Oι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας* καὶ ὁ ἀνθρωπος, 'Αθῆναι 1966, σσ. 306-314, καὶ 314-324. 'Επίσης 'Ι.Κ. Κορναράκη, *Σποιχεῖα νηπιτικῆς ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη 1963, σσ. 40-43. Περαιτέρω Γ. 'Α. Καψάνη, 'Η Ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων, σσ. 130-131.

162. Πρβλ. L. M. Weber, «Christliche Erziehung zur Ehe» ἐν HPT III, 414.

νπὸ διαφορετικῶν φορέων θὰ ἐπιτελῶνται, ἀλλὰ καὶ ἑκάστοτε διαφορετικούς σκοπούς θὰ θέτουν. Σημειωτέον ἀκόμη ὅτι αἱ ἴδεοιογίαι θὰ παίξουν ἀσφαλῶς σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν σκοπῶν καὶ τῶν προγραμμάτων. Ἐν ὅμως πρέπει νὰ μένῃ σταθερὸν καὶ θεμελιώδες, ὅτι δηλαδὴ ἡ προετοιμασία γάμου θὰ εἶναι μία προετοιμασία ἀγάπης, ἐφ' ὅσον θὰ προετοιμάζῃ τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης.

Πολὺς λόγος γίνεται σήμερον διεθνῶς διὰ τὸ ὄνομα, τὸ ὄποῖον θὰ πρέπει νὰ φέρῃ ἡ κίνησις καὶ ἡ προσπάθεια ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν ἀνθρώπων —παίδων, ἔφηβων, νέων, ἀλλὰ καὶ μεγαλυτέρων τὴν ἥλικιαν— διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν. Ἀλλοι ὅμιλοι διὰ σεξουαλικὴν ἀγωγὴν καὶ διαφώτισιν ἢ μύησιν, ἀλλοι δι᾽ ἀγωγὴν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν, τινὲς ὄνομάζουν τούτῳ σχολὴν γάμου, προετοιμασίαν γάμου, ἔρωτικὴν ἀγωγὴν, ἀγωγὴν ἀγάπης, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν εἰς μὴ τὰ ἐπικρατέστερα καὶ ἐπικρατήσαντα ὀνόματα τῆς κινήσεως ταύτης, ἔχούσης ὡς σκοπὸν τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν.¹⁶³ Ὁπισθεν πάντων τῶν ὄνομάτων τούτων κρύπτεται ἡ διάθεσις τῶν μεγαλυτέρων νὰ καθοδηγήσουν τοὺς νεωτέρους εἰς μίαν περιοχὴν ζωῆς ἐνέχουσαν δυσκολίας ἀλλὰ καὶ θετικὰς ἀπολαύσεις καὶ δψεις, τὰς ὄποιας ἐγνώρισαν καὶ γνωρίζουν οἱ ἕδιαι, καὶ νὰ βοηθήσουν τούτους νὰ τοποθετηθοῦν καὶ νὰ προχωρήσουν γνωρίζοντες ἐκ τῶν προτέρων τὰς διαστάσεις καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς.

Ἴσως ὁ δρός προετοιμασία ἀγάπης¹⁶⁴ νὰ ἀποδίδῃ περισσότερον ἀπὸ ὅλους τὸ νόημα μιᾶς τοιαύτης προσπαθείας καὶ νὰ δίδῃ τὸ μέτρον εἰς πᾶσαν κίνησιν προτιθεμένην νὰ ἀναλάβῃ τὴν προετοιμασίαν τῶν νέων διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν, καθ' ὅτι ὁ γάμος εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης. Ὅλοι οἱ ἀνθρώποι καλοῦνται καὶ δψείουν νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ μίαν ὀλοκληρωμένην τοποθέτησιν ἔναντι τῆς ζωῆς τῶν φύλων (σεξουαλικῆς ζωῆς)

163. Περιοριζόμεθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὸν δρισμόν, τὸν ὄποῖον διὰ δημοψήσιματος ἐδέχθησαν τὰ μέλη τοῦ Ἑθνικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τῶν Οἰκογενειακῶν Σχέσεων (National Council on Family Relations) τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, δστις καὶ ἀποτελεῖ ἔκτοτε ἐπίσημον θέσιν, ἐν τῷ ὄποιῳ γίνεται ἡ ἔξῆς διάκρισις: ἡ *Family Life Education* εἶναι εὑρυτέρα ἔννοια τῆς *Sex Education*, ἡ ὄποια ὅμως συνιστᾶ σπουδαίαν δψιν τῆς πρώτης. Βλ. «Position Paper on Family Life Education», ἐν *The Family Coordinator* 19 (1970) 2, σ. 186.

164. Ἡ λέξις ἀγάπη περικλείεται εἰς πολλὰς ὄνομασίας παρομοίων προσπαθειῶν. Πρβλ., π. χ., τὴν μετονομασίαν τοῦ Centre National de Pastorale Familiale ἐν Βρυξέλλαις εἰς Centre d'Éducation à la Famille et à l'Amour (CEFA), ἡ τὸν χαρακτηρισμὸν ὑπὸ ὡρισμένων κύκλων ἐν Γερμανίᾳ τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς ὡς ἀγωγῆς ἀγάπης ἢ ἀγωγῆς δι᾽ ἀγάπην. Πρβλ. Ἀρ. Ἀσπιώτη, Ἡ σεξουαλικὴ σφαῖδα καὶ ὁ νέος ἀνθρώπως, Ἀθῆναι 1969, ἔνθα τὸ τέταρτον μέρος φέρει τὸν τίτλον: Ἡ ἀγωγὴ τῆς ἀγάπης, μία δὲ παράγραφος αὐτοῦ: Τὸ στάδιον τῆς ἀναμονῆς ἢ ἡ προετοιμασία διὰ τὴν ἀγάπην.

καὶ ἀνάληψιν τοῦ εἶναι τῶν ὡς εἶναι ἐν φύλῳ, στηριζόμενοι εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου καὶ τὴν συμβολικὴν αὐτοῦ σημασίαν ὡς προνομιούχου μορφῆς τῆς ἀγάπης.¹⁶⁵

Ἡ γενικὴ αὔτη θεώρησις τῆς προετοιμασίας γάμου ὡς προετοιμασίας ἀγάπης, θὰ δίδῃ τὴν γραμμήν καὶ θὰ κατευθύνῃ τὴν ὅλην ἀγωγὴν τῶν νέων ἀπὸ τῆς πλέον τρυφερᾶς αὐτῶν ἡλικίας διὰ τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Εἶναι φυσικὸν ὅτι θὰ διενεργῶνται αἱ ἀναγκαῖαι διαφοροποιήσεις, αἱ δόποιαι θὰ εἶναι συνάρτησις τῆς ἡλικίας ἀλλὰ καὶ τῆς δεκτικότητος αὐτῶν.

Οὕτως, ἀλλην ἀπάντησιν θὰ λάβῃ ἡ ἔρωτησις ἐνδὲ μικροῦ διὰ τὸ πῶς γεννῶνται οἱ ἀνθρώποι, ἀλλην δὲ ἡ ἔρωτησις μεγαλυτέρου πως τὴν ἡλικίαν διὰ τὸν ρόλον τοῦ πατρὸς εἰς τὴν γέννησιν, καὶ ἀλλην ἡ ἔρωτησις διὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς τῶν φύλων ἐνδὲ ἡ μίας ἐφήβου. Εἶναι εὐνόητον ὅτι κατὰ διαφορετικὸν τρόπον θὰ ὅμιλήσωμεν εἰς ἓνα νέον ἡ μίαν νέαν, ὁ δόποιος δραματίζεται τὴν ἀγάπην, καὶ ἀλλως εἰς ἓν ζεῦγος μνηστευμένων νέων, οἱ δόποιοι πρόκειται ἐντὸς δλίγου νὰ τελέσουν τὸν γάμον αὐτῶν. Εἰς πάντας τούτους ὅμως ὀφείλομεν τὴν ἀλήθειαν, συμφώνως πρὸς τὴν διεκτικότητα τὴν δόποιαν ἔχουν, οὐδέποτε δὲ συγχωρεῖται νὰ μείνῃ ἀναπάντητος ἔρωτησις εἰς τοῦτον τὸν τομέα προβλημάτων.

Οτι εἶναι λεπτὴ ἡ θέσις ἐνδὲ ἐνηλίκου ἔρωτωμένου ἐπὶ τῶν προβλημάτων αὐτῶν, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία. Προϋποθέτει μίαν ὠλοκληρωμένην ἀντίληψιν καὶ βίωσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ ίκανότητα διατυπώσεως τῆς ἀπαντήσεως. Λεπτὴ ὅμως καὶ εὐθραυστος παραμένει καὶ ἡ θέσις τοῦ ἔρωτῶντος. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἔχῃ δοθῆ ἀπάντησις, τὸ ἔρωτημα θὰ ἐπανέλθῃ ἀργότερον ἡ ἐνωρίτερον, διατυπούμενον ὑπὸ ἀλλην μορφήν.

Ἐδὲ τώρα ἐπιχειρήσωμεν νὰ καθορίσωμεν τὰ στάδια τῆς προετοιμασίας γάμου, θὰ ᾖτο δυνατὸν νὰ διαχρίνωμεν δύο τινά, πρὸς τὰ δόποια καὶ ἀντιστοιχοῦν δύο εἴδη προετοιμασίας: ἡ ἔμμεσος καὶ ἡ ἄμεσος προετοιμασία γάμου.¹⁶⁶ Ἐὰν δρίσωμεν ὡς ἄμεσον προετοιμασίαν ἐκείνην, ἡ δόποια ἀπευθύνεται εἰς τοὺς ἔχοντας ἓνα δεσμὸν γνωριμίας ἡ μνηστείας καὶ πρόθεσιν νὰ τελέσουν γάμον ἐντὸς καθωρισμένου ἡ μὴ χρονικοῦ διαστήματος (μελλονύμφους) τότε αἱ λοιπαὶ μορφαὶ προετοιμασίας χαρακτηρίζονται ὡς ἔμμεσοι. Ἔμμεσος προετοιμασία γάμου κατὰ ταῦτα εἶναι ἡ προετοιμασία ἡ δυναμένη νὰ ἀσκῆται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδός, τοῦ ἐφήβου καὶ τοῦ νέου ὑπὸ

165. Πρβλ. A. Kriekmans, «Notes sur la famille comme phénomène complet de la sexualité», ἐν *Saint-Luc Médical* τεῦχ. 4 (1964) σσ. 3-12.

166. Περὶ τῶν σταδίων τούτων καὶ τῶν ἀναγκαίων διαχρίσεων, βλ. ἐκτενέστερον: Commission de Pastorale Familiale de Bruxelles, *La Préparation au Mariage*, Paris 1963, σσ. 10-13· *La Préparation au Mariage* (France), σ. 41· *L'amour heureux*, σσ. 15-18.

τῆς οἰκογενείας, τοῦ σχολείου, τῆς Ἐκκλησίας, ως καὶ ὑπὸ ἄλλων παραγόντων ἀγωγῆς, ως εἶναι αἱ διάφοροι νεανικαὶ κινήσεις, ὁ στρατὸς καὶ λοιποὶ ὄργανισμοί. Ἡμεῖς, ως ἥδη ἔχομεν ἀναφέρει, προτιθέμεθα εἰς τὴν παροῦσαν διατριβὴν νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν ἄμεσον προετοιμασίαν γάμου καὶ τὴν ποιμαντικὴν συμπαράστασιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς μελλονύμφους.

II. Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

‘Ωρίσαμεν ἀνωτέρω τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸν γάμον ως τὴν μικρὰν κατ’ οἶκον ἐκκλησίαν καὶ ἐξεφράσαμεν τὴν εὐχὴν ἡ Ἐκκλησία νὰ λάβῃ τοιαῦτα μέτρα διὰ νὰ προετοιμάσῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν, ὅποια ἐλάμβανε καὶ ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία διὰ νὰ προετοιμάσῃ τοὺς κατηχουμένους νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας.¹⁶⁷

167. ‘Ο σεβ. Μητροπολίτης Καλαβρίας κ. Αἰμιλιανός, διαπιστῶν ὅτι: «Ἀνεπαρκής καὶ ὑποτυπώδης δυστυχῶς προγαμιαία διαφώτισις καὶ προπαρασκευὴ γίνεται εἰς τὰς ἡμέρας μας παρ’ ἡμῖν», ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀναγκαιότητα μᾶς προγαμιαίας κατηχήσεως, ἀφιερῶν μάλιστα εἰς αὐτὴν ἐκτενεστάτην παράγραφον τοῦ δρόμου του «Ἐν ὅψει τῆς Συνόδου: Τὸ θέμα τοῦ γάμου», ἐν Ἐκκλησίᾳ 44 (1967) 24, σ. 805-811. Πρβλ. B. Häring, *Ehe in dieser Zeit*, Salzburg 1960, σ. 214: «Mit Recht spricht man heute von der Unerlässlichkeit eines Ehekatechumenates und bringt damit zum Ausdruck, dass eine langdauernde und gründliche Vorbereitung auf die Ehe von ähnlicher Bedeutung ist wie das altchristliche Taufkatechumenat». Αὐτόθι σσ. 213-223 ἀφιερώνει εἰδικὴν παράγραφον ὑπὸ τὸν τίτλον Das Ehekatechumenat.

Σημειωθήτω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπερβάλωμεν τὰ δεδομένα τῆς ιστορίας, τὰ ὅποια δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διαπιστώσωμεν τὴν ὑπαρξίν μᾶς συστηματικῆς κατηχήσεως γάμου, προετοιμαζούσης εἰς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, ὅπως αἱ κατηχήσεις προητοίμαζον εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Παραμένει πάντως ἀσφαλές ὅτι κατὰ τὰς κατηχήσεις ἐθίγοντο καὶ θέματα γάμου. ‘Ο γάμος ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ ἐκκλησιολογικόν του πλαίσιον καὶ ἀπετέλει εἰκόνα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν Χριστόν. ‘Η ἐγγραφὴ εἰς τὰς τάξεις τῶν κατηχουμένων, ἡ παρακολούθησις τῶν κατηχήσεων, τὸ βάπτισμα, ἐχαρακτηρίζοντο ως πνευματικοὶ γάμοι. ‘Ο ἄγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ Α' Κατηχήσει του § 1 ἀναφέρει: «Χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πνευματικῆς ὁ παρὼν καιρός· ἵδοι γάρ παραγεγόνασιν ἡμῖν αἱ ποθεῖναι καὶ ἐπέραστοι τῶν πνευματικῶν γάμων ἡμέραι. Οὐδὲ ἀν ἀμάρτοι τις γάμον ὀνομάζων τὰ νῦν γινόμενα,...». Πρβλ. καὶ § 14. ‘Ἐν τῇ § 3 μάλιστα προτίθεται νὰ διμιλήσῃ πρὸς τοὺς κατηχουμένους ως πρὸς νύμφην: «Φέρε τοι γαροῦν καθάτερο μελλούσῃ νύμφῃ εἰς τὰς παστάδας εἰσάγεσθαι τὰς ἰερὰς διαλεχθῶμεν καὶ νῦν ὑποδεικνύντες τοῦ νυμφίου τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον καὶ τὴν ἄφατον φιλαθρωπίαν ἦν περὶ αὐτὴν ἐπιδείκνυται, καὶ αὐτῇ δεῖξωμεν οἵων ἀπαλλαττομένη, τίνων ἀπολαύειν μέλλει» (Ἐκδοσιν ταύτης βλ. ἐν Jean Chrysostome, *Huit catéchèses baptismales inédites*. Introduction, texte critique, traduction et notes de Antoine Wenger, a.a., Paris (Geff: Coll. Sources Chrétien 50) 1957· ἐπίσης Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστόμου, *Tὸ Μέγα Ἀξιωμα (IB' Κατηχήσεις)*. Εἰσαγωγή, νεοελληνικὴ ἀπόδοσις, σχόλια Γ. Στάμου, Αθῆναι 1959). Πρβλ. ἐπίσης Κυρίλλου Ἰεροσολύμων, *Κατήχησις Α'* καὶ *Γ'*, ἐνθα τὰς λαμπάδας τῶν κατηχουμένων ὀνομάζει «νυμφαγωγίας λαμπάδας» καὶ «νυμφικὰς λαμπάδας» (PG 33,

Οι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἔδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν προετοιμασίαν διὰ τὸ βάπτισμα. Ἡ Ἐκκλησία ἐφρόντιζε διὰ τὸ ποῖοι θὰ γραφοῦν εἰς τὴν τάξιν τῶν κατηχουμένων, ποίας διδασκαλίας θὰ τύχουν, πῶς θὰ μυσταγωγηθοῦν, πῶς θὰ στερεωθοῦν ἐν τῇ πίστει, καὶ εἰς ποίους θὰ ἐμπιστευθῇ τὴν περαιτέρω κατήχησιν αὐτῶν. Ἡ Ἐκκλησία ὥπλιζε τοὺς μέλοντας νὰ βαπτισθοῦν. Τοὺς ἔλεγεν εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκονται, πῶς διείλουν νὰ προετοιμασθοῦν, τίνα χαρίσματα θὰ λάβουν μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ποίας ὑποχρεώσεις ἀναλαμβάνουν. Καὶ ἀφοῦ ἐβαπτίζοντο, ἔχριστο καὶ συμμετεῖχον εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν, ἐμυοῦντο καθ' ὅλην τὴν διακαινίσμον ἐβδομάδα εἰς τὰ μυστήρια διὰ τῶν μυσταγωγικῶν κατηχήσεων. Ἀργότερον δέ, ἐπικρατήσαντος τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ, πάλιν ἔλαβε πρόνοιαν ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀναθέσῃ τὴν εὐθύνην τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας τῶν φωτισθέντων παίδων εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀναδόχους, βοηθουμένους βεβαίως πάντοτε ὑπὲρ αὐτῆς.¹⁶⁸

1. Ὁργάνωσις καὶ φορεῖς τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου

Κατηχούμενοι γάμον λοιπὸν οἱ μελλόνυμφοι. Ὄποιος χαρακτηρισμὸς καὶ δόποια σοβαρότης κρύπτεται ὅπισθεν τοῦ τίτλου καὶ δόποια ἀποστολή. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ δόποια εὐθύνη τῆς ὅλης Ἐκκλησίας διὰ τὴν ἐτοιμασίαν αὐτῶν. Διότι οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ εἴναι ὁ φορεὺς αὐτῆς τῆς διακονίας πρὸς

333Α καὶ 340Α). Βλ. περαιτέρω Β' καὶ Δ' *Κατήχησιν μυσταγωγικήν*, ἔνθα ἡ ψυχὴ ἀποκαλεῖται «*νύμφη Χριστοῦ*» καὶ οἱ βαπτισθέντες «*νύοι τοῦ νυμφᾶνος*» (PG 33, 1080Α καὶ 1097Β). 'Ο αὐτὸς Πατὴρ ἐν τῇ Δ' *Κατηχήσει* του δύμιλεῖ ἀναπτύσσων σχετικὴν διδασκαλίαν περὶ γάμου καὶ δευτέρου γάμου (PG 33, 488-489).

'Ἐδεικνύετο ἐπίσης ἐνδιαφέρον ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν στιγμὴν ἐγγραφῆς τινος ὡς κατηχουμένου διὰ τὴν ἰδιωτικήν του ζωὴν καὶ τὰ τοῦ γάμου του. Πρβλ. Ritzler, *Eheschliessung*, σσ. 41-42. Δυνάμεθα ἔτι νὰ ὑπαγάγωμεν πάντα τὰ μέτρα, τὰ δόποῖα ἐλαμβάνοντο ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας —διὰ τὴν ἔξετασιν τῶν τυχὸν κωλυμάτων γάμου τῶν μελλούμφων, τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῶν συνερχομένων, τὴν διαπίστωσιν τῆς πίστεως ὡς καὶ ἐλείψει γνώσεων, τὴν ἀνάληψιν διδασκαλίας ἐκ μέρους τοῦ ποιμένος καὶ τότε μόνον αἰτήσεως ἀδείας γάμου παρὰ τοῦ ἐπισκόπου—εἰς αὐτὴν τὴν 'κατήχησιν γάμου'. Βλ. ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου σημείου: Jos. Zhishman, *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*, μέρος III. κεφ. 4ον, § 5. Die Kirchliche Erklärung der Brautleute, σσ. 684-687, § 8. Vorbereitung der Brautleute, σσ. 688-689· N. Milasch, *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*, Μέρος IV. κεφ. 3ον, § 183, Das Brautexamen, σσ. 590-591 καὶ σ. 582.

168. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος, Π. Τρεμπέλα, *Κατηχητικὴ ἡ Ἰστορία καὶ Θεωρία τῆς Κατηχήσεως*, μέρος πρῶτον: 'Ἡ Ἰστορία τῆς Κατηχητικῆς', Αθῆναι 1931, σσ. 13-162· E. Θεοδώρου, *Κατήχησις*, *Κατηχητής*, *Κατηχούμενοι* ἐν ΘΗΕ 7, 453-456, 456-458, 464-465· A. Laurentin - M. Dujardier, *Catéchuménat. Données de l'histoire et perspectives nouvelles*, Paris 1969.

τοὺς μελλονύμφους εἰ μὴ ἡ Ἐκκλησία.¹⁶⁹ Σύμπασα ἡ Ἐκκλησία, δηλονότι τὸ σύνολον ποιμένων καὶ λαϊκῶν μᾶς ἐπισκοπῆς ἡ ἐνορίας, θὰ ἀναλάβῃ μὲ δλας τὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας διαθέτει, τὴν σύντονον προσπάθειαν τῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων διὰ μιᾶς καταλλήλου προπαρασκευῆς διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν.

Θὰ εἶναι ἔργον δλοκλήρου τῆς ἐνορίας νὰ συμπαρασταθῇ εἰς τὸ νέον ζεῦγος διὰ νὰ αὐξηθῇ ἐν Χριστῷ καὶ νὰ οἰκοδομηθῇ ἐν Ἐκκλησίᾳ. Εἶναι δὲ νέος οἶκος, δὲ ὁποῖος οἰκοδομεῖται εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐξάνει. ‘Ως ἐκ τούτου, εἶναι καθῆκον ἀγάπης δλοκλήρου τῆς ἐνορίας νὰ προετοιμάσῃ τοὺς μελλονύμφους διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης.¹⁷⁰ ‘Ἄν τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος δίδωνται διὰ τὴν ἐν ἀγάπῃ οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, ίδου εἰς τόπος, ἡ προετοιμασία τῆς μικρᾶς καὶ’ οἶκον ἐκκλησίας, ὅπου τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος θὰ διακονήσουν πράγματι τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης. ‘Ολόκληρος λοιπὸν ἡ ἐπισκοπὴ ἡ ἡ ἐνορία, μὲ δληγὸν τὸν ἐπίσκοπον ἡ τὸν ἐφημέριον, καλεῖται νὰ δληγήσῃ τὰ νέα ζεύγη εἰς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν.¹⁷¹

Διὰ νὰ εἶναι ἐπιτυχῆς καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ λειτουργήσῃ ἴκανοποιητικῶς ἡ ποιμαντικὴ προετοιμασία τοῦ γάμου, προϋποθέτει μίαν ὀρισμένην δομήν, δργάνωσιν, ἀλλὰ καὶ κατάλληλον μέθοδον. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ, ἐὰν δὲν εὑρίσκεται εἰς κατάλληλον πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ κινηθῇ καὶ θὰ δράσῃ, οὔτε πάλι θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς, ἐὰν δὲν ἔχῃ κατάλληλα δργανα ἐργασίας. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἔργον τῆς Ἐκκλησίας· συνδέεται κατὰ ταῦτα δργανικῶς ἡ ποιμαντικὴ προετοιμασία τοῦ γάμου μετὰ τοῦ ὅλου ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας· προϋποθέτει δὲ τὴν δληγὴν ζωὴν καὶ δργάνωσιν αὐτῆς.

‘Η δλη προσπάθεια τῆς ἐπισκοπῆς διὰ τὴν διαποίμανσιν τῆς οἰκογενείας, δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὸ πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ κινηθῇ ἡ ποιμαντικὴ προετοιμασία τοῦ γάμου. ‘Η ύφισταμένη διαλεκτικὴ σχέσις ἐπισκοπικῆς καὶ ἐνοριακῆς δργανώσεως, ἐπισκόπου καὶ ἐφημερίων, θὰ τεθῇ εἰς κίνησιν διὰ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου. ‘Η κίνησις δὲ αὕτη εἶναι φυσικὴ ὡς κίνησις ἐκ

169. Πρβλ. ΙΙ. Τρεμπέλα, *Κατηχητική*, σ. 169: «Ἐκ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, πρὸς δὲν κατευθύνεται ἡ κατήχησις, καθίσταται πρόδηλον, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ διακονίαν καθαρῶς ἐκκλησιαστικήν». Περὶ τῆς δλης Ἐκκλησίας ὡς φορέως τῆς προετοιμασίας γάμου, βλ. περιτέρω *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 279-290. *La Préparation au Mariage* (France), σ. 107-110.

170. Πρβλ. A. Schmemann, *Γιὰ νὰ ζήσῃ δ κόσμος*, Ἀθῆνα 1970, σ. 131-132.

171. «*Μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν...* ἢ φὰν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ» (*Ἔγνατίου Ἀντιοχείας, Ἐπιστολὴ πρὸς Σμυρναίους*, VIII, 1, ΒΕΠΕΣ 2, 281). Πρβλ. K. Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὖσα καὶ τὸ πολλτενμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, Ἀθῆναι 1958, σ. 188-189.

¹⁷² τοῦ κέντρου πρὸς τὴν περιφέρειαν καὶ ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον.

του κεντρου προς την περιφερεια, και την περιφερεια την κεντρου.
"Αν και ή δλγη 'Εκκλησία είναι ύπεύθυνος διὰ τὸ ἔργον τοῦτο, θὰ ξῆτο
χρήσιμον νὰ ὑπάρξῃ μία συγκεκριμένη ὁμάδας χαρισματούχων, ποιμένων και
λαϊκῶν, οἱ δποῖοι και θὰ ἀναλάβουν ἔναντι τῆς 'Εκκλησίας τὴν εὐθύνην μᾶς
καταλλήλου προπαρασκευῆς τῶν μελλονύμφων διὰ τὸν γάμον και τὴν οἰκογε-
νειακὴν ζωήν.¹⁷³ Η ὁμάδας αὕτη, ή δποία δύναται νὰ ὀνομασθῇ και Ποιμαντική
'Ομάδα Προετοιμασίας Γάμου,¹⁷⁴ θὰ είναι ὁ ἔξειδικευμένος ἐκκλησιαστικὸς
φορεὺς, ὁ δποῖος θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς τῶν μελλο-
νύμφων. Βεβαίως ἀπὸ τὸ περιεχόμενον και τὴν ἔκτασιν, τὴν δποίαν θὰ λάβῃ
ἥ ἀνωτέρω προετοιμασία, θὰ ἔξαρτηθῇ ποῖα μέλη τῆς 'Εκκλησίας θὰ κληθοῦν
νὰ μετάσχουν εἰς αὐτήν.

172. Περὶ τῆς γενέσεως τῆς ἐνορίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐπισκοπήν, βλ. Ι. Ζηζουόλα, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θ. Εὐχαριστίᾳ* καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν Σ. Αλεξανδρεῖς πρώτους αἰῶνας, σ. 151 κ.ε. Πρβλ. ωσαύτως τὸ ἄρθρον τοῦ αἰδεσ. δρ. Α. Αλεξανδρεῖς, *Ανάγκη μιᾶς Θεολογίας τῆς ἐνορίας*, ἐν Ὁ Ἐφημέριος 18 (1970) 22, βιζυοπούλου, *Ἀνάγκη μιᾶς Θεολογίας τῆς ἐνορίας*, σ. 646-647.

173. Ή συμβολὴ τῶν λαϊκῶν καθίσταται ἀναγκαῖα λόγῳ τῆς ἐκτάσεως του εργοῦ. Τὸ πάρχον δύως καὶ βαθύτεροι θεολογικοὶ λόγοι, ὑπαγορεύοντες τὴν ἐνέργην συμμετοχὴν τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. «Μόνον διὰ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς συνεργασίας αὐλήρου καὶ λαοῦ ἐπιτυγχάνεται ἡ πλήρης καὶ τελεία λειτουργία τοῦ ἐκκλησια-στικοῦ δργανισμοῦ» (Κ. Δ. Μουρατίδου, *Η οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, σ. 210. Βλ. αὐτόθι, σ. 202-208 καὶ 208-219. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σσ. 91-92). Ἀρχαιοτάτη εἰναι ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας ἡ χρησι-μοποιοῦσα εἰς τὸ ἔργον τῆς Κατηχήσεως τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον (πρβλ. ΙΙ. Τρεμπέλα, *Κατηχητικὴ*, σ. 21 μετὰ Σ₁). Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο πολύτιμος θάλητος ἡ συμβολὴ καὶ τῶν διακονιστῶν, ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς Κοινωνικῆς Προνοίας-Διακονισῶν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, αἱ δόπται κατὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των λαμβάνουν δημιουργικὴν πολύτιμην συμπαραστάσεως τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γάμου ἐν τῇ ἐνορίᾳ. ηδη τοιαύτην προσποτικὴν συμπαραστάσεως τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γάμου ἐν τῇ ἐνορίᾳ.

174. Τὴν ἐπωνυμίαν Ποιμαντικὴν Ὀμάδας δύναται νὰ λαβῃ, αὐτριαζόμενην τῆς ἐπιτελεί ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν, συνισταμένην εἰς τὴν οἰκουδομὴν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. ‘Ο Ποιμὴν θὰ ἀποτελῇ τὴν καρδίαν καὶ τὸ κέντρον τῆς Ὀμάδος, δόθηγν ταύτην εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς τῆς. ‘Αρμονικὴ συνεργασία θὰ πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ τὸν ποιμένα καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς Ποιμαντικῆς Ὀμάδος.

Διά την σημασίαν της ζωής των δύμάδων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, βλ. τὸ λιγανὸν πονημα τοῦ André Godin, *La vie des groupes dans l'Église*, Paris 1969.

‘Η Ποιμαντική Ὁμάς Προετοιμασίας Γάμου δύναται νὰ κινηθῇ εἰς ἐπί-
πεδον εἴτε τῆς ἐπισκοπῆς, εἴτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας, εἴτε τῆς
πεντο-
ἐνορίας. Δύναται ἀκόμη νὰ ὑπάρξῃ μία κεντρικὴ ποιμαντικὴ ὁμάς, συντο-
νίζουσα τὴν ὅλην προσπάθειαν τῆς ἐπισκοπῆς, ἢ ἀκόμη τόσαι ποιμαντικαὶ
ὅμαδες ὅσαι καὶ ἐκκλησιαστικαὶ περιφέρειαι ἢ καὶ ἐνορίαι ἀκόμη. Τοῦτο θὰ
έξαρτηθῇ ἐκ τῶν ὑφισταμένων πρακτικῶν ἀναγκῶν, τῶν δυνατοτήτων εἰς
πρόσωπα καὶ πράγματα, ὡς καὶ λοιπῶν παραγόντων.
πρόσωπα καὶ πράγματα, ὡς καὶ λοιπῶν παραγόντων.

πρόσωπα και πράγματα, ως κανονικά της ποιμαντικής ο-
Ούδεποτε δύμως πρέπει νὰ λησμονῆται ότι ὁ ρόλος τῆς ποιμαντικής ο-
μάδος θὰ είναι νὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐπισκόπου και τῶν
έφημερίων, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων διὰ τὸν
γάμουν, και νὰ ἐργασθῇ ἐν στενῇ ἐπαφῇ και συνεργασίᾳ μετ' αὐτῶν. "Αν κα-
θίσταται ἀναγκαία ἡ ὑπαρξία μιᾶς δυμάδος, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἔκτασιν,
τὴν ὅποιαν ἀπαιτεῖ ἡ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων, ἔργον εἰς τὸ ὅποιον
είναι ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ ὁ ἐφημέριος μόνος μὲ τὰ τόσα διοικητικά, λατρευ-
τικά, διδακτικὰ καθήκοντα και ὑπόχρεώσεις.

τικά, διδακτικά και πολιτικά λεπτομέρεια. Η ύπαρξης της άρωγον ποιμαντικής δύναμης δεν απαλλάσσει τον έφημε-
ριον της ένορίας του γαμβρού ή της νύμφης, ή της ένορίας εἰς ήν θά κατοι-
κήσουν οι νεόνυμφοι, της εύθυνης νὰ προετοιμάσῃ ποιμαντικώς τοὺς
μελλονύμφους διὰ τὸν γάμον τῶν.¹⁷⁵ Οὗτος εἶναι οὐσιαστικῶς ὁ ὑπεύθυνος

175. Πρβλ. Ι. Κοτσώνη, *Παραδόσεις Ποιμαντικῆς* (ἀντὶ χειρογράφου), Θεσσαλονίκη 1961, σσ. 54-57, 97. Π. Τρεμπέλα, 'Ομιλητικὴ ἡ ἱστορία καὶ θεωρία τοῦ κηρύγματος, 'Αθῆναι 1950, σ. 230· περὶ γαμηλίων προσφωνήσεων, πρβλ. ὀσαύτως, Ε. Θεοδώρου, «Τὸ δρθόδοξὸν λειτουργικὸν ἡ μυσταγωγικὸν κήρυγμα» (Συμβολὴ εἰς τὴν ὁρθόδοξην λειτουργίαν τῶν καθολικῶν), ἐν *Ἐκκλησίᾳ* 37 (1960) 9, σ. 188.

Διὰ τὴν ὑπὸ μόνου τοῦ ἐφημερίου διενέργειαν κατηχήσεως γάμου, βλ. Theodor Blieweis, *Brautunterricht. Eine Handreichung für den Seelsorger*, Wien 1957. Erich Dolderer - Rudolf Fischer-Wollpert - Eugen Walter, *Der pfarrliche Brautunterricht. Drei Skizzen*, Freiburg i. Br. 1963. Ταύτισμα εἰς τὸ εἰδός τῆς συνδιάζουσα τὸ ποιμαντικὸν πρὸς τὸ κατηχητικὸν χάρισμα, ἀποτελεῖ

τῆς προετοιμασίας ως ἀντιπρόσωπος καὶ ἐντεταλμένος τοῦ ἐπισκόπου.¹⁷⁶

Τὸν ἐφημέριον θὰ πλησιάσουν οἱ μελλόνυμφοι τὸ πρῶτον διὰ νὰ συζητήσουν τὰ τοῦ γάμου των, νὰ πληροφορηθοῦν σχετικῶς μὲ τὰ ἀπαιτούμενα πιστοποιητικὰ καὶ τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ νὰ τελέσουν τὸν γάμον των. Τὸν ἐφημέριον θὰ συναντήσουν καὶ θὰ ἔχουν μετ' αὐτοῦ τὴν πρώτην ποιμαντικὴν συνομιλίαν καὶ ποιμαντικὸν διάλογον. Ὁ ἐφημέριος θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὄποιος ἐν ἀγάπῃ θὰ κατευθύνῃ καὶ θὰ καθιδηγήσῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν ὁδὸν εἰς τὴν ὄποιαν εἰσέρχονται, καὶ οὕτος πιθανὸν νὰ τελέσῃ καὶ τὸ ἱερὸν μυστήριον τοῦ γάμου. Μετ' αὐτοῦ θὰ συζητήσουν —ἀν μάλιστα τυγχάνῃ νὰ εἶναι καὶ ἔξομολόγος των— κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μνηστείας των τὰ ἀναφανόμενα προβλήματα, παρόντα ἀλλὰ καὶ μέλλοντα, διότι ὁ ἐφημέριος γίνεται πολλάκις ἔκων καὶ σύμβοντος γάμου.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν προσπάθειαν τοῦ ἐφημερίου θὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς ἡ ποιμαντικὴ ὁμάς, ἥτις ἐν συνεργασίᾳ μετ' αὐτοῦ θὰ προετοιμάσῃ συστηματικῶς

ἡ μαρτυρία τοῦ Chanoine Fiévet, *Parlons aux fiancés*, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Pierre Dufoyer, Bruxelles 1955. Τέλος, ἐφιστᾶμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ carte-guide τῶν Jean Puyo et Bernard Guillard, *Route des fiancés*, διδόμενον εἰς τοὺς μελλονύμφους ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ βάσει τοῦ ὄποιον εἶναι δυνατὸν νὰ διεξαχθῇ μία ποιμαντικὴ συνομιλία μὲ διαφόρου τύπου ζεύγη, βάσει ὁδηγιῶν περιεχομένων εἰς ἔτερον τεῦχος *Accueillir. Notice d'utilisation des cartes-guides: Route des Fiancés - Route des parents*, Paris 1967.

Διὰ τὰς γαμηλίους προσφωνήσεις, βλ. André Merlaud (κ.ἄ.), *Discours et cérémonies de fiançailles et de mariage*, Paris 1951· M. A. Couturier, *Discours de mariage*, Paris 1955· Liebes Brautpaar. *Ansprachen am Traualtar*, Regensburg 1968· Horst Nitschke (ἐκδ.), *Worte zur Trauung - heute gesagt. Predigten der Gegenwart*, Gütersloh 1971. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀνάλυσις τοιούτων προσφωνήσεων ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὰς ἐν αὐταῖς χρησιμοποιουμένας εἰκόνας περὶ οἰκογενείας καὶ ζεύγους καὶ τὰ σύγχρονα κοινωνιολογικὰ δεδομένα. Τοιαύτην ἀνάλυσιν ἐπεχείρησεν εἰς τὴν διπλωματικὴν αὐτῆς ἐργασίαν ἡ A. de Guchteneere, *Images contemporaines de la famille et du couple. Données sociologiques et analyse d'homélies de mariage*, Louvain 1970. Πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀλλ' εἰς μικροτέραν ἔκτασιν εἰργάσθη ἡ Laure Crégoire ἐν Pierre de Locht (ἐκδ.), *Mariage et Sacrement de Mariage*, ch. 11, «Les homélies de mariage... et ceux qui les entendent», Paris 1970, σσ. 171-181.

Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἱερέως ως 'συμβούλου γάμου', βλ. Charles W. Stewart, *The Minister as Marriage Counselor*, Nashville 1961 (2nd 1970)· Russel L. Dicks, *Premarital Guidance*, Philadelphia 1967, καὶ R. Lofton Hudson, *Marital Counseling*, Philadelphia 1966. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον πραγματεύεται τὸ θέμα: The Pastor as Marriage Counselor, σσ. 15-24. Περαιτέρω βλ. Dietrich Stollberg, *Seelsorge praktisch*, IV. Eheberatung durch den Pfarrer als Modellfall der Seelsorge, Göttingen 2nd 1970, σσ. 28-45.

176. 'Υπενθυμίζομεν ὅτι ἡ (ἐπισκοπικὴ) ἄδεια τελέσεως γάμου ἐκδίδεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ οἰκείου ἐφημερίου. Πρβλ. Jos. Zhishman, *Das Eherecht der orientalischen Kirche*, Μέρος III. κεφ. 4ον § 3. Die competente Behörde, σσ. 671-676.

τούς μελλονύμφους εἰς ὅλας τὰς διαστάσεις τοῦ γάμου των. Εἰς τὴν ποιμαντικὴν ὁμάδα θὰ κατευθύνῃ ὁ ἐφημέριος τοὺς μελλονύμφους, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς πάλιν θὰ ἐπανέλθουν εἰς αὐτὸν διὰ νὰ χειρισθῇ τὰς τελευταίας λεπτομερείας τῆς προετοιμασίας. ‘Ἡ σχέσις δηλαδὴ ἐφημερίου καὶ Ποιμαντικῆς Ὁμάδος Προετοιμασίας Γάμου θὰ εἶναι διαλεκτική. ‘Ἡ ὑπαρξίας καὶ τῶν δύο θὰ εἶναι ἐπιθυμητὴ ὑπ’ ἀμφοτέρων. Δὲν θὰ ὑπάρχῃ ἀνταγωνισμός. ‘Ο εἰς θὰ παραπέμψῃ εἰς τὸν ἔτερον καὶ τάναπαλιν. Καὶ οἱ δύο θὰ ἐπιτελοῦν τὸ κοινὸν ἔργον τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων ἐν τῇ συναισθήσει ὅτι οἰκοδομοῦν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν μελλονύμφων τὴν μικρὰν κατ’ οἶκον ἐκκλησίαν.

‘Ἡ διαλεκτικὴ σχέσις ἐφημερίου καὶ ποιμαντικῆς ὁμάδος δὲν ἀποκλείει βεβαίως, διὰ τὴν καλλιτέραν λειτουργίαν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων, τὸν διαχωρισμὸν τομέων ἔργασίας καὶ ἴδιων ἀρμοδιοτήτων καὶ ὑπευθυνοτήτων τοῦ ἐφημερίου καὶ τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος, οἵτινες ἀποτελοῦν τὰ δργανα τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων. Οὕτω τὸ ἔργον θὰ ἐπιτελῆται ἀπροσκόπτως, ἀσυγχύτως καὶ ἀνευ ὑπερβάσεων τῶν δρίων ἑκάστου.¹⁷⁷

2. Περιεχόμενον τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου

‘Ἡ ιερολογία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ὡς μᾶς ἐβοήθησεν νὰ διατυπώσωμεν τὴν θεολογίαν τοῦ γάμου, θὰ ἔλθῃ ἐπίσης ἀρωγὸς καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐκτάσεως τῆς ὅλης, τὴν δόποιαν θὰ διαπραγματευθοῦν οἱ ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τῶν μελλονύμφων.¹⁷⁸ ‘Ἡ ιερολογία τοῦ γάμου, ὡς εἴδομεν εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἐναγκαλίζεται πολλὰς καὶ ποικίλας πτυχάς καὶ διαστάσεις τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Εἶναι μία κατάφασις τῆς ἐνώσεως ἀν-

177. Πρβλ. τὸ ποίημα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (*Βίβλος. Β' Ἐπη ἵστορικά, Τομὴ Α' Περὶ ἑαντοῦ*, PG 37, 1221, στ. 751-759):

Ἐν ἔστω τοῦδε ἔργον ιερέως, καὶ μόνον
Ψυχὰς καθαίρειν ἐν βίᾳ τε καὶ λόγῳ,
Ἄνω φέροντα ἐνθέοις κινήμασι,
Γαληνόν, σφίνον τε, τὰς θείας μόνας
Ἀκηλιδώτους ἐμφάσεις τυπούμενον,
Ὦσπερ κάτοπτρον ἐνδοθεν μορφούμενον·
Ἄγνας τε πέμπειν προσφορὰς ὑπὲρ τέκνων
Ἔως ἀν αὐτοὺς προσφορὰν καταρτίσῃ.
Τὰ δ' ἄλλ' ἀφείσθω τοῖς τάδε ἐντελεστέροις.

178. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον πραγματοποιεῖται ἐνταῦθα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς λειτουργικῆς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς, ἥτοι «ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου τόσον διὰ τὴν λειτουργίαν δύσον καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας». Βλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, ‘Ἡ λειτουργικὴ μόρφωσις καὶ ἀγωγή’, Αθῆναι 1958, σ. 6.

δρός-γυναικός καὶ τῆς ποικιλίας τῶν διαστάσεων τοῦ νέου τούτου προσώπου. Εὔχεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν συζύγων καὶ τῶν μελλονύμφων· διὰ τὴν ὁμόνοιαν τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων· δι’ εὐτεκνίαν καὶ καλλιτεκνίαν, δι’ αὐτάρκειαν καὶ περίσσειαν τῶν ὄλικῶν ἀγαθῶν. Διὰ πάντα ταῦτα παρακαλεῖ καὶ προσεύχεται νὰ ἐπέλθῃ πλουσία ἡ χάρις τοῦ παναγίου Θεοῦ, ἡ ὁποία θὰ καταστήσῃ τοὺς συζύγους ἵκανονς νὰ ζήσουν ἐν Κυρίῳ τὸν γάμον των καὶ νὰ βαστάσουν τὰς δυσκολίας.¹⁷⁹

Ἡ ἐπίτευξις ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἔξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τοὺς μελλονύμφους, οἱ ὁποῖοι διφέλουν νὰ προετοιμασθοῦν πρὸς τοῦτο, ἡ δὲ ποιμαντικὴ ὁμάς θὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς νὰ προετοιμάσῃ καὶ νὰ ἔξηγήσῃ τὸν τρόπον τῆς πραγματοποιήσεως ὄλων αὐτῶν, διὰ τὰ ὅποια εὔχεται ἡ Ἐκκλησία καὶ ποθοῦν οἱ ἴδιοι, —διὰ νὰ μὴ μείνουν τελικῶς ἀπλῶς εὐσεβεῖς πόθοι καὶ φιλαὶ εὐχαί— νὰ συμπαρασταθῇ δὲ εἰς τὰ συγκεκριμένα προβλήματα καὶ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζουν οἱ μελλόνυμφοι κατὰ τὴν περίοδον τῆς μνηστείας.

Εὔχεται ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ὁμόνοιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀπὸ ποίους ὅμως παράγοντας ἔξαρτᾶται αὕτη ἡ ὁμόνοια; Τί σημαίνει ὁμόνοια ψυχῶν, τί κρύπτεται ὅπισθεν τῆς ὁμονοίας σωμάτων; Πῶς ἐν ζεῦγος θὰ κατορθώσῃ νὰ ἔχῃ αὐτάρκειαν ὄλικῶν ἀγαθῶν καὶ πῶς πρέπει νὰ ὀργανωθῇ οἰκονομικῶς ὥστε περισσεῦνον νὰ δύναται νὰ ἔλθῃ ἀρωγὸν καὶ εἰς τοὺς χρείαν ἔχοντας; Τί σημαίνει εὐτεκνία καὶ τί καλλιτεκνία καὶ τίνι τρόπῳ πραγματοποιεῖται; Τί νόημα ἔχει τὸ «οἱ ἀνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν» ἢ τὸ «αἱ γυναῖκες τοῖς ἴδιοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε», καὶ πῶς βιοῦται τοῦτο εἰς τὴν καθημερινὴν πρᾶξιν τοῦ συζυγικοῦ βίου; Τί σημαίνει «τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν», καὶ πῶς θὰ τύχωσιν τῆς σωτηρίας οἱ μελλόνυμφοι;

Γίνεται σαφές ἐκ τῶν λεχθέντων ὅτι ποικίλαι εἶναι αἱ διαστάσεις τοῦ γάμου, διὰ τὰς ὁποίας προσεύχεται ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ἱερολογίᾳ. Ποικίλη θὰ εἶναι καὶ ἡ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων, διότι ποικίλα προβλήματα θὰ ἀντιμετωπίσουν εἰς τὸ μέλλον: προβλήματα ψυχολογικῆς προσαρμογῆς, σωματικῆς ἀρμονίας, προβλήματα οἰκονομικῆς καὶ νομικῆς φύσεως, τεκνοποιίας καὶ ἀγωγῆς παίδων, προβλήματα ὀργανώσεως τοῦ οἴκου καὶ τῶν ἀντιστοίχων ρόλων ἀνδρός-γυναικός, ἀκόμη δὲ τὸ σπουδαιότερον πρόβλημα νὰ ἀποτελέσουν καὶ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν μικρὰν κατ’ οἴκον ἐκκλησίαν καὶ νὰ αὐξηθοῦν ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, γινόμενοι σύμβολον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρωπον. Τὰ προβλήματα τῆς κατ’ οἴκον ἐκκλησίας θὰ γίνουν λοιπὸν προβλήματα τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν μελλονύμ-

179. Ο P. Evdokimov ὑπαινισσόμενος τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου Ματθ. ζ' 14 καὶ συνέδων τοῦτο μὲ τὸν γάμον λέγει: «La voie en est étroite, peut-être est-ce la plus étroite, car c'est à deux qu'il faut la parcourir» (*Sacrement de l'amour*, σ. 94).

φων θὰ ἀναφέρεται εἰς ὅλας τὰς διαστάσεις τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ὁ δλος γάμος ὡς ἐνσαρκωμένη ἀγάπη θὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον προ-
ετοιμασίας, διδασκαλίας καὶ συμπαραστάσεως ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας.¹⁸⁰

Ἐφ' ὅσον ποικίλαι εἶναι αἱ διαστάσεις τοῦ γάμου, θὰ ποικίλουν ἀσφαλῶς καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὄποῖα θὰ κληθοῦν νὰ μετάσχουν εἰς τὴν ποι-
μαντικὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου.¹⁸¹ Ἐκαστον μέλος θὰ ἔχῃ ἕδιον κύκλον θεμάτων καὶ ἀρμοδιοτήτων. Ὁ ἵερος θὰ εἶναι ὁ πλέον ἀρμόδιος νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τοῦ γάμου ὡς συμβαίνοντος κατενώπιον Θεοῦ, ὡς τῆς μικρᾶς κατ' οἶκον ἐκκλησίας, καὶ νὰ ἀναπτύξῃ θέματα ἐκ τῆς θεολογίας τοῦ γάμου. Ὁ ἱατρὸς εἶναι δυνατὸν νὰ διαφωτίσῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς ζητήματα ὡς ἡ ὁμόνοια σωμάτων καὶ ἡ τεκνοποιία. Ὁ παιδαγωγός θὰ εἶναι κατάλληλος νὰ ἐπι-
σημάνῃ προβλήματα ἐκ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων. Ὁ οἰκονομολόγος θὰ κληθῇ νὰ εἰσαγάγῃ τὰ ζεύγη εἰς τὸ τόσον λεπτὸν ζήτημα τῆς διαχειρίσεως τῶν ὑ-
λικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ νομικὸς νὰ ἐνημερώσῃ ταῦτα ἐπὶ προβλημάτων κλη-
ρονομικῶν καὶ περιουσιακῶν στοιχείων ὡς καὶ νὰ τὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν δαίδαλον τῶν νομικῶν διατυπώσεων. Ὁ κοιωνιολόγος, ἐὰν κληθῇ, θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὀμιλήσῃ διὰ τοὺς ρόλους ἀνδρὸς-γυναικὸς καὶ τὴν διάταξιν τῶν ρόλων τούτων ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς σήμερον. Λοιποὶ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ ζεύγη εἰδίκευθεντα εἰς τὴν καθημερινὴν πρᾶξιν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενεια-
κῆς ζωῆς, θὰ θέσουν εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας τὴν μόρφωσίν των, τὴν ἐπιστήμην των, τὴν εἰδίκευσίν των καὶ τὴν ἐμπειρίαν των, ἀλλοις λόγοις τὸ τάλαντόν των, τὸ ὄποῖον οὕτω θὰ γίνη χάρισμα καὶ θὰ ἐργασθῇ ἐν ἀγάπῃ τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων, τῶν κεκλημένων εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης, καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς μικρᾶς κατ' οἶκον ἐκκλησίας.¹⁸²

180. Ὁ σεβ. Μητροπολίτης Καλαβρίας κ. Αἰμιλιανὸς εἶναι κατηγορηματικός: «Νέοι καὶ νέαι, πιεζόμενοι ἀπὸ δύγκων ἀποριῶν καὶ ἀπὸ δίψαν μαθήσεως, εὐρίσκουν φιμωμένα τὰ στόματά μας εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν θεμάτων αὐτῶν γενετησίων καὶ συζητικῶν. Υπερβολικὴ συντηρητικότης, Ἱσως νὰ εἶναι ἀπομεινάρια χρόνων σεμνοτυφίας καὶ κακῶς ἐννοουμένης Κατήχησεως. Διότι ἡ Κατήχησις δὲν δύναται νὰ ἀρκεσθῇ εἰς μίαν μονομερῆ ἀντιμετώπισιν, παρέχουσα ὁρισμούς δυσπέπτους καὶ συμπεπυκνωμένους, διὰ τὸ Γάμος εἶναι μυστήριον μέγα. Δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ εἰς εὐκόλους διατάξεις περὶ συζητικῆς ἀφοσιώσεως καὶ προειδοποιούσα μὲν ἀφορισμούς διὰ τὰς συνεπείας τῆς καταπατήσεως τοῦ διοθέντος δρου. Ἐὰν δὲν ἐπεκταθῇ ἡ Κατήχησις καὶ εἰς τόσα ἄλλα θέματα ζωτικά, φλέγοντα, πάντοτε θὰ θρηνῶμεν ἐρείπια ἐπὶ ἐρειπίων, ναυάγια καὶ θύματα ἀποτυχημένων γάμων» («Ἐν δψει τῆς Συνόδου: τὸ θέμα τοῦ γάμου», ἐν Ἐκκλησίᾳ 44 (1967) 24, σ. 806).

181. Πρβλ. σεβ. Μητροπολίτου Καλαβρίας κ. Αἰμιλιανοῦ, «Ἐν δψει τῆς Συνόδου: τὸ θέμα τοῦ γάμου», ἐν Ἐκκλησίᾳ 44 (1967) 24, σ. 806.

182. Τὰ χαρίσματα τοῦ Ἀγ. Πνεύματος δίδονται πάντοτε διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. Ἐφρεσ. δ' 11 κ.ἐ., καὶ Α' Κορ. ιβ'-ιδ'. Πρόκειται περὶ χαρισματικῶν δυνάμεων τιθεμένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐνταῦθα δὲ τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας. Πρβλ. Nikos A. Nissiotis, «The Unity of Grace» ἐν Robert C. Mackie and Charles C. West (έκδ.), *The sufficiency of God. Essays on the Ecumenical Hope*, London 1963, σσ. 94, 98.

3. Σκοποί της ποιμαντικής προετοιμασίας του γάμου

Εἶναι πλέον καιρὸς νὰ θέσωμεν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ποιμαντικῆς προσ-
τοιμασίας τοῦ γάμου. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, καθίσταται σαφὲς δῆτα
σκοπὸς αὐτῆς θὰ εἶναι: ἡ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατάληλος προπαρασκευὴ
καὶ συμπαράστασις τῶν μελλονύμφων διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενεια-
κὴν ζωήν· ἡ ἐκτενέστερον καὶ ἀναλυτικώτερον διατυπούμενος: ἡ ἐν ἀγάπῃ
ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τῶν ἴδιων τῶν μελλονύμφων προετοιμασία αὐτῶν
εἰς ὅλας τὰς διαστάσεις τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν δόπιαν προτίθενται νὰ εἰσέλθουν
διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, τοῦ μυστηρίου τῆς ἀγάπης, ἵνα οἰκοδομήσουν,
πραγματοποιήσουν καὶ ἀποτελέσουν τὴν μικρὰν κατ' οἶκον ἐκκλησίαν, ἀλλὰ
καὶ ἡ συμπαράστασις τῶν μελλονύμφων εἰς τὰ συγκεχριμένα προβλήματα, τὰ
δόπια ἀντιμετωπίζουν κατὰ τὴν περίοδον τῆς μνηστείας.¹⁸³

οποια ἀντιμετωπίζουν κατά την προσέλευσή τους στην Ελλάδα. Εάν θέλωμεν νὰ έδωμεν ἐγγύτερον τὸν δρισμὸν τοῦτον τῶν σκοπῶν τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου, διακρίνομεν ἀφ' ἐνδός μὲν τὴν συμπαράστασιν μελλονύμφων εἰς τὰ προβλήματα καὶ τὰς δυσκολίας, τὰς ὅποιας ἀντιμετωπίζουν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μνηστείας των, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν προετοιμασίαν τούτων διὰ τὴν εἰσοδόν των εἰς τὴν πολυδιάστατον κοινωνίαν τοῦ γάμου, ἥτις εἶναι οὐχὶ μόνον κύτταρον τῆς Ἐκκλησίας, —πολλοὶ γάμοι καὶ οἰκογένειαι εἶναι οὐχὶ μόνον κύτταρον τῆς Ἐκκλησίας —οὐχὶ μόνον εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας συνιστοῦν τὸν δργανισμὸν τῆς Ἐκκλησίας —οὐχὶ μόνον εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας συμβολίζουσα τὴν ἔνωσιν Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ αὕτη ἡ μικρὰ καὶ οἰκον ἐκκλησία.

τη ή μικρα κατ οικον εκκλησια.
 Έχν ή Ἐκκλησία εἶναι, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου,
 μία, ἀγία, καθολική καὶ ἀποστολική, τὸ δὲ τὴν τὴν Ἐκκλησίας γίνε-
 ται οἱ δέ ον διὰ τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν, τὸ κατ' εἰκόνα ἀπο-
 βλέπει εἰς τὸ καθ' ὅμοιωσιν,¹⁸⁴ δὲ τύπος προσβλέπει εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ ὅρίζει
 κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ γάμου ὡς καὶ τοὺς σκοποὺς
 τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου.¹⁸⁵ Κατὰ ταῦτα η προετοιμασία

183. Παρουσιάζει ένδικαφέρον νὰ διατρέξῃ τις τοὺς ὄρισμοὺς τῶν σκοπῶν ἢ ἐπιδιώκειν τῆς προετοιμασίας γάμου, οἱ ὅποιοι δίδονται ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ξεων τῆς προετοιμασίας γάμου, οἱ ὅποιοι δίδονται ὑπὸ τῶν κόσμου. Μεταξύ ὅλων, βλ. *La Préparation au Mariage* των προετοιμασίας γάμου ἀνὰ τὸν κόσμον. Μεταξύ ὅλων, βλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 22-24, 53-54· *La Préparation au Mariage* (France) σσ. 71, 74-75, 119-124 ἀλλὰ καὶ 124-128· Catholic Marriage Advisory Council, *Preparing Engaged Couples for Marriage*, σσ. 5-8. Ὁπενθυμίζομεν τὰ ὅσα ἐγράφησαν ἀνωτέρω εἰς τὴν Σ. περὶ τῆς προετοιμασίας τῶν νέων διὰ τὸν γάμον ἐκ μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν.

185. 'Ο σεβ. Μητροπολίτης Ναυπακτίας κ. Δαμασκηνός, κηρύσσων την 17.10.1968
ἐν τῇ αιθουσῇ τῆς 'Αποστολικῆς Διακονίας τὴν ἔναρξιν τῆς Β' σειρᾶς μαθημάτων τοῦ

τῶν μελλονύμφων θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἐνότητα, τὴν ἀγιότητα, τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀποστολικότητα τοῦ νέου ζεύγους, τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὴν πολυδιάστατον κοινωνίαν τοῦ γάμου, ἡ ὁποία συνιστῶσα ἐκκλησίαν μικρὰν καλεῖται νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἴδιότητας ταύτας (κατηγορήματα) τῆς Ἐκκλησίας.¹⁸⁶

‘Η προετοιμασία γάμου θὰ πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ βοηθήσῃ τοὺς μελλονύμφους νὰ οἰκοδομήσουν τὴν ἐν ὁ τη α τῆς κοινωνίας εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρχονται, νὰ γίνουν ἐν ζεῦγος, ὅπως μία εἶναι καὶ ἡ Ἐκκλησία. ‘Η ἐνότης αὕτη θὰ στηρίζεται εἰς τὴν ἐνότητα τῶν προσώπων ἀνδρὸς-γυναικός,¹⁸⁷ βασιζομένην εἰς τὴν ἐνότητα τῆς Ἀγίας Τριάδος.¹⁸⁸ ‘Η ἐνότης αὕτη καλλιεργούμενη καὶ

‘Ἐπιμορφωτικοῦ Φροντιστηρίου Ἐξομολόγων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν τετλον Τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς οἰκογενείας, ἀνέφερεν ὅτι «ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς οἰκογενείας δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ἡ κατ’ οἰκον Ἐκκλησία» καὶ ὅτι ἀπασαὶ αἱ προσπάθειαι τῆς Ἐκκλησίας θὰ ἔπειρε νὰ τείνουν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν.

‘Ἐκφεύγει ἀσφαλῶς τῶν δρίων τῆς παρούσης διατριβῆς μία ἐκτενὴς συζήτησις περὶ τοῦ σκοποῦ ἡ τῶν σκοπῶν τοῦ γάμου. ‘Ο Καθηγητὴς Ι. Καρμίρης τονίζει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι «παραμένει προβληματικὴ εἰσέτι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ ἡ ἀξιολόγησις καὶ ιεράρχησις τῶν... σκοπῶν τοῦ γάμου». Συνεχίζων ὅμως λέγει: «Νομίζομεν ὅτι θὰ ξητοῦ δυνατὸν ἐξ ἐπόφεως δριδόδξου νὰ θεωρηθοῦν ὡς κύριος καὶ τελικὸς μὲν σκοπὸς τοῦ γάμου ἡ πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ τελείωσις τῶν συζύγων, πάντες δὲ οἱ ὄλλοι σκοποὶ αὐτοῦ ὡς δευτερεύοντες καὶ ἐνδιάμεσοι ἀγοντες πρὸς τὸν τελικὸν» (‘Ἄρθρον «Γάμος (Δογματικὴ)» ἐν ΘΗΕ 4, 205, 206). Βλ. περαιτέρω, Θ. Ν. Ζήση, «Ἡ περὶ γάμου διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», σσ. 293-306, ἔνθα ἐν σ. 306 Σ₂ παραθέτει σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Βλ. προσέτι, P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 164-168.

186. ‘Ο Ἀλέξ. Σμέμαν, «Θεολογία καὶ Εὐχαριστία» ἐν Θεολογίᾳ. ‘Αλήθεια καὶ Ζωή, σ. 115, ἐκφράζει τὴν λύπην του διότι «ὁ Γάμος... ἔχει παύσει πλέον νὰ θεωρῆται ὡς τὸ πέρασμα —καὶ, κατὰ συνέπειαν, ὡς ἡ μεταμόρφωσις— τοῦ φυσικοῦ γάμου εἰς τὰς διαστάσεις τῆς Ἐκκλησίας...».

187. ‘Η ἐνότης τῶν προσώπων εἶναι ἡ προϋπόθεσις καὶ τὸ πρῶτον μέλημα τῶν εἰσερχομένων εἰς γάμου κοινωνίαν. Περὶ τῆς ἐνότητος μάλιστα ταύτης ὁμιλοῦντές τινες καταλήγουν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ γάμου ὡς προσώπου προστάτη τῆς τοῦ ἀνθρωπίνης σάρκας ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν, τὸν δόλον ἀνθρωπον. Πρβλ. N. Π. Μπρατσιώτου, ‘Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, I. ‘Ο ἀνθρωπός ὡς θεῖον δημιούργημα, σσ. 39 καὶ 63, 64, 79. Περαιτέρω βλ. N. P. Bratsiotis, Ἄρθρον «ΙΣ ΙΣΑ» ἐν Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament I. Lieferung 2, 238-252, Ιδία 242-245.

188. Πρβλ. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 162: «Le moi conjugal ne supprime point les personnes, mais selon l'image de la Trinité: l'union dans une

οίκοδομουμένη ἀπὸ τῆς περιόδου τῆς μνηστείας θὰ τείνῃ συνεχῶς αὐξανομένη νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν πλήρη ἐνότητα καὶ ἔνωσιν αὐτῶν ὡς συζύγων.¹⁸⁹ ἡ ἐν σαρκὶ ἔνωσις τούτων ἐν τῷ γάμῳ θὰ εἶναι ἐπισφράγισις καὶ ὀλοκλήρωσις τῆς ζῆδης ὑπαρχούσης ἐνότητος, ητὶς καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἔχεγγυον πάσης ἀληθοῦς ἐνώσεως.

‘Ἡ ἀ· γι· ὁ· τη·ς· τοῦ· ζεύγους· εἶναι· δεύτερος· σκοπός· ἡ· ἐπιδίωξις· τῆς· προετοιμασίας· γάμου·.’ ‘Ἄν· ὁ· γάμος· εἶναι· ἄγιος· εἶναι· ἀκριβῶς·, καθ’· ὅσον· ἀναφέρεται· εἰς· τὸν· Χριστὸν· καὶ· τὴν· Ἐκκλησίαν·, τῆς· Ἐκκλησίας· οὕσης· ἄγίας· καθ’· ἔαυτήν·, ητοι· ὀντολογικῶς.¹⁹⁰

«Ἡ Ἐκκλησία» δύμως «δὲν εἶναι μόνον ἄγια καθ’ ἔαυτήν..., ἀλλὰ καὶ μεταδίδει αὐτήν, οὕσα ἐργαστήριον ἀγιότητος».¹⁹¹ ‘Οθεν καὶ ἡ μικρὰ Ἐκκλησία, ὁ γάμος, καλεῖται νὰ γίνη ἐργαστήριον ἀγιότητος «οἰκειοποιουμένη τὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπάρχοντα μέσα τοῦ ἀγιασμοῦ»¹⁹¹ πρὸς ἀπόκτησιν «βίου ὁρθοῦ

seule nature des Trois Personnes forme un seul Sujet, Dieu Un et Trine à la fois; de même l'union conjugale de deux personnes forme une dyade-monade, deux et un à la fois unis en troisième terme divin». ‘Ἡ ἀρχὴ τῆς περιχωρήσεως τῶν προσώπων ἐν τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι ἡ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων (πρβλ. Ἰ. Καρμίτη, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, σσ. 17, 50), διαφυλάσσει τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων καὶ τὴν ἀσύγχυτον, ἀδιαίρετον, ἀχώριστον ἐνότητα Χριστοῦ -Ἐκκλησίας καὶ ἀνδρὸς-γυναικός ἐν τῷ γάμῳ.

Πλαστικὴν ἔκφρασιν τῆς περιχωρήσεως τῶν προσώπων ἐν τῷ γάμῳ δυνάμεθα νὰ εὑρωμεν εἰς τοὺς στίχους τοῦ Ἀγγέλου Σικελιανοῦ:

«Καθὼς σὲ πέλαγος ἀσάλευτο
πετάντας δυὸς χαλίκια
ἀπλάνοντας τοῦ ἐνὸς ὁ κύκλος
μπαίνει μέσ’ στὸν ἄλλο
δίκως νὰ σπάσει ὁ γύρος τους,
ἔμπηκε στὴν γυνή μου»

(‘H.N. Ἀποστολίδη, Ἀνθολογία (1708-1952), Ἀθῆναι 1954, σ. 686).

189. «La valeur qu'ils suscitent c'est... l'expérience d'une unité intersubjective si complète que la distinction du moi et du toi disparaît, non par un retour à l'indétermination originelle, comme on le dit souvent, mais par la réalisation d'un véritable être nouveau dont on ne peut parler qu'en langage poétique ou mythologique et dont le représentant grammatical est le pronom *Nous*, entendu de la manière la plus radicale» (François Duyckaerts, *La notion de normal en psychologie clinique. Introduction à une critique des fondements théoriques de la psychothérapie*, Paris 1954, σ. 124).

190. Πρβλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς Γ'*, XII, ΒΕΠΕΣ 8, 41: «...εἰ δὲ ἀμαρτία ὁ γάμος ὁ κατὰ νόμον, οὐκ οἴδα πῶς τις ἐρεῖ Θεὸν ἐγνωκέναι λέγων τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἀμαρτίαν εἶναι ἀγίον δὲ ὄντος τοῦ νόμου ἄγιος ὁ γάμος. τὸ μνστήριον τοίνυν τοῦτο εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀγει ὁ ἀπόστολος». Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, ‘Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολιτεύμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου’, σ. 115.

191. Κ. Δ. Μουρατίδου, ἔ. ἀ. σσ. 115, 116.

καὶ θαυμαστοῦ καὶ πάσης ἀμαρτίας ἀπηλλαγμένου»,¹⁹² τελειουμένη κατὰ λόγον, ὑποπίπτουσα τῷ Θεῷ καὶ τηροῦσα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. ‘Η τήρησις τῶν ἐντολῶν εἶναι πρόσκλησις διὰ τὸν Θεὸν νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτήν. Οὕτω ἡ μικρὰ ἐκκλησία καθίσταται τόπος διαμονῆς, κατοικητήριον καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ σύζυγοι «οἰκεῖοι» αὐτοῦ.»¹⁹³

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀγιότης τοῦ ζεύγους ἐνέχει δύο τινά, τὰ δόποῖα καὶ ἀποτελοῦν τμήματα τῆς αὐτῆς πορείας καὶ κινήσεως: ἡτοι ἀπὸ τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ κόσμου πρὸς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν καὶ τὴν οἰκείωσιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ.¹⁹⁴ Τὸ ζεύγος τίθεται κατὰ μέρος διὰ νὰ ἀνοιγῇ πρὸς τὸν Θεόν. ‘Η κοινωνία τοῦ ζεύγους ἔρχεται εἰς σχέσιν μετὰ τῆς κοινωνίας τῆς Ἀγίας Τριάδος. ‘Η παρουσία αὐτῆς τοῦ Θεοῦ θέτει εἰς κίνησιν ὅλον τὸν δυναμισμὸν τοῦ ἐν συζυγίᾳ ἀνθρώπου, ὁ ὄποιος οὗτος ἀξιοῦται νὰ τελειωθῇ ἐν ἀρετῇ καὶ ἐν ἀγιασμῷ.¹⁹⁵ «Ἄγιαζεται γοῦν καὶ γάμος κατὰ λόγον τελειωθεντος, ὅταν ἡ συζυγία ὑποπίπτῃ τῷ Θεῷ...», «Χρὴ δὲ τὸν ενδαιμόνον γάμον οὕτε πλούτῳ ποτὲ οὕτε κάλλει κρίνεσθαι, ἀλλ’ ἀρετῇ», ἵνα εἴπωμεν μετὰ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.¹⁹⁶

‘Ο γάμος, ὁ δεσμὸς ἀνδρὸς-γυναικὸς ἐν τῷ γάμῳ, ὃς εἴδομεν ἀνωτέρῳ, εἶναι μυστήριον τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου.¹⁹⁷ Ο Κύριος εἶναι μέσος ἐν τῷ

192. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Eἰς τὸ Ἀποστολικὸν ὁρτὸν «Οὐθέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν...»* 6, PG 51, 250.

193. ‘Ο Κλήμης δὲ Ἀλεξανδρεὺς ἐφαρμόζει τὸ χωρίον «οὗ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἷμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (*Ματθ.ι' 20*) εἰς τὸν γάμον (οἰκογένειαν): «Τίνεις δὲ οἱ δύο καὶ τρεῖς ὑπάρχοντιν, ἐν ὀνόματι Χριστοῦ συναγόμενοι, παρ' οὓς μέσος ἐστὶν ὁ κύριος; ἢ οὐδὲ ἀνδρας καὶ γυναῖκα καὶ τέκνον τοὺς τρεῖς λέγει, ὅτι ἀνδρὶ γυνὴ διὰ Θεοῦ ἀρμόζεται;» (*Στρωματεῖς Γ'*, ΒΕΠΕΣ 8, 34. Βλ. ἐπίσης, Τερτυλίανον, *Ad uxorem II*, 9, PL 1, 1304A, καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Eἰς τὰς Πράξεις Ομιλία 26*, 4, PG 60, 203. Πρβλ. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σσ. 163, 168). ‘Ἐὰν δὲ συνδυάσωμεν δύο δὲ εἱρὸς συγγραφεὺς θέτει ὡς προϋπόθεσιν τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ γάμου, ἡτοι τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ (*Στρωματεῖς Δ'*, XX, ΒΕΠΕΣ 8, 93), μετὰ τοῦ χωρίου Ἰω. ιδ' 23, περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τηροῦντος τὸν λόγον ὡς τόπου διαμονῆς τοῦ Θεοῦ» (*Τριάδος* —πρβλ. καὶ *'Εφ. β' 22 «κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ»— διαπιστούμεν ὅτι δὲ χῶρος τοῦ γάμου καθίσταται χῶρος τῆς παρουσίας τῆς Τριάδος καὶ οἱ σύζυγοι «οἰκεῖοι» τοῦ Θεοῦ (πρβλ. *'Εφ. β' 19*, καὶ P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, σ. 40).*

194. Σημειώτεον ὅτι «ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως ἄγιος ἐμφαίνει τὸν ἀποκεχωρισμένον τοῦ κόσμου καὶ τῷ Θεῷ ἀφιερωμένον» (*Ι. Καρμίρη, Δογματικὴ* (κατὰ τὰς παραδόσεις), *Αθῆναι* 1959, σ. 107).

195. ‘Ο P. Evdokimov παρατηρεῖ ὅτι «les vertus, selon les ascètes, ne sont pas autre chose que le dynamisme humain déclenché par la présence de Dieu» (*Sacrement de l'amour*, σ. 106).

196. *Στρωματεῖς Δ'*, XX, ΒΕΠΕΣ 8, 93.

197. Βλ. τὰς δραίας ἐκφράσεις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Τέπος τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐστὶν ὁ γάμος» (*Eἰς Κολ. Ομιλία 12*, 6, PG 62, 389), καὶ «Μυστήριον ἐστι τῆς αὐτοῦ παρουσίας» (*Eἰς Κολ. Ομιλία 12*, 7, PG 62, 390).

ζεύγει τῷ συναχθέντι ἐν δύναμαί Αὔτοῦ. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι: «ὅπου ἂν ἦ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἔκει ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία». ¹⁹⁸ «Οπως δὲ ἀκριβῶς ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία περικλείει τὴν καθολικότητα ἐν ἔαυτῃ, δηλαδὴ καίτοι τοπικὴ εἶναι καθολική, οὕτω πως ἡ μικρὰ Ἐκκλησία μετέχει τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ βιοῖ τὸ καθολικόν, τὸ καθόλου τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Καθ' ὅσον δὲ μυστήριον ἀγάπης καὶ σύμβολον τῆς καθολικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ὁ γάμος, τὸ ζεῦγος καλεῖται, καίτοι ἐπὶ μέρους, χρονικῶς καὶ τοπικῶς (hic et nunc), νὰ βιώσῃ τὸ καθόλου τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγάπης ἀνδρὸς-γυναικός. Οὕτω ἐν τῷ δεσμῷ των βιοῦ μοναδικῶς τὸ καθόλου, τὸ ἐν, τὸ πλήρωμα, καὶ καταξιοῦνται ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ νὰ ἀναδεικνύωνται ὡς τὸ ποιός τοῦ «πάντοτε καὶ πανταχοῦ καὶ ὑπὸ πάντων», ἥτοι τὸ ὑπὸ καθολικοῦ τῆς ἀγάπης.¹⁹⁹

Ἐνταῦθα δὲν ἔχει θέσιν ἡ διαλεκτικὴ γενικοῦ-εἰδικοῦ, ἐμπίπτουσα περισσότερον εἰς τοὺς κανόνας τοῦ ποσοτικοῦ, ἀλλὰ ἡ διαλεκτικὴ μέρους-ὅλου, ἔνθα τὸ μέρος δύναται νὰ εἶναι ποιοτικῶς τὸ ὅλον, ἐμπίπτον κατὰ ταῦτα εἰς τὸν χῶρον «τῆς ποιοτικῆς καθολικότητος». ²⁰⁰ Τὸ μέρος δὲν περιορίζει τὸ ὅλον· τὸ ὅλον σημαίνεται, συμβολίζεται καὶ ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ μέρους, τὸ ὅποῖον μετέχει καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ ὅλον. Οὕτω εἰς τὸ ζεῦγος δίδεται ἡ χάρις νὰ ζήσῃ καθολικῶς ἐν τῇ μοναδικότητι τῆς σχέσεως αὐτοῦ τὴν καθολικὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον καὶ νὰ βιώσῃ αὐθεντικῶς τὸ πλήρωμα, τὸ καθολικόν, τὸ καθόλου τῆς σχέσεως ἀνδρὸς-γυναικός.²⁰¹

Ἡ βίωσις ὑπὸ τοῦ ζεύγους τῆς καθολικότητος τῆς ἀγάπης ὠθεῖ τοῦτο εἰς ἔξοδον, εἰς ἔκχυσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὰ ἔξω, καὶ οὕτω ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ ἀνεύρισκουν τὴν ἀποστολικὴν διάστασιν τῆς ἐκκλησιολογικὸν χαρακτῆρα ἔχού-

198. Βλ. Σ₉₁.

199. 'Ἐνταῦθα ὑπανισσόμεθα τὸν ὄρισμὸν τοῦ Βικεντίου ἐκ Λερίνου (*Commonit. prim.* 2, 5, PL 50, 640) περὶ τοῦ ἐπιθέτου καθολικός.

200. 'Ο καθηγητὴς Ἰ. Καρμίρης, *Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 90, παρατηρεῖ ὅτι: «ἡ καθολικότης δὲν εἶναι μόνον ποσοτικόν, ἀλλ' ἄμα καὶ ποιοτικὸν γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δὲν πρέπει νὰ νοῆται μόνον κυριολεκτικῶς καὶ τοπικῶς, ἀλλ' ἄμα καὶ μεταφορικῶς καὶ θεολογικῶς καὶ μεταφυσικῶς». Πλείονα βλ. παρὸ N.A. Nissiotis, «Die qualitative Bedeutung der Katholizität» ἐν *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, σ. 86-104.

201. Κατὰ τὸν ἄγιον Ἀστέριον, ἐπίσκοπον Ἀμασείας, ἡ ὁμολογία τοῦ Ἀδάμ: «Τοῦτο σάξει ἐκ τῶν σαρκῶν μου, καὶ ὅστον ἐκ τῶν ὁστῶν μου· αὕτη κληθήσεται μου γυνή» (πρβλ. Γεν. β' 23), «κοινὴ ἐστίν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογία, δι' ἐνὸς προσώπου τοῦ πρώτου τούτῳ κοινῷ πλήθει τῶν γυναικῶν ἐκτεθεῖσα, τῷ νόμῳ τοῖς ἀνδράσιν συναπτομένων» (Ὀμηλία 5 εἰς Ματθαίον 19, 3, PG 40, 229 B· πρβλ. P. Evdokimov, *Sacrement de l'amour*, σ. 164). «Δύο πνεύματα ἔνοιηνται ἔνωνται τοῦ δύστοκου καὶ τοῦ τραγικοῦ τῆς ζωῆς, δύο κόσμοι θέτουν μαζὶ τὸν πλοῦτόν των καὶ τὴν πτωχείαν των, τὴν ἴστορίαν των καὶ τὴν αἰλονιότητά των. Εἶναι ἡ ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας, ἡ ὁποία προβάλλεται εἰς τὴν εὐθραυστὸν ὑπαρξίν των. Εἶναι ὅλον τὸ Ἀρσεν καὶ ὅλον τὸ Θῆλυ,

σης ένώσεως αὐτῶν. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι τι «κεκλεισμένων τῶν θυρῶν», ἀλλὰ ἀνοιγμα καὶ ἀποστολή.²⁰²

Τὸ ζεῦγος λοιπὸν εἶναι ἀποστολικόν, ὡς καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀποστολική, ἔχον ίδιαν ἀποστολὴν μαρτυρίας, παρουσίας-παρρησίας καὶ βίου.²⁰⁵ Ἡ

τὰ ὅποια προστανται εἰς αὐτὴν τὴν γέννησιν εἰς τὴν ἀγάπην καὶ ἐλπίζουν νὰ διακρίνουν εἰς αὐτὴν τὴν περίληψιν τοῦ σύμπαντος μίαν ἀπάντησιν εἰς τὴν προσδοκίαν των, ἔνα θαύμα. Διὰ τοῦτο πᾶσα ἀγάπη εἶναι πάντοτε μοναδική καὶ ἡ ὑπόσχεσίς της εἶναι ὅπως ὁ πρῶτος ἥλιος εἰς τὸ πρῶτον πρωΐνδον» (P. Evdokimov, μνημονευθὲν ἔργον κατὰ μτφρ. Ἀρχιμ. Ὁρφανοῦ, σσ. 184-185).

202. Πρβλ. τὸ ὡραιότατον βιβλίον τῶν P. Barrau - R. Faureau - G. Pourchet, *Familles ouvertes sur le monde*, Paris 1962, σ. 8. Αὐτὸ τὸ ‘ἄνοιγμα’ τοῦ ζεύγους καὶ τῆς οἰκογενείας πρὸς τὰ ἔξω εἶναι θεμελιώδες. Δύο βιβλία ἐκδοθέντα μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον εἶναι ἐνδεικτικά αὐτῆς τῆς διαθέσεως πρὸς τὰ ἔξω. Περιέχουν, τὸ μὲν πρῶτον, τὸ κεφάλαιον: *Famille close ou famille ouverte?*, τὸ δὲ δεύτερον, *Famille et socialité: De la famille close à la famille ouverte*. ‘Ο πρῶτος μάλιστα Stanislas de Lestapuis (*Amour et institution familiale. Les options fondamentales de l'amour*, Paris 1948, σ. 225) γράφει κατηγορηματικῶς: «L'amour qui voudrait la famille fermée est condamné!». ‘Ο δεύτερος Jean Lacroix (*Force et faiblesses de la famille*, Paris 1948, σ. 113) ἐξφράζεται ως ἀκολούθως: «Il existe je ne sais quelle avarice familiale, où le secret apparaît surtout comme l'exclusion d'autrui, où le privé n'est qu'une barrière hargneuse contre le dehors, où l'intimité signifie seulement étroitesse et rétrécissement, où le foyer ne réalise qu'une caricature grimaçante de la charité parce que ceux qui le composent arrivent à jouir pleinement les uns des autres sans jamais se donner, qui provoque —et souvent justifie— le cri blasphématoire: *Familles, je vous hais*».

203. Κατ' ὑπ' αὐτὴν ὅμιλος τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, ἡ μικρὰ ἐκκλησία εἶναι ἀποστολική, διότι λαμβάνει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῷ ἐπισκόπῳ, δόποιος εἶναι φορεὺς τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς. Εἶναι χαρακτηριστικά τὰ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου λεγόμενα ὑπὸ Συμεὼν τοῦ Θεοσπαλονίκης: «὾τι ἡ τοῦ γάμου τελετὴ ἀρχιερέως ἴδιον ἔργον... καὶ χωρὶς γνώμης ἀντοῦ οὐδὲ δυνατὸν συστῆναι γάμον. Πατήσῃ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας δὲ ἀρχιερευς μόνος» (Περὶ τοῦ τιμίου νομίμου γάμου, κεφ. ΣΠΑ', PG 155, 509 D - 512 A).

τιμίου νομίμου γάμου, λεφ. ΔΔΔΙ, 204. „*l'ecclesia*

205. Ὡς λέγει ὁ Evdokimov, *La femme et le salut du monde*, σ. 101: «...l'ecclesia domestica, ministère du sacerdoce royal planté au coeur du monde afin d'accomplir sa propre mission apostolique de témoignage de par sa présence et sa vie».

μικρὰ ἐκκλησία «ἔχουσα εἰκόνας τοὺς ἀποστόλους», «ἀδιάστατος δὲ γενομένη τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης», ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ ἀποτελῇ σημεῖον καὶ σύμβολον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἀνθρωπὸν διὰ τοῦ μεταξὺ ἀνδρὸς-γυναικὸς ὑπάρχοντος συνδέσμου ἀγάπης.²⁰⁶ Ὁποίᾳ ἀποστολῇ καὶ εὐθύνῃ!²⁰⁷

Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ ζεῦγος τῶν μελλονύμφων ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπεύθυνος Ἐκκλησίᾳ, ἔχοντες βαθεῖαν ἐπίγνωσιν καὶ συνειδήσιν τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ χαρακτῆρος τοῦ γάμου, θὰ ἐπιτελέσουν τὴν προετοιμασίαν τούτου ἐπὶ τῷ συκοπῷ τῆς προσοικεώσεως ὑπὸ τοῦ ζεύγους (τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας) τῶν ἴδιοτήτων τῆς Ἐκκλησίας. ‘Η προετοιμασία γάμου θὰ εἶναι μία πορεία πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνότητος, τῆς ἀγριότητος, τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἀποστολικότητος ἐκ μέρους τῶν μελλονύμφων, τοῦ ὅντος τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦντος τὸ δέον τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας. ‘Η μετάδοσις τῶν ἐννοιῶν τούτων, ἀφ’ ἐνός,

Πρβλ. ἐπίσης τὰ ἔξης: «'Αλλ' ή κατ' οἶκον ἐκκλησία δὲν ἀσκεῖ μόνον ἐσωτερικήν ιεραποστολὴν πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς, ἀλλ' ἀγωνίζεται καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ οἴκου ιεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Πλεισταὶ μαρτυρίαι, ἀναφερόμεναι εἰς καθ' ὅλου ιεραποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας. Πλεισταὶ μαρτυρίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, παρουσιάζουν τὴν ἀλήθειαν αὐτῆν» ('Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ, Μαθήματα διὰ τὴν Γ' σειρὰν τοῦ 'Ανωτέρου Κ.Σ., 'Αθῆναι 1968, σ. 107).

Ἐνταῦθα ἔχουν τὴν θέσιν των ὄστα ὁ καθηγητής N.A. Νησωτῆς ἀναφέρει εν σ. 161 τοῦ ἔργου του *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*: «die Familie ist in Welt der Ort, wo die Liebe des dreieinigen Gottes sichtbar und greifbar im Leben verkörpert wird. Die Agape, das Band, das die Familie eint, ist der Gipfel alles gemeinsamen Lebens. Die Familie ist die Stimme der Kirche in der Welt, und das Familienleben stellt die parakirchliche Ausdrucksform der Gemeinschaft der Kirche dar».

207. Ἰω. ιγ' 34-35 καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἐπιγραφήν τῶν Προ-
ξεων τῶν Ἀποστόλων 2, 3, PG 51, 82: «Χαρακτηρίζων γὰρ τῶν μαθητῶν τὰς
εἰκόνας, καὶ δεικνύς τι ποτέ ἐστιν ἀποστολῆς γνώσιμα, οὕτως εἶπεν. Ἐν τούτῳ
εἰκόνας, καὶ δεικνύς τι ποτέ ἐστιν ἀποστολῆς γνώσιμα, οὕτως εἶπεν. Ἐν τούτῳ
γνώσονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μού ἔστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐχὶ
θαυμάτων, ἀλλὰ πολιτείας ἐστί. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Εἰδες τὸ γνώσιμα τῶν
μαθητῶν; εἰδες τὴν εἰκόνα τῆς ἀποστολῆς; εἰδες τὸν μօρφόν; εἰδες τὸ τύπον; μηδὲν πλέον
ζήτεις ὁ γὰρ Δεσπότης ἀπεφύγατο, ὅτι ἀγάπη χαρακτηρίζει τοὺς μαθητάς. Ἀν τοίνυν
ἔχῃς ἀγάπην, ἀπόστολος γέγονας καὶ τῶν ἀποστόλων πρώτος». Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου,
Ἐχης ἀγάπην, ἀπόστολος γέγονας καὶ τῶν ἀποστόλων πρώτος. Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου,
Ἡ οδσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ
Χρυσοστόμου, σ. 205 Σ. 4.

ἀπαιτεῖ ὡρισμένον χρόνον, διὰ νὰ δυνηθοῦν οἱ μελλόνυμφοι νὰ ἀφομοιώσουν τὴν
ύλην καὶ νὰ σκεφθοῦν ἐπ' αὐτῆς. Πάντα ταῦτα δὲν μανθάνονται ἀπὸ τῆς μιᾶς
ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην. Ἡ πραγματοποίησις αὐτῶν ἐν τῇ πράξει, ἀφ' ἑτέρου,
ἀπαιτεῖ μίαν προοδευτικὴν τάσιν. Δὲν κατακτῶνται οἱ ὑψηλοὶ ὁραματισμοὶ εὐ-
θὺς ἔξι ἀρχῆς. Ἀπαιτεῖται χρόνος, ὑπομονή, πίστις καὶ ἐλπὶς μέχρι τέλους.
Εἶναι μία συνεχῆς πρόοδος μὲ κατακτήσεις καὶ κρίσεις. Εἶναι ἔργον ὀλοκλή-
ρου ζωῆς.²⁰⁸ Πλὴν ὅμως ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν στάσιν καὶ τὰ προσόντα αὐτῶν,
οἱ δποῖοι θὰ προετοιμάσουν τοὺς μελλονύμφους διὰ τὸν γάμον, κατὰ πόσον
οὗτοι θὰ γνωρίσουν, θὰ ἀγαπήσουν καὶ θὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀναπτυχθεί-
σας ἀξίας καὶ σκοπούς.

208. Πρβλ. *La Préparation au Mariage* (France), σσ. 126-128. Ἰ. Κ. Κορνα-
ράκη, Ἡ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλονομιώτου περιεχομένη ποιμαντικὴ ψυχο-
λογία, § Ἡ βαθμιαία πνευματικὴ ἀνάπτυξις, σσ. 32-34, Ἀθῆναι 1958.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΟΜΑΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΓΑΜΟΥ

Προβαίνομεν εἰς εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος περὶ τῆς ποιμαντικῆς διμάδος προετοιμασίας γάμου καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς, διότι ὁ σχηματισμὸς τοιαύτης διμάδος, ὡς μονάδος βάσεως καὶ δράσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ μετὰ σχετικῆς εὐκολίας, μὴ προσκόπτων εἰς ἀνυπερβλήτους γραφειοκρατικὰς δυσκολίας. Ἀσφαλῶς ἡ καλλιτέρα λειτουργία τῆς τοιαύτης διμάδος θὰ ἔξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ἔνταξιν τῆς εἰς γενικῶτερον πλαίσιον δργανώσεως.

Κατωτέρω χωροῦμεν εἰς τὴν περιγραφὴν μιᾶς ἰδεατῆς ποιμαντικῆς διμάδος προετοιμασίας γάμου, δίδοντες ἐν πρότυπον ἐκτὸς συγκεκριμένου τόπου καὶ χρόνου, τὸ ὅποιον δύναται διὰ καταλλήλων προσαρμογῶν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς καθωρισμένην περιοχὴν καὶ χρόνον.²⁰⁹

I. ΣΥΣΤΑΣΙΣ, ΣΥΝΘΕΣΙΣ, ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ

Ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάδας εἶναι δυνατὸν νὰ συσταθῇ εἴτε κατὰ προτίμησιν τῆς πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐφημερίου τῆς ἐνορίας, εἴτε ὠρισμένων λαϊκῶν τῆς περιοχῆς, οἱ ὅποιοι προτείνουν εἰς τὸν ἵερεά τῆς ἐνορίας των τὴν σύστασιν μιᾶς παρομίας διμάδος. Ἀπαραιτήτως δμως πρέπει προηγουμένως νὰ ληφθῇ ἡ εὐλογία καὶ ἡ ἔγκρισις τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, ἡ ὅποια καὶ θὰ προσδώσῃ εἰς τὴν διμάδα τὸ ἀναγκαῖον κῦρος διὰ τὴν περαιτέρω λειτουργίαν καὶ τὴν ἀσκησιν τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀποστολῆς της· ἀποστολὴν τὴν ὅποιαν ἀπεδέχθησαν ἢ οἱ ἔδιοι ἐπρότειναν καὶ ἐνετάχθησαν εἰς αὐτήν, πιστεύοντες ἀκραδάντως εἰς τὴν ἵερότητα τοῦ γάμου καὶ εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων διὰ τὴν ἔγγαμον ζωὴν.

209. Θὰ ὑπάρξουν ἀσφαλῶς διαφοροποιήσεις εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος, δφειλόμεναι ἐκ τοῦ ποῦ θὰ λειτουργήσῃ αὕτη. Πρβλ. Guillaume de Vaumas, «La préparation des fiancés au mariage en milieu urbain», ἐν *La Maison-Dieu* τεῦχ. 50 (1957) 2, σσ. 114-124, καὶ Robert Schmekal, «Eheseminare auf der Ebene einer Dorfgemeinde (1967 und 1968)», ἐν *Praxis der Familienberatung* (1970) 1, σσ. 150-154.

"Αν συνεστήθησαν εἰς δύμάδα, ἔπραξαν τοῦτο ἀκριβῶς διὰ νὰ ἐπικοινωνῆσουν μετὰ τῶν μελλονύμφων, νὰ μεταδώσουν ἀπὸ κοινοῦ ἐν μήνυμα καὶ νὰ πληροφορήσουν τούτους ἀναφορικῶς μὲ τὴν ὄρθοδοξὸν χριστιανικὴν θεώρησιν τῶν ποικίλων διαστάσεων τοῦ γάμου, κρίνοντες τοῦτο ὡς τὴν καλλιτέραν δυνατὴν βοήθειαν καὶ προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων διὰ τὴν ζωήν, εἰς τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ εἰσέλθουν διὰ τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, συμπαριστάμενοι συνάμα εἰς τὰς προσπαθείας καὶ τὰς δυσκολίας τῶν μελλονύμφων.

'Η ἐπικοινωνία δύμως μετὰ τῶν μελλονύμφων καὶ ἡ κατάλληλος μετάδοσις τοῦ χριστιανικοῦ ὄρθοδοξοῦ μηνύματος σχετικῶς μὲ τὰς πτυχὰς καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ γάμου, ἀπαιτεῖ τὴν παρουσίαν εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς δύμάδος προσώπων καταλλήλων καὶ ίκανῶν νὰ διαπραγματευθοῦν μετὰ παρρησίας, ἐπιστήμης καὶ τέχνης τὸ μήνυμα τοῦτο.

'Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ διετυπώθη ἡ ἀποψίς, ὅτι ἡ ἔκτασις τοῦ ὑπὸ μετάδοσιν μηνύματος θὰ καθώριζε καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς δύμάδος. Εἴδομεν δὲ ἐν συνεχείᾳ τὴν ποικιλίαν τῶν διαστάσεων τοῦ χριστιανικοῦ γάμου καὶ τοῦ κύκλου προβλημάτων, τὰ ὅποια εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφυοῦν εἰς τὴν συζητικὴν ζωήν, καὶ ἐκρίναμεν ἀναγκαίαν τὴν προετοιμασίαν ὡς πρὸς αὐτὰ ἐκ μέρους προσώπων ἔχοντων τὰς προϋποθέσεις νὰ πράξουν τοῦτο, εἴτε λόγω ἐπιστήμης, εἴτε λόγω ἐμπειρίας. Δὲν ἔχει σημασίαν ἀν θὰ προσέλθουν ἀπαντες οἱ εἰδίκοι —νομικός, κοινωνιολόγος, ψυχολόγος, παιδαγωγός, ιατρὸς κ.λπ.— ἐνώπιον τῶν μελλονύμφων διὰ νὰ θίξουν τὰς ἀντιστοίχους πτυχὰς τοῦ γάμου. 'Εκεῖνο τὸ ὅποιον ἔχει σημασίαν εἶναι νὰ μεταδοθοῦν κατὰ τρόπον ὄρθον αἱ ἀπαραίτητοι καὶ βασικαὶ γνώσεις ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις ταύτας.

"Αν τελικῶς ἡ δύμας καταλήξῃ νὰ ἀποτελῆται ἐξ ἑνὸς ἰερέως (πιθανὸν τοῦ οἰκείου ἐφημερίου), ἑνὸς ιατροῦ καὶ ἑνὸς ζεύγους ἐγγάμων, εἰς τὰ πρόσωπα ταῦτα θὰ ἀνατίθεται ἡ εὐθύνη νὰ ἐμφανίσουν τὸ σύνολον τῶν διαστάσεων τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς: οὐδὲν δύμως ἀποκλείει τὴν βοήθειαν τῶν μελῶν αὐτῶν τῆς δύμάδος ὑπὸ ἄλλων εἰδίκωτέρων εἰς τοὺς λοιποὺς τομεῖς φιλικῶν προσώπων, τὰ ὅποια πιθανῶς μὲν νὰ εἶναι πρόθυμα νὰ προσέλθουν ἀρωγοὶ ὡς πρὸς τοῦτο, δὲν δύνανται δύμως νὰ μετάσχουν ἐνεργῶς εἰς τὴν προετοιμασίαν γάμου ὡς μέλη τῆς ποιμαντικῆς δύμάδος.²¹⁰ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ καλυφθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἥττον πλήρωσης ἡ ἔκτασις τοῦ μηνύματος, ἡ ὅποια κρίνεται ἀναγκαία νὰ μεταδοθῇ εἰς τοὺς μελλονύμφους.

210. Σημειωτέον ὅτι ἡ ὑπαρξίας τοῦ ἑνὸς ἡ τοῦ ἄλλου εἰδίκου ἐντὸς τῆς 'Ομάδος ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν διαθεσίμων προσώπων. Θὰ ἡτοί ίσως ἐκτὸς πραγματικότητος νὰ ἀπαιτήσωμεν νὰ ὑπάρχῃ εἰς ψυχολόγος ἡ εἰς κοινωνιολόγος εἰς ἐκάστην Ποιμαντικὴν 'Ομάδα Προετοιμασίας Γάμου, ὅταν οὕτωι οἱ εἰδίκοι ἀριθμῶνται εἰς μερικὰς δεκάδας εἰς δληγην τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι δύμως εὐκταῖον οἱ δλήγοι ὑπάρχοντες εἰδίκοι νὰ συνεργασθοῦν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν βασικῶν προγραμμάτων, ὡς καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ ἐπιμόρφωσιν τῶν στελεχῶν τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου.

Πρέπει νὰ τονισθῇ ἀκόμη, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον, εὐθὺς ὡς καθορισθῇ ἡ σύνθεσις τῆς ὁμάδος, νὰ ἀνατεθῇ εἰς ἔκαστον μέλος ὁ κύκλος τῶν διαστάσεων τοῦ γάμου, τὰς ὁποίας θὰ ἔχῃ τὴν εὐθύνην νὰ παρουσιάσῃ. Τοῦτο προϋποθέτει ἀσφαλῶς τὴν ὑπαρξίαν ἐνὸς προγράμματος, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ ἐκτίθεται ἀναλυτικῶς ἡ ὑπὸ διαπραγμάτευσιν ὕλη (ἀναλυτικὸν πρόγραμμα). Θὰ εἶναι χρήσιμον νὰ καταβληθῇ προσπάθεια νὰ περιληφθοῦν εἰς τὸ πρόγραμμα ὅλαι σχεδὸν αἱ διαστάσεις καὶ πινακίς τοῦ γάμου, ὥστε οἱ μελλόνυμφοι νὰ δυνηθοῦν νὰ σχηματίσουν ὅσον τὸ δυνατὸν ὠλοκληρωμένην εἰκόνα περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς.

’Ανεφέραμεν μόλις προηγουμένως μίαν πιθανὴν σύνθεσιν τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος, βάσει εκρίως τῶν διαστάσεων τοῦ γάμου, καὶ διεπιστάσαμεν τὴν ἀνάγκην ἐνὸς ἀναλυτικοῦ προγράμματος ὕλης προετοιμασίας γάμου, στηριζόμενου καὶ τούτου ἐπὶ τῶν αὐτῶν διαστάσεων. Δι’ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ὑπεδηλώσαμεν μίαν σειρὰν θεμάτων ὁμιλιῶν καὶ πιθανῶν ὁμιλητῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἔχουν τὴν εὐθύνην τῆς μεταδόσεως τοῦ μηνύματος μιᾶς χριστιανικῆς θεωρήσεως τοῦ γάμου πλησίον τῶν μελλονύμφων.

Τὸ ἔργον καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος Προετοιμασίας Γάμου δὲν ἔξαντλεῖται εἰς μίαν μετάδοσιν γνώσεων, ἀλλὰ εἶναι πέραν αὐτοῦ ἡ ἐν ἀγάπῃ συμπαράστασις πρὸς τοὺς μελλονύμφους καὶ ἡ ὑποδοχὴ αὐτῶν ἐν τῇ ἐνορίᾳ, καθ’ ὅτι ἡ ποιμαντικὴ ὁμάδας ἐνεργεῖ ὡς ἐντεταλμένη τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καὶ ὡς ἀποστολὴν ἔχει τὴν σύνδεσιν τοῦ ζεύγους τῶν μελλονύμφων —τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν— μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἔνταξιν ἐν Αὐτῇ. Εἶναι ἀπαραίτητος κατὰ ταῦτα ἡ παρουσία ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ὁμάδῃ καὶ μελῶν, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι εἰδικώτερον ὑπεύθυνα διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν μελλονύμφων (π. χ. ἐνὸς ζεύγους ἐγγάμων). Ταῦτα θὰ ἐπωμισθοῦν τὴν φροντίδα τῆς αἰθούσης, ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ λάβουν χώραν αἱ ὁμιλίαι καὶ θὰ ἔχουν τὴν μέριμναν δημιουργίας καταλλήλου κλίματος (θερμῆς ἀτμοσφαίρας) κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συγκεντρώσεως. Ἐπὶ τούτοις κρίνεται σκόπιμον τὰ μέλη τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος νὰ ὁρίσουν μεταξύ των ἓνα γενικὸν ὑπεύθυνον διὰ νὰ συντονίζῃ καὶ νὰ κινητοποιῇ τὴν ὄλην ἔργασίαν αὐτῆς.

’Εξ ὄσων ἔχουν λεχθῆ μέχρι στιγμῆς γίνεται ἐμφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ ἔργασίας διαστάσεων. ’Η ἔργασία αὕτη θὰ τελῆται ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος καὶ οὐχὶ μεμονωμένως. Οἱ εἰδικοὶ δὲν θὰ προσέρχωνται ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου. ’Η Ὁμάδας ὡς ὁμάδας θὰ εἶναι ὁ ἔξειδικευμένος φορεὺς τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου. Παρ’ ὅλον ὅτι θὰ ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις εἰς τὸ ποιοῖς θὰ πράξῃ ἢ θὰ εἴπῃ τι, ἐν τούτοις θὰ ὑπάρχῃ ἡ δυνατότης ἐναλλαγῆς τῶν ρόλων καὶ τῶν λειτουργιῶν ἐκάστου μέλους ὑπὸ ἑτέρου. ’Ἐντὸς αὐτῆς θὰ ἔχουν τὴν θέσιν των ἡ ἐναλλαγὴ καὶ ἡ διαφοροποίησις, πλὴν ὅμως ἡ Ὁμάδας θὰ ἐμφανίζεται ἐνιαία διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς καὶ

τὴν ἀποστολήν της, καὶ νὰ ἀσκήσῃ πλησίον τῶν μελλονύμφων τὸν ρόλον ὁ διοῖς τῆς ἀνήκει.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάς Προετοιμασίας Γάμου, μία ὅμας ὑπευθύνων, ἀσκεῖ ποιμαντικὴν δρᾶσιν καὶ συμπαρίσταται πλησίον ἐτέρας ὅμαδος, τῆς Ὁμάδος τῶν μελλονύμφων, διὰ νὰ τοὺς προετοιμάσῃ διὰ τὸν γάμον των. Ἐκάστη τῶν ὅμαδων τούτων ἔχει ἴδιαν «δυναμική»,²¹¹ ἐπικρατοῦν δηλαδὴ ἐν αὐτῇ ὥρισμένοι νόμοι καὶ δυνάμεις καὶ ἐμφανίζονται εἰδικὰ φαινόμενα. Ποία εἶναι ἡ δυναμικὴ αὕτη; Τυχὸν ἀπάντησις καὶ συζήτησις εἰς διαφορὰς τὴν δυναμικὴν τῆς ὅμαδος θὰ μᾶς ἀπεμάρχουν τῶν προθέσεων τῆς παρούσης διατριβῆς. «Ἄς σημειωθῇ τοῦτο μόνον:

- Οἱ ὑπεύθυνοι πρέπει νὰ λάβουν ἀπαραιτήτως ὑπ' ὄψιν, διὰ τοῦτο ἡ ὅμας δὲν εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτόμων τὰ διποῖα τὴν ἀποτελοῦν (διόποτε γνωρίζοντες τὰς ψυχικὰς δυνάμεις καὶ τὴν ψυχολογίαν τῶν ἀτόμων, τὰ διποῖα ἀνήκουν εἰς αὐτήν, θὰ συνεπέραινον διὰ τοῦτο γνωρίζουν καὶ τὴν ὅμαδα), ἀλλὰ τι ὅλως νέον, μία ὑπέρβασις καὶ μία διαμόρφωσις καὶ ἀνακατάταξις τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων.
- Πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζουν καλῶς τὰς δυνάμεις, αἱ διποῖαι δροῦν καὶ ἐντὸς τῆς ὅμαδος των, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς ὅμαδος τῶν μελλονύμφων. Οὕτω μόνον θὰ δυνηθοῦν νὰ τὰς κινητοποιήσουν καὶ νὰ τὰς διοχετεύσουν καταλλήλως, ὥστε νὰ μὴ γίνουν ἐμπόδια εἰς τὸ ἔργον των ἀναστέλλουσαι ἢ καταστρέφουσαι τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τῆς προσφορᾶς των, ἀλλὰ συμβάλλουσαι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς των.
- Καλὸν εἶναι ἐπίσης νὰ γνωρίζουν, διὰ νὰ μὴ ἔχουν ἐκπλήξεις ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ τοῦτο ἡ συμπεριφορὰ ἐνδές ἀτόμου, εἴτε συνεργάτης εἶναι οὗτος εἴτε μελλόνυμφος, πιθανὸν νὰ ἐμφανίζῃ διαφορὰς ἐντὸς ἢ ἐκτὸς ὅμαδος.

II. ΑΙ ΠΡΟΤΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΝ ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΓΑΜΟΥ

«Ἡδη ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο εἰς τὸ διποῖον καλούμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ πῶς τῆς προετοιμασίας τῶν νέων διὰ τὸν γάμον, δηλαδὴ τίνι τρόπῳ θὰ ἐπιτύχῃ ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάς νὰ προετοιμάσῃ τοὺς νέους διὰ τὸν γάμον· ποῖος εἶναι ὁ καλλίτερος τρόπος πρὸς τοῦτο καὶ ποῖα τὰ προσόντα τῶν μετεχόντων εἰς αὐτήν; Ποῖοι εἶναι οἱ δροὶ, αἱ συνθῆκαι, αἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπιτυχίας;

211. Περὶ «δυναμικῆς τῆς ὅμαδος», βλ. Roger Mucchieli, *La dynamique des groupes*, Paris 1969· Seelsorge und Gruppen-Dynamik, ἀφιέρωμα τοῦ *Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft* (πρώην *Pastoraltheologie*) Σεπτέμβριος 1970, σσ. 353-434· Dietrich Stollberg, *Seelsorge praktisch*, κεφ. V. Gruppendynamik und Seelsorge, Göttingen 1970, σσ. 46-50· τοῦ αὐτοῦ, *Seelsorge durch die Gruppe. Praktische Einführung in die gruppendynamisch-therapeutische Arbeitsweise*, Göttingen 1971.

Γενικῶς θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ μιᾶς καταλλήλου στάσεως τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος προετοιμασίας γάμου καὶ μιᾶς καταλλήλως προσηρμοσμένης μεθόδου. Προτιθέμενοι νὰ ἔξετάσωμεν τὸ δεύτερον τοῦτο σημεῖον, ἡτοι τὴν μεθοδολογίαν τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων, εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον τῆς παρούσης ἐργασίας, προβαίνομεν νῦν εἰς μίαν διερεύνησιν τῆς στάσεως τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος.

I. Ἡ ἔννοια τῆς στάσεως

Θὰ δρίσωμεν κατ' ὀρχὴν τί εἶναι στάσις, ποῖα στοιχεῖα καθορίζουν καὶ συνιστοῦν ταύτην, ἐφαρμόζοντες ἐν συνεχείᾳ τὴν ἔννοιαν τῆς στάσεως εἰς τὸν τομέα ὁ ὄποιος μᾶς ἐνδιαφέρει, ἡτοι τὴν στάσιν τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος προετοιμασίας γάμου ἔναντι τῶν μελλονύμφων.

Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ δρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς στάσεως εἰς ἐν ἐπίπεδον, εἰς τὸ ὄποιον νὰ δύναται νὰ ἐρευνηθῇ ἐπαρκῶς καὶ νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς. Διὰ τοῦτο εἶναι σκόπιμον νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς ἓνα ἐπιστημονικὸν ὄρισμὸν καὶ μίαν τοιαύτην ἀνάπτυξιν τοῦ ὄρου στάσις, οὕτως ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ τὸν χρησιμοποιήσωμεν διὰ τὸν σκοπὸν τὸν ὄποιον θέλομεν. Οὕτω προστρέχομεν εἰς τὴν ἔρμηνειαν τὴν ὄποιαν δίδει ἡ Κοινωνικὴ Ψυχολογία, καὶ ἡ ὄποια μᾶς φαίνεται πρόσφορος νὰ βοηθήσῃ ἐπακριβῶς εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ καταλλήλου τρόπου ἐπιτελέσεως τῆς προετοιμασίας τῶν νέων διὰ τὸν γάμον.

Σ τὸ σις²¹² εἶναι μία ὀλικὴ διαγωγή, ἡ ὄποια κινητοποιεῖ τὸν ὅλον ἀνθρώπον καὶ ἀποτελεῖ τὴν σύνθεσιν πλήθους λειτουργιῶν. Αἱ γνωστικαὶ, συναισθηματικαὶ καὶ βουλητικαὶ λειτουργίαι, δργανοῦνται ἐν αὐτῇ εἰς μίαν πολύπλοκον δομήν. Αὕτη ἔχει τὰς ρίζας της ἐν τῇ προσωπικότητι, ἡ ὄποια εἶναι δυνατὸν νὰ δρισθῇ ὡς τὸ σύνολον τῶν στάσεων ἐνὸς ἀτόμου.

Ἡ στάσις ἀναφέρεται πάντοτε εἰς πρόσωπα ἢ πράγματα καὶ εἰσάγει τὸ ἀτομὸν εἰς σχέσιν πρὸς αὐτά, προδιαθέτουσα τοῦτο εύνοιαν ἢ δυσμενῶς, καὶ ἐκφράζεται διὰ λόγων καὶ ἔργων· ἐνέχει δὲ πάντοτε γνῶσιν, διάθεσιν εύνοιὴν ἢ δυσμενῆ, καὶ δρᾶσιν, ἢ μᾶλλον προετοιμάζει, προδιαθέτει διὰ μίαν ἐν-

212. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἔννοιας τῆς στάσεως ἐλάβομεν ὑπ’ ὅψιν τὰ κάτωθι βοηθήματα: Antoine Vergote, *Psychologie religieuse*, τὴν § Définition psychologique de l’attitude, Bruxelles 1966, σσ. 215-128· Les Attitudes (Symposium de l’Association de psychologie scientifique française, Bordeaux 1959), Paris 1961· Gordon W. Allport, «Attitudes» ἐν G. Murchison, *A Handbook of Social Psychology*, Worcester, Mass. 1935, σσ. 798-844· λῆμμα «Attitude» ὑπὸ M. Lenhardt ἐν Robert Lafon, *Vocabulaire de Psychopédagogie et de Psychiatrie de l’enfant*, Paris 1963, σσ. 64-65· λῆμμα «Einstellung» ἐν Friedrich Dorsch, *Psychologisches Wörterbuch*, Bern-Hamburg 1963, σ. 87· Carl Rogers et G. Marian Kinget, *Psychothérapie et relations humaines. Théorie et pratique de la thérapie non-directive*, Vol. I. Exposé général, Louvain-Paris 1965, σ. 69.

έργειαν καὶ συμπεριφοράν. Ἐξ ὅσων ἐλέχθησαν, καθίσταται πρόδηλος ὁ κοινωνικὸς χαρακτὴρ τῆς στάσεως, ἥτοι ἡ σχέσις ἀναφορᾶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, πρόσωπον ἢ πρᾶγμα, τοῦ ὄποιου προϋποθέτει ἀσαφῆ τούλαχιστον γνῶσιν, τείνουσαν ὅμως νὰ καταστῇ σαφεστέρα καὶ καθαρωτέρα. Ἔναντι τοῦ ἀντικείμενου τὸ ἀτομον διατίθεται νὰ ἐπιδείξῃ ὡρισμένην συμπεριφορὰν θετικὴν ἢ ἀρνητικήν, εὐνοϊκὴν ἢ δυσμενῆ.

Ἡ στάσις «οὖσα ἀποτέλεσμα τῆς συναλλαγῆς ποικίλων ψυχικῶν λειτουργῶν καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς ἀτόμου καὶ κοινωνικο-πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος, εἴναι μία δυναμικὴ δομή, μία ἔξελικτική, ὑποκειμένη εἰς παραλλαγάς, ἴσοροπία. Χαρακτηρίζεται λοιπὸν συγχρόνως ὑπὸ μιᾶς ὡρισμένης σταθερότητος ἀλλὰ καὶ εὐρύτητος ἀνταλλαγῶν μετὰ τοῦ περιβάλλοντος».²¹³ Πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ τονισθῇ μία ἀκόμη πλευρὰ τῆς στάσεως. Πᾶσα στάσις προκαλεῖ μίαν ἄλλην στάσιν, δυναμένην μάλιστα νὰ ἔξελιχθῇ εἰς ἀντί-στασιν. Εἴναι λοιπὸν σημαντικὸν νὰ ἔχωμεν ὑπὸ δψιν μας, ὅτι ἡ στάσις τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος θὰ ἐπηρεάσῃ ἀσφαλῶς καὶ θὰ προκαλέσῃ τὴν ἀντίστοιχον στάσιν τῶν μελλονύμφων. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ στάσις εἴναι στάσις ὡς πρὸς ἓν ἀντικείμενον, πρόσωπον ἢ πρᾶγμα, δημιουργεῖται πάντοτε μία σχέσις ἀναφορᾶς πρὸς αὐτό.

Ἀσφαλῶς διὰ τὴν τήρησιν καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς καταλλήλου στάσεως προϋποτίθενται ὡρισμένα προσόντα ἢ προϋποθέσεις, ἐν πνεῦμα τὸ ὄποιον θὰ ἐμπνέῃ τὴν στάσιν καὶ θὰ τὴν καθιδηγῇ. Τὸ γενικὸν δὲ τοῦτο πνεῦμα δύναται νὰ διαφοροποιῆται ἐκάστοτε εἰς τὰς ἐπὶ μέρους λειτουργίας τῆς στάσεως, διὰ μίαν ἐκάστην λειτουργίαν, δηλαδὴ προϋποτίθεται ἡ κινοῦσα καὶ ἐμπνέουσα ταύτην ἀρχή. Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπαιτοῦνται τρία τινά, ἀναφερόμενα εἰς τὰς τρεῖς λειτουργίας τῆς στάσεως: ἥτοι ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν ἀπαιτεῖται ἐν πνεῦμα μαθητείας, ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν ἀπαιτεῖται ἐν πνεῦμα ἀγάπης, ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν ἀπαιτεῖται ἐν πνεῦμα ἀσκήσεως. Ὅπο τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἐπομένως θὰ ἐπιτελῆται συνεχῶς ἡ κατάρτισις τῶν ὑπευθύνων καὶ ἡ διαρκῆς ἔξελιξις καὶ πρόοδος τῆς στάσεως αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς.

2. Τὰ ἀντικείμενα τῆς στάσεως τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ στάσις συνεπάγεται πάντοτε μίαν σαφῆ ἢ ἀσαφῆ γνῶσιν τοῦ ἀντικείμενου πρὸς τὸ ὄποιον ἔρχεται εἰς σχέσιν, μίαν διάθεσιν εὐνοϊκὴν ἢ δυσμενῆ ὡς πρὸς αὐτό, καὶ μίαν ἀνάλογον συμπεριφοράν. Ἄν θελήσωμεν τώρα νὰ ἐρωτήσωμεν ποῖον εἴναι τὸ ἀντικείμενον τῆς στάσεως τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος, θὰ ἐλέγομεν ὅτι εἴναι πενταπλοῦν, ἥτοι: ἡ ἀποστολή, τὸ θέμα γάμος καὶ οἰκογένεια, ἡ ἀκολουθητέα μέθοδος, οἱ μελλόντιμφοι καὶ αὐτὰ

213. A. Vergote, *Psychologie religieuse*, σ. 216.

ταῦτα τὰ μέλη τῆς Ὁμάδος (οἱ συνεργάται). Πάντων τούτων προϊπτοίθεται ἡ γνῶσις, μία διάθεσις πρὸς αὐτὰ καὶ μία ἐνέργεια. Εἶναι ἀναγκαῖον δηλαδὴ νὰ γνωρίζωμεν τὸ ἀντικείμενον, νὰ διακείμεθα εὑμενῶς πρὸς τοῦτο καὶ νὰ ἐνεργῶμεν ὑπὲρ αὐτοῦ.

Προβαίνομεν ἐφεξῆς εἰς τὴν ἔξετασιν τῶν ἀντικειμένων τῆς στάσεως τῆς Ὁμάδος. Ἐκάστη πλευρά των θὰ ἔξετασθῇ ὑπὸ τὸ πρᾶσμα τῆς τριττῆς λειτουργίας τῆς στάσεως, ἥτοι τῆς γνώσεως, τῆς διαθέσεως καὶ τῆς συμπεριφορᾶς.

α. Ἡ ἀποστολὴ

‘Η ἀποστολή, δηλαδὴ τὸ ἔργον τῆς ὄλης ὑπὸ τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος ἀναλαμβανομένης προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων, προϋποθέτει τρία τινά: τὴν γνῶσιν αὐτῆς, τὴν διάθεσιν τῆς ὄμάδος ὡς πρὸς αὐτήν, καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς.

Είναι ἀπαραίτητον οἱ μέλλοντες νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἔργον τῆς προ-
ετοιμασίας γάμου νὰ γνωρίσουν τὴν ἀποστολήν των. Εἰς τὶ συνίσταται καὶ
ποῖοι εἶναι οἱ σκοποὶ αὐτῆς. 'Η ἔννοια τῆς ἀποστολῆς περικλείει τὴν ἔν-
νοιαν τοῦ ἀποστέλλοντος καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου. 'Ἐν προκειμένῳ δὲ ἀποστέλλων
εἶναι ἡ Ἐκκλησία, δὲ Κύριος. 'Ο ὑπεύθυνος τῆς προετοιμασίας γάμου εἶναι
ἐντεταλμένος καὶ ἐντολοδόχος, ἀπεσταλμένος τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅτι τὸ ἔρ-
γον, ἡ ἀποστολὴ εἶναι ἐκκλησιαστική. 'Ως ἐκ τούτου δὲ ὑπεύθυνος, εἶναι ὑ-
πεύθυνος ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν ἐκκλησιαστικῷ πνεύματι καὶ φρονήμα-
τι διεφίλει νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀποστολήν αὐτοῦ.²¹⁴

Ἐν συνεχείᾳ οἱ ὑπεύθυνοι θὰ προσέλθουν εἰς τὴν ἀποστολήν των μὲ διάθεσιν εὐνοϊκὴν καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτήν. Ὁφείλουν νὰ ἀγαπήσουν τὸ ἔργον των, ἐν τῇ συναισθήσει καὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι ἐπιτελοῦν ἐν ὥραιον καὶ χρήσιμον ἔργον. Ἡ πεποιθήσις ἐπὶ τὴν ἀποστολήν των θὰ τοὺς δίδῃ τὴν δύναμιν νὰ ἀφοσιωθοῦν εἰς τὸ ἔργον των καὶ νὰ ὑπηρετήσουν ἐν πνεύματι διακονίας, νὰ ἀφοσιωθοῦν εἰς τὸ ἔργον των καὶ ἐπίδος, βέβαιοι ὅτι ἀσκοῦν ἔργον Θεοῦ.²¹⁵

Δὲν θὰ παραμείνουν ὅμως εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν καλὴν διάθεσιν ἀλλὰ θὰ προβοῦν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των, κατὰ τὸ «ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα» (B' Koo. δ' 13).

β. Ο γάμος και η αίκουγενειακή ζωή

Ἐφ' ὅσον ἔργον καὶ ἀποστολὴ θὰ εἶναι ἡ προετοιμασία διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν, ἀπαιτεῖται ὅσον εἶναι δυνατὸν πληρεστέρα καὶ ὠλοκληρωμένη γνῶσις τοῦ φαινομένου γάμου καὶ οἰκογένεια. Ἐνημερότης καὶ

214. Πρβλ. τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ὑπευθύνου τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργημάτων ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ.Δ. Μουρατίδου, *Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολιτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, σ. 205, 219-223. ‘Ωσαύτως, *La Préparation au Mariage* (France), σ. 111.

215. Bñ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, ss. 80-81, xxi *L'amour heureux*, s. 193.

συνεχής ἐνημέρωσις θὰ εἶναι ἡ μέριμνα καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ὑπευθύνων ἀλλὰ καὶ τοῦ κεντρικοῦ δργάνου, τὸ δόποῖον θὰ ἐπιληφθῇ τῆς δργανώσεως τῆς προ-ετοιμασίας γάμου. Τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν ἔξετάζουν πλήθος ἐπιστη-μῶν καὶ εἰδικοτήτων, τὴν πρόδον τῶν δόποίων δφείλουν νὰ παρακολουθοῦν οἱ ὑπευθύνοι διὰ νὰ εἶναι ἐπίκαιροι, οὐχὶ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, καὶ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ προσφέρουν τὰς ἀπαιτούμενας ἀπαντήσεις εἰς τὰς τιθεμένας ἔρω-τήσεις. Βεβαίως δὲν θὰ εἶναι γνῶσεις ἀνεψιας συνδέσεως μεταξύ των, ἀλλὰ θὰ ἐπιδιώκεται ἡ σύνθεσις αὐτῶν εἰς γνῶσιν ἀκεραίαν καὶ ὠλοκληρωμένην.

‘Η ὠλοκληρωμένη δμως αὔτη ἀντιληψίας τοῦ θέματος θὰ βοηθήσῃ τοὺς ὑπευθύνους νὰ ἔχουν μίαν διάθεσιν θετικήν καὶ πλήρη ἐμπιστοσύνης, οὐχὶ δὲ ὑποψίας, ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην, τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν, μεθ’ ὅλων τῶν διαστάσεων τὰς δόποιας ἐμπειρέχουν τὰ φαινόμενα ταῦτα.²¹⁶ Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει μίαν προσωπικὴν ὀλοκλήρωσιν καὶ ὑπευθύνον ἀντιμετώπισιν καὶ ὠλοκληρωμένην τοποθέτησιν τοῦ ὑπευθύνου ἔναντι τοῦ γάμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀξιῶν ἢ τῆς ἀγαμίας. Εἴτε ἔγγαμος εἴτε ἀγαμος, δὲ ὑπευθύνος δφείλει νὰ ἔχῃ κατορθώσει ἐπιτυχῶς μίαν ἀγαμίαν ἢ ἔνα γάμον. Τοῦτο δὲν σημαίνει μίαν παντελῇ ἔλλειψιν δυσκολιῶν ἢ καὶ κρίσεων ἀλλὰ μίαν δυναμικὴν ἀναμέτρησιν καὶ προσαρμογήν. Προϋποθέτει δὲ τὴν προσωπικὴν ὀλοκλήρωσιν, ἥτις καὶ θὰ καταστήσῃ ἵκανδὸν τὸν ὑπευθύνον νὰ βοηθήσῃ τοὺς μελλονύμφους νὰ ἐπιτύχουν καὶ αὐτοὺς ἐν συνεχείᾳ τὴν ὠλοκληρωμένην ἀντιμετώπισιν τῆς ἀγάπης των, τοῦ γάμου των, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχουσῶν ποικίλων διαστάσεων.²¹⁷

Τοιαύτη ἀρμονικὴ σύνθεσις καὶ ὀλοκλήρωσις τοῦ ὑπευθύνου δὲν τὸν βοηθεῖ μόνον νὰ εἶναι πλήρης ἐμπιστοσύνης ἔναντι τοῦ γάμου, ἀλλὰ προσφέρει εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ἀπαραίτητον θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ δόποίου θὰ βασίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν πεποίθησιν νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ πλησίον τῶν μελλονύμφων.

γ. Ἡ μέθοδος

Θὰ ἀπαιτηθῇ ἐπίσης ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων νὰ λάβουν μίαν ὀρισμένην στάσιν ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν μέθοδον. ‘Αφ’ ἐνός, θὰ χρειασθῇ νὰ εἶναι γνῶσται τῆς μεθοδολογίας, τὴν δόποιαν θὰ πρέπει νὰ ἐφαρμόσουν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων. ‘Αφ’ ἐτέρου, θὰ πρέπει νὰ εἶναι εύνοϊκῶς διατεθειμένοι ὡς πρὸς αὐτήν. ‘Αν δηλαδὴ θελήσουν νὰ ἀσκήσουν μίαν ἐνεργὸν μέθοδον, θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι πράγματι νὰ θελήσουν νὰ προκαλέσουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων. ’Αλλὰ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον τῆς παρούσης διατριβῆς.

216. Βλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 79. Πρβλ. ἐπίσης ἐπ’ αὐτοῦ, C. Rogers et G. M. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*, Vol. I. τὴν § Conception positive et libérale de l’homme et des relations humaines, σσ. 111-113.

217. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 51-52, 79-80.

δ. Οἱ μελλόντι μέροι

Ἐὰν ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἡ γνῶσις τοῦ θέματος γάμους καὶ οἰκογένεια καὶ τῶν ποικίλων διαστάσεων αὐτῶν, πόσῳ μᾶλλον καθίσταται ἀναγκαῖα ἡ γνῶσις τῶν προσώπων ἔκεινων, πρὸς τὰ ὅποια θὰ ἀπευθυνθῇ ὁ ὑπεύθυνος τῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου διὰ νὰ τὰ προετοιμάσῃ εἰς τὴν οἰκογένειακήν ζωήν.

Ἡ στάσις τῶν ὑπεύθυνων θὰ ἔξαρτηθῇ κατὰ μέρος ἐκ τῆς γνώσεως τῶν μελλοντικῶν μέρων, τὴν δόποιαν κατέχουν. Ἡ γνῶσις δὲ αὐτῆς πρέπει νὰ εἶναι ἀντικειμενική, νὰ στηρίζεται δηλαδὴ καὶ νὰ εἶναι καρπὸς ἔρευνης καὶ οὐχὶ προϊὸν προσωπικῶν σκέψεων τῶν ὑπεύθυνων ἐπὶ τοῦ θέματος.²¹⁸

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπὲρ δψιν αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι θετικαὶ ἔρευναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ θέμα τῆς μνηστείας, ἡ ψυχολογία τῶν μελλοντικῶν, τὸ πῶς τοποθετοῦνται κοινωνιολογικῶς οἱ μελλόνυμφοι σήμερον, τὸ κοινωνικο-πολιτιστικὸν περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὅποιου ζοῦν, τὰ προβλήματα τὰ ὅποια ἀντιμετωπίζουν καὶ λοιπαὶ ἀλλαι ὅψεις, οἱ ὑπεύθυνοι ὅφείλουν νὰ λάβουν προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν μελλοντικῶν καὶ νὰ ἔλθουν εἰς σχέσιν μαζί των.

Τοιαύτη γνωριμία θὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἵκανωτέρους νὰ ἀντιμετωπίσουν κατὰ τρόπον δρόθιον τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλοντικῶν καὶ νὰ κινηθοῦν ἐπὶ ἀσφαλοῦς ἐδάφους. Δι’ αὐτοῦ τοῦ τρόπου μάλιστα θὰ δυνηθοῦν νὰ γνωρίσουν καὶ τὶ ἀκριβῶς ἀναμένουν οὕτοι ἔξ αὐτῶν καὶ νὰ ἔλθουν ἀρωγοὶ εἰς τὰς ἀνάγκας, τὰς προσδοκίας, τοὺς πόθους, τὰς ἐφέσεις καὶ τὰς ἐλπίδας ἔκεινων.²¹⁹

a) Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διαθέσεως ἔναντι τῶν μελλοντικῶν. Ἡ γνῶσις τῶν μελλοντικῶν συνιστᾷ ἐν πρῶτον ἔχεγγυον διὰ μίαν ἐπιτυχῆ δρᾶσιν τῶν ὑπεύθυνων πλησίον τούτων. Ψύστανται ὅμως παραλλήλως ὥρισμέναι προϋποθέσεις, βάσει τῶν ὅποιων ὅφείλουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν καὶ εἰς σχέσιν μετ’ αὐτῶν.

Ἡ βασικὴ διάθεσις ἡ ὅποια προϋποθέτει τὰς λοιπὰς εἶναι ἡ διάθεσις ἡ γάμους πρὸς τοὺς μελλοντικούς. Μόνον ὑπὲρ αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν δύναται ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάδας εἶναι βεβαία ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς θὰ δυνηθῇ νὰ στεφθῇ ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ νὰ καρποφορήσῃ. Ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς μελλοντικούς θὰ εἶναι μία σχέσις ἀγάπης.²²⁰

Ἡ ἔννοια τῆς ἀγάπης ὅμως δύναται νὰ εἶναι τι τὸ σαφὲς ἢ τὸ ἀσαφές. Εὔκολως δύναται νὰ κινηθῇ πρὸς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀσαφοῦς καὶ οὕτω δὲν ἐπιτυγχάνει νὰ κατευθύνῃ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ὑπεύθυνων παρὰ τοῖς μελλοντικοῖς.

218. Πρβλ. *La Préparation au Mariage* (France), σ. 119.

219. Πρβλ. *La Préparation au Mariage* (France), σσ. 29-32.

220. Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σσ. 52-53, 85-88. Όσαύτως, Ι. Κ. Κορναράκη, *Τὸ πρόβλημα τῆς ψυχολογικῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ ἡ μπὸ τὸ πρόσμα αὐτοῦ θεώρησις τοῦ ἔργου τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς*, Θεσσαλονίκη 1963, σσ. 81, 82.

φοις, παραμένουσα ἀνίκανος νὰ μεταφρασθῇ εἰς συγκεκριμένην διαγωγὴν καὶ περιοριζόμενη εἰς τὴν σφαῖραν τῶν γενικῶν καὶ ἀφηρημένων προθέσεων. Βεβαίως εἰς τὴν γενικότητά της ἡ ἀγάπη εἶναι ἐκείνη ἡ διάθεσις, ἡ ὅποια θέλει τὸ καλὸν τοῦ ἀλλού καὶ ὡθεῖ τὸν ἀνθρώπον λόγῳ καὶ ἔργῳ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ καλὸν τοῦτο. Ἡ ἀγάπη μάλιστα εἶναι ἡ μοναδικὴ διφεύλη, τὴν ὅποιαν διφεύλομεν εἰς τοὺς ἀλλούς.

Ἡ ἀγάπη ὅμως εἶναι ἐπίσης ἐν ὀλόκληρον πρόγραμμα ζωῆς. Ὑποθέτει μίαν σειρὰν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν δύψεων. Εἶναι ἀποουσία καὶ παρουσία. Ἡ μᾶλλον, ἡ παρουσία ὠρισμένων θετικῶν χαρακτηριστικῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀρνητικῶν. Ἀκόμη ἡ θετικὴ αὔτη διάθεσις εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρηθῇ. Πρέπει νὰ ὑπάρχουν ὠρισμέναι ἐνδείξεις, αἴτινες θὰ δύνανται νὰ μᾶς ὑποδείξουν τὴν ἀποουσίαν ἡ τὴν παρουσίαν τῆς διαθέσεως ἀγάπης καὶ τῆς σχέσεως ἀγάπης.

Διὰ τῶν ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων ὁδηγούμεθα βραδέως εἰς ἓνα ὀρισμὸν τῆς ἀγάπης, ὁ ὅποιος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ἐμπειρικὸς-ἐνεργητικός» (définition opérationnelle).²²¹ Ἡ ἀγάπη (διάθεσις ἀγάπης) καθίσταται μία μεταβλητὴ ὑποκειμένη εἰς μεταβολάς, αὐξομειώσεις, ἔχουσα μάλιστα τοὺς δείκτας αὐτῆς, δῶν ἡ παρουσία ἡ ἀποουσία μᾶς ἐνημερώνει ἐπὶ τῆς παρουσίας ἡ ἀποουσίας τῆς διαθέσεως ταύτης ὑποκειμένης οὕτω εἰς παρατήρησιν.

Κινδυνεύομεν ὅμως οὕτω νὰ κατηγορηθῶμεν, ὅτι ἐπιχειροῦμεν τὰ ἀνεπιχείρητα καὶ τολμῶμεν νὰ μετρήσωμεν τὰ ἀμέτρητα. Ἡ ἀγάπη μετρεῖται καὶ ποία θὰ εἶναι ἡ μονάς μετρήσεως ἡ δυναμένη νὰ τὴν μετρήσῃ; Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῇ εἰς οἰανδήποτε κλίμακα μετρήσεως χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ τι τοῦ μεγαλείου της;²²² Ασφαλῶς δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀριθμητικῶν μέτρων

221. Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐννοοῦμεν τὴν προσπάθειαν, τὴν ὅποιαν καταβάλλομεν διὰ νὰ δρίσωμεν τὸ ἀντικείμενον μιᾶς ἐρεύνης καὶ τὰς ὑποθέσεις ἔργασίας, αἱ ὅποιαι τὸ ἀφοροῦν, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ ἐπὶ μέρους ἔννοιαι νὰ ἀναλύωνται περαιτέρω εἰς ὅρους δυναμένους νὰ γίνουν ἀντικείμενον συγκεκριμένων πράξεων ἐρεύνης καὶ νὰ ἐπισημανθοῦν ὑπὸ ἀνεξαρτήτων παρατηρητῶν. Ἐν ὅλοις λόγοις τὸ ἀντικείμενον ἐρεύνης μετὰ τῶν ὑποθέσεων ἐγγασίας ἀναλύεται εἰς μεταβλητάς (ἀνεξαρτήτους ἢ ἐξηρτημένας) διὰ τὰς ὅποιας λαμβάνεται πρόνοια νὰ δρισθοῦν οἱ λεγόμενοι δείκται τῶν, οἱ ὅποιοι ἐπισημανόμενοι κατὰ τὴν ἔρευναν ὑποδεικνύουν τὴν ὑπαρξιν τῶν ἀνωτέρω μεταβλητῶν. Πρβλ. William J. Goode - Paul K. Hatt, *Methods in Social Research*, New York-Toronto-London 1952, σσ. 53-55, 69. P. Fraisse, «L'évolution de la psychologie expérimentale» ἐν *Traité de Psychologie Expérimentale, I. Histoire et Méthode*, Paris 1963, σσ. 54-55.

222. Περὶ καὶ μάκαρν διερευνήσεως ψυχικῶν ἰδιοτήτων καὶ χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος, ὡς καὶ κοινωνικῶν στάσεων, βλ. μεταξὺ πληθύος ὑπαρχουσῶν πραγματειῶν εἰς ἔνας γλώσσας, τὴν μελέτην τοῦ Ἰ. Μαρκαντώνη, *Πρὸς ἔλεγχον τῆς ψυχολογικῆς μεθόδου*, Ἀθῆναι 1967 (B), ἔνθα καὶ ἐπιχειρεῖται εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος σύντομος ἐπισκόπησις ἐξ ἐπόψεως ἴστορικῆς καὶ οὖσταστικῆς, εἰς δὲ τὸ δεύτερον κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν ἀνιχνευτικῶν δυνατοτήτων τῶν κλιμάκων μετρήσεως. Ἀνεξαρτήτως τοῦ

καὶ σταθμῶν, τὰ δόποια θά ἐπιχειρήσουν νὰ μᾶς δώσουν τὸν βαθμὸν ἢ τὸ βά-
ρος ἢ τὴν ἔκτασιν τῆς ἀγάπης νοούμενης ὡς φυσικοῦ μεγέθους. Ἡ μέτρησις
νοεῖται ποιοτικῇ. Δὲν στηρίζεται δὲ μόνον εἰς τὰ φαινόμενα, εἰς ὅ,τι παρατηρεῖ-
ται, δηλαδὴ τὴν ἔξωτερικὴν συμπεριφοράν, ἀλλὰ λαμβάνει ὑπ’ ὄψιν καὶ τὴν πρό-
θεσιν, ἡ δόποια δίδει οὕτω τὴν γνησιότητα εἰς τὴν ἐπιτελουμένην πρᾶξιν. Διότι
εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρηθῇ εἰς δείκτης ἀγάπης, δηλαδὴ τύπος συμπεριφο-
ρᾶς δυνάμενος νὰ ὑποδηλοῖ διάθεσιν ἀγάπης ἢ στάσιν ἀγάπης, χωρὶς ὅμως
νὰ ἐκπροσωπῇ τὴν πραγματικότητα.²²³ Οὕτω καθίσταται φανερὰ ἡ ἀνάγκη
μιᾶς ἀρμονίας, συμφωνίας διαθέσεως καὶ πράξεως. ‘Υπ’ αὐτὸν τὸ πνεῦμα βε-
βαίως ἐννοεῖται ἡ διακρίβωσις ὥρισμάν τον δεικτῶν διαθέσεως καὶ σχέσεως
ἀγάπης.

Προβαίνομεν λοιπὸν κατωτέρῳ εἰς ἓνα ἔλεγχον τῆς ἐννοίας διάθεσις ἀγάπης, διὰ νὰ ἴδωμεν ἐὰν πράγματι προσφέρεται εἰς μίαν πλέον ἀντικειμενικὴν θεώρησιν ἐκτὸς τοῦ χώρου τοῦ συναισθήματος —ὅπου ὡς συνήθως τὴν καταχωροῦν καὶ τῆς ἀφαιροῦν τὴν οὐσίαν αὐτῆς— τῆς γενικότητος καὶ τῆς ἀσαφείας, ἔνθα καὶ εἶναι δυνατὸν πολλὰ νὰ ἐμφιλοχωρήσουν καὶ νὰ ἐννοηθοῦν. Εἶναι δυνατὸν ἡ ἀγάπη νὰ καταστῇ προσιτή εἰς τὴν ἡμετέραν παραπήρησιν, δι᾽ ὀρισμένων δεικτῶν ἀγάπης, οἱ δόποιοι θὰ μᾶς πληροφοροῦν διὰ τὴν παρουσίαν ἡ ἀπουσίαν τῆς διαθέσεως ἀγάπης; Προσφέρεται ἄραγε μία μεταχειρίσις ἐμπειρικὴ-ἐνεργητικὴ τῆς ἀγάπης, ἡ δόποια δύμας οὕτε θὰ ἐξαντλῆσῃ τὸ βάθος αὐτῆς, ἀλλ’ οὕτε καὶ θὰ εἶναι ἐγγύησις πάντοτε μιᾶς ἀντιστοιχίας δείκτου ἀγάπης - στάσεως ἀγάπης; Ἐνταῦθα ἵσχύουν ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως περὶ τῆς ἀναγκαιότητος μιᾶς ἀρμονίας μεταξὺ διαγωγῆς (δείκτου) καὶ στάσεως (διαθέσεως).

‘Η ἀγάπη ὡς μᾶς ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ δὲν εἶναι τι τὸ ἀσαφὲς καὶ τὸ ἀφηρημένον. Προσφέρεται εἰς τὴν παραπήρησιν καὶ θέαν ἡμῶν ὡς τι τὸ συγκεκριμένον καὶ τὸ σαφὲς διὰ τῶν συγκεκριμένων πράξεων τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὰς δύοις χαρακτηρίζει ὁ Ἰδιος ὡς πράξεις ἀγάπης. Δηλαδὴ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὡς Ἀγάπης φανεροῦται εἰς διάθεσιν (στάσιν) καὶ

δυνατοῦ μετρήσεως τῆς ἀγάπης (δηλ. τῆς στάσεως ἀγάπης) δι συγγραφέως, ἀντιστρέφων τὸ πρόβλημα, προβάλλει τὴν ἀγάπην ἀκριβῶς ὡς μέτρον ἐκτιμήσεως τοῦ ἄλλου. Λέγει ἐπὶ λέξει: «Ἡ ἀγάπη ἐξ ἐπόψεως μεθοδολογικῆς-ψυχολογικῆς συνιστᾶ βιωματικὴν προσπέλασιν τοῦ ἄλλου» καὶ συνεχίζει: «Ἡ τοιαύτη ἀγάπη οὕτε προγραμματίζεται οὕτε σταλαστινή τοῦ ἄλλου» καὶ συνεχίζει: «Ἡ καρπὸς τῆς ἀγάπης προσπελάσεως τοῦ ὑπὸ ἐκτίμησην συνανθρώπου εἶναι ἡ ἁμετος ἐν διαισθητικῇ μεταστάσει κοινωνία ἔξεταστοῦ καὶ ἔξεταζομένου» (σ. 52).

223. Παραδείγματα ἐλειψέως διαθέσεως ἀγάπης, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ὑπαρξίαν δεικτῶν ἀντῆς, ἀπαντῶνται ἐν Α' Κορ. ιγ' 3: «καὶ ἐὰν φωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμα μου ἵνα κανθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὡφελοῦμαι». Απεναντίας εἰναι δύνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἀγάπη ἐκεῖ, ὅπου φαινομενικῶς φανεροῦται τὸ ἀντίθετον, ἐπὶ παραδείγματι εἰς μίαν ἀντηρὸν στάσιν (Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σσ. 52, 87).

πράξεις ἀγάπης. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι διάχυτος ἐν τῇ Γραφῇ.²²⁴ Τολμῶμεν μάλιστα νὰ εἰπωμεν ὅτι ὁ Ἀπόστολος δίδει ἔνα δρισμὸν οἵονει ἐμπειρικὸν-ἐνεργητικὸν τῆς ἀγάπης.

Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ἴδωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ὕμνον τῆς ἀγάπης, τὸν ὄποῖον κατέγραψε εἰς τὴν Α' Κορ. ιγ', κυρίως δὲ εἰς τοὺς στίχους 4 ἔως 8.²²⁵ Ἐκεῖ περιγράφεται ἐν λεπτομερείαις ἡ ἀγάπη βάσει δεικτῶν τινων ἀγάπης, οἱ ὄποιοι μαρτυροῦν μίαν διάθεσιν καὶ στάσιν ἀγάπης· ὁ ρηματικὸς δὲ τύπος μᾶς καταδεικνύει τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ πράγματος.²²⁶ Οἱ δεῖκται τῆς ἀγάπης εἶναι ἀρνητικοὶ καὶ θετικοί. Προτείνουν θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀγάπης. Τὸ σύνολον δὲ διατυπώνει μίαν θαυμαστὴν ποικιλίαν, ἡ ὄποια δῆμως ἔχει ἀνάγκην συμπληρώσεως καὶ ἐξ ἀλλων χωρίων καὶ τηματάων τῆς Ἁγίας Γραφῆς διὰ νὰ δυνηθῶμεν μίαν ὅσον τὸ δυνατὸν πληρότητα τοῦ φαινομένου ἀγάπη, χωρὶς πάλιν νὰ ἔξαντλῶμεν ὅλας τὰς ὅψεις, διότι ἡ ἀγάπη εἶναι ἀνεξάντλητος εἰς ἔκδηλώσεις· ἀπλῶς διὰ τῆς περιγραφικῆς μεθόδου εἴ-μεθα βέβαιοι ὅτι κατηγορίαι τινὲς ἀνήκουν εἰς τὸν χῶρον αὐτῆς.²²⁷ Νομίζομεν

224. «Ἡ καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, ποὺ τόσο συχνὰ ἐπαναλαμβάνεται στὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου, δὲν νοεῖται κατὰ τρόπο συναισθηματικὸ καὶ γενικό, ἀλλὰ κατὰ τρόπο ἡθικὸ καὶ συγκεκριμένο» (Σ. Ἀγουρίδου, Ὁ κοινωνικὸς χαρακτὴρ τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 9).

‘Ἡ ὑπάρχουσα βιβλιογραφία περὶ τῆς Ἀγάπης ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ἡ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἐν γένει εἶναι ἀπεριόριστος.’ Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὰ ἔξης ἔργα: Victor Warnach, *Die Liebe als Grundmotiv der neutestamentlichen Theologie*, Düsseldorf 1951 (B). Β. X. Ἰωαννίδου, ‘Ἡ καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν 1 Κορ. 13, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηροὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1 (1953) σσ. 197-265. Π.Ι. Μπρατσιώτου, Τὸ νόμημα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης (Ἄδριανος Πρυτανικός), Ἀθῆναι 1956· βλ. καὶ ἕφθον «Ἀγάπη» ἐν ΘΗΕ 1, 125-138.

225. «4. Ἡ ἀγάπη μαρωθυμεῖ, κοριστεῖται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περιπερνεῖται, οὐ φυσιοῦται, 5. οὐκ ἀσχημοῦται, οὐ ζητεῖ τὰ ἁντῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, 6. οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· 7. πάντα στέγει, πάντα πιστεῖται, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. 8. ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει». Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὕμνου τῆς ἀγάπης (Α' Κορ. ιβ' 31-ιδ' 1), βλ. Π. Τρεμπέλα, ‘Υπόμνημα εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τῆς Κανῆς Διαθήκης; τ. Α' Ἐπιστολαὶ πρὸς Ρωμαίους - Β' πρὸς Κορινθίους’, Αθῆναι 1956, σσ. 374-381. Βλ. ἐπίσης Β. X. Ἰωαννίδου, ‘Ἡ καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν 1 Κορ. 13, σσ. 248-264.

226. ‘Ο Β. Χ. Ἰωαννίδης ἐν τῇ προμνημονεύσῃ ἔργασίᾳ του εἰς τὴν σ. 201, ἀναφερόμενος εἰς τὸν ὕμνον παρατηρεῖ: «ἐν αὐτῷ ὁ θεόπνευστος οὗτος ἀνήρ παρέχει μετὰ θαυμασίου ποιητικοῦ λυρισμοῦ τὰ γνωρίσματα καὶ ἔξαίρει τὴν σπουδαιότητα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν τοῦ κόσμου». Βλ. περαιτέρω σ. 242. Πρβλ. ὥσπερ τως Β. Μουστάκη, “Ἄρθρον «Ἀγάπη (Ποιμαντική)»» ἐν ΘΗΕ 12 (Συμπλήρωμα), 608-610.

227. Πρβλ. ἐπὶ παραδείγματι τὴν διήγησιν περὶ μελλούσης κρίσεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου. Τὰ ‘κριτήρια’ βάσει τῶν ὄποιων θὰ κριθῶμεν ἀποτελοῦν περαιτέρω δεῖκτας τῆς στάσεως ἀγάπης, συγκεκριμένους καὶ δυναμένους νὰ παρατηρηθοῦν (Ματθ. κε' 31-46).

ὅμως ὅτι ὁ ὄμνος τῆς ἀγάπης περικλείει βασικὰς καὶ θεμελιώδεις ὄψεις, ἐπὶ τῶν δποίων δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ στάσις ἀγάπης.

Μία πρώτη κατηγορία δεῖ καὶ τὸν ἀγάπην σχέσιν μὲ τὴν μακροθυμίαν (ἢ ἀγάπη μακροθυμεῖ), ὑπομονὴν (ὑπομένει), κάλυψιν (στέγει), συνδυαζομένας μάλιστα μὲ μίαν ἐμπιστοσύνην (πιστεύει) καὶ ἐλπίδα (ἐλπίζει) εἰς τὸ μέλλον τοῦ ἀγαπωμένου προσώπου, διὰ τὸ δποῖον ἡ ἀγάπη δὲν ἐκπίπτει (οὐδέποτε ἐκπίπτει) παραμένουσα σταθερὰ καὶ μὴ ἔξαρτωμένη ἐκ τῆς στάσεως αὐτοῦ, διὰ τοῦτο καὶ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ κακόν, τὸ δποῖον δὲν ἄλλος ἔχει προξενήσει (οὐδὲ λογίζεται τὸ κακόν) διὰ νὰ ρυθμίσῃ τὴν στάσιν αὐτοῦ.

Εἶς ἄλλος δείκτης ἀγάπης ἐν συνεχείᾳ εἶναι καὶ ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἡ ἐπιζήτησις τοῦ καλοῦ τοῦ ἄλλου (οὐ ζητεῖ τὰ ἔαυτῆς), ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ ἀνάδειξις τοῦ ἄλλου καὶ οὐχὶ τοῦ ἔαυτοῦ μας. Ἐφ' ὅσον ἡ προσοχὴ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸν ἄλλον καὶ τὴν προβολὴν του, δὲν ὑφίσταται χῶρος ἢ περιθώριον δι' ἐπαρσιν καὶ ἐπίδειξιν ἀνωτερότητος ὡς πρὸς τὸν ἄλλον (οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται) ἢ φθόνον (οὐ ζηλοῖ).

Ἡ ἀγάπη δύναται νὰ ἔχῃ ὡς δείκτην αὐτῆς ἐπίσης καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀγαπῶντος νὰ μετατίθεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου προσώπου, ἡ ἱκανότης δηλαδὴ μεταθέσεως εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου εἶναι εἰς δείκτης ἀγάπης, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸ νὰ συγχαίρῃ ἐπὶ τῇ προόδῳ (τῇ ἀληθείᾳ) ἢ νὰ μὴ χαίρῃ ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ τοῦ ἀγαπωμένου προσώπου.

Ἄν θέλωμεν, τέλος, νὰ ἴδωμεν συγκεντρωμένα ὅλα τὰ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀγάπης εἰς δύο ἀντιστοίχους λέξεις-προγράμματα, θὰ προσέξωμεν τὰ δύο ρήματα τὰ δποῖα δ 'Απόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ παροτρύνων τρόπον τινὰ εἰς τὴν τήρησιν καὶ τὴν ἀποφυγήν: ἡ ἀγάπη χρηστεύεται καὶ οὐκ ἀσχημονεῖ πράττει δηλαδὴ πᾶν διτι εἰναι χρηστὸν ἀποφεύγουσα πᾶν τὸ ἀσχημονεῖ.

Εἶς αὐτὸν τὸ σημεῖον διείλομεν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ πρόβλημα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων —έσημειώθη δὲ προηγουμένως εἰς τὸν δρισμὸν τῆς στάσεως, ὅτι αὕτη εἶναι σχέσις πρὸς τινὰ ἢ τι— προσπαθοῦν νὰ ἀνεύρουν τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα τῆς σχέσεως, τὰ δποῖα θὰ καταστήσουν δυνατὴν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰς τὴν σχέσιν ταύτην συναλλασσομένων προσώπων. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἐφ' ὅσον δὲ ἀνθρωπὸς εἶναι δὲν ἐν σχέσει, ἔξαρτάται ἀκριβῶς ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἀναπτυσσομένης σχέσεως. Ποῖα χαρακτηριστικὰ τῆς σχέσεως προβάλλονται ὡς κρινόμενα ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ προσώπου σήμερον; Εἶναι περιττὸν δὲ νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ τῆς σχέσεως εἶναι στάσεις προδιαθέτουσαι εἰς μίαν συμπεριφοράν. Ποῖαι εἶναι λοιπὸν αἱ στάσεις καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ εύνοοῦντα τὰς διανθρωπίνας σχέσεις;²²⁸

228. Ἐκ τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ πρόβληματα τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων (human

Σήμερον γενικώς θεωρούνται ως βασικά και θεμελιώδη τὰ ἔξης χαρακτηριστικά και στάσεις:

‘Η στάσις κατανόησεως.²²⁹ Ἡ κατανόησις αὕτη δέον γὰ νοηθῆ οὐσιαστικῶς ὑπὸ τὴν γνωστικὴν ἔννοιαν αὐτῆς, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ νοήματος τῶν λόγων ἢ καὶ λοιπῶν ἐκφραστικῶν μέσων, τῶν ὅποιων κάμνει χρῆσιν ὁ ἄλλος. Συνίσταται δηλαδὴ εἰς μίαν ὁρθὴν ἀντίληψιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου τοῦ ἄλλου, ὁ διόποιος περὶ λαμβάνει τὸ πλαίσιον ἀναφορᾶς του μετὰ τῶν προσωπικῶν ἀξιῶν τῶν συναπτομένων εἰς αὐτό. ‘Ὕπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, κατανοῶ τὸν ἄλλον ὡς ἔλλιπτην ἢ ἄλλος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ μοῦ διαφεύγῃ διτὶ πρόκειται περὶ μιᾶς περιπτώσεως ἀναλόγου (ὡς ἔλλιπτη). ‘Η ἐμπαθητικὴ’ ἵκανότης²³⁰ συνεπάγεται λοιπόν, διτι, ἐπὶ παραδείγματι, αἰσθάνομαι τὸν πόνον ἢ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ ἄλλου ὅπως τὸν αἰσθάνεται, καὶ ἀντιλαμβάνομαι τὴν κατάστασιν ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται οὗτος, δηλαδὴ ἔξηγῶ τὰ αἰσθήματά του καὶ τὰς ἀντιλήψεις του ὅπως αὐτὸς τὰς ἔξηγει, χωρὶς οὐδέποτε νὰ λησμονῶ διτὶ πρόκειται περὶ ἐμπειριῶν καὶ ἀντιλήψεων ἄλλου. Ἐάν τὸ λησμονῶ, τότε ἀντὶ τῆς κατανόησεως πραγματοποιεῖται ταύτισις.²³¹ Ἡ κατανόησις περικλείει κατὰ ταῦτα τὴν λῆψιν μιᾶς ἀποστάσεως.

relations), βασικός έκπροσωπος ό Carl R. Rogers εις σειράν ᷂ργων του έρευν[᷃] τὰ χαρα-
κτηριστικὰ τὰ εύνοοῦντα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰς σχέσιν ἐρχομένων προσώπων. Βλ. κυρίως:
Le développement de la personne, Paris 1968; σσ. 29-46· C. R. Rogers - G. M. Kinget,
Psychothérapie et relations humaines. Vol. I. σσ. 121-150· C. R. Rogers, *Counseling
and Psychotherapy*, Boston 1942· *Client-centered Therapy*, Boston 1951· βλ. ὡσαύ-
τως M. Pagès, *L'orientation non-directive en psychothérapie et en psychologie sociale*,
Paris 1965· Yves Saint-Arnaud, *La consultation pastorale d'orientation rogerienne*,
Paris-Bruges 1969.

“Ας μὴ ξενίσῃ ἡ παράθεσις ψυχοθεραπευτικῆς βιβλιογραφίας διότι αἱ ἔκει περιγρα-
φόμεναι στάσεις δύνανται νὰ ἐπεκταθοῦν γενικώτερον εἰς ὅ, τι ἀφορᾶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ
προσώπου. Θεραπεύειν ἀλλωστε ἐν τῇ ἀρχαὶ ἐλληνικῇ σημαίνει κατ’ ἀρχάς: εἴμαι
ὑπήρχέτης, ὑπηρετῶ, περιποιοῦμαι, καὶ κατόπιν: νοσηλεύω, παρέχω Ἰατρικὴν περίθαλψιν.
·Υπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην θεραπευτικὴ στάσις ἡ σχέσις εἶναι ἡ ἔχουσα ὡς σκοπὸν τὴν προώ-
θησιν τῆς ἀνάπτυξεως τοῦ προσώπου.

229. Πρβλ. C. R. Rogers - G. N. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines* Vol. I. κωρίως σσ. 129, 197-198, καὶ 106-108, 129-138. Ὁσπάτως H. Maldiney, «Comprendre», ἐν *Revue de métaphysique et de morale* (janvier-juin 1961) σσ. 35-89.

230. Ούτω μεταφράζουμεν τὸν ὄρον *capacité empathique*, ὁ ὀποῖος κατὰ Rogers δύναται νὰ ἐναλλάσσηται ἡ καὶ νὰ εἶναι ταυτόσημος μὲ τοὺς ὄρους *compréhension empathique* (ἐμπαθητικὴ κατανόησις) ἢ *empathie* ('ἐμπάθεια') καὶ *compréhension* (κατανόησις). Δὲν εἰσερχόμεθα εἰς τὴν προβληματικὴν μεταφράσεως τοιούτων ὄρων εἰς τὴν ἑλληνικήν. Προετιμήσαμεν ως ἐπιγραφὴν τῆς παρούσης παραγράφου τὸν ὄρον κατανόησις ἀναλύοντες τὸ περιεχόμενον αὐτῆς κατὰ Rogers. Θὰ ξτο δύσκολον νὰ μεταφράσωμεν τὴν *empathie* ἢ *empathy* ως συμπάθειαν, καθ' ὅτι ὁ Rogers διακρίνει τὴν *empathie* τῆς *sympathie* (C. R. Rogers - G. M. Kinget, ἔ.δ., σ. 107).

231. Διὰ τὸν ὄρον ταύτισις ή ταυτοποίησις (identification), βλ. λόγιμα «Identification» ὑπὸ P. Martin ἢ R. Lafon, *Vocabulaire de Psychopédagogie et de Psycho*-

‘Η στάσις ἀνοχῆς ή ἀνεκτικότητος ἀνευ δρων.²³² Πρόκειται κυρίως περὶ τῆς ἐλευθερίας ἑκείνης καθ’ ἣν ἐπιτρέπομεν εἰς τὸν ἄλλον νὰ ἀναφερθῇ εἰς φαινόμενα ἐκ τῆς (ἐσωτερικῆς) ἐμπειρίας του. Συνίσταται δὲ εἰς τὸ δτὶ τὸ ἀτομον αἰσθάνεται ἐλεύθερον νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰς ἐμπειρίας του καὶ τὰ προσωπικά του αἰσθήματα, ὅπως αὐτὸ τὰ ἀντιλαμβάνεται. Ὑποθέτει δηλαδή, δτὶ τὸ ἀτομον δὲν εἶναι ύποχρεωμένον νὰ ἀρνηται. Ήποθέτει δηλαδή, δτὶ τὸ ἀτομον δὲν εἶναι ύποχρεωμένον νὰ διαθῇ ή νὰ παραμορφώσῃ τὰς ἐσωτέρας του γνώμας καὶ στάσεις, διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν συμπάθειαν ἢ τὴν ἐκτίμησιν προσώπων σημαντικῶν δι’ αὐτό. Η ἐλευθερία αὕτη ὑφίσταται, δταν τὸ ἀτομον ἀντιλαμβάνεται δτὶ τοῦ εἶναι ἐπιτρεπτὸν νὰ ἔκφρασῃ, τούλαχιστον διὰ τοῦ λόγου, τὴν ἐμπειρίαν του, τὰς σκέψεις του, συγκινήσεις καὶ ἐπιθυμίας, ὅπως ἀκριβῶς τὰς αἰσθάνεται καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ κατὰ πόσον συμφωνοῦν πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ ἡθικοὺς νοούμας. οἱ δποῖαι ἐπικρατοῦν εἰς τὸ περιβάλλον του.

Ο ἄλλος είναι μοναδικός.
Ἡ στάσις παραδοχῆς.²³⁴ Ἡ τελευταία αὕτη στάσις ἀναφέρεται εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ἄλλου ἐν τῷ συνόλῳ του, ὡς οὗτος ὑπάρχει hic et nunc. Δὲν παραδέχομαι τι τὸ ἀφορημένον, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸν ἄλλον ὃς ἀνθρώπων δὲν ἔχει δυνάμει ὅν, ἀλλὰ τὴν καθοικήν ὑπαρξίν αὐτοῦ, ὡς συστήματος δυναμικοῦ στάσεων καὶ ἀναγκῶν εἰς τὸν προσανατολισμὸν τοῦ παρόντος. Ἡ δῆλη του συμπεριφορὰ καθίσταται ψυχολογικῶς, οὐχὶ δὲ κατ' ἀνάγκην ἢ φιλικῶς, παραδεκτή.

‘Η τελευταία αύτη στάσις ώς στάσις ίποδοχής του ἄλλου συνοψίζει και συμπεριλαμβάνει δόλας τάξ λοιπάς στάσεις και χαρακτηριστικά, ἤτοι τὴν κατανόησιν, τὴν ἀνεκτικότητα, τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν παραδοχὴν του ἄλλου,

Vocabulaire de la Psychanalyse, Paris 1967, σσ. 187-190.

232. Διὰ τοῦ ὄρου τούτου ἀποδίδομεν τὸν γαλλικὸν ὄρον *tolerance* αποδούντα τὸν Rogers *permissiveness*. Πρβλ. C. R. Rogers - G. M. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*. Vol. I. σσ. 37, 40, 60-64, 138-142.

et Relations humaines, Vol. II, 1954, p. 233. Πρβλ. C. R. Rogers - G. M. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*, 1954, p. 233.

Vol. I. σσ. 142-145.
234. Πρβλ. C. R. Rogers - G. M. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*,

Vol. I. σσ. 145-150.

όρους ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου δταν εἰσέρχεται εἰς σχέσιν μετὰ τῶν ἀλλων.²³⁵ Θὰ ἡδυνάμεθα μάλιστα νὰ ἴσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ μοναδικὴ ἀνταξία τοῦ ἀνθρώπου στάσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη πλὴν τῆς στάσεως ὑποδοχῆς.

’Ηθελήσαμεν ἀνωτέρω ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἔδωμεν ἐγγύτερόν πως ποῖα θὰ ἥσαν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διαθέσεως ἀγάπης (ποῖοι δηλαδὴ θὰ ἥσαν οἱ δεῖκται ἀγάπης, τῆς ἀγάπης ὁριζομένης κατὰ τρόπον ἐμπειρικὸν-ἐνεργητικόν), τῆς τοιαύτης διαθέσεως κριθείσης ὡς ἐκ τῶν ὅν οὐκ ἀνεύ διὰ τὸν ὑπεύθυνον τὸν καλούμενον νὰ προετοιμάσῃ τοὺς μελλονύμφους διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης. ’Εξητάσαμεν ἀφ' ἑτέρου χαρακτηριστικά τινα τῆς σχέσεως, τὰ δποῖα ὁσάκις ὑπάρχουν εύνοοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰσερχομένων ἐν τῇ σχέσει ταύτη προσώπων. ’Ἐκ τῆς ἔξετάσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ἔξῆς: Μία ἀντιπαράθεσις καὶ ἀντιπαραβολὴ τῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τῶν δποίων εἰσέρχεται τις ἐν σχέσει —κρινομένων δὲ ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τῆς ἀσχολουμένης μὲ τὰς διανθρωπίνας σχέσεις ὡς ἀναγκαίων διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς σχέσεως ταύτης— καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς στάσεως ἀγάπης, ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν διαπίστωσιν μιᾶς κατὰ μέγα μέρος ἐπικαλύψεως τῶν μὲν ὑπὸ τῶν δέ. Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ παραβάλωμεν τὴν στάσιν ὑποδοχῆς τὴν συνοψίζουσαν ὅλα τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικά μιᾶς σχέσεως πρὸς τὴν στάσιν ἀγάπης καὶ τὸ ἀγαπᾶν, τὸ δποῖον ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει σημαίνει τὸ αὐτό: ὑποδέχομαι τινα.²³⁶ ’Υπάρχει τρόπον τινὰ μία ταύτισις δεικτῶν καὶ συγγένεια ἐννοιῶν, ἡ δποία δυνατὸν νὰ ἀποβῇ καρποφόρος καὶ διὰ τὰ δύο μέρη ἐὰν θελήσωμεν νὰ προβῶμεν εἰς ἀνταλλαγάς.²³⁷ Εἶναι περιττὸν νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ αὕτη θὰ ἐπιτελεσθῇ μὲ σεβασμὸν τῶν δρίων τῶν δύο περιοχῶν σκέψεως, ὡς καὶ τῶν πηγῶν ἐμπνεύσεως ἐκάστης.

β) Στάσεις ἐπιτυγχάνονται πλησίον τῶν μελλονύμφων. Χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσωμεν μίαν ἀκριβῆ ταξινόμησιν στάσεων μετὰ τῶν ἀντιστοίχων δεικτῶν, θὰ δώσωμεν κατωτέρω ὀρισμένας στάσεις, αἱ δποῖαι ὠδήγησαν τοὺς ὑπεύθυνους πολλῶν Κέντρων προετοιμασίας γάμου νὰ θεωροῦν ὅτι ἐπιτυγχάνουν πλησίον τῶν μελλονύμφων.²³⁸ Αἱ στάσεις αὗται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

235. Πρβλ. C. R. Rogers - G. M. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*, Vol. I. σσ. 145 καὶ 149-150.

236. ’Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ γλώσσῃ ἀγαπάω ἐπὶ προσώπων σημαίνει: ὑποδέχομαι τινα, περιποιοῦμαι τινα (Γ. Σταματάκου, *Λεξικὸν ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης*, Αθῆναι 1949, σ. 15).

237. Πρβλ. ’Ἐλληνικῆς ‘Επιφεύγεις Δημοσίων Σχέσεων, ‘Ἡ ἀγάπη ὡς παράγων κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων’, Αθῆναι 1969, σσ. 13-14.

238. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 79.

Προσοχὴ πρὸς ἔκαστον μελλόνυμφον ἢ ζεῦγος μελλονύμφων· εἶναι ἀπαράίτητος ἡ ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς ἔκαστην περίπτωσιν μελλονύμφου ἢ ζεύγους μελλονύμφων, καθ' ὅτι πρόκειται πράγματι διά τι τὸ ὄλως ἰδιαιτέρον καὶ μοναδικόν. Ἐκαστος εὐρίσκεται εἰς μίαν ἰδιαιτέραν κατάστασιν: πρέπει νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ προσαρμογὴν ἔναντι τῆς προσωπικότητος τοῦ μέλλοντος συζύγου του καὶ τῆς ἐγγάμου ζωῆς· πρέπει ἐπίσης νὰ φθάσῃ τὸ ἰδανικόν του, νὰ λύσῃ τὰ προβλήματά του· ἀκόμη ἔχει τὸν ἀτομικὸν ρυθμὸν προόδου πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν. Ἐν συνεχείᾳ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἔκαστον ζεῦγος βιοῦ τὸ ἀνεπανάληπτον γεγονός τῆς ἀγάπης. Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἐμφαίνεται ἡ σημασία μιᾶς προσωπικῆς καὶ ὄλως ἰδιαιτέρας προσοχῆς πρὸς ἓνα ἔκαστον μελλόνυμφον ἢ ζεῦγος μελλονύμφων.²³⁹

Ἡ στάσις αὕτη συνδέεται ἀμέσως καὶ περιλαμβάνει τὴν ἵκανότητα ἐκτιμήσεως τοῦ βαθμοῦ ἐξελίξεως τῶν μελλονύμφων. Οἱ μελλόνυμφοι δὲν εἶναι πλέον ἔφηβοι ἢ παιδά. Εἶναι ἀκόμη νέοι, πλὴν ὅμως φέρουν μεθ' ἔαυτῶν μίαν σχετικὴν πεῖραν ἐργασίας καὶ ζωῆς καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ἰδιοσυγκρασίας των καὶ τῆς ἀγωγῆς των. Ἐχουν ἥδη φθάσει εἰς ἓνα βαθμὸν ὀριμάσεως, τὸν δόποῖον ὃ ὑπεύθυνος καλεῖται νὰ διαχρίνῃ. Ὁθεν ἡ στάσις πρὸς αὐτοὺς θὰ εἶναι στάσις σεβασμοῦ τῆς ἐπιτευχείσης μέχρι τοῦδε ὠριμότητος.²⁴⁰

Πρὸς τὴν προηγουμένη στάσις ἀπαιτεῖται συγχρόνως καὶ μία στάσις πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν ἵκανότητα προόδου καὶ βελτιώσεως ἔκαστον μελλονύμφων. Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ ὑπεύθυνου εἰς τὴν ἵκανότητα τοῦ μελλονύμφου νὰ κατανοῇ ἔαυτὸν καὶ νὰ ἐπιλύῃ τὰ προβλήματά του καὶ νὰ προοδεύῃ εἰς τὴν ὁδόν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει εἰσέλθει.²⁴¹

Μεταχείρισις τοῦ μελλονύμφου ὡς ἵσον πρὸς ἵσον. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὑπεύθυνος ἔχει νὰ μεταδῷ τι εἰς τοὺς μελλονύμφους ἢ ἔχει μίαν γνῶσιν ἢ ἐμπειρίαν μεγαλυτέραν τούτων, δὲν τὸν ὀδηγεῖ νὰ λάβῃ μίαν στάσιν αὐταρχικήν. Πιστεύων εἰς τὴν ἰσοτιμίαν θεωρεῖ τοὺς μελλονύμφους ὡς ἵσους καὶ τοὺς προσκαλεῖ εἰς διάλογον. Δὲν ἐπιβάλλει τὴν γνῶσίν του ἢ τὴν ἐμπειρίαν του εἰς αὐτούς, καὶ ἀν ἀναφέρεται εἰς αὐτάς τὸ κάμνει μόνον διὰ νὰ τοὺς προσκαλέσῃ εἰς μίαν ἔρευναν λύσεων, αἱ δόποιαι ἀρμόζουν εἰς αὐτοὺς καλλιτέρον.²⁴² Τοῦτο δὲ τὸ κάμνει ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐπιδιώκει τὴν προώθησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑπεύθυνότητος ἔκαστον μελλονύμφου. Ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει οἱ μελλόνυμφοι εἶναι ἔκεινοι, οἱ δόποιοι ἔχουν τὴν ἐλευθερίαν νὰ δια-

239. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 45-46.

240. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 58.

241. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 58-59. Carl R. Rogers - G. Marian Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*, Vol. I. σ. 28, μεθ' ὄλου τοῦ κεφ. II. *La notion-clé*, σσ. 28-49.

242. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 59. Κ. Δ. Μουρατίδου, ‘*H οντία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, § Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, σσ. 202-208.

λέξουν τὴν ἀκολουθητέαν ὁδὸν καὶ ἔχουν ἐπίσης τὴν εὐθύνην τῆς ἐκλογῆς ταύτης. Οἱ ὑπεύθυνοι ὁφείλουν νὰ σεβασθοῦν καὶ νὰ προωθήσουν καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὑπευθυνότητα ταύτην.²⁴³

Ἐλάττωσις τοῦ ὑπενθύνου χάριν τῆς προβολῆς τοῦ μελλονύμφου. Ἡ ἀμέσως προηγουμένη στάσις ὁδηγεῖ εἰς ἑτέραν. Οἱ ὑπεύθυνοι ὁφείλουν νὰ ἐλαττοῦνται οἱ ἴδιοι διὰ νὰ ἀφήνουν θέσιν εἰς τὴν αὔξησιν τῶν μελλονύμφων.²⁴⁴ Δὲν ἔχει τόσον σημασίαν νὰ φύγουν οἱ τελευταῖοι κατάπληκτοι ἀπὸ τὰς ἵκανότητας τῶν ὑπευθύνων, ὅσον νὰ φύγουν ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ὑπευθυνότητός των καὶ ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἀναλαμβάνουν τὴν συζυγικήν των ζωὴν εἰς τὰς χεῖράς των.²⁴⁵

Ἀνεφέρθημεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν διάθεσιν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διαθέσεως, τὴν διόποιαν ὁφείλουν νὰ ἔχουν οἱ ὑπεύθυνοι τῆς προετοιμασίας γάμου ἔναντι τῶν μελλονύμφων, καὶ ἐχαρακτηρίσαμεν τὴν διάθεσιν ταύτην ὡς διάθεσιν ἀγάπης. Εἶναι περιττὸν ἵσως νὰ τονίσωμεν τὴν τρίτην διάστασιν τῆς στάσεως. Ὕποτίθεται ὅτι ἡ διάθεσις αὕτη ἀγάπης θὰ ἐκφρασθῇ λόγῳ καὶ ἔργῳ, θὰ λάβῃ σάρκα καὶ δστᾶ εἰς μίαν συμπειρίαν φοράν πειραματίαν.²⁴⁶

ε. Οἱ συνεργάται

Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἔργον τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων θὰ ἐπιτελῆται ὑπὸ τῆς Ποιμαντικῆς Ὀμάδος Προετοιμασίας Γάμου. Εἴδομεν δέ, ὅτι ἡ ποιμαντικὴ αὕτη ὁμάδας ἀποτελεῖται ὑπὸ διαφόρων μελών, τὰ ὄποια συνεργαζόμενα εἰς τὴν κοινὴν ταύτην ἀποστολὴν θὰ εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ τελουμένου ποιμαντικοῦ ἔργου. Ἀναμένεται λοιπὸν μία ὀρισμένη στάσις τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον συνεργάτην, ἡ ὄποια θὰ εύνοήσῃ τὴν συνεργασίαν καὶ θὰ αὔξῃσῃ τοὺς καρποὺς καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου των πλησίον τῶν μελλονύμφων.²⁴⁷

Ἡ στάσις αὕτη τοῦ ἑνὸς συνεργάτου πρὸς τὸν ἄλλον θὰ στηρίζεται εἰς μίαν ἐπαρκῆ γνῶσιν τῶν συνεργατῶν μεταξύ των, ἀλλὰ καὶ τοῦ τομέως των. Θὰ καταβληθῇ ἵκανὴ προσπάθεια ἐκ μέρους τῶν ὑπευθύνων νὰ γνωρίσουν προσωπικῶς τοὺς συνεργάτας των, τὰ ἐνδιαφέροντά των, τὴν νοοτροπίαν των, τὰς τυχὸν ἀδυναμίας των καὶ τὰς ἴδιαιτέρας προτιμήσεις των.

Ἐὰν εἶναι σημαντικὸν νὰ ἔχουν προσωπικὴν γνῶσιν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου,

243. Πρβλ. *La Préparation au mariage à Montréal*, σ. 59.

244. Κατὰ τὸ «ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι» (*Iω. γ' 30*).

245. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 81.

246. Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου*, σσ. 85-88.

247. Πρβλ. τὸ φυλλάδιον *Documents, outil de travail*, § Accueil des co-équipiers, σσ. 7-9, τοῦ Centre d'Éducation à la Famille et à l'Amour (CEFA) Βρυξελλῶν.

εῖναι ἐπάναγκες νὰ γνωρίσουν καὶ τὴν νοοτροπίαν ἐνὸς ἔκαστου συνεργάτου ὡς εἰδικοῦ ἐπιστήμονος πλέον. Διότι ἀλλη εῖναι ἡ νοοτροπία ἐνὸς ἐπιστήμονος, δστις ἔχει μορφωθῆ καὶ καταρτισθῆ μὲ τὰς μεθόδους τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, καὶ διαφορετικὴ τοῦ ἐπιστήμονος τοῦ μαθητεύσαντος εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας. Κρίνεται λοιπὸν σκόπιμος ἡ γνῶσις τῆς ἐπὶ μέρους νοοτροπίας ἐκάστου, ὡς ἀνήκοντος εἰς ἴδιαν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνημέρωσις προσέτι ἐπὶ τῆς προόδου τῶν ἐπιστημῶν τῶν ἀλλων συνεργατῶν. Εἳναι κοινὴ ἐνασχόλησις τῶν μελῶν τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος εῖναι ἡ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν, καὶ μέλημά των ἡ πληρεστέρα ὅσον τὸ δυνατὸν γνῶσις τοῦ θέματος γάμους καὶ οἰκογένεια, ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ φροντίζουν νὰ πληροφοροῦνται τὰ νέα ἐπιτεύγματα τῶν ἐπιστημῶν τῶν συνεργατῶν των. Βεβαίως πρέπει νὰ τονισθῇ δτι διὰ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ εῖναι ἀναγκαῖον δ καθεὶς νὰ εῖναι ἐνημερωμένος εἰς τὴν ἴδιαν ἐπιστήμην ἀφ' ἐνός, καὶ νὰ θεωρῇ καθῆκόν του νὰ ἐνημερώνῃ τοὺς λοιποὺς ἀφ' ἐτέρου.

Τοιαύτη προσωπικὴ γνῶσις τῶν συνεργατῶν, τῆς νοοτροπίας των τῆς διειλομένης εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κλάδον, εἰς τὸν ὄποιον ἀνήκει ἔκαστος συνεργάτης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ τομέως αὐτῶν, θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς ἀρμονικῆς συνεργασίας τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος.

Ἐν περαιτέρῳ στοιχεῖον ἐκτὸς τῆς γνώσεως διὰ μίαν ἐπιτυχῆ συνεργασίαν, εῖναι καὶ ἡ διάθεσις ἔναντι τῶν ὑπολοίπων συνεργατῶν. Ἐνταῦθα παραπέμπομεν εἰς δσα ἐλέχθησαν περὶ διαθέσεως ἀγάπης ἔναντι τῶν μελλονύμφων. Τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὁρίζοντα τὴν σχέσιν τῶν ὑπευθύνων ἔναντι τῶν μελλονύμφων, θὰ δρίσουν καὶ τὴν σχέσιν τῶν ὑπευθύνων μεταξύ των. Ἡ αὐτὴ διάθεσις ἀγάπης θὰ χρωματίζῃ καὶ τὴν σχέσιν ταύτην.²⁴⁸ Θὰ ὑπάρξουν ὅμως καὶ αἱ ἀναγκαῖαι διαφοροποιήσεις. Ἐπὶ παραδείγματι, μία ἀπὸ τὰς πτυχὰς τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν συνεργάτην θὰ εῖναι καὶ ἡ μὴ ὑπέρβασις τῶν ὁρίων ἐκάστου καὶ τυχὸν ἐμφιλοχώρησις —μὲ ἀπαιτήσεις μάλιστα εἰδικοῦ— εἰς τὰ δρια τοῦ τομέως τοῦ ἀλλοῦ.

Ἐπεταὶ δτι κοινὴ φροντὶς ὅλων τῶν συνεργατῶν θὰ εῖναι νὰ θέσουν ἐπὶ τὸ ἔργον ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν καλλιτέραν λειτουργίαν τῆς ὅμαδος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτυχῆ ἐφαρμογὴν τῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων.

3. Ἡ στάσις τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος καρπὸς βαθμιαίας ἐξελίξεως καὶ μίμησις τῆς στάσεως τοῦ Θεοῦ

Ἡ προσοικείωσις ὅλων αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ἐν γένει καταλλήλου στάσεως ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος προετοιμασίας γάμου, δὲν γίνεται ἀπαξ διὰ παντός. Οὔτε πάλιν δυνατὸν νὰ ἀπαιτή-

248. Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, σ. 185.

σωμεν ἀπὸ αὐτοὺς νὰ κατέχουν πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα, τόσον ἀπαραίτητα ἐξ ἄλλου, εἰς τέλειον βαθμόν. Ἐκεῦνο τὸ δόποιον θὰ τοὺς ζητηθῇ εἶναι νὰ τείνουν πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τούτων σὺν τῷ χρόνῳ.²⁴⁹ Διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται κατάρτισις, μόρφωσις, διαρκῆς πρόσοδος καὶ καλλιέργεια τῆς στάσεως ταύτης καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς. Ἡ διαμόρφωσις καὶ μόρφωσις τῆς στάσεως θὰ τείνῃ ὥστε τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς νὰ γίνουν ἐν τὸν ἔαυτόν μας, νὰ εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς προσωπικότητος καὶ οὐχὶ ‘ένδυματα’, τὰ δόποια δύναται τις νὰ ἐνδυθῇ εὐκαίρως ἀκαίρως.²⁵⁰ Ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἡ στάσις ἡμῶν εἶναι τι τὸ σταθερόν, τὸ μόνυμον, ἀλλὰ καὶ τὸ δυναμικὸν συνάμα, ὑπὸ ἀνάπτυξιν καὶ οὐχὶ στατικόν, ἐν μιᾷ λέξει τὸ ἥθος ἡμῶν.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσουμε ἀκόμη, ὅτι τοιωτη στάσις, ἡ δόποια εἶναι ἀλλοκεντρική, τῆς δόποιας κέντρον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς διαθέσεως εἶναι ὁ ἄλλος, καὶ τὴν δόποιαν ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς στάσιν ἀγάπης (ὑποδοχῆς), ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τὴν στάσιν τοῦ Θεοῦ (τοῦ δόποιου οὐσία εἶναι ἡ ἀγάπη) πρὸς τὸν ἀνθρώπον. Ἡ στάσις ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον διὰ τὴν στάσιν ἀγάπης τῆς ὑπευθύνου Ποιμαντικῆς Ὁμάδος Προετοιμασίας Γάμου ἔναντι τῶν μελλονύμφων. Ἡ θεικὴ στάσις τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ γάμου τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐμπνεύσῃ καὶ τὴν θεικὴν στάσιν τῶν ὑπευθύνων, ἥτις θὰ εἶναι μίμησις καὶ ἀκολουθία τῆς στάσεως τοῦ Θεοῦ.²⁵¹

249. Ἐνταῦθα ὑπενθυμίζομεν τοὺς ἔξης ὥραιούς καὶ ἐπικαίρους λόγους τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, δ δόποιος ἀναφερόμενος εἰς τὸ θέμα τῆς τελειότητος λέγει: «Ἐνταῦθα (ὑπανίσσεται τὴν Α' Πέτρ. α' 6-9) τὸ τέλειον ενδίσκω πολλαχῶς ἐκλαμβανόμενον κατὰ τὸν ἐν ἐκάστη κατορθούντα ἀρετὴν τελειοῦνται γοῦν τις καὶ ὡς εὐλαβῆς καὶ ὡς ὑπομονητικός καὶ ὡς ἐγκρατῆς καὶ ὡς ἐργάτης καὶ ὡς μάρτυς καὶ ὡς γνωστικός· πάντα δὲ ὅμοι τέλειος οὐκ οἰδ' εἰ τις ἀνθρώπων, ἔτι ἀνθρωπος ὁν, πλὴν μόνον δ δὲ ἡμᾶς ἀνθρώπον ἐνδυσάμενος» (Στρωματεῖς Δ' XXI, ΒΕΠΕΣ 8, 94). Ο δὲ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς παρατηρεῖ: «καὶ δὲ μὲν τὴνδε κατορθούντω τὴν ἀρετήν, δὲ τὴνδε, δὲ πλείους, δὲ τὰς πάσας εἰ οἴον τε· μόνον δὲνέτω, καὶ ἐφιέσθω τοῦ πρόσωπον, καὶ κατὰ πόδας ἐπέσθω τῷ καλῶς ὀδηγοῦντι, καὶ κατευθύνοντι, καὶ διὰ τῆς στενῆς δόδου καὶ πύλης ἐπὶ τὸ πλάτος ἄγοντι τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος» (Λόγιος ιδ' Περὶ φιλοπτωχίας Ε', PG 35, 864 B).

250. Αἱ στάσεις εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰς τεχνικάς εἶναι τι, τὸ δόποιον ριζοῦται ἐν τῇ προσωπικότητι καὶ συνδέεται βαθύτατα μετὰ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς. Πρβλ. R. Meili, «Les attitudes dans les réactions affectives» ἐν *Les attitudes*, Paris 1961, σσ. 69-84 καὶ ίδιᾳ σ. 81. Ἐπίσης Carl R. Rogers - G. Marian Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*, Vol. I. σσ. 68-71. Θὰ ἐλέγομεν διὰ τοῦ εἰναι παρὰ τοῦ ἔχειν.

251. Ἐδὲ εἰς τῶν ὄρων τῆς γενέσεως ἡ διαμόρφωσεως μιᾶς στάσεως εἶναι ἡ μίμησις ἐνὸς προτύπου (πρβλ. Gordon W. Allport, «Attitudes», σσ. 810-811· A. Vergote, *Psychologie religieuse*, σσ. 219, 224, 226-227), διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ μίμησις τῆς στάσεως τοῦ ἀγίου Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ αὐτὸν τοῦτον τὸν ὄρον αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκφρασιν τοῦ M. Βασιλείου: «...ὅρος Χριστιανισμοῦ, μίμησις Χριστοῦ ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τὸ ἐπιβάλλον τῇ ἐκάστου κλήσει» (Οροι κατὰ πλάτος μγ' 1, PG 31, 1028 B). Πρβλ. K.D.

Οὕτως, ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς φιλανθρώπου καὶ πλήρους ἀγάπης στάσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν, ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάδας Προετοιμασίας Γάμου θὰ ἐπακολουθήσῃ τοῖς ἔχεσιν αὐτοῦ (Α' Πέτρ. β' 21) καὶ θὰ βαδίσῃ πρὸς τοὺς μελλονύμφους, ἵνα προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς τὸ μήνυμα τῆς ἀγάπης καὶ τὸ νόημα τῆς ἀγάπης των. Θὰ πλησιάσῃ ἐκείνους οἱ διοῖοι ἐτοιμάζονται διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης, διὰ νὰ τοὺς προσφέρῃ ἐν στάσει ἀγάπης τὴν συμπαράστασιν καὶ τὴν διακονίαν αὐτῆς.

Εἴδομεν δὲ τοιαύτη στάσις εἶναι καὶ καρπὸς τῆς γνώσεως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς. "Οσον δὲ μως καὶ ἂν συμβάλλῃ ἡ γνῶσις ἡμῶν περὶ τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς στάσεως ἀγάπης, δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι δωρεά, χάρισμα τοῦ Θεοῦ διδόμενον εἰς τὸν αἰτούμενον τοῦτο ἀνθρωπὸν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας —καὶ τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας.²⁵²

III. ΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ (ΡΟΛΟΙ) ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΟΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΓΑΜΟΥ

Ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάδας χαρακτηρίζομένη ὑπὸ ἐνότητος ἐν τῇ γνώσει, τῇ διαθέσει καὶ τῇ πράξει, ἥτοι ἐνότητος νοοτροπίας, αἰσθημάτων, ἐνεργειῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνότητος ἐλατηρίων καὶ σκοπῶν δράσεως, καλεῖται νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν ρόλον αὐτῆς ἐν τῇ προετοιμασίᾳ τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων. Ποῖος δὲ μως εἶναι δὲ ρόλος ἢ οἱ ρόλοι (λειτουργίαι) τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος ὡς διάδοσ;²⁵³

Ο Βασικὸς αὐτῆς ρόλος, τὸν διοῖον καὶ προϋποθέτουν δὲοι οἱ ἐπὶ μέρους ἀναπτυχθησόμενοι κατωτέρω ρόλοι θὰ εἶναι λειτουργικός, ἥτοι νὰ θέσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον καὶ νὰ κινητοποιήσῃ τὰς δυνάμεις τῶν μελλονύμφων, οὐχὶ δὲ δυσλειτουργικός, δηλαδὴ ἀναστατωκός τῶν δυνάμεων. Ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάδας θὰ ἀποτελέσῃ ἐν εἶδος καταλύτου ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν μελλονύμφων δὲ² δὲλων ἐκείνων δσα θὰ προσφέρῃ.

Τοῦ γενικοῦ τούτου ρόλου διατυπωθέντος, ἐκθέτομεν ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ μέρους ρόλους τινὰς κρινομένους ἀπαραίτητους, συνδεομένους δὲ ἀμέσως πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς ποιμαντικῆς διάδοσης, ἥτοι: τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν μελλονύμφων καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ δρθιδόξου χριστιανικοῦ μηνύματος περὶ γάμου, τὸν παιδαγωγικὸν ρόλον, καὶ τὴν συμβολὴν τῆς ποιμαντικῆς διάδοσης εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ αἰσθήματος ἀνασφαλείας τῶν

Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ* ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου, τὴν § Γ'
Τὸ τέλειον πρότυπον, σσ. 24-25. Πρβλ. καὶ Ματθ. ε' 48, Α' Κορ. ια' 1.

252. Βλ. Κλήμεντος Ρώμης, Πρὸς Κορ. Α', L 1, 2, ΒΕΠΕΣ 1, 33: «Οράτε, ἀγαπητοί, πῶς μέγα καὶ θαυμαστόν ἔστιν ἡ ἀγάπη, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις· τίς ἴκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρεθῆναι, εἰ μὴ οὖς ἀν καταξιώσῃ δ Θεός; Δεώμεθα οὖν καὶ αἰτώμεθα ἀπὸ τοῦ ἐλέοντος αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀγάπῃ εὑρεθῶμεν δίχα προσκλίσεως ἀνθρωπίνης, ἄμωμοι». Πρβλ. ἀκόμη Ματθ. ζ' 7-8, Α' Κορ. ιβ' 31 καὶ ιδ' 1.

253. Πρβλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 42-52. *La Préparation au Mariage* (France), σσ. 124-126.

μελλονύμφων. Βεβαίως ή πραγματοποίησις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις πάντων τῶν ρόλων τούτων ἔχει ἀνάγκην καὶ ὡρισμένης μεθόδου, περὶ ταύτης ὅμως θὰ διαπραγματευθῶμεν εἰς τὸ οἰκεῖον σημεῖον.

1. Ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν μελλονύμφων καὶ ἡ μετάδοσις τοῦ δρθιδόξου χριστιανικοῦ μηνύματος περὶ γάμου

Είς ἐκ τῶν κυρίων ρόλων τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος Προετοιμασίας Γάμου θὰ εἴναι μεταξὺ ἄλλων νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τῶν μελλονύμφων, καθιστώσα οὕτω κοινὸν αὐτῆμα ὅτι ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τῆς ἐνεπιστεύθη ἐν Ἐκκλησίᾳ, νὰ μεταδώσῃ τὸ μήνυμα τῆς δρθιδόξου χριστιανικῆς θεωρήσεως ἐπὶ τῶν ποικίλων διαστάσεων τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, πληροφοροῦσα ἀντικειμενικῶς περὶ τούτων τούς μελλονύμφους.

Διὰ τὴν μετάδοσιν τοῦ μηνύματος τούτου καὶ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ ποιμαντικῆς ὅμαδος καὶ μελλονύμφων, ἀπαιτοῦνται ὡρισμέναι προϋποθέσεις. Ἄφ' ἑνὸς μὲν προϋποθίσται ἡ θετικὴ προσωπικὴ σχέσις τῶν μελῶν τῆς Ὁμάδος πρὸς τὸ μήνυμα τοῦτο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπαιτεῖται ἡ ὑπαρξίας ὡρισμένων γενικῶν συνθηκῶν, αἱ δόποιαι θὰ εύνοησον τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν μεταβίβασιν τῶν πληροφοριῶν ἔκεινων, αἱ δόποιαι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἀνάγονται εἰς τὸ θέμα γάμος καὶ οἰκογένεια. Προϋποτίθεται δηλαδὴ ἡ πλήρης ἀποδοχὴ τοῦ μηνύματος τὸ δόποιον ἔχει νὰ μεταδώσῃ ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάδας, καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτό, ἡ δόποια καὶ ὡθεῖ τὴν Ὁμάδαν τὸ μεταδώση, ἀλλὰ εἴναι ἀκόμη ἀναγκαῖον νὰ λάβῃ ὑπ' ὅψιν καὶ τὰς συνθήκας αἱ δόποιαι ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν μετάδοσιν τοῦ μηνύματος τούτου.

α. Συνθῆκαι κατάλληλοι τῆς μεταδόσεως ἐνὸς μηνύματος

Ποῖαι ὅμως εἴναι αἱ συνθῆκαι ἔκειναι αἱ δόποιαι θὰ ἐπιτρέψουν τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ Ποιμαντικῆς Ὁμάδος καὶ Μελλονύμφων; Ἐδῶ ἵσως εἴναι χρήσιμα ὅσα ἡ «Θεωρία τῆς πληροφορίας» (théorie de l'information)²⁵⁴ θεωρεῖ ὡς ἀπαραίτητα στοιχεῖα πάσης μεταβιβάσεως

254. Ἡ θεωρία τῆς πληροφορίας (ἢ τῆς ἐπικοινωνίας), ἐν στεγῇ σχέσει μετὰ τῆς Κυβερνητικῆς, εἴναι ἡ θεωρία ἔκεινη, ἡ δόποια ἀσχολεῖται ἐν γένει μὲ τὰ προβλήματα μεταδόσεως, διαβιβάσεως, λήψεως καὶ ἐπεξεργασίας πληροφοριῶν, καὶ πάσης φύσεως ἐπικοινωνίας. Ἡ ἔξτριξις τῆς δόφείλεται εἰς συγκεκριμένα τεχνικὰ προβλήματα τῶν τηλεπικοινωνιῶν. Εἴναι ἀδύνατον ἐνταῦθα νὰ προβῶμεν εἰς μίαν ἔστω καὶ στοιχειώδη ἀνάπτυξιν τῶν θεωριῶν αὐτῶν. Ὁρισμένας ἐκ τῶν ἀρχῶν των ἀναπτύσσομεν ἐφαρμόζοντες αὐτάς εἰς τὴν προετοιμασίαν γάμου, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ ὅσων δ Pierre Delooz γράφει ἐν *L'amour heureux*, XI. L'information des jeunes actuels, σσ. 177-185. Πρεβλ. Norbert Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, Cambridge Mass. 1961. Louis Couffignal, *Les notions de base*, Paris 1958.

πληροφορίας, ἐκ τῆς ὑπάρχεως τῶν ὄποίων καὶ ἔξαρτῷ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐπικοινωνίας. Τὸ μήνυμα τὸ ὄποῖον ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάς ἀπευθύνει πρὸς τοὺς μελλονύμφους συνιστᾶ μίαν ροήν πληροφοριῶν μεταξύ των, εἰς τὴν καλὴν μετάδοσιν τῶν ὄποίων θὰ ἥτο δυνατὸν νὸ συμβάλλουν αἱ ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἀναφερθείσης θεωρίας λογιζόμεναι ὡς ἀναγκαῖαι συνθῆκαι, ἥτοι: ὁ καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου τοῦ μηνύματος, ἡ ὑπαρξίας ἐνὸς μονοσημάντου λεξιλογίου (κώδικος), ὁ προγραμματισμός, ἡ ἐπιλογὴ τῶν πληροφοριῶν, ἡ ἀμφίδρομος ἐπικοινωνία.

α) Ὁ καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου τοῦ μηνύματος. Κατὰ ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν ὄντων οὐκ ἀνεύ νὰ καθορίσωμεν τὸ περιεχόμενον τοῦ μηνύματος, τὸ ὄποῖον θέλομεν νὰ μεταδώσωμεν καὶ θέλομεν νὰ ἐννοήσουν οἱ μελλόνυμφοι. Τοῦτο ἵσως εἶναι στοιχειῶδες ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπλοῦν. Προϋποθέτει ἐκ μέρους τῶν ὑπευθύνων μίαν ὀλοκληρωμένην ἀντίληψιν τῆς ὁρθοδόξου θεωρήσεως τοῦ γάμου, τῶν σκοπῶν καὶ τῶν προϋποθέσεων τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ, καὶ τοῦτο εἰς μίαν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὄποιαν ἡ παραδεδομένη μορφὴ τοῦ γάμου μεταβάλλεται βαθμιαίως καὶ οἱ νέοι διερωτῶνται ποίαν μορφὴν θὰ λάβῃ ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια εἰς τὰς χειράς των. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπεύθυνοι διερωτῶνται ποίαν εἰκόνα τοῦ γάμου θὰ δώσουν εἰς τοὺς μελλονύμφους.

Ἄι προσαχθεῖσαι ἀπόψεις, ὑποδεικνύουσαι τὴν δυσκολίαν τοῦ ἐγχειρήματος, δὲν ἀποκλείουν τὴν ὄδὸν πρὸς σύνθεσιν, μάλιστα δὲ εἰς πλεῖστα σημεῖα τῆς παρούσης διατριβῆς ὁ γράφων ἔξέφρασε τὴν ἐλπίδα ὅτι ὑπαρχόντων τοσούτων ἱκανῶν σημείων στηρίζεως εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἡ συγχρότησις καὶ ὁ συγκεκριμένος καθορισμὸς τοῦ τόσον ἀπαραιτήτου περιεχομένου τοῦ μηνύματος.

β) Ἡ υπαρξίας ἐνὸς μονοσημάντου λεξιλογίου (κώδικος). Ἐν συνεχείᾳ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης (λεξιλόγιον), εἰς τὴν ὄποιαν θὰ ἐκφράσωμεν τὸ μήνυμα. Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν καθορίσει τὸ περιεχόμενον τοῦ μηνύματος· πρέπει νὰ διατυπώσωμεν τοῦτο εἰς δρους, εἰς εἰκόνας, εἰς λέξεις, εἰς στάσεις, ἐν γένει εἰς ἓνα κώδικα μονοσήμαντον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ δυνατότης νὰ παρεξηγηθῇ ἢ νὰ παρανοηθῇ. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι πόρρω ἀπέχομεν τούτου, κινούμενοι σήμερον μᾶλλον εἰς τὸν χῶρον τοῦ πολυσημάντου, εἰδικώτερον δὲ ὅταν ἀναφερθῶμεν εἰς τὸν τομέα τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, ἐν τῷ ὄποιῳ αἱ περισσότερον χρησιμοποιούμεναι καὶ αἱ πλέον ἀπαραίτητοι λέξεις—ῶς ἐπὶ παραδείγματι ἡ λέξις ἀγάπη—ἔχουν μίαν ἀπειρίαν νοημάτων, ἱκανὴν νὰ διαταράξῃ πᾶσαν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ μηνύματος.²⁵⁵

255. «...τὸ μήνυμα ποὺ φέρουν διὰ τὴν ἀγάπην ὁ ἥχος, ἡ εἰκὼν, ἡ κοινὴ γνώμη, εἶναι πολὺ συγκεχυμένον. Τὰ τραγούδια καὶ τὰ φίλματα ἐννοοῦν μὲ αὐτὴν τὴν λέξιν τρεῖς διαφορετικὰς ἐννοίας. "Ἀλλοτε ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι παρὰ πόθος. "Ἀλλοτε δὲν εἶναι παρὰ συναίσθηματικὴ ἔλξις ἢ φιλοδοξία. "Ἀλλοτε εἶναι πόθος, ἔλξις, ἀλλ' ἐπὶ πλέον προσφορὰ τοῦ ἔαυτοῦ, ἐπιθυμία τῆς εὐτυχίας τοῦ ἄλλου» ('Αρ. Ἀ. Ασπιώτη, 'Ἡ σεξουαλικὴ σφαῖρα καὶ ὁ νέος ἀνθρωπος, σ. 311).

Διὰ τοῦτο τυγχάνει ἀναγκαῖον νὰ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῶν μελλονύμφων (νέων), τὸ ὅποῖον δὲν εἶναι αὐτομάτως καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἐνηλίκων, καὶ τοῦτο διότι οἱ νέοι ἀντλοῦν ἀπὸ μεγαλυτέραν ποικιλίαν πηγῶν σύμβολα, εἰκόνας, λέξεις, μάθους, πηγῶν αἱ ὅποιαι παραμένουν πολλάκις ἔρμητικῶς κλεισταὶ εἰς τοὺς ἐνηλίκους.²⁵⁶ Ἐν τῇ μεταβιβάσει πληροφοριῶν ὑφίσταται πάντοτε μερικὴ ἀπώλεια τοῦ νοήματος ὁφειλομένη εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν μεταβιβασιν· ἡ παραμόρφωσις τοῦ μηγύματος θὰ εἶναι κατὰ ταῦτα μεγαλυτέρα ἐὰν ὁ κῶδιξ [δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς (εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὁ κῶδιξ τῶν νέων)]. Ἐστω καὶ ἂν ὑπεύθυνοι καὶ μελλόνυμφοι δὲν διμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, πρέπει ὁ ὑπεύθυνος νὰ φροντίσῃ νὰ μάθῃ τὶ ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τοὺς μελλονύμφους καί, ἐν τινι λογικῷ μέτρῳ, νὰ οἰκειοποιηθῇ οὗτος τὶ ἀκούουν, τὶ βλέπουν, τὶ διαβάζουν, ποῖα εἶναι τὰ ἐνδιαφέροντά των· ἄλλοις λόγοις νὰ προσοικειωθῇ τὸν κώδικα αὐτῶν. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλπίζεται ὅτι θὰ ὑπάρξῃ περίπτωσις ἀλληλοκατανοήσεως.

γ) Ὁ προγραμματισμὸς ἡ προδιαγεγραμμένη εὐαισθησία. Ἀκολούθως διὰ σημειωθῆ ὅτι ἔστω καὶ ἂν διμιλῆται καὶ κατανοῦται ἡ ἴδια γλῶσσα μεταξὺ πληροφοροῦντος καὶ πληροφορουμένου, ἵτοι πομποῦ καὶ δέκτου, ἐν τούτοις ὑφίσταται εἰς προγραμματισμὸς τοῦ δέκτου, δηλαδὴ ὁ δέκτης ἔχει προγραμματισθῆ οὕτως ὥστε νὰ δέχεται ὡρισμένας πληροφορίας, ἐπὶ πλέον δὲ νὰ ἔνισχύῃ τινάς καὶ νὰ ἔξασθενῇ ἐτέρας· ὑπάρχει τρόπον τινὰ εἰς περιορισμὸς δεκτικότητος, μία εὐαισθησία τῆς ὅποιας ὁ βαθμὸς θὰ ποικίλῃ ἀπὸ πληροφορίας εἰς πληροφορίαν. Πῶς ἔξηγεῖται, ἀπὸ τὶ ἔξαρτᾶται ὁ προγραμματισμὸς οὗτος, ἡ προδιαγεγραμμένη αὕτη εὐαισθησία τοῦ δέκτου ἔναντι τῶν πληροφοριῶν;

Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι μεταξὺ ἄλλων αἰτίων πρέπει νὰ ἀναφερθῇ καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις, τὴν ὅποιαν κατέχουν οἱ ἀποδέκται, καὶ ἐν προκειμένω οἱ μελλόνυμφοι. Εἴδομεν ὅτι οἱ μελλόνυμφοι ἀποτελοῦν, ὡς ἀνήκοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νέων, μίαν ἴδιαν κοινωνικὴν διμάδα μὲν ἴδιας ἐφέσεις, προβλήματα, ἀνάγκας, τοποθετήσεις ἀξιῶν, προτιμήσεις.²⁵⁶ Ὁφείλομεν ὅθεν νὰ διμιλήσωμεν πρὸς τοὺς μελλονύμφους γνωρίζοντες ἀφ' ἐνὸς ὅτι ἡ ἀντίληψις τῆς πληροφορίας εἶναι ἐκλεκτική, λαμβάνοντες ἀφ' ἐτέρου σοβαρῶς ὑπὲρ ὅψιν τὴν προδιαγεγραμμένην εὐαισθησίαν των, ὁφειλόμενην μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸ ὅτι ἀνήκουν εἰς μίαν εἰδικὴν κοινωνικὴν διμάδα.

δ) Ἡ ἐπιλογὴ τῶν πληροφοριῶν. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ περαιτέρω, ὅτι οὐδεμία πληροφορία τὴν ὅποιαν ἀποστέλλει ὁ πομπὸς φθάνει εἰς τὸν ἀποδέ-

256. Πρβλ. P. Delooz, *L'information des jeunes actuels*, σ. 181· *La jeunesse occidentale et l'avenir de l'Église (ἀφιέρωμα)*, ἐν *Pro mundi vita* τεῦχ. 33 (1970). Αἰκ. Στριφτοῦ - Κριαρᾶ, *Oἱ νέοι καὶ ἡ ἐποχή μας. Προβλήματα καὶ προσανατολισμοί*, Θεσσαλονίκη 1964.

κτην αὐτουσία· εἶναι ἀνάμικτος μετὰ πλήθους ἄλλων πληροφοριῶν, πολλάκις ἀντιφασκουσῶν καὶ ἀντιθέτων (background), τὰς δύοις διφείλει ὁ ἀποδέκτης διὰ καταλλήλου διεργασίας νὰ διασαφήσῃ καὶ νὰ ἐπιλέξῃ.²⁵⁷ Τὸ μήνυμα δηλαδὴ ἀναφορικῶς πρὸς τὸν γάμον, τὸ δύοιν ἀπευθύνομεν εἰς τοὺς μελλονύμφους, δὲν φθάνει μόνον του. Συνοδεύεται καὶ ὑπὸ ἄλλων πληροφοριῶν —ἐκ τοῦ σχολείου, τῆς οἰκογενείας, τοῦ τύπου, κ.λπ.— αἱ δύοις, καίτοι συνοδεύουν, δὲν βαδίζουν πάντοτε πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν.

‘Ο ρόλος λοιπὸν τῶν ὑπευθύνων ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ εἶναι νὰ βοηθήσουν τοὺς μελλονύμφους νὰ συμπληρώσουν τὰς ἐλεῖψεις, νὰ διορθώσουν τυχὸν λανθασμένας πληροφορίας ἢ προκαταλήψεις, καὶ πρὸ παντὸς νὰ ἐπιτύχουν μίαν ἀρμονικὴν καὶ ὀλοκληρωμένην σύνθεσιν πασῶν τῶν διαστάσεων τοῦ γάμου. ‘Ο ρόλος των δὲν θὰ εἶναι νὰ δώσουν εἰς αὐτοὺς μίαν λύσιν ἢ λύσεις, τὰς δύοις ἵσως δὲν κατέχουν, ἀλλὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν νὰ διακρίνουν μεταξὺ τόσων συσσωρευμένων ἀντιφατικῶν πληροφοριῶν καὶ νὰ κάμουν τὴν κατάληγον ἐπιλογὴν ἀσκοῦντες οὕτω τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν συνείδησιν αὐτῶν εἰς τὴν λῆψιν ἀποφάσεων.

ε) Ἡ ἀμφίδρομος ἐπικοινωνία. Τέλος θὰ πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ’ ὅψιν ὅτι εἰς πᾶσαν μεταβίβασιν πληροφοριῶν ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίστροφος κίνησις (feedback), δηλαδὴ ἡ μετάδοσις πληροφορίας ἐκ τοῦ ἀποδέκτου πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐκπέμποντος, καθ’ ὅτι ἡ πληροφορία δὲν λαμβάνει χώραν ἐπὶ ὅδοῦ θυνσιν τοῦ ἐκπέμποντος, καθ’ ὅτι ἡ πληροφορία δὲν λαμβάνει χώραν ἐπὶ ὅδοῦ θυνσιν τοῦ ἐκπέμποντος, καὶ μονῆς κατευθύνσεως. Καὶ εἰς τὴν σχέσιν ὑπευθύνων ποιμαντικῆς διμάδος καὶ μελλονύμφων μία ἀφθονία πληροφοριῶν λαμβάνει τὴν ἀγούσαν ἐκ τῶν μελλονύμφων πρὸς τοὺς ὑπευθύνους. Αἱ πληροφορίαι αὗται εἶναι πολύτιμοι, ἐφ’ ὅσον συμβάλλουν εἰς μίαν καλλιτέραν γνωριμίαν τῶν μελλονύμφων ἐκ μέρους τῶν ὑπευθύνων. Μία προσεκτική παρατήρησις ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν τούτων θὰ εἶναι πρὸς διφέλος τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου καὶ τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου, διότι οὕτω θὰ δοθῇ ἡ δυνατότης εἰς τοὺς ὑπευθύνους νὰ παρατηρήσουν τὴν διαγωγήν, τὰς ἀντιδράσεις τῶν μελλονύμφων, οὕτως ὥστε νὰ βελτιώσουν τὴν ἀντίστοιχον στάσιν καὶ συμπεριφορὰν αὐτῶν, ὡς καὶ τὰς δυνατότητας διοχετεύσεως τοῦ μηνύματος.

‘Αν ἔθιξαμεν χρήσιμά τινα σημεῖα ἐκ τῆς «θεωρίας τῆς πληροφορίας», τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἔχομεν ἥδη μίαν θεωρίαν ἀπηρτισμένην σχετικῶς μὲ τὴν τυχὸν χρησιμοποίησιν τῶν δεδομένων τούτων κατὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς ποιμαντικῆς διμάδος μετὰ τῶν μελλονύμφων.²⁵⁸ ‘Απλῶς ἀνεφέρθησαν διὰ

257. ‘Ο ἀποδέκτης ἐπιλέγει ἐκ τῶν προσφερομένων πληροφοριῶν ἀναλόγως τῆς προσοχῆς, τοῦ ἐνδιαφέροντος, τῆς κατανοήσεως καὶ τῆς σχέσεως του πρὸς τὸ μεταδότηρον. ‘Η ἐπιλογὴ (διαλογή) λαμβάνει χώραν καὶ κατὰ τὴν ἐκπομπὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν λῆψιν μιᾶς πληροφορίας, ἐνὸς μηνύματος.

258. ‘Οφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἐπικοινωνίας ἀπετέλεσε

νὰ ἀποσαφηνίσουν ὡρισμένας γενικὰς ἀρχάς, ἵσχυούσας πάντοτε κατὰ τὴν μετάδοσιν καὶ μεταβίβασιν μιᾶς πληροφορίας,²⁵⁹ καὶ τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ λάβῃ ὑπ’ ὅψιν ἡ Ποιμαντική Ὁμάς κατὰ τὴν μετάδοσιν τοῦ μηνύματος αὐτῆς πρὸς τοὺς μελλονύμφους καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος προετοιμασίας γάμου.

β. Ἡ προσωπικὴ συμμετοχὴ τῶν ὑπευθύνων εἰς τὸ ὑπόδιοσιν μήνυμα

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι πρώτη προϋπόθεσις τῆς μεταδόσεως τοῦ μηνύματος εἶναι ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἡ βίωσις ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανικοῦ γάμου. Τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι θὰ παραμεληθῇ τὸ πᾶς καὶ αἱ συνθῆκαι μεταδόσεως τοῦ μηνύματος, ἀλλὰ καθιστάμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ τί εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι περισσότερον ἀπὸ τὸ τί λέγονται. Ἐνταῦθα ἔχει ἐφαρμογὴν ὅτι χαρακτηριστικῶς τονίζει ὁ ἄγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, σχετικῶς μὲ τὴν διαλεκτικὴν ἀντίθεσιν λέγειν καὶ εἶναι: «Ἄμεινόν ἐστιν σιωπᾶν καὶ εἶναι ἡ λαλοῦντα μὴ εἶναι». ²⁶⁰

Διὰ τοὺς μελλονύμφους ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα καὶ σημασίαν νὰ ἴδουν παρὰ τοῖς ὑπευθύνοις μίαν ἀσκησιν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἀρχῶν τοῦ γάμου καὶ μίαν προσπάθειαν συνεχοῦς ἐπαγρυπνήσεως διὰ τὴν ἐπιτυχίαν

καὶ ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν βασικῶν προβλημάτων, ἀν μὴ τὸ βασικώτερον, τῶν διανθρωπίνων (διαπροσωπικῶν) σχέσεων. Ἡ ἔλλειψις ἐπικοινωνίας χαρακτηρίζει πολλάκις τὴν ἐποχήν μας παρ’ ὅλην τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας. Ο κινηματογράφος καὶ τὸ θέατρον ἀπετύπωσαν τὴν ἔλλειψιν ταύτην εἰς ἐκφραστικώτατα ἔργα, ὅπως λόγου χάριν ὁ ρουμανο-γάλλος θεατρικὸς συγγραφεὺς Εὐγένιος Ιονέσκο εἰς τὸ ἔργον του *Oi καρέκλες*. Οι ὑπεύθυνοι λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονήσουν ἐπὶ πλέον ὅσα περὶ στάσεως ἀγάπης καὶ τῶν ἐπὶ μέρους στάσεων, αἱ ὁποῖαι τὴν συγκροτοῦν, ἐλέχθησαν ἥδη ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ (βλ. σ. 101 κ.ε.). Διὰ τὰς εὐνοούσας τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν μελλονύμφων στάσεις, ὃς καὶ τὰ ἐμπόδια δι’ αὐτήν, βλ. *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 42-45.

259. "Αν λαμβάνωνται ὑπ’ ὅψιν αἱ ἀρχαὶ μεταδόσεως μιᾶς πληροφορίας διὰ τὴν καλιτέραν μετάδοσιν αὐτῆς, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὸ μήνυμα εἶναι πληροφορίαι, εἰδήσεις, καὶ δρόλος τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος πληροφοριακός, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀπῆκτης προσφορᾶς γνώσεων. 'Ως θὰ ίδωμεν εὐθὺς κατωτέρω πρόκειται περὶ «πληροφορίας πίστεως» (πρβλ. 'Εβρ. i' 22); καὶ ἀν οἱ ξένοι διακρίνουν μεταξὺ information - formation (πληροφορίας, πληροφορήσεως καὶ διαμορφώσεως, ἀγωγῆς), ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις τονίζει τὴν μεταμόρφωσιν, transformation — καὶ τοῦ ἐν γάμῳ ἀνθρώπου.

Περὶ πληροφορίας καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῇ ἀγωγῇ, βλ. André Isambert, *L'éducation des parents*, § L'éducation des parents conçue comme une information, Paris 1968, σσ. 94-120· Dr. A. Hustinx, «Point de vue psychologique et psychiatrique sur la préparation au mariage», σσ. 159-164, εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόβλημα τῆς information des fiancés (ἐν *Mariage et Célibat*, Paris 1965).

260. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους XV, 1, ΒΕΠΕΣ 2, 267.

τοῦ γάμου των. Εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν δποίαν ἐπικρατεῖ ἵκανή ἀσάφεια ὡς πρὸς τὰ θέματα τοῦ γάμου, οἱ μελόνυμφοι προετοιμαζόμενοι διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν θὰ διαπιστώσουν πλησίον τῶν ὑπευθύνων τι τὸ συγκεκριμένον, μίαν ἐν τῇ πράξει βίωσιν τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, ἐν παραδειγματικῷ ἵκανὸν νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ καὶ νὰ τοὺς καθοδηγήσῃ, ἐὰν τὸ ἀκολουθῆσον, εἰς τὴν ὁδὸν, ἡ δποία ἀνοίγεται ἐνώπιον αὐτῶν, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μαθητείας, τὴν δποίαν ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ μηνύματος, καὶ ἡ ζωὴ τῆς μνηστείας ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ αὐτὴ καθ' ἔαυτήν.²⁶¹

2. Ὁ καθοδηγητικός, παιδαγωγικός καὶ μορφωτικός ρόλος

‘Η καθοδηγησις λοιπὸν εἶναι ὁ ἐπόμενος ρόλος τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος, τὸν δποῖον καλεῖται νὰ παίξῃ πλησίον τῶν μελλονύμφων. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ποιμαντικὴ ὄμάδας θὰ βοηθήσῃ καὶ θὰ συμπαρασταθῇ εἰς τοὺς μελλονύμφους ἔχουσα συναίσθησιν τοῦ καθοδηγητικοῦ, παιδαγωγικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ρόλου, τὸν δποῖον ἔχει νὰ διαδραματίσῃ.²⁶²

‘Η μετάδοσις τοῦ μηνύματος βεβαίως εἶναι τρόπον τινὰ καὶ αὐτὴ τμῆμα τοῦ καθοδηγητικοῦ ρόλου. Πᾶσα ἀγωγὴ προϋποθέτει τὴν τοποθέτησιν σκοπῶν, εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν δποίων καὶ κατατείνειν. Ἐνταῦθα ὅμως ἐννοοῦμεν ὡς παιδαγωγικόν, μορφωτικόν, καθοδηγητικὸν ρόλον τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος οὐχὶ τόσον τὸ μήνυμα τὸ δποῖον ἔχει νὰ μεταδώσῃ —περὶ αὐτοῦ ἐλέχθησαν ἵκανὰ προηγουμένως— δσον τὴν προσπάθειαν τὴν δποίαν θὰ κάμῃ διὰ νὰ συμ-

261. Εἶναι δυνατὸν ἐπίσης νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτοὺς καὶ ἡ χριστιανικὴ ζωὴ τῆς οἰκογενείας των ἡ φιλικῶν των οἰκογενειῶν. Ἐν τοιάυτῃ περιπτώσει θὰ εἶναι εὐτυχῆς ἡ σύμπτωσις τῶν παραδειγμάτων (οἰκογενείας - ὑπευθύνων τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος). ‘Η ἀγωγὴ καὶ ἡ προετοιμασία ἡ προσφερομένη ὑπὸ τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος βασίζεται, προϋποθέτουσα μάλιστα αὐτήν, ἐπὶ τῆς προετοιμασίας γάμου ἡ δποία ἔχει ἐπιτελεσθῆ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς οἰκογενείας. Κατὰ τὴν ὥραν ἔκφρασιν τοῦ Mgr. Kelly (Georges A. Kelly, *Le livre de la famille chrétienne*, Mulhouse 1961, παρὰ *La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 17): «La préparation au mariage peut couronner l'éducation accomplie par les parents».

‘Αλλὰ καὶ διὰ τοὺς λοιπούς, οἱ δποῖοι δὲν ηττύχησαν νὰ ζήσουν μίαν χριστιανικὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν, θὰ εἶναι ἵσως μία μοναδικὴ εὔκαιρία νὰ διαπιστώσουν μίαν ταύτισιν μηνύματος καὶ ζωῆς ἡ τούλαχιστον μηνύματος καὶ προσπαθείας βιώσεως τοῦ μηνύματος ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων. Μία αἰτία τῆς σημερινῆς νεανικῆς ἀμφισβήτησεως (*contestation*) τῆς κοινωνίας ἔγκειται καὶ εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἀπόστασιν μεταξὺ κηρυσσομένων καὶ βιούμένων ἀληθεύων καὶ ἀξιῶν.

262. «La préparation au mariage est avant tout un effort d'éducation adressée à des fiancés» (*La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 17). Πρβλ. αὐτόθι σσ. 48, 49, 52· ἐπίσης *La Préparation au Mariage* (France) σ. 126. Πρβλ. E. Δ. Θεοδώρου. ‘Η λειτουργικὴ μόρφωσις καὶ ἀγωγὴ. Συμβολὴ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς, ’Αθῆναι 1958. Βλ. τὴν ἐν σ. 3 Σ₂ παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν τοῦ αὐτοῦ, ‘Η μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ισχύοντος Τριμήνου. Συμβολὴ εἰς τὴν «Πρακτικὴν Θεολογίαν», ’Αθῆναι 1958 σσ. 17 Σ₁ καὶ 89 Σ₃.

παρασταθῆ καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς μελλονύμφους καθοδηγοῦσα αὐτοὺς διὰ τῆς καταλλήλου ὁδοῦ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τῆς προετοιμασίας γάμου, οἱ ὄποιοι ἐν τελευταῖς ἀναλύσει εἶναι καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ γάμου.

Εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην τῆς μαθητείας θὰ ὁδηγήσουν οἱ ὑπεύθυνοι τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος τοὺς μελλονύμφους συν-χωροῦντες, ἵτοι βαδίζοντες μετ' αὐτῶν ἐπὶ τι διάστημα, θὰ ἐμπνεύσουν καὶ θὰ χειραγωγήσουν αὐτοὺς εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ σφυρηλατήσουν τὸν δεσμόν των καὶ νὰ διαμορφώσουν ἐκείνας τὰς προϋποθέσεις (στάσεις), αἱ ὄποιαι θὰ ἐπιτρέψουν δύντως εἰς αὐτοὺς νὰ προετοιμασθοῦν διὰ τὸν γάμον, πραγματοποιοῦντες βαθμιαίως καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ.

‘Ἡ ὁδὸς αὕτη τῆς μαθητείας συνδέεται μετὰ τῆς μεθόδου τὴν ὄποιαν θὰ ἀσκήσῃ ἡ ποιμαντικὴ ὁμάδα, ἢ μᾶλλον εἶναι αὕτη ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὄποιας θὰ ὁδηγηθοῦν οἱ μελλόνυμφοι εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀνωτέρω σκοπῶν, διὰ τῆς ὑπὸ αὐτῶν βιώσεως χάριτι θείᾳ τῆς ἀληθείας τοῦ γάμου ἐν τῇ μικρῷ αὐτῶν κατ’ οἶκον ἐκκλησίᾳ, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς σωτηρίας.²⁶³ Ακριβῶς δὲ ἐπειδὴ ὁ ἔσχατος σκοπὸς τοῦ προορισμοῦ (καὶ τοῦ ἐν γάμῳ ἀνθρώπου) εἶναι ἡ σωτηρία, ἵτοι ἡ ἐν ἀγάπῃ κοινωνίᾳ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὄποια ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς συνεργίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, τοῦτο ὑποδεικνύει ἡμῖν καὶ τὴν μέθοδον τῆς προετοιμασίας γάμου, βασιζομένην εἰς τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν πάντων τῶν συμμετεχόντων εἰς τὴν προετοιμασίαν αὐτήν.²⁶⁴

Γνωστῆς οὖσης τῆς βουλήσεως τοῦ ἀγίου Θεοῦ τοῦ «θέλοντος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τμ. β', 4) καὶ ἐπιχέοντος ἐπὶ τούτῳ τὴν χάριν αὐτοῦ καὶ ἐπιδεικνύοντος διὰ ποικίλων τρόπων τὴν ἀφατὸν φιλανθρωπίαν του, περιοριζόμεθα νὰ ἔξετάσωμεν ἐφεξῆς τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν ποιμαντικῆς ὁμάδος καὶ μελλονύμφων ἐν τῇ προετοιμασίᾳ τοῦ γάμου τῶν τελευταίων.

263. ‘Οδὸς καὶ μέθοδος (μετὰ + ὁδὸς) συμβαδίζουν, ἀλληλοεξαρτῶνται, ἡ μία εἶναι συνάρτησις τῆς ἀλλης, καὶ αἱ δύο ὑποδεικνύουν τὴν ἀνάγκην τῆς ὁδεύσεως, τῆς ἀναζητήσεως, καὶ τῆς ἔξodos. Ἐν τελευταῖς ἀναλύσει ἡ χριστιανικὴ μέθοδος εἶναι ἡ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις εἶναι αὕτη ἡ ὁδὸς ἡ ὄποια ὁδηγεῖ εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν. Σημειωθήτω δὲ ὅτι ἐν τῇ λέξει σωτηρία ἐνυπάρχει ἡ σημασία τῆς ἀσφαλοῦς ἐπανόδου (Ι. Σταματάκου, *Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 966). ‘Οδός, μέθοδος, πρόοδος, ἐπάνοδος, εἶναι ἔννοιαι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν σωτηρίαν του.

264. Κατὰ τὸν καθηγητὴν Κ.Δ. Μουρατίδην ἡ συνεργία (σύμπραξις) Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, ἡ ὄποια εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐναρμονίσεως τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου παράγοντος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεανθρώπου, «καθορίζει καὶ τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὄποιων δέοντα διαμορφοῦνται στατικῆς ἐπιστήμης», συνιστῶσα «τὴν θεμελιώδεστάτην ἀρχὴν ἐφ' ἣς οἰκοδομεῖται τὸ σύστημα τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστήμης» (*Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ* ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου, σ. 9· ἡ ὑπογράμμισις ἡμετέρα). Οὕτω θεμελιούμενη ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν μελλονύμφων καλεῖται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν μέθοδον (ἐνεργὸν μέθοδον) τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου.

Ἐδῶ εἶναι χρήσιμον νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω διὰ τὸν ρόλον τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος ὡς καταλύτου τῶν δυνάμεων τῶν μελλονύμφων. Αὐτὰς ἀκριβῶς τὰς δυνάμεις θὰ προσπαθήσῃ νὰ κινητοποιήσῃ ἡ ποιμαντικὴ ὅμαδας διὰ τῆς ἐνεργοῦ μεθόδου ταύτης παρὰ τοῖς μελλονύμφοις, ὅπως οὗτοι ἀναλάβουν —βοηθούμενοι καὶ συμπαριστάμενοι ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος— προσωπικῶς καὶ δυναμικῶς τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου των συμμετέχοντες ὑπευθύνως εἰς αὐτήν.²⁶⁵

Πρὸς κινητοποίησιν ὅμως τῶν δυνάμεων τούτων τῶν μελλονύμφων ἡ ποιμαντικὴ ὅμαδας θὰ κάμη χρῆσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς καταλλήλου μεθοδολογίας, (ἥτοι μεθόδων, τεχνικῶν, δργάνων, μέσων, προγραμμάτων, εύκαιριῶν, μορφῶν, ἐκδηλώσεων), ἵκανῆς νὰ εύνοήσῃ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ εἶναι καὶ ἡ ἴδια ὑποχρεωμένη νὰ ἐπιστρατεύσῃ πάσας τὰς δυνάμεις αὐτῆς διὰ νὰ δώσῃ ὄθησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν ὅμαδα τῶν μελλονύμφων. Κατὰ τοῦτα οἱ μελλόνυμφοι δὲν θὰ εἶναι ἀπαθεῖς ἀπλῶς ἀποδέκται τῆς δράσεως τῶν ὑπευθύνων τῆς ποιμαντικῆς ὅμαδος, ἀλλ' οὕτε καὶ οἱ τελευταῖοι θὰ προσέρχωνται κατὰ τρόπον παθητικὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Τὸ πᾶν θὰ εἶναι κίνησις, ἐνέργεια, δυναμισμός, ζωή. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου οἱ μελλόνυμφοι θὰ καταστοῦν ἐπιδεκτικοὶ νὰ μορφώσουν τὰς προσωπικότητας τῶν μελλονύμφων εἰς τὸ νὰ προωθήσουν καὶ νὰ προβάλουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων εἰς τὰς συγκεντρώσεις. Πρβλ. *La Préparation au Mariage* (France), σ. 126. Λογοτεχνίας: τὸν διάλογον, τὴν ἀνταλλαγὴν, τὴν προσοχὴν τοῦ ἄλλου καὶ τὴν προσωπικὴν σκέψιν, ἐπιτυγχάνοντες οὕτω τῶν σκοπῶν τῆς προετοιμασίας.²⁶⁶

Οὕτως οἱ μελλόνυμφοι θὰ μαθητεύσουν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ διαλόγου, ὁ

265. Οἱ ὑπευθύνοι τοῦ Μοντρέαλ ὥρίζουν οὕτω τὴν ἐνεργὸν μέθοδον: «La méthode active a pour but d'amener les fiancés à prendre en main de façon personnelle et dynamique la préparation de leur mariage» (*La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 61). Σημειοῦμεν ὅτι τὰ διάφορα Κέντρα Προετοιμασίας Γάμου ἀνὰ τὸν κόσμον εἶναι σύμφωνα εἰς τὸ νὰ προωθήσουν καὶ νὰ προβάλουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων εἰς τὰς συγκεντρώσεις. Πρβλ. *La Préparation au Mariage* (France), σ. 126. Λογοτεχνίας: τὸν διάλογον, τὴν ἀνταλλαγὴν, τὴν προσοχὴν τῶν τύπων καὶ Πρβλ. ἐπίσης Ι. Κ. Κορναράκη, *Tὸ πρόβλημα τῆς ψυχολογικῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ τὴν προσωπικὴν σκέψιν*, σ. 70-71 (ἥ μέθοδος ὀφείλει νὰ προκαλῇ τὴν αὐτενέργειαν).

‘Ἡ ἀσκησὶς τῆς ἐνεργοῦ μεθόδου παρὰ τοῖς μελλονύμφοις εἶναι μία ἐφαρμογὴ μεθόδου ἥτις χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ ἐν γένει ἀγωγῇ καὶ μορφώσει τῶν ἐνηλίκων, ἀλλὰ καὶ τῶν παιδίων ἐν τῷ σχολείῳ. Ἡ μέθοδος αὐτῆς ἡ μᾶλλον αἱ μέθοδοι —διότι περὶ πολλῶν πρόκειται— ἀνήκουσαι εἰς τὰς νέας παιδαγωγικὰς μεθόδους (méthodes nouvelles), αἱ οἵτιναι ἐκκινοῦν τὴν ἐνέργειαν τοῦ παιδός ἐν σχέσει πρὸς τὰς γεννικάς του ἀνάγκας. Αἱ χρησιμοποιούμεναι μέθοδοι ἔξαρτῶνται ἐκ τῆς διανοητικῆς ἐξελίξεως τοῦ μαθητοῦ ὡς ἐπίσης καὶ ποιούμεναι τοῦ έπιπέδου τῆς κοινωνικοποιήσεώς του» (M. Bessay, λῆμμα «Méthode pédagogique» ἐν R. Lafon, *Vocabulaire de Psychopédagogie et de Psychiatrie de l'enfant*, σσ. 391-399, ἰδίᾳ 393 κ.ε.).

266. Πρβλ. *La Préparation au Mariage* (France), σσ. 125-126.

δποῖος θὰ συμβάλῃ εἰς τὸ νὰ ἀνοιγοῦν' εἰς τοὺς ἄλλους, εἴτε εἰς τοὺς ὑπευθύνους τῆς ποιμαντικῆς ὅμάδος, εἴτε εἰς τὰ ἄλλα συμμετέχοντα ζεύγη μελλονύμφων, ἀλλὰ καὶ μεταξύ των. Οὗτος θὰ ἐπιτρέψῃ τὰς ἀνταλλαγὰς ἀπόψεων, τὴν ἀνακοινωτικότητα καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἀποδραματοποίησιν καταστάσεων πιστευομένων ὡς συμβαινουσῶν μόνον παρ' αὐτοῖς, τὴν ἀλληλογγωριμίαν, τὴν ἀσκησιν εἰς τὴν ἀκρόασιν, τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ ἄλλου.

Διὰ τοῦ διαλόγου θὰ ἀσκηθοῦν εἰς τὸν λόγον, ὑπερβαίνοντες οὕτω τὸ φράγμα τῆς σιωπῆς, τὸ ὄποῖον πολλάκις βαρύνει τόσον τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἰδίᾳ τοὺς μελλονύμφους. Αἴφνης ὁ κύκλος τῆς μονώσεως θὰ διασπασθῇ καὶ θὰ αἰσθανθοῦν ὅτι εἰσέρχονται ἐν κοινωνίᾳ, ἐν τῇ ὄποιᾳ καταθέτουν ἀπὸ κοινοῦ τὰς δυσκολίας των, τὰ προβλήματά των ἀλλὰ καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ἀγάπης των.²⁶⁷ Τοῦτο δὲ θὰ τοὺς βοηθήσῃ νὰ ἔδουν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰς δυσκολίας των ὡς σχετικάς καὶ οὐχὶ ὡς ἀπολύτους (ἀποδραματοποίησις), θὰ τοὺς κάμη δὲ ἀφ' ἐτέρου νὰ θεωρήσουν τὰς ἀντιλήψεις των ὑπὸ νέον φῶς καθρεπτιζομένας εἰς τοὺς ἄλλους καὶ θὰ τοὺς δώσῃ ἐν συνεχείᾳ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐλέγξουν τὴν δρθότητα τῶν ἀπόψεων αὐτῶν καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ τὰς ἀναθεωρήσουν τροποποιοῦντες τὴν νοοτροπίαν αὐτῶν (μετάνοια) καὶ μεταβάλλοντες τὴν συμπεριφοράν των. Οὕτω, ὁ διάλογος καὶ αἱ κατ' αὐτὸν ἐπισυμβαίνουσαι ἀνταλλαγαὶ θὰ βοηθήσουν τοὺς μελλονύμφους νὰ φάσουν εἰς μίαν προσωπικὴν σκέψιν καὶ ζωήν, οὐχὶ δὲ εἰς τυφλὴν ἀκολουθίαν στερεοτύπων συμπεριφορᾶς.²⁶⁸

Διὰ νὰ ἀσκήσῃ ὅμως μίαν τοιαύτην μέθοδον πλησίον τῶν μελλονύμφων ἡ ποιμαντικὴ ὅμάς ἔχει ἀνάγκην ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ εἶναι πεπεισμένη διὰ τὰς ἐν τοῖς μελλονύμφοις ὑπαρχούσας δυνάμεις καὶ τὴν δυνατότητα προόδου καὶ βελτιώσεως αὐτῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ εἶναι ἑτοίμη νὰ ἀναδεχθῇ τὸ ἔργον τῆς ὡς ἔργον διακονίας καὶ συμπαραστάσεως τῶν μελλονύμφων, οἱ ὄποιοι εἶναι οἱ οὐσιαστικῶς ὑπεύθυνοι τῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου των, διότι —ἐνταῦθα ἀς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ παραφράσωμεν ἀλλάσσοντες τοὺς πόλους τῆς γνωστῆς ρήσεως τοῦ ἴεροῦ Χρυσοστόμου διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς θείας χάριτος εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας — 'τὸ πλέον τῶν μελλονύμφων ἔστι σχεδὸν δὲ καὶ τὸ πᾶν, ὅμως ἀφῆκάν τι καὶ τῇ ποιμαντικῇ ὅμάδι μικρόν'.²⁶⁹

267. Πρβλ. Πράξ. β' 44.

268. Θὰ φανῇ ἵσως παράδοξον ὅτι ἡ σκέψις ἐν ὅμάδι (ἐν κοινωνίᾳ) καταλήγει νὰ ὁδεύῃ πράγματι πρὸς μίαν προσωπικὴν σκέψιν, ἐνῷ θὰ ἐπρεπε νὰ ὑφίσταται μᾶλλον ὁ κίνδυνος μιᾶς ὅμαδοποιήσεως τῆς σκέψεως λόγῳ ἐπιδράσεων τῆς ὅμάδος καὶ διαμορφώσεως κοινῆς (ὅμαδικῆς) νοοτροπίας, ἀπεναντίας δὲ τῆς σκέψεως τῆς γνωμένης εἰς τὸ βάθος τοῦ ἔκυπτοῦ μας (τοῦ προσωπικοῦ μας εἶναι) ἐξασφαλίζούσης καὶ διαφυλαττούσης τὸ προσωπικόν καὶ οὖσης ἀμοίρου ἐνὸς τοιαύτου κινδύνου. 'Ἄς μὴ λησμονῆται ὅμως ὅτι τότε γνώμεθα πρόσωπα, ὅταν εἴμεθα ἐν κοινωνίᾳ. Πρβλ. N. Nissiotis, «Kirche und Gesellschaft in der griechisch-orthodoxen Theologie» ἐν Paul Abrecht (εκδ.), *Die Kirche als Faktor einer kommenden Weltgemeinschaft*, Stuttgart-Berlin 1966, σ. 144.

269. Βλ. ἀνωτέρω Σ₅₃.

3. Συμβολή της ποιμαντικής διμάδος εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ αἰσθήματος ἀνασφαλείας τῶν μελλονόμων

‘Ο ἐπόμενος ρόλος, τὸν δποῖον θὰ διαδραματίσῃ ἡ Ποιμαντικὴ ‘Ομάδα, συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ τὴν στάσιν αὐτῆς κατ’ αὐτὸν. ‘Η στάσις αὕτη, κινητοποιοῦσα ἀπασαν τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν ὑπευθυνότητα τῶν μελλονύμφων, εἴναι δυνατὸν νὰ ὑποθάλψῃ ἐν αἰσθημα ἀνασφαλείας. Εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ συναισθήματος τούτου ἀνασφαλείας καλεῖται ἐν συνεχείᾳ νὰ συμβάλῃ ἡ ποιμαντικὴ δύμας.

Διὰ τῆς στάσεως ταῦτης ἡ ποιμαντικὴ ὅμας φθάνει νὰ ἀναγνωρίζῃ εἰς τοὺς μελλονύμφους τὴν εὐθύνην διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ μέλλοντος γάμου τῶν παραπλήλως πρὸς τὴν ἥδη ὑπάρχουσαν ἐλευθερίαν διαμορφώσεως νέων τρόπων οἰκογενειακῆς ζωῆς καὶ διαπλάσεως τῶν σχέσεων τῶν συζύγων, ὁφειλομένην εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀσάφειαν ἐκ τῆς ἀναδιαρθρώσεως εἰς τὴν ἐποχὴν μας τῶν δομῶν τοῦ γάμου. Ἀσφαλῶς οἱ μελλόνυμφοι γνωρίζουν σήμερον περισσότερον ἢ ποτε ὅτι ἡ τύχη τοῦ γάμου των εὑρίσκεται εἰς τὰ χεῖράς των καὶ θέλουν νὰ ἐπιτύχουν. Αἰσθάνονται ὑπεύθυνοι καὶ ἐλεύθεροι, ταυτοχρόνως ὅμως καὶ ἀνασφαλεῖς. Πρότυπα οἰκογενειακῆς συμπεριφορᾶς, τὰ ὅποια θὰ ὑπεδείξουν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀκολουθήσουν μίαν ἀσφαλῆ δόδον ἄνευ σφαλμάτων, δὲν ὑπάρχουν ἢ, ἀν ὑπάρχουν, ἀμφισβητοῦνται ἢ ἀποδοκιμάζονται.

‘Επέρα δύμως ἀφορμὴ τῆς ἀνασφαλείας τῶν μελλονύμφων, ἡ ὅποια καὶ ἐπιτείνει τὴν προηγουμένην, εἶναι τὸ γεγονός ὃτι εἰς πλεῖστα τῶν τυχὸν ἔρωτημάτων αὐτῶν ἡ ποιμαντικὴ δύμάς δὲν δύναται νὰ ἀπαντήσῃ ἡ ἐμμέσως, προσφέρουσα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφορμὰς σκέψεως, σημεῖα στοχασμοῦ καὶ οὐχὶ ἑτοίμους ἀπαντήσεις. Θὰ ἐλέγομεν ὅτι προσφέρει κατὰ κύριον λόγον τὰς ἀναζητήσεις αὐτῆς, εἰς τὰς ὅποιας θέλει νὰ συνδέσῃ τοὺς μελλονύμφους πιστεύουσα ὅτι τοῦτο δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὰς προϋποθέσεις μιᾶς ἐπὶ προσωπικῆς σκέψεως καὶ ἀποφάσεως βασιζομένης συζυγικῆς ζωῆς καὶ οὐχὶ τυφλῆς μιμήσεως ἐνὸς τρόπου σκέψεως, ἐνὸς παραδείγματος-προτύπου, τὸ ὅποιον κινδυνεύει πολλάκις νὰ καταστῇ στερεότυπος καὶ μηχανικῶς ἐπαναλαμβανομένη συμπεριφορὰ καὶ διαγωγή. Τὸ παράδειγμα τῆς ποιμαντικῆς δύμαδος ἔχει τὴν ἔννοιαν ὃτι αἱ γενικαὶ κατευθύνσεις καὶ ἀρχαὶ τῆς ὁρθοδόξου θεωρήσεως τοῦ γάμου δύνανται νὰ λάβουν καὶ ταύτην τὴν μορφὴν χωρὶς νὰ εἶναι ἡ μόνη καὶ μοναδικὴ μορφὴ καὶ δυνατότης πραγματοποιήσεως μιᾶς συζυγικῆς ζωῆς, καὶ ὅτι ἔκαστον ζεῦγος μελλονύμφων καλεῖται νὰ δώσῃ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ σφραγίδα καὶ νὰ ἀσκήσῃ τὴν δημιουργικότητα αὐτοῦ. ‘Η ἐμπιστούμην εἰς τὰς δυνάμεις τῶν μελλονύμφων δὲν ἀφικεῖται τὴν ἀνασφάλειαν οὐδὲ ἀπαλλάσσει αὐτοὺς τῆς ἀγωνίας, μᾶλλον δὲ τὰς αὔξανει.

¹ Επί τούτοις διὰ πρώτην ἵσως φοράν, αἰσθάνονται οἱ μελλόνυμφοι ὅτι τοὺς ἀντιμετωπίζουν ὡς ὠρίμους (ὑπευθύνους-έλευθέρους) καὶ τολμοῦν νὰ

συζητήσουν μετ' αὐτῶν θέματα τόσον σοβαρά ώς ὁ γάμος αὐτῶν, ἡ προετοιμασία τούτου, αἱ σχέσεις τῶν φύλων, ἡ ζωὴ τῶν φύλων (σεξουαλικὴ ζωὴ), τὰ δῆποτε θέτουν εἰς κίνησιν ὅλας τὰς δυνάμεις αὐτῶν, συνειδητὰς καὶ ἀσυνειδήτους, συνοδευομένας ὑπὸ βαθυτάτων συγκινήσεων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἵκανης ἀγωνίας, καθ' ὅτι καλοῦνται πλέον προσωπικῶς οἱ μελλόνυμφοι — ἔστω καὶ ἀν ὅχι ἐκπεφρασμένως — νὰ λάβουν θέσιν εἰς τόσον ζωτικὰ προσωπικὰ θέματα ὄμέσως συνδεδεμένα μὲ τὸ βαθύτερον εἶναι τῆς ζωῆς τῶν φύλων. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἑτέραν ἀφορμὴν ἀνασφαλείας.

Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως ἡ ὑπέρβασις τῆς ἀνασφαλείας ταύτης καὶ ποίᾳ θὰ εἶναι ἡ συμβολὴ τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο;

‘Η Ποιμαντικὴ ‘Ομάδας ἡ δῆποτε, ὡς εἴδομεν, διὰ τῆς στάσεως αὐτῆς τῆς καλούσης τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν ὅδὸν τῆς εὐθύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημιουργικότητος, καὶ κινητοποιούσης δυνάμεις ἴσχυρὰς σχέσιν ἔχούσας πρὸς τὸν δεσμὸν αὐτῶν, καὶ προκαλούσης αἰσθημα ἀνασφαλείας παρ’ αὐτοῖς, θὰ εἶναι ἐκείνη ἡ δῆποτε θὰ παρασταθῇ εἰς τοὺς μελλονύμφους καὶ θὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὴν κατάκτησιν μιᾶς νέας δημιουργίας ἀσφαλείας.²⁷⁰

Πρωταρχικὴ προϋπόθεσις τῆς ὑπέρβασεως τῆς ἀνασφαλείας εἶναι ἡ πεποιθησις τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος περὶ τῆς δρθότητος τῆς ὅδου, τὴν δῆποτεν ὑποδεικνύουν εἰς τοὺς μελλονύμφους νὰ ἀκολουθήσουν, καὶ ἡ μετάδοσις τῆς πεποιθήσεως ταύτης εἰς αὐτούς. Αἱ ἀρχαὶ τῆς δρθοδόξου θεωρήσεως τοῦ γάμου εἶναι οἱ ὅδοδεικται ἐκεῖνοι τῆς ἀφετηρίας τοῦ δρόμου, οἱ δῆποτεν δεικνύουν τὴν ἀκολουθητέαν ὅδὸν ἔνθα θὰ πραγματοποιήσουν τὴν πρόοδον αὐτῶν οἱ μελλόνυμφοι, μὴ προσκόπτοντες κατὰ τὸ βάδισμα ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχὶ τὰ ὄρόσημα τοῦ τέρματος. ‘Ἄς μὴ λησμονῆται δὲ ὅτι ἡ πρώτη ἔννοια τῆς ἀσφαλείας εἶναι τὸ μὴ σφάλλεσθαι, δηλαδὴ τὸ μὴ προσκόπτειν κατὰ τὸ βάδισμα.²⁷¹ Πρώτη λοιπὸν προϋπόθεσις τῆς ὑπέρβασεως τῆς ἀνασφαλείας θὰ εἶναι ἡ πεποιθησις ὅτι βαδίζουν ἐπὶ τῆς δρθῆς ὅδου ἀσχέτως ἀν βλέπουν τὰς λεπτομερείας.

Εἰς τὴν πορείαν αὐτῶν οὗτοι συνοδεύονται ἐν ἀγάπῃ ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος, ἰδίως ὅμως ὑπὸ τοῦ ἐγγίζοντος καὶ συμπορευομένου αὐ-

270. Ἐνταῦθα εἶναι λίαν βοηθητικὰ ὅσα ὁ Rogers λέγει διὰ τὴν δημιουργίαν αὐτῆς τῆς νέας ἀσφαλείας. ‘Η ἀσφάλεια αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ εὐθύνῃ ἀναλήψεως τῆς ὑπάρξεως μας, ἡ ὑπέρβασις τῆς ἔξαρτήσεως ἐκ τῶν ἄλλων — ἡ δῆποτε πολλάκις μᾶς δίδει τὸ αἰσθημα ἀσφαλείας — καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἰδίων δυνάμεων. Τοῦτο ὅμως ἔξαρταται καὶ ἐκ τῆς στάσεως τοῦ συναλλασσομένου μεθ’ ἡμῶν καὶ ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας τὴν ὅποιαν οὗτος δημιουργεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφιερώνει τὸ IV κεφάλαιον εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὸ χαρακτηριστικά της. Βλ. C. R. Rogers et G. M. Kinget, *Psychothérapie et Relations humaines*, Vol. I. σσ. 68-101.

271. Βλ. Ἱ. Σταματάκου, *Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 188.

τοῖς Κυρίου,²⁷² δὲ δποῖος εἶναι δὲ δηγγὸς καὶ ἡ ἀσφαλής ὁδὸς ἡ δηγγοῦσα εἰς τὴν ζωὴν τῆς Τριάδος.²⁷³ Τὸ αἰσθημα τοῦτο τῆς παρα-στάσεως, τῆς συν-χωρήσεως καὶ τῆς παρ-ουσίας ταύτης θὰ δηγγήσῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀνασφαλείας.

272. Ἡ πορεία πρὸς Ἐμμακούς (*Λουκ. κδ' 13-32*) εἶναι μία ἀπτὴ ἐκφραστική τῆς συνοδείας αὐτῆς τοῦ Κυρίου. Πρβλ. τὸν ὀραῖον ποιητικὸν ὑπαινιγμὸν τοῦ Θ. Σ. Ἐλιοτ:

«Πούς εἶναι δὲ τρίτος ποὺ περπατεῖ πάντα στὸ πλάνον;
 Ὄταν μετρῶ, εἴμαι μονάχα ἔγώ καὶ σὺ μαζί μου
 Μὰ ὅταν κοιτάζω ἐμπρόδε τὸν ἄσπρο δρόμο
 'Υπάρχει πάντα κάπους ποὺ περπατεῖ στὸ πλάνον
 Γλιτρόντας τυλιγμένος σὲ καστανὸ μανδύα, κονκυλωμένος
 Ἀν εἶναι ἄντρας ἀν εἶναι γυναίκα δὲν τὸ ξέρω
 —Μ' αὐτὸς ἐκεῖ ποιός εἶναι ἀπ' τ' ἄλλο πλάνο σου;»

(*Ἡ ἔρημη χώρα καὶ ἄλλα ποιήματα. Εἰσαγωγή, σχόλια, μετάφραση, Γιώργου Σεφέρη, Ἀθήνα 1967, Ε'. Τί εἶπε ὁ κεραυνός, σσ. 78-79, στίχοι 359 - 365· βλ. καὶ σχόλιον σ. 138).*

273. Πρβλ. *Iω. ιδ' 4-6.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Περατώσαντες ήδη τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ρόλων (λειτουργιῶν) τῆς Ποιμαντικῆς Όμάδος Προετοιμασίας Γάμου, ἐφθάσαμεν πλέον εἰς τὸ σημεῖον ἐνθα κρίνεται ἀπαραίτητος ἡ ἔκθεσις τῶν μέσων, διὰ τῶν δόποιων θὰ ἀσκηθῇ ἡ ἐνεργὸς μέθοδος (méthode active) καὶ θὰ λάβῃ σάρκα καὶ δοτᾶ ἡ ποιμαντικὴ προετοιμασία γάμου. Θὰ διμιλήσωμεν δηλαδὴ ἀκολούθως περὶ τῆς μεθοδολογίας τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου νοούμενης ὡς τοῦ συνόλου τῶν μέσων (μεθόδων) ἀλλὰ καὶ τῶν εὐκαιριῶν (ἐκδηλώσεων), αἱ δόποιαι εἶναι δυνατὸν νὰ προσφερθοῦν εἰς τοὺς μελλονύμφους, δύνανται δὲ νὰ προκαλέσουν καὶ νὰ εύνοήσουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου των.²⁷⁴

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, δτι ἡ μορφὴ τὴν δόποιαν θὰ λάβῃ ἡ ποιμαντικὴ προετοιμασία γάμου δύναται νὰ εἶναι «πολυμερῆς καὶ πολύτροπος», ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως νὰ ἔξασφαλίζῃ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ μηνύματος, τὸ δόποιον ἔχει ὡς ἀποστολὴν νὰ μεταδῷ, καὶ τὴν αὐτενέργειαν τῶν μελλονύμφων.

I. ΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

1. Παράγοντες ἐπηρεάζοντες τὸν καταρτισμὸν προγράμματος ἐκδηλώσεων

Ἡ πολυμέρεια καὶ τὸ πολύτροπον τῶν ἐκδηλώσεων (εὐκαιριῶν) τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου θὰ ἔξαρτηθῇ ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων παρα-

274. Εἰς τὴν ἥδη ἀναφερθεῖσαν βιβλιογραφίαν τῶν ἐπὶ μέρους Κέντρων Προετοιμασίας Γάμου (Σ_{16}), ἐν τῇ δόποιᾳ ὑπάρχουν πλεῖσται ὅσαι ὑποδείξεις καὶ περιγραφαὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ αὐτῶν μεθόδων, προσθετέον τὸ νεωστὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ István Jákli (ἐκδ.), *Methoden in der Ehevorbereitung*, Düsseldorf 1970, ὑπευθύνου τῆς ἐπιτροπῆς Γάμους καὶ Οἰκογένεια τοῦ Συνδέσμου Γερμανικῆς Καθολικῆς Νεολαίας (Bund der Deutschen Katholischen Jugend) ἐν Düsseldorf. 7 ἔως 11 Δεκεμβρίου ἡ ίδια ἐπιτροπὴ ὀργάνωσε μίαν σύσκεψιν διὰ τὴν ἀναζήτησιν ἐνὸς νέου προτύπου διὰ μαθήματα μελλονύμφων («Neues Modell für Brautleute Kurse?»). Τὰ πορίσματα πρόκειται νὰ κυκλοφορήσουν προσεχῶς. Περιληπτικὴν καὶ εύσυνοπτὸν ἀνάπτυξιν μεθοδολογίας προετοιμασίας γάμου περιλαμβάνει τὸ καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ Institut für Ehe- und Familienwissenschaft Zürich σχέδιον «Modelle für Ehevorbereitungskurse», *Ehe* 8 (1971) 1, σ. 22-29, βασισθὲν ἐπὶ προηγγηθεισῶν ἐμπειριῶν.

γόντων ἀναγομένων ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ποιμαντικήν Ὁμάδα, τοὺς Μελλονύμφους καὶ τάς λοιπὰς συνθήκας καὶ προϋποθέσεις ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου τούτου.

Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ παράγων χρόνος ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ προγράμματος τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου. Σημασίαν ἐπίσης ἔχει ὁ ἀριθμὸς τῶν διαθεσίμων προσώπων καὶ ἵκανῶν προσώπων νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς καὶ ἡ ὑπαρξίας καταλλήλων αἰθουσῶν. Τὸ μέγεθος τῆς ὅμαδος τῶν μελλονύμφων εὐάριθμον ἢ πολυάριθμον θὰ καθορίσῃ τὸν ἀκολουθητέον τύπον συγκεντρώσεως. Τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ αἱ ἀνάγκαι τῶν μελλονύμφων θὰ κατευθύνουν καὶ ταῦτα τὸ περιεχόμενον τῶν διμιλιῶν. Πρὸς τούτους ἡ δεκτικότης καὶ αἱ δυνατότητες βραδείας ἢ ταχείας, παθητικῆς ἢ ἐνεργητικῆς ἀφομοιώσεως ὑπὸ τῶν μελλονύμφων τῶν προσφερομένων ἰδεῶν καὶ στάσεων θὰ δώσῃ ἔνα ρυθμὸν εἰς τὴν ὅλην διαδικασίαν καὶ πορείαν τῆς προετοιμασίας.

“Οθεν πάντες οἱ ἀνωτέρω ἀναφερθέντες παράγοντες πρέπει νὰ ληφθοῦν σοβαρῶς ὥπ’ ὅψιν προκειμένου ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμὰς νὰ καταρτίσῃ κατάλληλον καὶ προσηρμοσμένον πρόγραμμα προετοιμασίας γάμου.

2. Καθορισμὸς τῆς ἐκτάσεως τοῦ μηνύματος καὶ ἔνταξις αὐτοῦ ἐν προγράμματι

‘Ο καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου τοῦ μηνύματος καὶ ἡ ἔνταξις αὐτοῦ ἐν προγράμματι θὰ ἀπασχολήσῃ τοὺς ὑπευθύνους. ’Εάν, ὡς εἴδομεν, εἶναι εὐκταῖον οἱ μελλόνυμφοι νὰ προετοιμασθοῦν εἰς ὅλας τὰς διαστάσεις τοῦ γάμου των, ἀπασιαὶ αἱ διαστάσεις θὰ καταλάβουν τὴν αὐτὴν ἐκτασιν καὶ ἀναλογίαν ἐν τῷ προγράμματι; ’Εὰν αἱ διαστάσεις εἶναι ἴσοτιμοι μεταξύ των, ἀπασχολοῦν ἐξ ἵσου τοὺς μελλονύμφους καὶ ἔχουν τὴν αὐτὴν προτεραιότητα καὶ βαρύτητα εἰς τὰ παρόντα ἐνδιαφέροντα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ζεύγους τῶν μελλονύμφων; ’Ἐπὶ παραδείγματι, διὰ τοὺς μελλονύμφους ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν τὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων μὲ τὴν συζυγικὴν ἀρμονίαν; ”Η τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τοῦ γάμου τοὺς ἀπασχολεῖ περισσότερον ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ δεσμοῦ των καὶ τῆς ἀγάπης των;

’Εὰν βεβαίως ὑπῆρχεν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος καὶ ἵκανὸς ἀριθμὸς ὑπευθύνων ὡς καὶ ὁ κατάλληλος χῶρος, θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ τύχουν διαπραγματεύσεως εἰς σειρὰν ὅλην συγκεντρώσεων καὶ ἐκδηλώσεων ἀπασιαὶ αἱ διαστάσεις τοῦ γάμου ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ. ’Εὰν ὅμως ὁ παράγων χρόνος ἢ χῶρος, αἴθουσαι π. χ. ἢ ὁ ἀριθμὸς ὑπευθύνων εἶναι δεσμευτικός, ποῖαι διαστάσεις θὰ ἀναπτυχθοῦν περισσότερον, ποῖαι ὀλιγώτερον;

‘Οπωσδήποτε ἡ προσοχὴ τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος θὰ εἶναι πάντοτε ἐστραμμένη εἰς τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ὀλοκληρωμένην εἰκόνα περὶ γάμου, ἡ ὁποία θὰ δοθῇ εἰς τοὺς μελλονύμφους, καί, ἂν τι θήγεται ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς στενότητα χώρου, χρόνου ἢ ἄλλας προϋποθέσεις.

’Ασφαλῶς θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ἀποφάσεις, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ προγράμματος ἀναλυτικῶς, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ ἐν χρόνῳ (ἀριθμὸς καὶ διαδοχὴ ἐκδηλώσεων).²⁷⁵ Τὰ δύο ταῦτα εἶναι ἀλληλένδετα· μία ὠρισμένη ὕλη ἔχει ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὰ χρονικὰ πλαισια ἐντὸς τῶν διοίων θὰ τοποθετηθῇ. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετήσωμεν τὸ μέγιστον τῆς ὕλης εἰς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα, οὔτε δύμας καὶ τὸ ἀντίθετον εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπον νὰ συμβῇ. Χρειάζεται μία ὠρισμένη ἵσορροπία τῶν δύο τούτων στοιχείων, λαμβανομένης ὑπὸ ӯψιν τῆς ἴκανότητος μιᾶς βραδείας ἢ ταχείας ἀφομοιώσεως ὑπὸ τῶν μελλονύμφων τῆς προσφερομένης ӯλης. Κατὰ ταῦτα θὰ πρέπει ἡ ὑπεύθυνος Ποιμαντικὴ Ὁμάδας νὰ ἐρευνήσῃ τὰς δυνατότητας διαθεσίμου χρόνου, προσώπων, χώρων, ἀφομοιωτικῆς ἴκανότητος τῶν μελλονύμφων, καὶ νὰ προβῇ εἰς τὸν καταρτισμὸν τοιούτου προγράμματος. Θὰ ἥτο παρακεινδυνευμένον νὰ εἰσηγηθῶμεν συγκεκριμένον ἀριθμὸν συγκεντρώσεων ἢ ἀκριβὲς ἀναλυτικὸν πρόγραμμα αὐτῶν. ’Εὰν ὑπαινισσώμεθα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὠρισμένας μορφάς ἢ πιθανὸν περιεχόμενον, τὸ πράττομεν διὰ νὰ παραστήσωμεν σαφέστερον τὰ πράγματα.

Εἶναι ἔργον τῶν ὑπεύθυνων τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος Προετοιμασίας Γάμου νὰ καταλήξῃ εἰς τοιοῦτον πρόγραμμα κατόπιν μελέτης τῶν γενικῶν ἀρχῶν ἀφ' ἐνὸς —ἢ παροῦσα μελέτη ἐγγράφεται ἀκριβῶς εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἐρευνήσῃ τὰς θεωρητικὰς προϋποθέσεις τῆς ποιμαντικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας πλησίον τῶν μελλονύμφων —ἀλλὰ καὶ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν ἀφ' ἐτέρου, αἵτινες ἐπικρατοῦν εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα ἐν τῷ πλαισίῳ μιᾶς ἐνορίας, ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας ἢ ἐπισκοπῆς.²⁷⁶

275. ’Αναφορικῶς μὲ τὰ προγράμματα, ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐκδηλώσεων τῆς προετοιμασίας γάμου, παραπέμπομεν εἰς τὰ βοηθήματα τῶν διαφόρων Κέντρων καὶ Ὑπηρεσιῶν Προετοιμασίας Γάμου. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι *La Préparation au Mariage à Montréal*, τὰς σ. 97-223 ἀφερωμένας εἰς τὰ ἐν χρήσει (μέχρι τέλους 1969) διαγράμματα τῶν μαθημάτων. Εἰς τὰς σ. 310-354 οἱ συγγράψαντες τὸ βιβλίον ἐπιχειροῦν μίαν κριτικὴν ἀποτίμησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς σκέψεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν προετοιμασίας γάμου τοῦ Μοντρέαλ, διόπιν καταδεικνύεται ἡ ἀνάγκη συνεχοῦς βελτιώσεως καὶ ἀναπροσαρμογῆς. ’Αποτέλεσμα τῆς φροντίδος δι' ἀνανέωσιν ἀποτελεῖ τὸ *Projet-Mariage*, ἡ νεωτέρη (1969, ἀλλὰ διὰ χρῆσιν ἀπὸ 1970) ὑποδειγματικὴ ἐκδοσίς βοηθημάτων προετοιμασίας γάμου διὰ τὸν γαλλόφωνον Καναδάν, ἐκδοθεῖσα κοινῇ συνεργασίᾳ διῶν τῶν ὑπαρχούσῶν διαθεσίμων δυνάμεων προετοιμασίας γάμου ὑπὸ Novalis (τοῦ πρώην Le Centre Catholique), Université Saint-Paul, 1, rue Stewart, Ottawa 2, Canada, ἀποτελουμένη ἐκ δέκα ἐπὶ μέρους βοηθημάτων. Εἰδομεν ἥδη ἐν Σ₂₇₄, ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ἐτοιμάζεται ἐν νέον σχῆμα. Βλ. περιτέρω τὴν σειράν: *Les jeunes et l'amour*, Documents τεύχ. 12, 13, 14, 15, 16, 17, Bruxelles (CEFA) 1969, τὰ διοῖα ἀποτελοῦν βοηθήματα τῶν ὑπεύθυνων Βελγίου.

276. ’Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου σημείου εἶναι χρήσιμον νὰ ἔχουν ὑπὸ ӯψιν τῶν οἱ ὑπεύθυνοι ὠρισμένας προϋποθέσεις προκειμένου νὰ προβοῦν εἰς τοιαύτην προσπάθειαν. Βλ. *La Préparation au Mariage* (France), τὸ παράρτημα: *Conseils pour le lancement d'un service chrétien de préparation au mariage*, σσ. 159-161. Βλ. ἐπίσης ἐν *Docu-*

‘Υπάρχει δύμας πιθανότης, όφου καταρτισθή τὸ πρόγραμμα καὶ καθορισθῆ ἡ ἔκτασις τῆς ὅλης ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος, ἀριθμός τις ἐκ τῆς ὁμάδος τῶν μελλονύμφων, οἱ ὄποιοι θὰ παρακολουθοῦν τὰς εὐκαιρίας τὰς προσφερομένας ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος —ώς ἀντιπροσώπου τῆς ἐνορίας, τῆς ἐπισκοπικῆς περιφερείας ἢ τῆς ἐπισκοπῆς— νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συζητήσῃ θέμα τι ἔκτενέστερόν πως ἢ δσον προβλέπει τὸ πρόγραμμα.

Ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἀφιερωθῆ μία συγκέντρωσις εἰς τὸ θέμα «ἡ ἀκολουθία τοῦ γάμου». Τί δύναται δύμας νὰ προλάβῃ νὰ εἴπῃ τις καὶ νὰ συζητήσῃ εἰς τὸ διάστημα μιᾶς ἢ δύο ὥρων; Ἀσφαλῶς ὑπάρχει ἡ δυνατότης νὰ λεχθοῦν τὰ βασικὰ καὶ οὐσιώδη. Ἀλλὰ ἀριθμὸς μελλονύμφων θὰ εἴχε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γνωρίσῃ περισσότερα καὶ νὰ θελήσῃ νὰ διαφωτισθῇ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τοῦ γεγονότος τὸ ὄποιον ζῆ κατὰ τὴν περίοδον τῆς μνηστείας του, νὰ θελήσῃ νὰ ἴδῃ τὴν ἀγάπην τὴν ὄποιαν ζῆ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. “Ἡ δύναται νὰ ἔχῃ προβλεψθῆ μία συγκέντρωσις, καθ’ ἣν θὰ γίνεται μία ἔκτενής παρουσίασις τῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην ἀνδρὸς-γυναικὸς καὶ νὰ θελήσουν οἱ μελλόνυμφοι νὰ ἔχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀκούσουν ἔνα σχολιασμὸν τῆς ἀκολουθίας τοῦ γάμου, τί σημαίνουν τὰ διάφορα σύμβολα, αἱ κινήσεις, αἱ εὐχαὶ καὶ λοιπὰ συστατικὰ τῆς ἀκολουθίας.

Ἡ ἐπιθυμία εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλας διαστάσεις τοῦ γάμου, αἱ ὄποιαι ναὶ μὲν ἔχουν θιγῆ εἰς ἄλλας συγκεντρώσεις, οὐχὶ δύμας ἐπαρκῶς, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν μελλονύμφων, διὸ καὶ θὰ ἡθελον περαιτέρω ἔξιγγήσεις. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ προβλεψθῆ ὅλη ἀναφερομένη εἰς τὸ θέμα «γάμος καὶ συζυγικὴ ἀρμονία», ἐνῷ θίγονται διάφοροι πλευραὶ τῆς ψυχικῆς

mentation Générale (Thèmes de réflexion - Conseils pédagogiques - Méthodologie), 301 ἀπὸ 1.10.66, τοῦ Centre de Préparation au Mariage (17, rue Dufrénoy, Paris-16) τὰς Conditions pour le lancement d'un centre. Θὰ ἦτο ἐπίσης σκόπιμον πρὸ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ προγράμματος νὰ λάβουν ὅπ’ ὅψιν των, κατόπιν ἐπιτοπίου ἔρευνης, τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὰς προτεραιότητας προτιμήσεων τῶν μελλονύμφων, ὡστε εἰ δυνατὸν νὰ τὰ συμπεριλάβουν ἐν τῷ προγράμματι τῆς προετοιμασίας γάμου ἐκ τῶν προτέρων. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὴν ἔρευναν, τὴν ὄποιαν διενήργησε τὴν ἀνοίξιν τοῦ 1970 ἡ Equipe Diocésaine de Préparation au Mariage (Paris), *A Paris... qui sont les fiancés?* Premiers résultats d'une enquête auprès des fiancés qui suivent une préparation au mariage. Περίληψις τῆς ἔρευνης ἐν *Cahiers du Centre de Préparation au Mariage* τεῦχ. 48 (avril-mai-juin 1971) σσ. 29-32. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζουν τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἀλληληστριανῆς ἔρευνης τοῦ Movimiento Familiar Cristiano, *Investigación sobre el Noviazgo en México*, Mexico 1970. Ωρισμένα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων βλ. ἐν *Laïcs aujourd’hui* τεῦχ. 7-8, 3 (1970) σσ. 119-120. Ὁφέλιμος θὰ ἦτο ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ ἐμπειρίας μεταξὺ ὑπευθύνων τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γάμου καὶ λοιπῶν ὑπευθύνων προσώπων, τῶν ἐφημερίων πρὸ παντὸς ἄλλου. Βλ. τὸ ἄρθρο «Échange d’expériences de pastorale préparatoire au sacrement de mariage», ἐν *Paroisse et liturgie* (1970) 5, σσ. 435-441, τὸ ὄποιον ἀποτελεῖ ἔκθεσιν γενομένης ἔρευνης βάσει ἐρωτηματολογίου.

καὶ σωματικῆς ἀρμονίας τῶν συζύγων, οἱ μελλόντιμφοι ὅμως νὰ θελήσουν νὰ ἔχουν μίαν συγκέντρωσιν, ἥτις νὰ ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ θέμα τοῦ ἐλέγχου τῶν γενήσεων ἀπὸ ἡθικῆς ἢ ιατρικῆς πλευρᾶς. "Ἡ ἀκόμη τὸ πρόγραμμα νὰ ἔχῃ προβλέψει ὅλην σχετικὴν μὲ «τὴν ζωὴν τοῦ ζεύγους κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ γάμου», καὶ οἱ μελλόντιμφοι νὰ θέλουν τὸ τάδε εἰδικὸν θέμα: π. χ. τὴν δργάνωσιν τοῦ προϋπολογισμοῦ (οἰκονομικὸν προγραμματισμὸν) ἢ τὰς σχέσεις μετὰ τῶν γονέων καὶ συγγενῶν.

Τί θὰ συμβῇ τότε; 'Η Ποιμαντικὴ Ὁμάδας θὰ ἀπωθήσῃ τὴν δικαίαν τρόπον τινὰ ἔφεσιν τῶν μελλονύμφων, θὰ παραπέμψῃ τούτους εἰς βιβλία ἢ σχετικὰ φυλλάδια, ἢ ὑπάρχει τρόπος νὰ δημιουργήσῃ μίαν ἄλλην ἐπὶ πλέον εὐκαιρίαν διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους; Τοῦτο πάντως, ὡς ἐλέχθη καὶ προηγουμένως, εἶναι χρήσιμον νὰ τὸ γνωρίζουν οἱ ὑπεύθυνοι, ὥστε ἐξ ἀρχῆς νὰ προγραμματίσουν καὶ τοιαύτας 'ἐκτὸς προγράμματος' ἐκδηλώσεις.²⁷⁷

277. Σημειώτεον ὅτι καὶ διὰ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ συμμετάσχουν εἰς τοιαύτην στηματικὴν ἐπὶ προσωπικῆς βάσεως νοούμενην προετοιμασίαν γάμου, εἶναι χρήσιμον νὰ προβλεφθοῦν ἄλλους εἴδους εὐκαιρίαν καὶ ἐκδηλώσεις.

Τὸ ἀπλούστερον μέσον θὰ ἦτο μία σειρὰ καταλλήλων φυλλαράδων ἢ βιβλίων, ἡ ὁποία θὰ συνιστᾶτο εἰς τοὺς μελλονύμφους καὶ θὰ ἀπετέλει μίαν 'μέθοδον ἀνέδασκάλου'. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν σημειοῦμεν τὴν σειρὰν τῆς 'Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος' ὑπὸ τὸν τίτλον: 'Ἡ εὐτυχισμένη οἰκογένεια (1961). 'Ως ἐπληροφορήθημεν ἐξ τῆς Διευθύνσεως Τύπου τῆς 'Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐπίκειται ἡ ἔκδοσις εἰς ἕνα τόμον τῆς σειρᾶς ταύτης. Βιβλία σχετικοῦ περιεχομένου τῆς 'Ἀποστολικῆς Διακονίας ἢ Χριστιανικῶν Κινήσεων ἐν Ἑλλάδι θὰ ἥσαν ἐξ ἵσου ὀφέλιμα. 'Ανάλογος γαλλικὴ προσπάθεια, κοινὴ ἔκδοσις τοῦ Centre de Préparation au Mariage (CPM) καὶ τῶν Fêtes et Saisons, εἶναι ἡ σειρὰ Notre amour. Des fiancés préparent ensemble leur mariage, Paris 1970, 6 τεύχη 16 σ. ἐκαστον. Τὰ τεύχη ταῦτα χαρακτηρίζονται ὡς 'Οδηγοὶ πρὸς διάλογον (Guides de dialogue). 'Ακόμη δὲ εριοδικὰς ἢ καὶ δὴ μερή σιος θρησκευτικὰς τάξις τοὺς δύναται διὰ σχετικῆς ἀρθρογραφίας νὰ προσφέρῃ πολύτιμον βοήθειαν εἰς τοὺς μελλονύμφους.

'Ἐτέρων μορφὴν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἡ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων δι' ἀλληλογραφίας. Οἱ μελλόντιμφοι θὰ ἐλάμβανον εἰς τακτὰ χρονικὰ διαστήματα τεύχη ἀποτελοῦτα. ὡς ὅλον μίαν σειράν, καὶ εἰς τὸ ὅποια θὰ ἥσαν συνημμένα ἐρωτηματολόγια· ἐφ' δόσον δὲ θὰ ἐπεστρέφετο συμπεπληρωμένον τὸ ἐρωτηματολόγιον ὑπὸ τῶν μελλονύμφων, θὰ ἀπεστέλλετο ἐν συνεχείᾳ εἰς αὐτοὺς τὸ ἐπόμενον τεῦχος μετὰ διωρθωμένου τοῦ ἐρωτηματολόγιου κ.ο.κ. Τοιοῦτον μεταξύ ἄλλων τρόπων ἐργασίας χρησιμοποιεῖ καὶ τὸ Novalis (πρώην Le Centre Catholique d'Ottawa). Τὸ Diamic (= Dialogues Amicaux, 60, Rue de l'Hôpital Militaire, Lille, France) ἐργάζεται ἀποκλειστικῶς δι' ἀλληλογραφίας. 'Ἡ σειρὰ τῶν δώδεκα μαθημάτων ἐπιγράφεται Dialogues sur l'amour et le Mariage, Lille 1967, ἀποτελεῖ δὲ προσαρμογὴν τοῦ καναδικοῦ προτύπου γενομένην τῇ βοηθείᾳ τῶν καθηγητῶν τοῦ Groupe d'études sexologiques et familiales τῶν Facultés Catholiques de Lille.

'Άλλα καὶ τὰ σύγχρονα μέσα σειράς εἰποινωνίας δύναται νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων (ἐπὶ παραδείγματι σειρὰς δύμιλιῶν ἢ συζητήσεων ἀπὸ τοῦ ραδιοφώνου ἢ τῆς τηλεοράσεως). 'Απαραίτητος προϋπόθεσις παραμένει πάντοτε ἡ μετὰ μεγίστης προσοχῆς προετοιμασία τῶν ἐκπομπῶν τούτων.

Παραμένει πάντοτε ἡ δυνατότης, ἐὰν βεβαίως ἡ ἔφεσις πρὸς ἐμβάθυνσιν εἰς τυχὸν πρόβλημα τίθεται ἐπὶ ἐπιπέδου προσωπικοῦ τοῦ ζεύγους ἢ ἐνὸς τῶν μελλονύμφων, ἐν μέλος τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος νὰ ἀναλάβῃ νὰ συναντηθῇ μετ' αὐτῶν, νὰ συζητήσῃ, νὰ λύσῃ τυχὸν ἀπορίας τοῦ ζεύγους, νὰ καθοδηγήσῃ τοῦτο καὶ, ἐν ἣ περιπτώσει τὸ μέλος αἰσθανθῇ ἀδυναμίαν καὶ ἀναρμοδιότητα, νὰ παραπέμψῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς ἕτερον ἀρμοδιώτερον μέλος τῆς Ὀμάδος ἢ καὶ εἰς πρόσωπον ἐκτὸς αὐτῆς. Οὕτως ἀγόμεθα εἰς μίαν σπουδαιοτάτην ἐκδήλωσιν τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος, τὰς «προσωπικὰς συνεντεύξεις». ²⁷⁸

Πολλάκις καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔφεσιν ἐκ μέρους τῶν μελλονύμφων ἐμβαθύνσεως μιᾶς συγκεκριμένης πλευρᾶς διαστάσεώς τινος τοῦ γάμου, δυνατὸν νὰ ἐκφράσουν οὗτοι τὴν διάθεσιν νὰ προετοιμασθοῦν εἰδικώτερον ἐν ὅψει τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ἀφιεροῦντες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὀρισμένον χρόνον διὰ μίαν ἐντονωτέραν περισυλλογὴν καὶ προπαρασκευὴν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, συμμετέχοντες ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς ἱερᾶς ἐξομοιογήσεως καὶ θείας κοινωνίας. Καὶ αὕτη ἡ ἐκδήλωσις χρήζει σκέψεως ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος. ²⁷⁹

278. Ἡ Ποιμαντικὴ Ὀμάδας καλεῖται νὰ παίξῃ τὸν ρόλον μιᾶς συμβουλευτικῆς ὄμάδος ἐπὶ θεμάτων γάμου καὶ οἰκογενειακῆς ζωῆς, θεμάτων δηλαδὴ εἰδικωτέρων, μὴ δυναμένων νὰ θιγῶσι ἐν μέσῃ ὄμάδη τῶν μελλονύμφων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ προσωπικῆς βάσεως, ὡς ἐργασία κατὰ περίπτωσιν. Ἐνταῦθα εὐρίσκει ἔφαρμογὴν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξατομικεύσεως τῶν προβλημάτων. Πρβλ. Κ. Δ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου*, σσ. 68-70· Β. Ἐξάρχου, *Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξατομικεύσεως ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἔργῳ τῆς χριστιανικῆς μορφώσεως*, Αθῆναι 1933. Διὰ τὸ ἔργον τῆς συμβουλευτικῆς (Counseling) παραπέμπομεν εἰς Σ₁₇₅ καὶ 228, ἐνθα καὶ δίδονται ὀρισμένα ἔργα ίκανά νὰ βοηθήσουν τὸν προσανατολισμὸν τῆς Ποιμαντικῆς Ὀμάδος γενικώτερον, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον, ἐπὶ θεμάτων Συμβουλευτικῆς τῶν μελλονύμφων καὶ ἔγγαμων. Βλ. περαιτέρω ἡμετέρων ἐργασίαν *Bilan analytique et clinique du Centre expérimental de consultations prématrimoniales et conjugales de la Société Hellénique d'Eugénisme à Athènes* καὶ τὴν παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν εἰς ἣν προσθέτεα καὶ τὰ ἔξῆς ἔργα: Aaron L. Rutledge, *Pre-Marital Counseling*, Cambridge, Mass. 1966· James A. Peterson (ἐκδ.), *Marriage and Family Counseling. Perspective and Prospect*, New York 1968· J. H. Wallis, *Marriage Guidance. A New Introduction*, London 1968· *For the Family. International and Inter-Church Cooperation for the Development of Family Counselling and Family Education*, Geneva 1968· The Educational Context of Marriage Counseling, ἀφιέρωμα τοῦ *Pastoral Psychology* τεῦχ. 184, 19 (1968); *Études et recherches sur les problèmes du couple*, ἀφιέρωμα τοῦ *Dialogue* (Revue trimestrielle de l'Association Française des Centres de Consultation Conjugale) τεῦχ. 25 (janvier 1970)· *Familienkonflikte und Familienberatung*, Kevelaer 1970.

279. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον νὰ σκεφθῶμεν κατὰ ποῖον τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀξιοποιηθῇ ὅ,τι δ. P. Evdokimov ὀνομάζει ἀναφερόμενος εἰς τὴν μνηστείαν ὡς noviciat monastique (μοναχικὴ δοκιμὴ): «L'ancienne tradition concevait le temps des fiançailles comme un noviciat monastique et prescrivait aux nouveaux mariés après l'of-

Τοιαῦται εὐκαιρίαι εἶναι δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθοῦν ἀπεριορίστως.
 Ἀναφέρομεν παραδείγματος χάριν τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἔν ζεῦγος ἐγγάμων μελῶν τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος δύναται νὰ δέχεται μονίμως, εἰς καθωρισμένην ἡμέραν καὶ ὥραν, τὰ ζεύγη ἐκεῖνα τῶν μελλονύμφων, τὰ ὅποια θὰ ἥθελον νὰ πληροφορηθοῦν ὡρισμένας πρακτικὰς πλευρὰς τῆς προετοιμασίας γάμου, ὅπως ἐκδηλώσεις (προγράμματα) τῆς ποιμαντικῆς ὁμάδος, διατυπώσεις καὶ δυσκολίας εἰς τὴν προώθησιν πιστοποιητικῶν —τοῦτο βεβαίως θὰ τὸ ἔχῃ θίξει ὁ ἐφημέριος— πρακτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ‘νοικοκυριοῦ’, ὑποχρεώσεις τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης εἰς τὴν ἑτοιμασίαν τῶν τῆς τελετῆς κλπ.²⁸⁰

Ἄλλοι μελλόνυμφοι, οἱ ὅποιοι προέρχονται ἐκ διαφόρων χριστιανικῶν νεανικῶν κινήσεων καὶ ἔχουν πεῖραν τῶν κύκλων μελέτης Ἀγίας Γραφῆς, ἵσως θελήσουν νὰ ἐπαναλάβουν τι τὸ ἀντίστοιχον, δηλαδὴ μίαν περιοδικὴν συγκέντρωσιν μεταξύ των ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἀλληλογνωριμίαν ἐν τῇ εὐκαιρίᾳ μιᾶς ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων ἐπὶ θεμάτων ἀφορώντων κυρίως εἰς τὴν

fice du mariage une retraite dans un couvent afin de préparer à entrer dans leur *Sacerdoce conjugal*» (*Sacrement de l'amour*, σ. 92). Καὶ συνεχίζει σ. 206: «Selon l'ancienne tradition, on attendait le septième jour pour enlever les couronnes symboliques. Ces sept jours de continence initiaient à la maîtrise de l'homme et servaient de noviciat monastique; ils se passaient en prière afin de préparer au mystère de l'amour». Πρβλ. καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τῶν *Tετραδίων τοῦ Nicolas Gogol*, τὰ ὅποια ἔτησε οὗτος κατὰ τὰ ἔτη 1846-51, ὅτε εἰργάζετο εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῶν *Νεκρῶν ψυχῶν*: «Dans cette union il faut entrer comme on entre dans un monastère, dans un ermitage, car ce n'est pas en vain que l'apôtre assimile l'union des époux à l'union du Christ avec l'Église. Un an de préparation au mariage, pour tout examiner et y entrer comme dans une maison familiale où chaque recoin est connu, pour être en mesure dès le premier jour de suivre un chemin familial, de donner l'exemple de l'ordre et de l'harmonie. Tout est disposé à l'avance: il ne reste plus qu'à se signer et se mettre à la tâche comme dans un austère couvent ou une école rigoureuse» (*Le Messager Orthodoxe* τεῦχ. 17 (1962) I, σ. 29).

Τοιούτου εὖδους εὐκαιρίαι ἀπαντῶνται σχεδὸν παρ' ἄπασι τοῖς Κέντροις Προετοιμασίας Γάμου: βλ. Catholic Marriage Advisory Council, *Preparing engaged couples for marriage*, § The Day Retreat, σσ. 70-73· *La Préparation au Mariage à Montréal*, § Session (retraite) de fiancés, σσ. 222-223· *La Préparation au Mariage* (France), § Les retraites spécialisées, σσ. 88-92. Τὸ CEFA Βρυξελλῶν ὀργανώνει τὰς Récollections-retraites de fiancés.

280. Τοιαύτην ἐκδήλωσιν προσφέρει τὸ CEFA Βρυξελλῶν. Καὶ αὐτὰ τὰ ‘πρακτικά’ ἔχουν τὴν θέσιν των καὶ τὴν χρησιμότητά των. βλ. Dr. Bernard Lanos et Annick Lanos, *Fiancés et jeunes mariés de notre temps*, σσ. 119-175. Βεβαίως ἡ ἑτοιμασία αὕτη ἀναλαμβάνεται συνήθως ὑπὸ τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ θὰ ὑπάρξουν καὶ ἄτομα (νέοι), τὰ ὅποια ἐπιθυμοῦντα νὰ νυμφευθοῦν δὲν ἔχουν οὐδένα ἀκόμη καὶ δι' αὐτὰ τὰ στοιχειώδη νὰ ἐρωτήσουν, ὑπάρχει δὲ ἡ περίπτωσις νὰ τύχουν ἐκμεταλλεύσεως καὶ ἀπάτης. Περιττὸν νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ὑπόδοχη αὕτη, ἡ ὅποια ἔρχεται μὲ τελείως ‘πρακτικάς’ δψεις, εἶναι δυνατὸν νὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλα προβλήματα τοῦ ζεύγους ἡ τοῦ μελλονύμφου, ὅπότε τὸ ζεῦγος τοῦτο ἐπὶ τῆς ὑπόδοχης δύναται νὰ παραπέμψῃ αὐτοὺς εἰς ἀρμοδιώτερα πρόσωπα.

πορείαν πρὸς τὸν γάμον καὶ τὴν ζωὴν τῆς μνηστείας (κύκλοι μελλονύμφων). Πιθανόν τινα τῶν μετεχόντων εἰς τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ζευγῶν μελλονύμφων νὰ θελήσουν, βραδύτερον ὡς νεόνυμφοι πλέον, νὰ ἔξακολουθοῦν νὰ συναντῶνται μετὰ τὸν γάμον των, συνεχίζοντες οὕτω τὴν δόδον ταύτην τοῦ ἐμπλουτισμοῦ ὡς κύκλοι νεαρῶν ζευγῶν.²⁸¹

II. ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Εἴδομεν ἡδη ἐν ἐκτάσει τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὰς εὐκαιρίας, τὰς ὅποιας εἶναι δυνατὸν ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάς νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς μελλονύμφους διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου των. Ἀπομένει νὰ ἴδωμεν τίνι τρόπῳ θὰ ἐνεργήσῃ αὕτη διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου των, ἐφ' ὅσον κατέληξεν δτὶ ἡ ἐνεργὸς μέθοδος εἶναι ἡ μόνη δόδος, ἡ ὅποια δύναται νὰ δόηγγήσῃ ἀποτελεσματικῶτερον καὶ ἀσφαλέστερον πάσης δλλης τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς προετοιμασίας γάμου. Ποῖα δηλαδὴ θὰ εἶναι τὰ μέσα διὰ τῶν ὅποιων θὰ πραγματοποιηθῇ καὶ θὰ ὑλοποιηθῇ ἡ μέθοδος αὕτη, προκαλοῦσα πράγματι τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων, καὶ τοῦτο μάλιστα εὶς δυνατὸν εἰς δληγ τὴν κλίμακα τῶν ἐκδηλώσεων καὶ εὐκαιριῶν τῶν προσφερομένων εἰς τοὺς μελλονύμφους.

Εἶναι φυσικὸν καὶ λογικὸν νὰ θελήσωμεν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰ μέσα ἐκεῖνα, τὰ δόποια ἀσκούμενα δύνανται δντως νὰ ἐγγυηθοῦν δτὶ θὰ προκαλέσουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων κατὰ τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τῆς ποιμαντικῆς ὄμάδος τὰς ἀποσκοπούσας, διὰ τῆς μεταδόσεως τοῦ ὀρθοδόξου μηνύματος τοῦ γάμου, νὰ προετοιμάσουν αὐτοὺς διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν. Καθ' δτὶ τὸ μήνυμα τοῦτο διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ μεταβιβασθῇ ἔχει ἀνάγκην μιᾶς συγκεκριμένης μορφῆς ἢ τύπου παρουσιάσεως καὶ ἐνὸς συγκεκριμένου τρόπου διαπραγματεύσεως καὶ ἐμβαθύνσεως, δηλαδὴ ἐνὸς συνόλου μέσων, τὰ δόποια θὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτοῦ.²⁸²

281. Εἶναι ἐμφανῆς ἡ συνέχεια τῆς ποιμαντικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας. Ἡ προετοιμασία γάμου ἐντάσσεται δργανικῶς εἰς τὴν καθόλου ποιμαντικὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν εἶναι τι τὸ ἀνεξάρτητον καὶ τὸ αὐτόνομον. Καὶ εἰς τὰς προσπαθίες τοῦ ἔξωτερικοῦ βλέπομεν τὴν ὑπαρξιν ἐπὶ παραδείγματι δμάδων μελλονύμφων, αἱ δόποια συνεχίζουν τὴν προσπάθεαν ὡς νεαρὰ ζεύγη (*jeunes foyers*). οὕτω ἐν Βελγίῳ. Εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς ἡ *Pre-Cana* συνεχίζεται εἰς τὴν κίνησιν *Cana κ.ο.κ.* Πρβλ. καὶ τὸ ἀφιέρωμα *Familiengruppen* τοῦ *Lebendige Seelsorge* 20 (1969) 6, σσ. 261-316.

282. Ἀναλυτικῶς διαπραγματεύονται τὸ σύνολον τῶν μεθόδων καὶ τεχνικῶν τῆς προετοιμασίας γάμου τὰ ἔξῆς σημαντικὰ βοηθήματα: István Jákli (ἐκδ.), *Methoden der Ehevorbereitung*, Düsseldorf 1970. *La Préparation au Mariage à Montréal*, § Méthode active, σσ. 61-79.

1. Ἡ συνάντησις μετὰ συζητήσεως

Μεταξύ τῶν τύπων, τῶν μορφῶν καὶ τῶν μέσων παρουσιάσεως ἐνδεκάτος, τὰ δύοϊα εὐνοοῦν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν παρευρισκομένων εἰς μίαν ἐκδήλωσιν, συγκαταλέγονται —προκειμένου μάλιστα περὶ ἐργασίας διμάδος— ὅσα προσφέρουν εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν δυνατότητα συζητήσεως τοῦ περιεχομένου διαλέξεως ἢ ὅμιλίας ἢ εἰσηγήσεως, ἐπὶ συγκεκριμένου θέματος, τὸ δύοϊον παρηκολούθησαν προσεκτικῶς ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα.

Διὸ νὰ συμβῇ ὅμως τοῦτο, δηλαδὴ νὰ παρακολουθήσουν προσεκτικῶς,²⁸³ προέχει τὸ θέμα νὰ παρουσιασθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡστε νὰ δυνηθῇ νὰ συναρπάσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν, νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν λογικήν, νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον, νὰ διεγέρῃ τὴν φαντασίαν, νὰ ἔγειρῃ τὸν ἐνθουσιασμόν, καὶ νὰ κάμη ἕκκλησιν εἰς τὸν πλούσιον συναισθηματικὸν κόσμον τῶν συμμετεχόντων μελλονύμφων.

Πρὸς τοῦτο πρέπει ὁ ὑπεύθυνος νὰ λάβῃ ὑπὲρ ὅψιν τὰ αὐτὰ κριτήρια καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινοῦ ὡς πρὸς τὴν προετοιμασίαν καὶ τὴν παρουσίασιν τοῦ θέματος. Ἡτοι ἀφοῦ ἔχῃ προετοιμάσει τὸ δλον θέμα μετὰ προσοχῆς, νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὸς πρὸς τὸ ἀκροατήριόν του μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ αὐτοπεποιθήσεως, μετὰ λογικῆς συνεχείας καὶ οὐχὶ λογικῶν ἀλμάτων, μετ' ἐνδιαφέροντος, μετὰ φαντασίας καὶ μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ ἴδιου συναισθηματικοῦ κόσμου.²⁸⁴

Ἡ δημιουργία συζητήσεως προϋποθέτει, ὅτι οἰαδήποτε μορφὴ παρουσιάσεως ἐνδεκάτος —ὅπισθεν τῆς δύοϊας εὑρίσκεται πάντοτε ἡ βαθυτέρα στάσις τοῦ ὅμιλητοῦ— ἀφίνει ἀνοικτὴν τὴν ὀδὸν πρὸς τὸν διάλογον, καὶ καθιεστᾶ σαφές, ὅτι δέχεται τὴν ἀνταλλαγὴν ποικίλων γνωμῶν.

Εἶναι ὅμως φυσικὸν νὰ ἐρωτήσωμεν διατὶ ἡ συνάντησις, κατὰ τὴν δύοϊαν προβλέπεται ἡ δυνατότης συζητήσεως ὡς οὐσιώδες μέρος αὐτῆς, προκαλεῖ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν λαμβανόντων μέρος εἰς αὐτήν;

283. Ἡ ἐπιμελημένη προετοιμασία καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα παρουσίασις μιᾶς εἰσηγήσεως διεγέρουν τὴν προσοχὴν ἐνὸς ἀκροατηρίου. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. *L'amour heureux*, τὰς §§ Préparation de l'exposé καὶ Présentation du message, σσ. 188-194· *La Préparation au Mariage à Montréal*, τὴν § Comment construire un cours, σσ. 93-96, πρβλ. καὶ τὴν § Comment donner un enseignement, σσ. 55-57.

284. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι διὰ νὰ κάμη πλέον ζωντανὴν τὴν ἔκθεσιν τῆς ὅμιλίας του, ὁ ὅμιλητης δύναται νὰ ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσίν του πληθύν βοηθητικῶν μέσων καὶ τεχνικῶν, τὰ δύοϊα ὅμως διερίσει νὰ τὰ χρησιμοποιῇ ἐν τῷ μέτρῳ τῷ ἀναγκαίῳ καὶ καθ' ὅσον θὰ βοηθοῦν τὸν σκοπὸν τῆς συγκρατήσεως τῆς προσοχῆς τοῦ κοινοῦ· διότι ὑφίσταται πάντοτε ὁ κίνδυνος διασπάσεως αὐτῆς. Ὡς τοιαῦτα θεωροῦνται διάφορα διπτικο-ἀκοουστικά μέσα, διαφοροποιητικά, σχεδιαγράμματα κ.λπ. Μίαν σύντομον περιγραφὴν τούτων, βλ. ἐν André Conquet, *Nouvelles techniques pour travailler en groupe*, τὸ κεφ. 2 Les auxiliaires audio-visuels, Paris 1968, σσ. 36-44· βλ. ἐπίσης *La Préparation au mariage à Montréal*, τὴν § Instruments à l'usage de l'animateur, σσ. 75-77· Ἀρ. Ζευκιλῆ, *Σύγχρονα διπτικοακουστικά μέσα διδασκαλίας*, Αθῆναι 1971.

Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρῳ ἐρώτημα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ψυχολογίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὁ ὅποῖος ἀρέσκεται νὰ ἔκφέρῃ τὴν γνώμην του εὐκαίρως ἀκαίρως, ἐρωτώμενος ἢ μή, καὶ ἵκανοποιεῖται ἰδιαιτέρως ὅταν τοῦ δίδεται ἡ εὐκαίρια νὰ συμμετάσχῃ καὶ νὰ ἔκφρασθῇ. Ἀκριβῶς δὲ ἡ συζήτησις τοῦ δίδει τὴν εὐκαίριαν νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἀπόψεις του, νὰ ζητήσῃ δμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων λύσεις, νὰ λάβῃ ἀποφάσεις καὶ νὰ συμμετάσχῃ ἐνεργῶς εἰς τὴν συνάντησιν χωρὶς νὰ παρευρίσκεται ἀπλῶς ὡς μέλος παθητικόν. Πρέπει δὲ νὰ τονισθῇ ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάγκην ἐνημερώσεως, διὰ τὴν πλήρωσιν τῆς ὅποιας λαμβάνει τις μέρος εἰς μίαν συνάντησιν, εἰς μίαν δμιλίαν ἢ διάλεξιν, φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ δρᾶσῃ, νὰ συμμετάσχῃ καὶ νὰ ἔκφρασθῇ. Θὰ ἐλέγομεν ἐπιγραμματικῶς ὅτι ἔρχεται διὰ νὰ ἀκούσῃ καὶ νὰ ἀκουσθῇ.

"Οθεν ἡ συζήτησις (συνάντησις ἐν τῇ ὅποιᾳ ἔχει προβλεφθῇ καὶ συζήτησις) ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν βαθυτέραν ταύτην ἀναζήτησιν τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔκφρασθῇ, νὰ κάμη λόγον τὰς βαθυτέρας αὐτοῦ ἀνησυχίας, τὰς εἰκόνας, αἱ ὅποιαι τὸν βασανίζουν καὶ τὸν καταδυναστεύουν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἀσκουμένη ἐν τῷ πλαισίῳ μιᾶς «συναντήσεως-συζήτησεως» εἶναι ἐπιδεκτική νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου των συμπαρισταμένων ὑπὸ τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος Προετοιμασίας Γάμου.

"Ως συνάντησιν μετὰ συζητήσεως ἐννοοῦμεν ἐκείνην τὴν μορφὴν συναντήσεως, κατὰ τὴν ὅποιαν, μετὰ ἐκτενεστέραν ἢ βραχυτέραν εἰσήγησιν ἢ δμιλίαν ἐκ μέρους ἐνὸς δμιλητοῦ ἐπὶ ἀναγγελθέντος τινὸς θέματος τῆς σειρᾶς προετοιμασίας γάμου, ἐπακολουθεῖ συζήτησις ἐκ μέρους τῶν συμμετεχόντων ὑπὸ τὴν εὐθύνην εἴτε τοῦ εἰσηγητοῦ-δμιλητοῦ, εἴτε ὄλλων μελῶν τῆς ποιμαντικῆς δμάδος.²⁸⁵

285. 'Ἡ μορφὴ αὕτη συγκεντρώσεως κατὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου τῶν μελλονύμφων χρησιμοποιεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ὑφ' ὅλων τῶν Κέντρων Προετοιμασίας Γάμου, ἀκριβῶς διότι εὐνοεῖ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων. 'Ασφαλῶς δὲν ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν τύπον συγκεντρώσεως, οὔτε, ὡς εἴδομεν ἐν τῷ δρισμῷ, ἀποκλείει ὅλας μορφὰς ἐπικοινωνίας ὡς εἶναι ἡ διάλεξις, ἡ δμιλία κ.λ.π. 'Ο τόνος τίθεται εἰς τὴν συζήτησιν, τὸν διάλογον. Τὸ Κέντρον Βρυξελλῶν, ἐπὶ παραδείγματι, ὀνομάζει τὸν τύπον συγκεντρώσεων τὰς ὅποιας δργανώνει Conférence-Débat, χαρακτηρίζει ταύτας ὡς μίαν μορφὴν διαλόγου, προσδιορίζοντας ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς réunion-discussion ἢ rencontre-débat (*L'amour heureux*, Κεφ. XII, ὑπὸ Monique Hanssens, *La Conférence - Débat une forme de dialogue*, σ. 187-200· βλ. καὶ φυλλάδιον: *Documents, outil de travail* σ. 3, τὸ διότιον συνοδεύει τὰ βοηθήματα τῶν δμιλητῶν). Τὸ Κέντρον τοῦ Montréal χρησιμοποιεῖ τρία εἶδη συγκεντρώσεων, τὴν Discussion en groupe, Échange libre, Conférences, καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκην ὑπάρκειας συζήτησεως (*La Préparation au Mariage à Montréal*, σ. 64. 'Ἡ ἀνάπτυξις γίνεται εἰς τὰς σ. 64-75 ὡς § Les techniques· περαιτέρω βλ. Catholic Marriage Advisory Council, *Preparing Engaged Couples for Marriage*, σ. 14-15, καὶ παράρτημα I σ. 75-77 (Discussion Methods in Education Work)).

‘Ασφαλῶς παρουσιάζει ἐνδιαφέρον νὰ ἴδῃ τις ὑπὸ ποίων παραγόντων ἔξ-
αρτᾶται ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν μελλονύμφων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρονται
οἱ ἔξης:

- ‘Ο ἀριθμὸς τῶν συμμετεχόντων, ὁ διευκολύνων τὸν μέγιστον βαθμὸν
ἀνταλλαγῶν καὶ σχέσεων.
- ‘Ο βαθμὸς ὀριμότητος (συναισθηματικῆς ἀναπτύξεως) τῆς ὁμάδος, ὁ ὁ-
ποῖος εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ βαθμοῦ ὀριμότητος ἐκάστου μέλους τῆς ὁμά-
δος. ‘Η πορεία μιᾶς ὁμάδος πρὸς τὴν ὀριμότητα αὐτῆς χαρακτηρίζεται ὑπὸ²⁸⁵
διαφόρων σταδίων.
- Αἱ ύλικαι (ἔξωτεραι) συνθῆκαι τῆς ζωῆς τῆς ὁμάδος, αἱ ὅποιαι δύνανται
νὰ ἔχουν ψυχολογικὴν ἀπήχησιν ἐπ’ αὐτῆς. ‘Η προετοιμασία, τὸ περιβάλ-
λον, ἡ διάρκεια τῆς συναντήσεως, ἡ διάταξις τῶν μελῶν ἐν τῷ χώρῳ πε-
ριλαμβάνονται μεταξὺ αὐτῶν.
- ‘Η ποιότης τῆς διευθύνσεως τῆς συναντήσεως, δηλαδὴ ἡ ἕκανότης καὶ ἡ
ἀρμοδιότης τῶν ὑπευθύνων νὰ διευθύνουν μίαν συζήτησιν (συνάντησιν).
‘Απηριθμήσαμεν ἐν συντομίᾳ τοὺς σπουδαιοτέρους παράγοντας, οἱ ὅποιοι
ἐπηρεάζουν τὴν ἐνέργον συμμετοχὴν τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος (τῶν μελλονύμφων)
κατὰ τὴν συνάντησιν.²⁸⁶ Καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζουν αὐτούς οἱ ὑπεύθυνοι
τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος, διότι οὕτω θὰ δυνηθοῦν νὰ εύκολύνουν τὴν συμμε-
τοχὴν τῶν μελλονύμφων κατὰ τὴν συζήτησιν.

Εἰς τὸ ἔργον ὅμως καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτῶν νὰ κινητοποιήσουν ἀφ’
ἐνὸς μὲν τὰς δυνάμεις, τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων, ἀφ’
ἔτερου δὲ νὰ δώσουν ζωὴν εἰς τὴν ὁμάδα, οἱ ὑπεύθυνοι ἔχουν εἰς τὴν διάθεσιν
αὐτῶν διαφόρους μεθόδους (τεχνικὰς) καὶ βοηθητικὰ μέσα.²⁸⁷ Ποῖα εἶναι αὐτά;

István Jákli, *Methoden in der Ehe vorbereitung*, § Das Gespräch - Die Gesprächsfor-
men, σσ. 30-37. Διὰ τὰ εἰδὴ τῶν réunions-discussions βλ. Roger Mucchieli, *La con-
duite des réunions*, Paris 1969, σσ. 12-13. Διὰ τὴν δυναμικὴν τῶν ὁμάδων συζήτησεως
(groupe de discussion) βλ. τοῦ αὐτοῦ, *La dynamique des groupes* σσ. 60-70.

286. Διὰ τὰς συνθῆκας καὶ τοὺς παράγοντας, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν τὴν ἐνέργον συμ-
μετοχὴν τῆς ὁμάδος, βλ. ἐκτενέστερον: Roger Mucchieli, *La conduite des réunions*, σσ.
13-19· τοῦ αὐτοῦ, *La dynamique des groupes*, σσ. 62-70· André Conquet, *Nouvelles
techniques pour travailler en groupe*, κεφ. 3. La disposition des lieux: Précautions à
prendre, σσ. 46-51.

287. Τονίζομεν τὸν βοηθητικὸν ἀπλῶς χαρακτῆρα ἀπάντων τῶν μέσων τούτων καὶ
ἐπισημαίνομεν τὸν κίνδυνον ὑπερτονισμοῦ αὐτῶν. ‘Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ ὑπεύθυνοι
πραγματοποιηθῆ ἡ συν-ἀντησις μετὰ τοῦ ἄλλου. ‘Εμφωλεύει πάντοτε ὁ κίνδυνος τῆς κατα-
πτώσεως τῆς ποιμαντικῆς εἰς μίαν τεχνικὴν τῆς ποιμαντικῆς (πρβλ. K. Δ. Μουρατίδου,
καταγοηθῆ ἡ δρθὴ θέσις τῶν Ἀσκητικοῖς τοῦ M. Βασιλείου, σσ. 12-13), ἀν δὲν

2. Μέθοδοι καὶ βοηθητικὰ μέσα διευκολύνοντα τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν συνάντησιν

Τυποθέτομεν δτι ἔχει περατωθῆ ἡ εἰσήγησις, διαιλία, διάλεξις, ἐπὶ ἐνὸς συγκεκριμένου θέματος καὶ μετὰ μικρὰν διακοπὴν οἱ συμμετέχοντες εἰς τὴν ὁμάδα καλοῦνται νὰ συζητήσουν ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, νὰ θέσουν τὰς ἀπορίας αὐτῶν, νὰ ζητήσουν διευκρινήσεις, διασαφήσεις, ἔξηγήσεις, νὰ διατυπώσουν τὴν γνώμην αὐτῶν. Εἶναι ἡ μεγάλη στιγμὴ τῆς ἐνάρξεως τῆς συζητήσεως καὶ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν μελλονύμφων ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπευθύνων εἰς αὐτήν.

Πᾶς θὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο;²⁸⁸

Κλασσικὴ παραμένει ἡ μέθοδος τῶν ἐρωτήσεων-ἀπαντήσεων: ὁ ὄμιλητής ἢ ὁ διευθύνων τὴν συζήτησιν, ἀπευθυνόμενος εἰς τὴν ὁμάδα, ἐρωτᾷ ἐὰν ὑπάρχουν ἐρωτήσεις ἐπὶ τῶν ἐκτεθέντων καὶ ἀναμένει τὴν ὑποβολὴν ἐρωτήσεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι δυνατόν:

- νὰ ἀπαντήσῃ εἴτε ἀμέσως μεθ' ἐκάστην ἐρώτησιν ἢ νὰ τὰς συγκεντρώσῃ ὅλας ὁμοῦ καὶ νὰ ἀπαντήσῃ μετὰ ταῦτα.
- Εἶναι δυνατὸν ἀκόμη, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησιν ὁ Ἰδιος, νὰ προκαλέσῃ ἔνα διάλογον, μίαν συζήτησιν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος τῶν μελλονύμφων παραπέμπων οὕτω εἰς τὴν ὁμάδα ἐρώτησιν προηγουμένως ἀπευθυνθεῖσαν πρὸς αὐτόν.
- Ετέρᾳ παραλλαγὴ τῆς μεθόδου εἶναι ἡ ἔξῆς: ἀφοῦ ὁ διευθύνων τὴν συζήτησιν ἀκούσῃ προσεκτικῶς τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς σημειώσης, εἴτε ἐπὶ πίνακος, εἴτε ἐπὶ φύλλων χάρτου, εἴτε ἐπὶ ἄλλου τινὸς τοιωτοῦ θοηθητικοῦ μέσου, προκαλεῖ τὴν ὁμάδα νὰ ἐπιλέξῃ τὰ προβλήματα (θέματα) ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἥθελε νὰ συζητήσῃ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπάρχει ἡ δυνατότης ὁ Ἰδιος νὰ διασαφήσῃ καὶ νὰ ἔξηγήσῃ τὰς ἐρωτήσεις ἢ τὰ προβλήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπελέγησαν τελικῶς μεταξὺ τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων. Τὴν τελευταίαν ταύτην παραλλαγὴν τῆς ἀνωτέρω μεθόδου ἀποκαλοῦν σταχνολόγησιν προβλημάτων.

288. Διὰ τὴν παρουσίασιν τῶν μεθόδων αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν ἐλάβομεν ὑπ' ὅψιν τὰ ἔξης βοηθήματα: *L'amour heureux*, § Comment animer un débat? σσ. 169-199· *La Préparation au Mariage à Montréal*, § Comment poser des questions, σσ. 62-64· André Conquet, *Nouvelles techniques pour travailler en groupe*, σ. 17-24· István Jákli (ἐκδ.), *Methoden in der Ehevorbereitung*, § Das Gespräch - Die Gesprächsformen σσ. 30-37· R. Mucchieli, *L'interview de groupe*, §§ Les techniques et les procédés de l'intervention chez l'interviewer d'un groupe, σσ. 43-46, καὶ Les moments difficiles, σσ. 48-50· συνοπτικῶς εὑρίσκει τις ταῦτα ἐν τοῦ αὐτοῦ, *La conduite des réunions*, σσ. 58-61· τοῦ αὐτοῦ, *L'entretien de face à face dans la relation d'aide*, § La reformulation comme technique de base de l'entretien d'aide, σ. 42-57.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τεχνικὰς λεπτομερείας τῆς ἐκτυλίξεως μιᾶς συναντήσεως, οὕτω πάλιν νὰ ἀναπτύξωμεν τοὺς ἐπὶ μέρους ρόλους τῶν μελῶν τῆς Ποιμαντικῆς 'Ομάδος κατ' αὐτήν. Παραπέμπομεν διὰ τοῦτο εἰς τὰ ἔξης βοηθήματα: *La Préparation au Mariage à Montréal*, σσ. 82-92· R. Mucchieli, *La conduite des réunions*, σσ. 57-58· *La préparation au Mariage* (France) σσ. 114-117.

Γνωρίζομεν ἀπαντες ὅτι ἐρωτήσεις, αἱ δποῖαι πράγματι ἐκφράζουν οὐσιαστικὰ προβλήματα τοῦ ἐρωτῶντος δὲν εἶναι τόσον εὔκολον νὰ τεθοῦν ἐνώπιον ἀκροατηρίου. Εύκόλως ὅμως εἰς συμμετέχων θὰ ὑπέβαλλε λεπτὰς καὶ προσωπικὰς ἐρωτήσεις, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ λάβῃ μίαν ἀπάντησιν ἐὰν τοῦ ἐξησφαλίζετο ἡ ἀνωνυμία. Μία τεχνικὴ ἐπιτρέπουσα τοῦτο εἶναι ἡ λεγομένη μέθοδος καρτελλᾶν: Οἱ συμμετέχοντες ἀναγράφουν ἐπὶ ὁμοιομόρφων δελτίων (καρτελλᾶν) ἐρωτήσεις, προβλήματα, εἰς τὰ δποῖα θὰ ἐλάμβανον εὐχαρίστως μίαν ἀπάντησιν. Εἰς ἐν τῇ αἰθούσῃ συγκεντρώνει τὰ δελτία ταῦτα, τὰ δποῖα ἐπιστρέφει εἰς τὸν διμιλητήν, δ δποῖος καὶ ἀνακατεύει ταῦτα —διὰ νὰ ἐκλείψῃ οἰαδήποτε ὑποψία περὶ ἀναγνωρίσεως τῆς ταυτότητος τοῦ ἐρωτήσαντος— καὶ ἀναγρινώσκει τὸ περιεχόμενον ἀναγράφων ἐπὶ πίνακος περίληψιν τῆς ἐρωτήσεως.

Παραλλαγὴ τῆς μεθόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀκόλουθος: ἀντὶ τοῦ διμιλητοῦ τὰς ἐρωτήσεις ἀναγινώσκουν οἱ συμμετέχοντες, ἀφοῦ τοὺς ἔχουν δοθῆ προηγουμένως ἀνακατεμένα τὰ δελτία.

Εἰς μίαν διμάδα συμβαίνει πολλάκις νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ διμιλήσουν ἀπαντες, εἴτε ἐλλείψει χρόνου, εἴτε διότι ὥρισμένοι ἐμφανίζουν δειλίαν, εἴτε ἀκόμη διότι ἄλλοι πλέον διμιλητικοὶ ἢ καὶ φλύαροι λαμβάνουν συνεχῶς τὸν λόγον. Ό διευθύνων τὴν συζήτησιν θὰ πρέπει νὰ εἶναι δλῶς ἴδιαιτέρως προσεκτικὸς πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους καὶ νὰ ρυθμίσῃ οὕτω τὰ πράγματα ὡστε, νὰ ἔξασφαλίζεται μία ἵση συμμετοχὴ τῶν μελῶν τῆς διμάδος εἰς τὴν συζήτησιν.

Μία μέθοδος ἡτις δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς δυσκολίας ταύτας εἶναι ἡ συζήτησις ἐν κύκλῳ. Κατ’ αὐτήν, τῶν μελῶν τῆς διμάδος καθημένων ἐν κύκλῳ, λαμβάνει τὸν λόγον πρῶτος δ ἀμέσως δεξιὰ καθήμενος τοῦ διμιλητοῦ κ.ο.κ. Οὐδεὶς δύναται νὰ διακόψῃ ἢ νὰ διμιλήσῃ πρὸ τῆς σειρᾶς αὐτοῦ. Ό κύκλος δύναται νὰ ἐπαναληφθῇ.

Τὰς αὐτὰς δυσκολίας καὶ ἐπὶ πλέον τὴν δυσκολίαν τῆς ἐνάρξεως μιᾶς συζητήσεως θεραπεύει καὶ ἡ συζήτησις 66. Λαμβάνει τὸ δνομα αὐτῆς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ δλη διμάδας τῶν μελλονύμφων δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς ὑποομάδας τῶν ἔξ (6) προσώπων, τὰ δποῖα θὰ συζητήσουν ἐπὶ ἔξ (6) πρῶτα λεπτὰ τὰς ἐρωτήσεις ἢ τὴν ἐρώτησιν, τὰς δποίας θὰ ἔβλεπον εὐχαρίστως συζητουμένας εἰς τὴν γενικὴν συζήτησιν μετέπειτα. Έκάστη ὑποομάδας πρέπει ἐπίσης εἰς τὸ αὐτὸν χρονικὸν διάστημα νὰ ἐκλέξῃ τὸ μέλος τὸ δποῖον θὰ ἐκβέσῃ ἢ θὰ ὑποβάλῃ τὴν ἐρώτησιν ἐνώπιον τῆς διμάδος τῶν μελλονύμφων. Δι’ αὐτοῦ τοῦ μέσου ἀφ’ ἐνὸς μὲν θὰ διμιλήσουν ἀπαντες, καὶ οἱ πλέον δειλοί, καθ’ ὅτι εἰς μίαν ὑποομάδα ἔξ ἀτόμων εἶναι εὔκολωτερον νὰ ἐκφρασθῇ τις, ἀφ’ ἐτέρου δὲ θὰ ὑπερπηδηθῇ ἡ δυσκολία τῆς ἐπικρατούσης συγήθως σιωπῆς μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ ὑπευθύνου νὰ ὑποβληθοῦν τυχὸν ὑπάρχουσαι ἐρωτήσεις.

Ἐτερόν μέσον συνιστᾶ καὶ ἡ συζήτησις ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ. Ό διμιλητής ζητεῖ εἰς ἔξ-έπτα πρόσωπα τῆς διμάδος νὰ ἔλθουν νὰ συζητήσουν ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως ἐνώπιον τῆς διμάδος (κοινοῦ). Οὕτω θὰ δοθῇ ἡ εύκαιρία νὰ ἀκου-

σθιοῦν ὠρισμέναι ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ ἐκτεθέντος θέματος. Ἐπὶ πλέον ἡ ὑπόλοιπος ὄμιδας δύναται νὰ θέσῃ ἐν συνεχείᾳ ἐρωτήσεις, τὰς ὅποιας ἡ "στρογγύλη τοάπεξα" θὰ συζητήσῃ βοηθούμενη πολλάκις ὑπὸ τοῦ ὄμιλητοῦ.

Ἐὰν δέ τις μέχρι τοῦδε ἔξετέθησαν τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρωτήσεων — ὅπό τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν ὑφ' ἀς ἔξητάσθησαν — καὶ ἐὰν αὗται ἀποτελοῦν βοηθητικὸν μέσον διὰ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων καὶ διευκολύνουν τὴν συζήτησιν, ἐν τούτοις ὑφίστανται καὶ ἀρνητικαὶ τινὲς πλεινραὶ δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν ὡρισμένοι τύποι ἐρωτήσεων, οἱ δποῖοι εἰ- γαὶ δυνατὰν νὰ δυσκολεύσουν τὴν θέσιν τοῦ δμιλητοῦ, ὅπως:

- ἐρωτήσεις ἐπιθετικαί, καθ' ἃς εἰς λαμβάνει θέσεις ὅλως ἀντιθέτους τῶν ὑποστηριχθεισῶν ὑπὸ τοῦ ὄμιλητοῦ ἢ ἀκόμη
 - ἐρωτήσεις δύσκολοι, διὰ τὴν ἀπάντησιν τῶν ὁποίων εἴτε δὲν κατέχειν οὐανά στοιχεῖα ὁ ὄμιλητής, εἴτε δυσκολεύεται νὰ εὑρῃ μίαν ταχεῖαν διατύπωσιν.

διατυπωσιν.
Ἐπὶ τούτοις ὑφίστανται πάντοτε καὶ ὡρισμέναι δύσκολοι στιγμαὶ ἢ
σημεῖα κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς συναντήσεως-συζητήσεως, τὰ ὅποια καλὸν
εἶναι ὁ διμιλητῆς νὰ γνωρίζῃ, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ τὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐγκαίρως καὶ
καταλλήλως. Τοιαῦτα δύσκολοι στιγμαὶ εἶναι μία παρατεταμένη σιωπὴ τῆς
διμάδος μετὰ ἀπὸ τεθεῖσαν ἐρώτησιν, ἢ ἀκόμη ἢ σιωπὴ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν
τῆς συναντήσεως ἐνὸς συμμετέχοντος, ἢ ἀκόμη, τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετον, ἢ φυλα-
ρία αὐτοῦ. Ὑπάρχει ἀκόμη ἢ περίπτωσις ἔκεινου, ὁ ὄποιος θὰ θελήσῃ νὰ
διευθύνῃ τὴν συγκέντρωσην ἐπιβάλλων τὰς ἰδέας καὶ τὰς μεθόδους του.
Ἐτέρα δυσκολία εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις συμμετέχοντος, ὁ ὄποιος συνειδητῶς
ἢ μὴ θέλει νὰ παρασύρῃ τὴν συζήτησιν ἐκτὸς θέματος, ἐπικείνων εἰς ἵδιον
σύστημα σκέψεως (νοοτροπίαν) καὶ ὑποστηρίζων ὅτι ἡ ἐρώτησις αὐτοῦ ἀνή-
κει εἰς τὸν κύκλον τῶν θεμάτων καὶ τῶν ἐρωτήσεων τῆς συναντήσεως.

κει εις τον κυκλον των νεματων, και τα αποτελεσματα
Βεβαιως δια την υπέρβασιν των δυσκόλων ἐρωτήσεων και στιγμῶν μιᾶς
συζητήσεως, ἀλλὰ και τὴν ἀντιμετώπισιν ἐν γένει μιᾶς συναντήσεως, εύρι-
σκονται σήμερον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ὄμιλητῶν και τῶν ὑπευθύνων μιᾶς συ-
αντήσεως ποικίλα μέσα, τὰ δποιᾶ ὁφείλουν νὰ γνωρίζουν και νὰ χρησιμοποι-
οῦν. Δὲν πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ συνταγῶν ἢ ἔτοιμων λύσεων, ἀλλὰ περὶ βοη-
θητικῶν σημείων, ἐφ' ὃν στηριζόμενος ὁ ὄμιλητής ἢ ὁ διευθύνων συζήτησιν
δύναται νὰ διευκολύνῃ ταύτην. Μεταξύ αὐτῶν:

- «Η ἐκ νέου διατύπωσις κατέχει μίαν ίδιαιτέρων θέσιν. Δι’ αὐτῆς δί-
δεται ή εὐκαιρία εἰς τὸν διμιλητὴν νὰ διατυπώσῃ ἐκ νέου ἀκουσθείσας ἥδη
γνώμας τῶν ἀκροατῶν, ὑποχρεῶν τοὺς ἄλλους νὰ τὰς προσέξουν ίδιαι-
τέρως, ἔξασφαλίζων ἔτι τὴν δρήθην ἀντίληψιν τῆς γνώμης (ἔρωτήσεως,
προβλήματος), διότι ὁ διατυπώσας τὸ πρῶτον αὐτὴν ἔχει τὴν δυνατό-
τητα καὶ τὴν ἀνεσιν νὰ διορθώσῃ πάντοτε καὶ νὰ διασαφήσῃ τί ἥθελε
νὰ ἔκφράσῃ.

- Αἱ συνθέσεις ἀποτελοῦν ἔτερον βοηθητικὸν μέσον· κατ' αὐτὰς δὲ ὁ ὅμιλητής δύναται νὰ συνοψίσῃ μίαν μακρὰν σκέψιν συμμετέχοντος, νὰ κάμῃ τὴν σύνδεσιν καὶ τὴν σύνθεσιν περισσοτέρων γνωμῶν ἢ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ κάμῃ ἐναὶ ἀπολογισμὸν τοῦ σημείου εἰς τὸ ὅποιον εὑρίσκεται ἡ συζήτησις.
- Ἀκόμη δὲ ὁ ὅμιλητής ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὥρισμένους τύπους ἀντερωτήσεων, διὰ τῶν ὅποιων δύναται μίαν ἐρώτησιν ἀπευθυνθεῖσαν εἰς αὐτὸν νὰ τὴν κατευθύνῃ πρὸς ἀπάντησιν εἰς τὴν ὅμάδα ἢ πρὸς ἐν μέλος ἢ νὰ ἐπιμείνῃ νὰ δρίσῃ ὁ ἐρώτῶν μίαν ἔννοιαν, ἢ ὅποια περιέχεται εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτοῦ. Εἶναι δυνατὸν πρὸς τούτοις δὲ ὁ ὅμιλητής νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν ἴδιαν ἐρώτησιν εἰς τὸν προλαλήσαντα καὶ νὰ ἐρωτήσῃ αὐτὸν ποίαν ἀπάντησιν δίδει οὗτος. Εἰς στιγμὰς δυσκόλους δύναται ἐπίσης νὰ ἐπαναφέρῃ πρὸς συζήτησιν μίαν ἡδη λησμονηθεῖσαν ἐρώτησιν τεθεῖσαν προηγουμένως.

Εἰς πάντα ταῦτα τὰ βοηθητικὰ μέσα (μεθόδους, τεχνικὰς) διὰ τὴν πρόθησιν τῆς συμμετοχῆς τῶν μελλονύμφων δύνανται νὰ προστεθοῦν καὶ ὥρισμένα τεχνικὰ μέσα δυνάμενα νὰ ἐμφανίσουν καλλιέργειαν τὴν εἰσήγησιν καὶ τὴν συζήτησιν, ὡς καὶ ἡ γνῶσις τῆς δυναμικῆς τῆς ὅμάδος, δηλαδὴ ἡ γνῶσις τῶν ψυχοκοινωνικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια χαρακτηρίζουν τὴν ὅμάδαν ὡς ὅμάδα. Τοιαύτη γνῶσις δύναται νὰ προσφέρῃ τὴν δυνατότητα εἰς τὸν ὅμιλητὴν ἢ τὸν διευθύνοντα τὴν συζήτησιν νὰ εἴναι κύριος τῆς καταστάσεως.

Περιτεύει νομίζομεν νὰ τονίσωμεν τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς καταρτίσεως τῶν ὑπευθύνων τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος εἰς τὰς μεθόδους καὶ τεχνικὰς παρουσιάσεως τοῦ μηνύματος καὶ διεξαγωγῆς μιᾶς συζητήσεως προκαλούσης τὴν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων. Αἱ μέθοδοι καὶ τεχνικαὶ δὲν κατακτῶνται ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην ἀπαιτοῦν μακρὰν κατάρτισιν, προσπάθειαν, ἐπιμονὴν καὶ ἀσκησιν. Ἄλλα δὲ οἱ ὑπεύθυνοι δὲν πρέπει νὰ φεισθοῦν κόπων καὶ δυνάμεων διὰ νὰ τελειοποιήσουν καὶ ἐξελίξουν τὰς φυσικὰς δυνατότητας καὶ προσόντα αὐτῶν, καταρτιζόμενοι καὶ ἐπιμορφούμενοι καταλλήλως, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν προϋποθέσεων τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς των.²⁸⁹

289. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν τὰ διάφορα Κέντρα Προετοιμασίας Γάμου ἔχουν καταρτίσει εἰδικὰ προγράμματα μορφώσεως καὶ ἐπιμορφώσεως στελεχῶν καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀπαιτούμενην κλίμακαν διὰ τὴν κατάλληλον ἀσκησιν τοῦ ἔργου των. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ ἀναφερθὲν βιβλίον *L'amour heureux* ἀποτελεῖ ἔκδοσιν τοῦ πρώτου κύκλου μαθημάτων καταρτισμοῦ στελεχῶν. Τὰ μέσα συνήθως ποιείλονται ἀναλόγως τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ δυνατοτήτων, βασικὴ ὅμως φροντὶς ὅλων παραμένει ἡ περιοδικὴ ἀνανέωσις τῶν γνώσεων καὶ τῶν στάσεων τῶν ὑπευθύνων. Μαθήματα, συζήτησεις, συσκέψεις, ἡμέραι περισυλλογῆς, βιβλιογραφίαι, περιοδικά, τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ὑπευθύνων διὰ τὴν καλλιέργειαν των κατάρτισιν, ἢ ὅποια πρέπει νὰ εἴναι συνεχής.

3. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν καταλλήλων μέσων

‘Ως εἰδομεν ὑπάρχουν πολλοὶ καὶ ποικίλοι τρόποι διὰ νὰ δυνηθοῦν οἱ ὑπεύθυνοι τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος νὰ προκαλέσουν τὴν συζήτησιν καὶ δὲ’ αὐτοῦ τοῦ μέσου τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν παρευρισκομένων εἰς μίαν συνά-
τησιν προετοιμασίας γάμου τῶν μελλονύμφων. ‘Η ἐπιλογὴ τῶν μέσων καὶ τρό-
πων θὰ ἔχει τελέσθη ὑπὸ πολλῶν παραγόντων.

νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ νὰ δίδῃ ζωὴν εἰς μίαν ὥμαν.
Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀπασχολήσῃ τὴν ποιμαντικὴν ὁμάδα δὲ ἀριθμὸς τῶν μελ-
λονύμφων. Ἡ ὁμάδα θὰ εἶναι εὐάριθμος ἢ πολυάριθμος; Ἀνάλογα θὰ εἶναι καὶ
τὰ μέσα τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιήσῃ. Γνωρίζομεν δτὶς ἡ λειτουργικότης μιᾶς
ὅμαδος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν συμμετεχόντων εἰς αὐτήν· πέντε ἔως
δέκα πρόσωπα ἀποτελοῦν τὸν ἀριστον ἀριθμὸν δι' ἀρίστην ἀπόδοσιν τῆς
ὅμαδος.²⁹⁰

Ο χρόνος καὶ οἱ χῶροι, οἱ ὅποιοι εὑρίσκονται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν οὐανδεική εἴτι μακρὸν πρότερον, θὰ ἐπηρεάσουν ἐπίσης τὴν ἔχλογήν τῶν μεθόδων. Δὲν εἶναι δυνα-
πειθύνων, θὰ ἐπηρεάσουν ἐπίσης τὴν ἔχλογήν τῶν μεθόδων. Δὲν εἶναι δυνα-
πέπλον ἐπὶ παραδείγματι μετὰ τὴν εἰσῆγησιν τοῦ θέματος νὰ ὁρίσωμεν ὑποομά-
δας (ἐπιτροπὰς) συζητήσεως, αἱ ὅποιαι θὰ πρέπει νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς δια-
κεκριμένον χῶρον, ἐὰν ἔχωμεν μόνον αἱθουσαν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν.

290. Πρβλ. R. Mucchieli, *La conduite des réunions*, σ. 14.

Δυνάμεις δημως, ἐὰν ἐπιμένωμεν εἰς τὴν συζήτησιν κατὰ ὑποομάδας, νὰ χρη-
σιμοποιήσωμεν τὴν συζήτησιν ζε καθ' ἥν αἱ ὑποομάδες εἶναι δυνατὸν καὶ ἐν-
δείκνυνται μᾶλλον νὰ παραμείνουν εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον. Οὔτε πάλιν θὰ προ-
βλέψωμεν μίαν διάλεξιν δύο ὥρῶν μετὰ συζητήσεως ἀλλης μιᾶς ὥρας, ὅταν
καὶ οἱ ὑπεύθυνοι ἀλλὰ καὶ οἱ μελλόντες διαθέτουν μόλις καὶ μετὰ βίας
μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν.

Οὗτοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι παράγοντες θὰ προσφέρουν τὰ κριτήρια, τὰ δ- ποῖα θὰ κατευθύνουν τοὺς ὑπευθύνους νὰ κάμουν τὴν κατάλληλον ἐπιλογὴν τῶν μέσων τῶν δυναμένων νὰ ἐπιφέρουν τὸ καλλίτερον ἀποτέλεσμα καὶ νὰ προ- καλέσουν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν συζήτησιν, νὰ κινητοποιήσουν δὲ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν αὐτενέργειαν αὐτῶν, ἀρχῆς γενομέ- νης ἀπὸ τοῦ χώρου τῆς συναντήσεως διὰ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μελλο- γύμφων εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου των.

Ούτω, ή συνάντησις μετά συζητήσεως ως δόδος μαθητείας εἰς τὸν διάλογον, τὰς ἀνταλλαγάς, τὴν προσοχὴν τοῦ ἄλλου καὶ τὴν προσωπικὴν σκέψιν, θὰ διηγήσῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῶν στάσεων τούτων καὶ τὴν μεταφοράν των εἰς τὴν προσωπικὴν σφαιραν τοῦ ζεύγους, βοηθοῦσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τῆς προετοιμασίας γάμου διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν προϋποθέσεων αὐτῆς, αἱ δόποιαι εἶναι ἔκφρασις αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιδιωκομένης ἀγάπης· πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συμμετεῖχον εἰς τὴν ποιμαντικὴν προετοιμασίαν γάμου, ως νὰ έθετον τὸ ἐρώτημα: «ὅτι μὲν γὰρ χοὶ ἀγαπᾶν ἀκηκόαμεν· πᾶς δ' ἀν τοῦτο κατορθωθείη μαθεῖν ἐπι-
ζητοῦμεν». ²⁹²

292. M. Βασιλείου, "Οροι κατὰ πλάτος β', PG 31, 908 B.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συγκεφαλαιοῦντες τὴν ὅλην ἔρευναν ἐπὶ τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων σημειοῦμεν τὰ βασικὰ συμπεράσματα τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης.
 Ιδιαιτέρα φροντὶς ἐλήφθη διὰ τὴν θεολογικὴν θεμελίωσιν τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία θὰ ἀπεσκόπει εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων διὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Οὕτω ἀνεζητήθησαν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἦτο δυνατὸν νὰ στηρίξουν θεολογικῶς τὸ ὄλον ἔργον τῆς πρασκευῆς τῶν μελλονύμφων.

‘Γεδείχθη ἐν συνεχείᾳ ὅτι τὸ κείμενον τῆς ἱερολογίας τοῦ μαστηρίου τοῦ γάμου δύναται νὰ ἀποτελέσῃ πηγὴν διατυπώσεως μιᾶς συνοπτικῆς θεολογίας τοῦ γάμου, καὶ ἐπεχειρήθη τὸ πρῶτον ἡ ἔξαγωγὴ ἐκ τούτου ἀρχῶν διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ποιμαντικῆς θεολογίας τοῦ γάμου. Ἡ ἱερολογία τοῦ μαστηρίου τοῦ γάμου, ἀναφερομένη εἰς ὅλας τὰς πτυχὰς τοῦ ἐγγάμου βίου, ἐπισημαίνει τὰς διαστάσεις αὐτοῦ καὶ ὑποδεικνύει τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ λάβῃ ἡ ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων.

δύναται να λαρήγη η ποιμαντική προσωπικότητα της σε αυτόν τον πλάνο. Επίσημα δεν είναι στην θέση να πει ότι οι γάμοι διδασκαλίας των Πατέρων της Εκκλησίας έγένετο εκανή εις βάθος ἔρευνα δύο ἐννοιῶν, τῶν ὁποίων καὶ ἐπεσημάνθη ἡ χρησιμότητα της διὰ τὴν ποιμαντικὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων. Οὕτω, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου ὡς μυστηρίου τῆς ἀγάπης ὑποδεικνύει τὴν δύναμασίαν προετοιμασίᾳ ἀγάπης ὡς δηλωτικὴν τῆς οὐσίας τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων. Ή θεώρησις ἐξ ἄλλου τοῦ γάμου καὶ τῆς

οίκογενείας ως μικρᾶς κατ' οἶκον ἐκκλησίας ὑποδεικνύει τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς κατηχήσεως γάμου προετοιμαζούσης διὰ τὸ μυστήριον τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας, ώς αἱ Κατηχήσεις προητοίμαζον διὰ τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Καινοτομία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ χαρακτῆρος τοῦ γάμου στηριζόμενος καθορισμὸς τῶν σκοπῶν τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας αὐτοῦ. Οὕτω, τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας προβάλλεται ως δέον τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας, ἡ ὅποια κατατείνει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐν τῷ ζεύγει τῶν ἴδιοτῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι τῆς ἐνότητος, ἀγάπητος, καθολικότητος καὶ ἀποστολικότητος.

Ἡ Ἐκκλησία πρὸς τούτοις καταδεικνύεται ως ὁ φυσικὸς φορεὺς τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων, πλὴν ὅμως ὑποδεικνύεται ως ἔξειδικευμένον ὅργανον αὐτῆς ἡ Ποιμαντικὴ Ὁμάς Προετοιμασίας Γάμου, περιλαμβάνουσα χαρισματικὰς δυνάμεις τῆς ἐπισκοπῆς ἢ τῆς ἐνορίας. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεζητήθησαν αἱ προϋποθέσεις συμμετοχῆς εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Ὁμάδαν καὶ κατεβλήθη προσπάθεια καθορισμοῦ τῶν προσόντων τῶν συμμετεχόντων εἰς αὐτήν. Ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τῶν ὑπευθύνων τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας τῶν μελλονύμφων προβάλλεται ἡ στάσις ἀγάπης, ως μόνη ἀνταξία στάσις ἔναντι τῶν μελλονύμφων, οἱ ὅποιοι προετοιμάζονται διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης. Ἐνταῦθα ἐπεχειρήθη ἀνάλυσις τῆς ἐνοίας στάσις καὶ διασάφησις τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς, στηριζομένη εἰς τὰ πορίσματα τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας, ἐφαρμοζομένη δὲ ἐνταῦθα τὸ πρῶτον εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν μελλονύμφων. Ἰδιαιτέρα κατεβλήθη μέριμνα νὰ ὁρισθῇ ἡ στάσις ἀγάπης κατὰ τρόπον ἐμπειρικὸν-ἐνεργητικὸν καὶ νὰ συγχεισθῇ πρὸς τὴν στάσιν ὑποδοχῆς τὴν προτεινομένην ὑπὸ τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν. Πρὸς τούτοις ἐπεσημάνθη ἡ χρησιμότης τῆς ἐμπειρίας ξένων ἐκκλησιαστικῶν κέντρων προετοιμασίας γάμου, ὅπου ἀποδίδεται ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὰς στάσεις ἐκείνας, αἱ ὅποιαι δύνανται νὰ εύρουν τὴν καλλιτέραν ἀνταπόκρισιν παρὰ τοῖς μελλονύμφοις.

Πολύτιμος ἐπίσης ἔθεωρήθη ἡ δυνατότης τῆς συμβολῆς εἰς τὸ ὑπὸ ἔρευναν θέμα τῆς θεωρίας τῆς πληροφορίας, διὸ καὶ ἐπεχειρήθη ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Ποιμαντικῆς Ὁμάδος μετὰ τῶν μελλονύμφων καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ ὄρθιοδόξου χριστιανικοῦ μηνύματος περὶ γάμου.

Ἄπαραίτητος ὁ σαύτως ἐκρίθη ἡ προσθήκη στοιχείων ἐκ τῆς ψυχολογίας καὶ τῶν προβλημάτων τῶν μελλονύμφων, ως καὶ τῆς συγχρόνου δομῆς τοῦ γάμου. Δι’ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐπεχειρήθη καλλιτέρα γνωριμία τῶν μελλονύμφων καὶ τοῦ θεσμοῦ, εἰς δὲ οὐδὲντας οὕτως σήμερον νὰ εἰσέλθουν, καὶ ὑποδεικνύεται ἡ ἀναγκαιότης τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας αὐτῶν.

Ἐν συνεχείᾳ κατεβλήθη ἰδιαιτέρα φροντίς θεολογικῆς θεμελιώσεως τῆς ὑπὸ τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης χρησιμοποιουμένης ἐνεργοῦ μεθόδου καὶ δυναμένης νὰ προκαλέσῃ τὴν συμμετοχὴν τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν

προετοιμασίαν τοῦ γάμου των. Τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνεργίας. Ἐπεχειρήσαμεν μάλιστα νὰ ὑποδείξωμεν ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν τὰς μεθόδους ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι εὐνοοῦν τὴν ἐνεργὸν ταύτην συμμετοχήν.

Δυνάμεθα νῦν κατακλείοντες τὴν ὅλην μελέτην νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας νὰ προετοιμάσῃ τοὺς μελλονύμφους διὰ τὸν γάμον των συνιστᾶ ποιμαντικὴν διακονίαν, ἡ δποία ἀσκεῖται διαρκούσσης τῆς μαθητείας τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν ἀγάπην· καθ' ὅτι ἡ μνηστεία ὡς προετοιμάζουσα εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης εἶναι περίοδος μαθητείας εἰς αὐτήν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Ἐκκλησία συμπαρισταμένη ἐν ἀγάπῃ θὰ βοηθήσῃ ἐπίσης πολλούς ἐκ τῶν μελλονύμφων, τῶν ὁποίων ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις εἶχεν ἀτονήσει, νὰ ἐπανασυνδεθοῦν μετ' αὐτῆς, ἐνῷ ἔτοιμάζονται νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν μικρὰν κατ' οἶκον ἐκκλησίαν.

Οὕτω ἡ ἀγάπη των θὰ ἔχῃ τὴν δυνατότητα νὰ ἀνοιγῇ καὶ νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὰς διαστάσεις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ μελλόνυμφοι θὰ ἀνακαλύψουν τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ μυστήριον τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἀγάπη των θὰ καταστῇ ἀφορμὴ νὰ προσεγγίσουν ἐκ νέου τὴν πηγὴν τῆς ἀγάπης, τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας συμπαρισταμένης καὶ εὐχομένης «ὑπὲρ τοῦ καταπεμφθῆναι αὐτοῖς ἀγάπην τελείαν», «... ὅτι οὕτως ηὐδόκησεν δ Θεός».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ Σάββα, 'Ο κοινωνικός χαρακτήρας της Ορθοδοξίας (Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 30ην Ιανουαρίου 1962 ἐν τῇ μεγάλῃ αἱθούσῃ τῶν τελετῶν). Θεσσαλονίκη (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης) 1962, 16 σ.
- , 'Εξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, 'Ἐφεσ. 5, 16 (Μελέτες - ἀρθρα - δημοσίες). Θεσσαλονίκη (Ἐκδ. Πουρναρᾶ) 1965, 166 σ.
- , «'Αγιογραφικὰ κείμενα περὶ τοῦ γάμου», 'Ἐκκλησία 48 (1971) 17: 401-403, 21-22: 515-517 (ἔπειται συνέχεια).
- ADN ÈS Pierre, *Le mariage*. Tournai (Desclée et Cie: Le Mystère Chrétien, Théologie Sacramentaire 5) 1963, 218 σ.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ Μητροπολίτου Καλαβρίας, «Ἐν ὅψει τῆς Συνόδου», 'Ἐκκλησία 44 (1967) 22: 688 - 691, 24: 805 - 811, 45 (1968) 1: 10 - 13.
- ALDOUS J. and R. HILL, *The International Bibliography of Research in Marriage and the Family 1900-1964*. Minneapolis, Minn. (Minnesota Family Study Center) 1967.
- ALSTEEENS A., *Sens et enjeu du temps des fiançailles*. Bruxelles (Centre National de Pastorale Familiale: Documents CNPF 4) 1966, 25 σ.
- , *Dialogue et sexualité*. Bruxelles (Éd. Feuilles Familiales-Casterman) 1969, 352σ.
- Amour sacré - amour profane, *Ecclesia: Lectures Chrétiennes* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 93 (1956): 33-167.
- ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ,
Κατηχητικὰ Βοηθήματα: Μαθήματα Ἀνωτέρου Κατηχητικοῦ Σχολείου.
- Α' Σειρά: 'Ἡ αἰωνία ἀλήθεια. 'Αθῆναι 1963 (1960, 398 σ.).
- Β' Σειρά: 'Ωλοκληρωμέναι προσωπικότητες. 'Αθῆναι 1964, 391 σ.
- Γ' Σειρά: 'Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ. 'Αθῆναι 1968, 413 σ.
- Σειρά: 'Ἡ εὐτυχισμένη οἰκογένεια. 'Αθῆναι 1961.
- Γιὰ ἔνα γάμο εὐτυχισμένο. 19 σ.
- 'Ἡ γυναῖκα στὴ βιοπάλη. 26 σ.
- 'Ἡ μητέρα. 19 σ.
- 'Ἡ σημασία τοῦ γάμου. 22 σ.
- 'Ἡ φυχαγωγία στὸ σπίτι. 17 σ.
- 'Ο Χριστός καὶ ἡ οἰκογένεια. 20 σ.
- Τὸ ἐπάγγελμα τῶν παιδιῶν μας. 30 σ.
- 'Ἡ εὐτυχία εἶναι δικῆ σας (Πρὸς τὸν νεονύμφους). 'Αθῆναι 1962, 24 σ.
- 'Ἡ μεγάλη στιγμὴ τοῦ γάμου. 'Αθῆναι 1962, 32 σ.

- ARAUD Régis s.j., «Évolution de la théologie du mariage», *Cahiers Laënnec* 27 (1967) 2: 56 - 71,
- ΑΣΠΙΩΤΗ Αρ. Α., 'Η σεξουαλική σφαῖρα καὶ ὁ νέος ἄνθρωπος.' Αθῆναι (Μελέται τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰατρικῆς Ψυχολογίας καὶ Ψυχικῆς 'Υγιεινῆς: Σειρὰ Ψυχολογία καὶ Ζωὴ 57) 1969, 450 σ.
- Ausbildung für Familienberatung, *Ökumenische Diskussion* 3 (1967) 4: 232-250.
- BALTENSWEILER Heinrich, *Die Ehe im Neuen Testament. Exegetische Untersuchungen über Ehe, Ehelosigkeit und Ehescheidung*. Zürich (Zwingli Verlag: Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments 52) 1967, 288 σ.
- , «L'évolution actuelle de la théologie du mariage dans les Eglises de la Réforme», *Concilium* τεῦχ. 55 (mai 1970): 135-142.
- BARDIS Panos D., *The Family in Changing Civilizations*. New York (Associated Educational Services Corporation, Simon and Schuster) 1969 (1967), 308 σ.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γεωργίου, Διερεύησις μεταβλητῶν ὑπεισερχομένων εἰς τὴν ψυχοδυναμικὴν τῆς ἐλληνικῆς οἰκουμενίας. 'Αθῆναι ('Αθηναϊκὸν Ἰνστιτούτον τοῦ Ἀνθρώπου: Τεχνικὴ ἔκθεσις V) 1966, 166 σ.
- BASTIN Georges, *Dictionnaire de la psychologie sexuelle*. Bruxelles (Dessart: Coll. Psychologie et Sciences humaines 34) 1970, 403 σ.
- BECKEL Albrecht (εκδ.), *Ehe im Umbruch*. Münster (Verlag Regensberg) 1969, 285 σ.
- BEGEMANN Helmut, *Strukturwandel der Familie. Eine sozialtheologische Untersuchung über den Strukturwandel von der patriarchalischen zur partnerschaftlichen Familie*. Hamburg (Furche-Verlag: Studien zur Ev. Sozialtheologie und Sozialethik 6) 1960, 264 σ.
- BELL Robert R., *Voreheliche Sexualität*. Reinbek bei Hamburg (Rowohlt Taschenbuch Verlag: RoRo Sexologie 8009) 1968, 152 σ.
- ΒΕΛΛΑ Βασιλείου, Τὰ τέκνα παρ' Ἰσραὴλ. 'Ανατύπωσις ἐκ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρον ('Απολλίου-Ματού-Ιονίου). 'Αλεξάνδρεια (Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον) 1932, 14 σ.
- , 'Ο ἰσραηλιτικός γάμος. 'Αθῆναι 1966 (1935), 47 σ.
- BERAUDY R. (✉.), *Le nouveau rituel du mariage*. Paris (Éd. du Centurion) 1969, 92 σ.
- BERGE André, *L'éducation sexuelle et affective*. Paris (Éd. du Scarabée: Coll. Problèmes pédagogiques) 1964 (1951), 206 σ.
- , *Éducation familiale*. Paris (Aubier-Montaigne: Coll. L'enfant et l'avenir) 1967, 254 σ.
- BIOT René, *Education de l'amour*. Paris (Plon: Bibliothèque Plon 47) 1951 (1946), 252 σ. 'Ἐλληνικὴ μτφρ. Π. Κόλλασ-Ε. Πλατσάιου, Ἐρωτικὴ ἀγωγή.' Αθῆναι ('Εκδ. Κ. Κακουλίδη) 1957, 167 σ.
- BLIEWEIS Theodor, *Brautunterricht. Eine Handreichung für den Seelsorger*. Wien (Seelsorger-Verlag Herder) 1957, 89 σ.
- BLOMME Robert, «L'aspect pastoral de la préparation au mariage», *Mariage et Célibat*, σσ. 175-187.
- et J. GRÉGOIRE, *La route des fiançailles: croissance des intimités*. Bruxelles (Centre National de Pastorale Familiale: Brochure 13) 1966, 19 σ.
- BLOOD Robert O. and Donald M. WOLFE, *Husbands and Wives. The Dynamics of Married Living*. Illinois (The Free Press of Glencoe) 1960, 293 σ.

- BOGLER Theodor (έκδ.), *Die Familie, Gotteswerk und Menschenmühlen*. Verlag Ars Liturgica Maria Laach: Liturgie und Mönchtum, Laacher Hefte-Heft XXIII, 1958, 104 σ.
- BOURBECK Christine (έκδ.), «Zusammen». *Beiträge zur Soziologie und Theologie der Geschlechter*. Witten (Luther Verlag) 1965.
- BOVET Theodor, *Ehekunde. Die jüngste Wissenschaft von der ältesten Lebensordnung*.

I. Allgemeiner Teil. Tübingen (Katzmann Verlag) 1969 (1961, 166 σ.).
 II. Spezieller Teil. Tübingen (Katzmann Verlag) 1967, 383 σ.
 —, «Kurze Wegweiser für Verlobte und junge Ehen» (Literaturüberblick), *Ehe* 3 (1966) 2: 62-65.
 —, 'Ο Γάμος. Μτφρ. Τ. Γ. Ζαννη. 'Αθῆναι ('Εκδ. «Η "Ελαφος"') 1968, 187 σ.
 —, *Kompendium der Ehekunde*. Zürcher Vorlesungen. Tübingen (Katzmann Verlag) 1969, 232 σ.
 —, *La Science du Mariage*. Fondement théorique et applications pratiques. Paris ζ.ξ., 11 σ.
- BRATSIOTIS N. P., «'ΙΣ Ιša», ἀρθρον ἐν Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament I. Lieferung 2: 238-252, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz (Verlag W. Kohlhammer) 1971.
- BREUNING Klaus, «Der Beitrag des Religionsunterrichts zur Sexualpädagogik», *Sexualpädagogik* 2 (1970) 4:177-189.
- BROUDÉHOUX Jean-Paul, *Mariage et famille chez Clément d'Alexandrie*. Paris (Beauchesne: Théologie historique 11) 1970, 238 σ.
- BURGHARDT Anton, «Die Familie als pastoral-soziologisches Problem», *Diakonia -Der Seelsorger* 1 (1970) 4: 236-246.
- BURKE Susan (έκδ.), *Responsible Parenthood and Sex Education*. Proceedings of a Working Group held in Tunisia, November 1969. London (International Planned Parenthood Federation) 1970, 136 σ.
- ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Μελετίου Εύαγγ. (Μητροπολίτου Κυθήρων), 'Ο γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια. Τὸ διαζύγιον. Ἀνασύστασις λυθέντος γάμου. 'Αθῆναι 1961, 56 σ.
 «Γάμος», ἀρθρον ἐν ΘΗΕ 4: 194-230.
- ΓΕΡΑΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ Κων. (Πρεσβυτέρου), «Τὰ αἰτια τοῦ διαζύγιου», 'Ο Εφημέριος 19 (1970) 22: 648-654.
 —, «Ποιμαντική μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας πρὸς πρόληψιν τῶν διαζυγίων», 'Ο Εφημέριος 20 (1971) 5-6: 181-182, 7: 245-247, 8: 286-288, 9-10: 341-344.
- CAFFAREL Henri, «Qu'est-ce que les fiançailles?», *L'anneau d'or τεῦχ*. 93-94 (1960): 196-208.
 —, *Le mariage, ce grand sacrement*. Paris (Éd. du Feu Nouveau) 1963, 172 σ.
Carnet-Guide de l'animateur. Bruxelles (CEFA: Service de Préparation au Mariage) 1969.
- CATHOLIC MARRIAGE ADVISORY COUNCIL, *Preparing Engaged couples for Marriage*. London (CMAC) 1967, 80 σ.
- CENTRE DE PRÉPARATION AU MARIAGE, *Documentation Générale (Thèmes de réflexion-Conseils pédagogiques-Méthodologie)*. Paris (Fédération des Centres de Préparation au Mariage) 1969.
- Changes in the Family, *International Social Science Journal* (ἀφιέρωμα), 14 (1962) 3: 409-549.

- COMMISSION DE PRÉPARATION AU MARIAGE du Secrétariat National de Pastorale Familiale, *La Préparation au Mariage: Expériences et Réflexions*. Paris (Éd. Fleurus: Coll. Recherches Pastorales 27, Série Amour et Mariage) 1968, 187 σ.
- COMMISSION DE PASTORALE FAMILIALE DE BRUXELLES, *La Préparation au Mariage*. Paris (Éd. Fleurus: Coll. Recherches Pastorales 6) 1963, 189 σ.
- COMMISSION ÉPISCOPALE DE LA FAMILLE, *Pastorale des fiancés. Directoire et Commentaire*. Paris (Éd. CTIC: Supplément au *Courrier Catholique de l'Information* τεῦχ. 158, mars 1970) 91 σ.
- , *Entretien pastoral en vue du mariage. Directoire et commentaire officiels*. Paris (Éd. du Centurion) 1970, 127 σ.
- COUFFIGNAL Louis, *Les notions de base*. Paris (Gauthier - Villars: Coll. Information et Cybernétique) 1958, 60 σ.
- COUTURIER M.A., *Discours de mariage*. Paris (Éd. du Cerf) 1955, 155 σ.
- CRESPY Georges, «Sur la grâce du mariage» ἐν Georges CRESPY - Paul EVDOKIMOV - Christian DUQUOC, *Le mariage*. Tours (Mame: Églises en dialogue 4) 1966, σσ. 9-71.
- CRESPY Georges - Paul EVDOKIMOV - Christian DUQUOC, *Le mariage*. Tours, (Mame: Églises en dialogue 4) 1966, 189 σ.
- Cross-Cultural Family Research, *Journal of Marriage and the Family* (ἀφιέρωμα), 31 (1969) 2: 199-415.
- DALMAIS I.H., «La liturgie du Mariage dans les Églises orientales», *La Maison-Dieu* τεῦχ. 50 (1957): 58-69.
- Das Seelsorgerliche Gespräch, *Lebendige Seelsorge* (ἀφιέρωμα), 20 (1969) 3: 97-140.
- DAUVILLIER M. - C. de CLERCQ, *Le mariage en droit canonique oriental*. Préface de Gabriel le Bras. Paris (Éd. Sirey) 1966, 238 σ.
- De BIE Pierre and Clio PRESVELOU, «Young Families: A Survey of Facts and Guiding Images in the European and American Literature», *Journal of Marriage and the Family* 31 (1969) 2: 328-338.
- De l'enfance au mariage. *L'anneau d'or* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 21-22 (1948): 145-285.
- De LESTAPIS Stanislas, *Amour et institution familiale. Les options fondamentales de l'amour*. Paris (Éd. Spes) 1948, 297 σ.
- , *Le Couple. Angoisse ou équilibre*. Paris (Beauchesne) 1969, 266 σ.
- De LOCHT Pierre (ἐκδ.), *Mariage et sacrement de mariage*. Paris (Éd. du Centurion: Coll. Révisions) 1970, 247 σ.
- et Thierry MAERTENS (ἐκδ.), *Parole pour un amour. La nouvelle liturgie du mariage*. Paris (Éd. du Centurion: Coll. Vivante liturgie) 1968, 129 σ.
- DELOOZ Pierre, «L'information des jeunes actuels», ἐν *L'amour heureux*, σσ. 177-185.
- De VAUMAS Guillaume, «La préparation des fiancés au mariage en milieu urbain», *La Maison-Dieu* τεῦχ. 50 (1957) 2: 114-124.
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Παν. Χ., *Χριστιανισμός καὶ Οἰκογένεια. Ἀθῆναι* (Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) 1960, 38 σ.
- , *Ὀρθόδοξος Χριστιανική Ἡθική. Ἀθῆναι* 1970, 517 σ.
- ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Γ. Ι. (Ἀρχιμ.), *Ἡ οἰκογένεια κατὰ τὸν Ἰερὸν Χρυσόστομον. Ἀθῆναι* (Ἐκδ. «Ο Σωτὴρ») 1968, 185 σ.
- , *Kαὶ οἶνον Ἐκκλησίᾳ (Ἡ οἰκογένεια). Ἀθῆναι* (Ἐκδ. «Ο Σωτὴρ») 1969, 414 σ.
- DIAMIC, *Dialogues sur l'Amour et le Mariage*. Lille 1967.

- DICKS Russel, *Premarital Guidance*, Philadelphia (Fortress Press: Successful Pastoral Counseling Series) 1967 (1963), 141 σ.
- «Die Ehe als Vollzug der Kirche», ἔρθρον ἐν Handbuch der Pastoraltheologie IV: 17-94. Freiburg (Herder) 1969.
- DOLDERER Erich - Rudolf FISCHER-WOLLPERT - Eugen WALTER, *Der pfarrliche Brautunterricht. Drei Skizzen*. Freiburg i. Br. (Seelsorge-Verlag: Kleine Schriften zur Seelsorge 10) 1963, 60 σ.
- DUNSTAN Gordon, «Les progrès de la théologie du mariage et son état actuel dans les Églises anglicanes», *Concilium τεῦχ.* 55 (1970): 123-133.
- DUQUOC Christian, «Le sacrement de l'amour», ἐν CRESPY Georges - Paul EVOKIMOV - Christian Duquoc, *Le mariage*. Tours (Mame: Églises en dialogue 4) 1966, σσ. 127-184.
- DUSS-Von WERDT Josef, «Die Ehe in Diagnose und Prognose. Gegenwart und Zukunft», *Ehe* 7 (1970) 1: 1-17.
- DUYCKAERTS François, *La formation du lien sexuel*. Bruxelles (Dessart: Psychologie et Sciences humaines 5) 1964, 326 σ. Γερμανική μετφ. *Der Weg zur sexuellen Partnerschaft*. Freiburg i. Br. (Verlag Herder) 1968, 240 σ.
- DUVALL Evelyn Millis, *Family Development*. Philadelphia-New York (J.B. Lippincott Co) 1967, 532 σ. (1971, 520 σ.).
- ÉCOLE DU MARIAGE, *L'amour heureux*. Tournai (Casterman) 1968, 213 σ.
- Éducation et Sexualité*. Deuxième Colloque organisé par la Commission Conjugale et Familiale du Centre Catholique des Médecins français, Paris, 18-19 janvier 1969, 122 σ. (πολυγραφημένον).
- Ehe und Familie heute, *Wege zum Menschen* (ἀφιέρωμα, 22 (1970) 6: 193- 218, μετὰ παραρτήματος *Praxis der Familienberatung* (1970) 2: 225-243).
- ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΥΓΟΝΙΚΗΣ, «Ἡ Σεξουαλικὴ ἀγωγὴ τῶν νέων» ἐν Συζητήσεις ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ, τ. Α', 'Αθῆναι 1965, σσ. 1-30.
- 'Εξέλιξις τοῦ 'Ελληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ δημογραφικὴ πολιτική, 'Εκθεσις τῆς 'Επιτροπῆς Δημογραφικῆς Πολιτικῆς, 'Αθῆναι 1968, 60 σ. (πολυγραφημένον).
- Ἐρως καὶ Γάμος, *Σύνοδο* (ἀφιέρωμα), *τεῦχ.* 34 (Καλοκαίρι 1965): 87-138.
- EVOKIMOV Paul, *Le mariage, sacrement de l'amour*. Paris (Éd. du Livre Français) 1944, 272 σ.
- , *La femme et le salut du monde. Étude d'Anthropologie chrétienne sur les charismes de la femme*. Tournai-Paris (Casterman) 1958, 273 σ.
- , *L'Orthodoxie*. Neuchatel-Paris (Delachaux et Niestlé: Bibliothèque Théologique) 1959, 351 σ.
- , *Sacrement de l'amour. Le mystère conjugal à la lumière de la tradition orthodoxe*. Paris (Éditions de l'Épî) 1962, 269 σ. 'Ελληνική μετφ. 'Αρχιμ. Σεραφείμ Β. Όρφανος, *Μνστήριον τῆς Ἀγάπης. Τὸ συζυγικὸ μνστήριον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὁρθοδόξου παραδόσεως*, 'Αθῆναι 1967, 188 σ.
- , «Le sacerdoce conjugal. Essai de théologie orthodoxe du mariage» ἐν Georges CRESPY - Paul EVOKIMOV - Christian Duquoc, *Le mariage*. Tours (Mame: Églises en dialogue 4) 1966, σσ. 73-125.
- «Expériences de la pastorale de préparation au mariage», Étude faite par un groupe de travail de la Commission Vie de la Famille (Concile de Laïcis), *Laïcs aujourd'hui τεῦχ.* 7-8, 3 (1970): 110-130.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ Ἐπισκόπου Ἀχελφου, «Ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν Γάμον», Ὁ Ἐφημέριος
18 (1970) 8: 252-254.

- FABER Heije - Ebel van der SCHOOT, *Praktikum des seelsorgerlichen Gesprächs*. Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht) 1970, 249 σ., μτφρ. ἐκ τοῦ ὀλλανδικοῦ. Familiengruppen, *Lebendige Seelsorge* (ἀφιέρωμα), 20 (1969) 6: 261-316. *Familienkonflikte und Familienberatung*. (Familie in der Diskussion 1. Schriftenreihe des katholischen Zentralinstituts für Ehe und Familienfragen hrsg. von G. Struck). Kevelaer (Verlag Butzon und Bercker) 1970. *Famille d'aujourd'hui. Situation et Avenir*. Compte rendu in extenso. 44e Semaine Sociale de France 1957. Lyon (Chronique Sociale de France) 1958, 445 σ. *Familles d'aujourd'hui*. Colloque consacré à la sociologie de la famille, Bruxelles, 17, 18 et 19 mai 1965. Bruxelles (Éditions de l'Institut de Sociologie U.L.B.: Études démographiques) 1968, 199 σ. FARBER Bernard, *Family. Organization and Interaction*. San Francisco (Chandler Publishing Company) 1964, 536 σ. Fiançailles, *L'anneau d'or* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 93-94 (1960): 189-346. FIÉVET G., *Parlons aux fiancés* (publié par Pierre Duoyer). Bruxelles-Tournai (Action Familiale-Casterman) 1955, 102 σ. FLACELIÈRE Robert, *Amour humain et parole divine*. Recueil de textes de la Bible et des Pères. Paris (Éd. du Seuil) 1947, 191 σ. *For the Family*, International and Inter-Church Cooperation for the Development of Family Counselling and Family Education. Report of a World Consultation Held at St. Cergue, Switzerland, July 25th-August 2nd, 1967. Geneva (World Council of Churches) 1968, 171 σ. (B).

ZANNH T.Γ., «Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἔστι, σχόλιο στὴν ἱερολογία τοῦ γάμου», Σύννοο τεῦχ. 34 (Καλοκαίρι 1965): 87-99. ΖΗΖΙΟΥΔΑ Ἰωάννου, Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν τρεῖς πρώτους αἰῶνας (δ. δ.). Ἀθῆναι 1965, XII-211 σ. ΖΗΣΗ Θεοδώρου N., «Ἡ περὶ γάμου διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», *Κληρονομία* 1 (1969) 2: 285-310.

- GAUDILLIÈRE M., «Nouveau rituel et pastorale du mariage», *La Maison-Dieu* τεῦχ. 99 (1969): 202-209. Geschlechtlichkeit, *Wege zum Menschen* (ἀφιέρωμα), 18 (1966) 10-11: 385-431. GIESE Hans - Günter SCHMIDT, *Studenten-Sexualität. Verhalten und Einstellung (Eine Umfrage an 12 westdeutschen Universitäten)*. Hamburg (Rowohlt) 1968, 415 σ. GIRARD Alain, *Le Choix du Conjoint. Une enquête psycho-sociologique en France*. Paris (P.U.F.: Institut National d'Études Démographiques. Travaux et Documents, Cahier 44) 1964, 201 σ. GODEFROY L., «Le mariage au temps des Pères» ἐν Dictionnaire de Théologie Catholique IX. 2: 2077-2115. GODIN André, *La relation humaine dans le dialogue pastoral*. Paris-Bruges (Desclée de Brouwer: Bibliothèque d'études psycho-religieuses) 1963, 197 σ. —, *La vie des groupes dans l'Église*. Paris (Éd. du Centurion: Coll. Foi et avenir) 1969, 133 σ.

- GRÉGOIRE Laure, *Le temps des fiançailles. Comment le vivre?* Bruxelles (Centre National de Pastorale Familiale: Brochure 15) ἀ.ξ., 25 σ.
- GRELOT Pierre, *Le couple humain dans l'Écriture.* Paris (Éd. du Cerf: Coll. Foi vivante) 1969, 128 σ.
- GRIMM Robert, *Amour et Sexualité. Essai d'éthique théologique.* Neuchatel (Delachaux et Niestlé: Cahiers théologiques 48) 1962, 82 σ.
- GROEGER Guido N., «Vorformen der Ehe», *Ehe* 7 (1970) 1: 18-31.
- GRONSETH Erik (ἐκδ.), Approaches to the Study of the Decision to Marry, *Acta Sociologica: Revue Scandinave de Sociologie* (ἀφιέρωμα), 8 (1964) 1-2: 176 σ.
- HÄRING Bernhard, *Ehe in dieser Zeit.* Salzburg (Otto Müller Verlag: Studia Theologiae Moralis et Pastoralis VI) 1960, 581 σ.
- HARNIK Bernard, *Ehekrankeiten. Ihre Behandlung und Vorbeugung aus der Praxis der Eheberatung und Vorberatung.* Zürich-Frankfurt a. M. (Gotthelf-Verlag) 1961, 220 σ.
- HARSCH Helmut (ἐκδ.), *Das neue Bild der Ehe.* München (Chr. Kaiser Verlag) 1969, 136 σ.
- HILL G., «Some Thoughts on Group Education for Engaged Couples», *Pastoral Psychology* τεῦχ. 184, 19 (may 1968): 15-20.
- HILL R., Sociology of Marriage and Family Behavior 1945-1956. A Trend Report and Bibliography, *Current Sociology* (ἀφιέρωμα), 7 (1958) 1: 1-98.
- HOSTIE Raymond, *L'entretien pastoral.* Paris-Bruges (Desclée de Brouwer: Bibliothèque d'études psycho-religieuses) 21963, 257 σ.
- HOUTART François, *Sociologie et Pastorale.* Paris (Éd. Fleurus: Coll. Recherches Pastorales 5) 1963, 95 σ.
- HUDSON R. Lofton, *Marital Counseling.* Philadelphia (Fortress Press: Successful Pastoral Counseling Series) 1966 (1963), 138 σ.
- HUSTINX A., «Point de vue psychologique et psychiatrique sur la préparation au mariage» ἐν *Mariage et Célibat*, σσ. 159-173.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ Εὐαγγέλου Δ., 'Η λειτουργική μόρφωσις καὶ ἀγωγὴ. Συμβολὴ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς. 'Αθῆναι ('Ανάτυπον ἐκ τοῦ Δελτίου 'Εκκλησία) 1958, 45 σ.
- , 'Η μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ισχύοντος Τριώδιον. Συμβολὴ εἰς τὴν «Πρακτικὴν Θεολογίαν». 'Αθῆναι 1958, 169 σ.
- , «Τὸ δρθόδοξον λειτουργικὸν ἢ μασταγωγικὸν κήρυγμα» (Συμβολὴ εἰς τὴν δρθόδοξον ὁμιλητικὴν ἢ θεωρίαν τοῦ κηρύγματος), 'Εκκλησία 37 (1960) 7: 134, 8: 161-166, 9: 184-192.
- INSTITUT FÜR EHE- UND FAMILIENWISSENSCHAFT (Zürich), «Modelle für Ehevorbereitungskurse», *Ehe* 8 (1971) 1: 22-29. 'Ελληνικὴ μετρ. τοῦ ἀρθροῦ: «'Ὑποδείγματα μαθημάτων προετοιμασίας γάμου», 'Ακτῖνες τεῦχ. 324, 34 ('Οκτώβριος 1971): 335-341.
- ISTAVRIDIS Vasil T., «The Concept of the Nature of Men and Women Which allows us to envisage Partnership», *The Greek Orthodox Theological Review* 7 (1961-62) 1-2: 14-21.
- ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ Β. Χρ., «Ἡ καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ὅμονος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν 1 Κορ. 13», 'Επιστημονικὴ 'Επετηροὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1 (1953): 197-265.

- JÁKLI István, (έκδ.), *Methoden in der Ehevorbereitung*. Düsseldorf (Verlag Haus Altenberg), 1970, 101 σ.
- JEANNIÈRE Abel, *Anthropologie sexuelle*. Paris (Éd. Aubier-Montaigne: Coll. Recherches Économiques et Sociales) 1969 revue et augmentée, 223 σ. (1964, 205 σ.).
- JENNY Henri, «Le mariage dans la Bible», *La Maison-Dieu τεῦχ*. 50 (1957) 2: 5-29.
- JÜNGEL Eberhard - Karl RAHNER - Manfred SEITZ, *Die Praktische Theologie zwischen Wissenschaft und Praxis*. München (Kaiser: Studien zur Praktischen Theologie 5) 1968, 80 σ.
- Jugend und Sexualität, *Aktueller Zitat-Dienst: Liebe-Ehe-Familie* (ἀφιέρωμα), (1966) 4: 36 σ.
- ΚΑΛΛΙΑΦΑ Σπυρ. Μ., *Tὸ παιδαγωγικὸν πρόβλημα τῆς γενετησίου δρμῆς*. Ἀθῆναι (Ἐκδ. τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν) 1955, 85 σ.
- ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Κωνσταντίνου (Πρωτοπρεσβύτερου), *Ο Χριστιανικὸς γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια*. Ἀνέκδοτον ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως. Ἀθῆναι (Ἐκθεσις Χριστιανικοῦ βιβλίου) 1958, 139 σ.
- KANTΩΝΗ Ἀλεξάνδρου Γεωργ. (Ἀρχιμ.), *Αἴροι παντρεύεσθε...* (Προετοιμασία διὰ τὸν Γάμον). Ἀθῆναι 1961, 47 σ.
- , *Ἡ Ἑλληνικὴ Οἰκογένεια* (Ἄπλες σκέψεις γιὰ μερικὰ προβλήματά της). Ἀθῆναι 1965, 87 σ.
- ΚΑΣΤΑΝΑ Θεοδ. Ν., «Ἀλλήλων τὰ βάρον βαστάζετε...» (Θέματα ἀπὸ τὴν συζητήσην ψυχολογίαν). Ἀθῆναι (Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) 1959, 60 σ.
- ΚΑΨΑΝΗ Γ. Α., *Ἡ ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων. Συμβολὴ εἰς τὴν ποιμαντικὴν θεολογίαν καὶ ψυχολογίαν* (δ. δ.). Ἀθῆναι 1969, 200 σ.
- , *Σχέδιον θεολογικῆς οἰκογένειας θεμελιώσεως τῆς ποιμαντικῆς*. Ἀθῆναι (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησία) 1970, 37 σ.
- KERNS Joseph E., *The Theology of Marriage. The historical development of christian attitudes toward sex and sanctity in Marriage*. New York (Sheed and Ward) 1964, XIV-302 σ. Γαλλικὴ μτφρ. Jacques Mignon, *Les chrétiens, le mariage et la sexualité*. Paris (Éd. du Cerf) 1966, 380 σ.
- ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ Ι. Κ., *Ἡ συμβολὴ τῆς ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung ἐν τῇ ποιμαντικῇ ψυχολογίᾳ*. Ἀθῆναι 1958, 82 σ.
- , *Tὸ πρόβλημα τῆς ψυχολογικῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ ἡ ὑπὸ τὸ πρᾶσμα αὐτοῦ θεώρησις τοῦ ἔργου τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς*. Θεσσαλονίκη 1963, 88 σ.
- ΚΟΡΟΝΤΖΗ Παν. Γ., *Ἡ οἰκογένεια ὡς ἀξιολογικὴ μορφωτικὴ κοινότης*. Ἀθῆναι (Βιβλιοθήκη Ἐλισσάου Ιερέως Οἰκονόμου 1) 1961, 79 σ.
- ΚΟΤΣΩΝΗ Ιερωνύμου (Διακόνου), *Ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφὴ τῶν παιδίων κατὰ τὸν χρόνον τῶν κατακομβῶν*. Ἀθῆναι (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησία) 1939, 40 σ.
- , (*Ἀρχιμ.*), *Παραδόσεις Ποιμαντικῆς* (ἀντί χειρογράφου). Θεσσαλονίκη 1961, 116 σ.
- , «Τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα καὶ ἡ οἰκογένεια», *Ἡ Καθημερινὴ 7.11.1965-20.3.1966* (19 ἔρθρο).
- , (*Ἀρχιεπισκόπου Αθηνῶν*), *Σχέδιον ἀναδιοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* (Ὑπόμνημα ὑποβληθὲν εἰς τὴν Ιερὰν Σύνοδον). Ἀθῆναι 1967, 158 σ.
- ΚΟΥΚΟΥΛΕ Φαίδωνος, *Bνζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, τ. Δ' 'Ο γάμος. Athènes (Coll. de l' Institut Français d'Athènes) 1951, σσ. 70-147. Πρβλ. «Συμβο-

- λὴ εἰς τὸ περὶ τοῦ γάμου παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς κεφάλαιον», Ἐπετηρὶς τῆς Ἐται-
ρεᾶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν 2 (1925): 3-41.
- KREMS Gerhard - Reinhard MUMM (ἐκδ.), *Theologie der Ehe*. Regensburg-Göttingen
(Friedrich Pustet-Vandenhoeck und Ruprecht) 1969, 207 σ.
- KRIEKEMANS A., «Notes sur la Famille comme phénomène complet de la Sexualité. Sens de cette conception pour la pratique», *Saint-Luc Médical* (1964)
4: 3-12.
- , *Seksuele en familiale pedagogiek*. Antwerpen (Pafmos) 1968, 576 σ. (B).
- La Famille... dans 20 ans?, *Feuilles Familiales* (ἀφιέρωμα), (août-septembre 1967):
112 σ.
- La jeunesse occidentale et l'avenir de l'Eglise, *Bulletin Pro mundi vita* (ἀφιέρωμα),
τεῦχ. 33 (1970): 36 σ.
- L'amour heureux*, βλ. ÉCOLE DE MARIAGE.
- LANOS Annick et Bernard, *Fiancés et jeunes mariés de notre temps*. Bruxelles (Éd.
Feuilles Familiales et Casterman) 1968, 272 σ.
- La Préparation au mariage, *Cahiers Laennec* (ἀφιέρωμα), 15 (1955) 2: 2-49.
- La Préparation au mariage, *Le particulier: Guide de l'éducation* 5 (ἀφιέρωμα), τεῦχ.
361 (1969): 128 σ.
- La Préparation au Mariage à Montréal*, βλ. SERVICE DE PRÉPARATION AU MARIAGE
DE MONTRÉAL.
- La Préparation au Mariage* (France), βλ. COMMISSION DE PRÉPARATION AU MARIAGE.
- La Sexualité en procès, *Lumière et Vie* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 97, 19 (1970): 1-108.
- LECHLER Alfred, Ἡ εὐτυχία τοῦ χριστιανοῦ γάμου, μτφρ. Ε. Δ. (Θεοδώρου).
'Αθῆναι ('Εκδ. Κ. Κακουλίδη) ḥ. έ., 71 σ.
- Le GALL André et Suzanne SIMON, *Les caractères et le bonheur conjugal. Analyses
et conseils*. Paris (P.U.F.: Coll. Caractères) 1965, XII+800 σ.
- Le Mariage dans l'Eglise ancienne*. Textes choisis et présentés par France QUÉRÉ
-JAULMES. Introduction de A. DUMAS et F. QUÉRÉ-JAULMES. Paris (Éd. du
Centurion-Grasset: Coll. Lettres Chrétaines 13) 1969, 336 σ.
- Le médecin et la préparation au mariage*. Colloque organisé sous l'égide du Centre
Catholique des médecins français par la Commission des problèmes con-
jugaux et familiaux. Paris 20-21 janvier 1968, 99 σ.
- Le MOAL Paul, *Pour une authentique éducation sexuelle*. Lyon (Emmanuel Vitte)
1961, 208 σ.
- LEPLAE Claire, *Les fiançailles. Étude Sociologique*. Paris (P.U.F.) 1947, 344 σ.
- Le sacrement du couple, *Feuilles Familiales* (ἀφιέρωμα), (juillet-août 1966): 109 σ.
- Les jeunes et l'amour*. Documents CEFA τεῦχ. 12, 13, 14, 15, 16, 17. Bruxelles (Centre
d'Éducation à la Famille et à l'Amour) 1969.
- Les jeunes et la sexualité. Expériences travaux recherches, *Couple et Famille* (ἀφιέ-
ρωμα), 1 (1970) 1: 31 σ.
- Le temps des fiançailles, *Fêtes et Saisons* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 246 (1970): 36 σ.
- Liturgie et pastorale du Mariage, *La Maison-Dieu* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 50 (1957): 3-158.
- MACE David R., *The Christian Response to the Sexual Revolution*. Nashville-New
York (Abingdon Press) 1970, 142 σ.
- MADINIER Gabriel, *Nature et mystère de la famille*. Tournai (Casterman: Coll.
Cahiers de l'actualité religieuse 13) 1961, 138 σ.

- MARCEL Gabriel, «Le mystère familial» ἐν *Homo viator*. Paris (Aubier-Montaigne: Coll. Philosophie de l'Esprit) 1952 (1944), σσ. 93-132.
- «Mariage», ἔρθρον ἐν Dictionnaire de Théologie Catholique IX. 2: 2044-2335.
- Mariage et Célibat*. Actes du IIIe Congrès de l'Association catholique internationale d'études medico-psychologiques tenu à Toulouse du 10 au 16 juillet 1963. Paris (Éd. du Cerf: Coll. Cogitatio Fidei) 1965, 287 σ.
- Mariés devant Dieu. La célébration de notre mariage, *Fêtes et Saisons* (album). Paris (Éd. du Cerf) 1969, 32 σ.
- MARROU Henri-Irénée, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*. Paris (Éd. du Seuil) 1965 (1948), 646 σ.
- MARSHALL John, *Preparing for Marriage*. London (Darton - Longman - Todd: LibraBook) 1969 (1962), 128 σ.
- ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Σταματίας Δ., Ἡ γυναικα στὸ βασίλειό της. Ἀθῆναι (Ἐκδ. Ἀδελφότητος «Εὐσέβεια») 1952, 276 σ.
- McHUGH James T. (κ.ά.), *Working papers on the theology of marriage*. Washington (Family Life Bureau) 1967, 61 σ.
- MÉLIA Elie, «La pastorale du mariage dans l'Église orthodoxe», *La vie spirituelle τεῦχ.* 566, 121 (décembre 1969): 584-594.
- MERCURE Julien, *Le «Catholic Marriage Advisory Council»: Service de la Communauté Catholique de Grande-Bretagne*. Louvain (Mémoire de Licence en Sciences Familiales et Sexologiques) 1968, 206 σ. (πολυγραφημένον).
- METZCKE Erwin, «Anthropologie der Geschlechter. Philosophische Bemerkungen zum Stand der Diskussion», *Theologische Rundschau* 22 (1954) 3: 211-241.
- MEYENDORFF Jean, «Mariage et Eucharistie», *Le Messager Orthodoxe τεῦχ.* 49-50 (1970) I-II: 15-25, τεῦχ. 51 (1970) III: 23-30 (ἐπεται συνέχεια).
- , *Marriage: An Orthodox Perspective*. Crestwood, Tuckahoe, N.Y. (St. Vladimir's Seminary Press) 1970, 104 σ.
- Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον. Ἀθῆναι (Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) 1962, 488 σ.
- MILASCH Nikodemus, *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*. Κεφ. Die Ehe. Mostar 1905, σσ. 576-649.
- MINNESOTA COUNCIL ON FAMILY RELATIONS, *Family Life: Literature and Films. An Annotated Bibliography* 1970, 189 σ.
- ΜΙΡΑΣΤΕΖΗ Μαρίας, Ο Γάμος στή δημοτική μας ποίηση. Ἀθῆναι 1965, 206 σ.
- MOGEY John, «Marriage Counseling and Family Life Education in England», *Marriage and Family Living* 23 (1961) 2: 146-154.
- , Sociology of Marriage 1957-1968. A Trend Report and Bibliography, *Current Sociology* (ἀφιέρωμα), 17 (1969) 1-3 καὶ The Hague-Paris (Mouton) 1971, 364 σ.
- MORDREL Claudine - Roger BENJAMIN, *L'éducation du couple et des parents*. Paris (Institut Culture et Promotion - Éd. du Centurion: Faits sociaux - Faits humains) 1966, 271 σ.
- MOULARD Anatole, *Saint Jean Chrysostome. Le défenseur du mariage et l'apôtre de la virginité*. Paris 1923, 322 σ.
- ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ Κ. Δ., Ἡ οδσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Συμβολὴ εἰς τὰ θεμελιώδη προβλήματα τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου (διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ). Ἀθῆναι 1958, 254 σ.
- , *Tὸ δίκαιον τῆς Χάριτος καὶ αἱ σπουδαιότεραι διαφοροποιήσεις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοργανώσει (ἐναρκτήριον μάθημα)*. Ἀθῆναι 1967, 24 σ.

- , *Χριστοκεντρική Ποιμαντική ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου*. Ἀθῆναι 1969, 142 σ.
- ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ Ν. ΙΙ., *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, I. Ὁ ἀνθρωπός ὡς θεῖον δημοσύγημα. Ἀθῆναι 1967, 357 σ.
- ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ ΙΙ.Ι., *Ἐβραϊών παιδων ἀγωγή*. Βιβλική-ἀρχαιολογική πραγματεία. Ἀθῆναι 1920, 48 σ.
- , *H γυνὴ ἐν τῇ Ι. Βίβλῳ*. Ἀθῆναι 1940 (ἐν *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 22 (1923), 59 σ.
- , *Tὸ νόμημα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης* (Λόγος πρυτανικός). Ἀθῆναι 1956, 31 σ.
- MUCCHIELI Roger, *La conduite des réunions*.
- , *La dynamique des groupes*.
- , *L'entretien de face à face dans la relation d'aide*.
- , *L'interview de groupe*.
- , *Opinions et changement d'opinion*. Paris (Éd. Sociales Françaises: Coll. La formation permanente en sciences humaines. Séminaires de Roger MUCCHIELI à l'usage des psychologues, des animateurs et des responsables) 1969.
- MURSTEIN Bernard I., «Stimulus-Value-Role: A Theory of Marital Choice», *Journal of Marriage and the Family* 32 (1970) 3: 465-481.
- ΜΥΤΙΔΗΝΑΙΟΥ Ἐμμ. Γ. (Πρεσβυτέρου), *Ο ἵερος ἐν τῇ οἰκογενείᾳ*. Εἰσήγησις ἐνώπιον τοῦ Α' Συνεδρίου τοῦ Ἐφημερισκοῦ Κλήρου τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν (11 Μαΐου 1932). Ἀθῆναι 1932, 22 σ.
- , «Τὸ ἔργον τοῦ ἐφημερίου διὰ τὴν κατ' οἶκον Ἐκκλησίαν», *Ποιμὴν* 13 (1948): 13-18.
- NISSIOTIS N.A., «Kirche und Gesellschaft in der griechisch-orthodoxen Theologie», ἐν Paul ABRECHT (ἐκδ.), *Die Kirche als Faktor einer kommenden Weltgemeinschaft*. Stuttgart-Berlin (Kreuz-Verlag) 1966, σσ. 135-161.
- , «L'Église, monde transfiguré» ἐν NISSIOTIS N. A. - P. MAURY - P. A. LIÉGÉ, *L'Église dans le monde*. Paris (Mame: Coll. Églises en dialogue 2) 1966, σσ. 9-80.
- , *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*. Stuttgart (Evangelisches Verlagswerk) 1968, 245 σ.
- NORTHDRIGE W., *Ψυχολογία καὶ τὸ ἔργον τῆς καθοδηγήσεως τῶν ψυχῶν*. Θεσσαλονίκη 1959, 192 σ., μτφρ. καθηγητοῦ Σ. Ἀγουρίδου.
- Notre amour. Des fiancés préparent ensemble leur mariage* (6 τεύχη 16 σ. ἐκαστον). Paris (ἐκδ. CPM et Fêtes et Saisons) 1970.
- ΞΥΡΟΤΥΡΗ Ἰωάννου Ν., *Προβλήματα καὶ ἀντιθέσεις στὸ γάμο*. Θεσσαλονίκη 1961, 178 σ.
- ORAISON Marc, *Le Mystère Humain de la Sexualité*. Paris (Éd. du Seuil) 1966, 160 σ.
- OSTERRIETH Paul-A., *Faire des adultes*. Bruxelles (Dessart: Coll. Psychologie et Sciences humaines 7) 1964, 277 σ.
- PAGÈS Max, *L'orientation non-directrice en psychothérapie et en psychologie sociale*. Paris (Dunod: Coll. Organisation et Sciences humaines 4) 1965, 181 σ.
- , *La vie affective des groupes. Esquisse d'une théorie de la relation humaine*. Paris (Dunod: Coll. Organisation et Sciences humaines 8) 1968, 508 σ.

- Pastorale familiale.* Congrès National de Rennes 1949. Paris (Union des Œuvres Catholiques de France) 1949, 359 σ.
- PATRINAKOS Nicon D., «The sacramental Character of Marriage. A study of the practice of the Greek Orthodox Church on the basis of St. Paul's theology of marriage», *The Greek Orthodox Theological Review* 1 (1955) 2: 118-132.
- ΠΑΥΛΙΔΗ Γεωργίου ('Αρχμ.), *Σπασμένοι χρόνοι (Τὸ δρᾶμα τῶν διαζυγίων)*. Αθῆναι ('Εκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) 1960, 46 σ.
- PETERSON James A. (ἐκδ.) *Marriage and Family Counseling. Perspectives and Prospect*. An American Association of Marriage Counselors Book. New York (Association Press) 1968, 188 σ.
- PFRIMMER Théo, *Dynamique relationnelle de la personne et de la famille conjugales. Contribution à l'hyménologie et à l'éthique* (δ. δ.). Strasbourg 1970, 352 σ.+ XXVIII πίνακες (πολυγραφημένον).
- PIEL Jacques, «La communication entre époux» ἐν Pierre de BIE (κ.δ.), *La dyade conjugale, Étude sociologique*. Bruxelles (Éd. Vie Ouvrière) 1968, σσ. 53-60.
- PIRET Roger, *Psychologie différentielle des sexes*. Paris (P.U.F.: Coll. Le Psychologue) 1965, 156 σ.
- Points de vue Orthodoxes sur le Mariage, le Divorce, les Mariages Mixtes, le Contrôle des naissances, *Le Messager Orthodoxe* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 17 (1962) I: 1-55.
- Préparation au mariage, *Bulletin de liaison de la Commission Famille de la Conférence des Organisations Internationales Catholiques* (ἀφιέρωμα), τεῦχ. 3 (1964) : 2-18 μετὰ συμπληρώματος τεῦχ. 5 (1965) : 29-32.
- PRESVELOU Clio, *La femme grecque à l'heure où approche l'urbanisation. Problématique du travail et enquête d'opinion*. Louvain (Mémoire de Licence en Sciences Politiques et Sociales) 1959, 184 σ. (πολυγραφημένον).
- , «Famille d'hier, d'aujourd'hui et de demain», ἐν *La famille... dans 20 ans?*, σσ. 15-33.
- , «Aspects sociologiques de l'institution matrimoniale», ἐν *L'amour heureux*, σσ. 59-80.
- , *La consommation de la famille: phénomène sociologique. Essai d'une sociologie de la consommation familiale*. Bruxelles (Éd. Vie Ouvrière) 1968, 319 σ.
- and Pierre de BIE, *Images and Counter-Images of Young Families. Transactions of the second international seminar of the international scientific commission on the family*. Louvain (ICOFA) 1970.
- PROHASKA L., *Geschlechtsgeheimnis und Erziehung. Psychologie und Antropologie der Geschlechter als Grundlage einer modernen Sexualpädagogik*. Freiburg i. Br. (Herder) 1958, 248 σ.
- (ἐκδ.), *Autorität und Liebe*. Wien-München (Österreichischer Bundesverlag) 1963, 173 σ.
- (ἐκδ.), *Liebe und Reifung*. Wien-München (Österreichischer Bundesverlag) 1963, 206 σ.
- , *Problematik der Geschlechtserziehung*. Wien-München (Österreichischer Bundesverlag), 1966, 148 σ.
- , *Familienerziehung in Stadt und Land*. Wien-München 1967.
- Projet-Mariage* (10 τεύχη προετοιμασίας γάμου + ὁδηγὸς χρήσεως). Ottawa (Novalis πρώην Le Centre Catholique) 1969.
- PUYO Jean et Bernard GUILLARD, *Route des fiancés* (carte-guide). Ὁδηγίαι χρήσεως περιέχονται εἰς τὸ τεῦχος *Accueillir*. Notice d'utilisation des cartes gui-

- des: *Route des Fiancés - Route des Parents.* Paris (Éd. Fleurus) 1967, 61 σ.
- RAES A., *Le Mariage. Sa célébration et sa spiritualité dans les Eglises d'Orient.* Éd. de Chevetogne: Coll. Irénikon, 1958, 200 σ.
- ΡΑΛΛΗ Γ. Α. - Μ. ΠΟΤΑΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων.* Ἀθῆναι (Γ. Χαρτοφύλακος) 1852-1859, 6 τόμοι.
- RANKE-HEINEMANN Uta, «Die geschlechtliche Grundbefindlichkeit des Menschen» ἐν HPT II. 1: 38-54.
- RINGELING Hermann, *Theologie und Sexualität. Das private Verhalten als Thema der Sozialethik.* Gütersloh (Gerd Mohn: Studien zur evangelischen Ethik 5) 1969, 264 σ.
- Rituel pour la célébration du mariage à l'usage des diocèses de France.* Paris (Éd. Brepolis) 1970, 72 σ.
- RITZER Eheschliessung = RITZER Korbinian, *Formen, Riten und religiöses Brauchtum der Eheschliessung in den christlichen Kirchen des ersten Jahrtausends.* Münster (Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung: Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 38) 1962, XLIII-392 σ. Γαλλικὴ μτφρ. *Le mariage dans les Églises chrétiennes du Ier au XIème siècle.* Paris (Éd. du Cerf: Lex Orandi 45) 1970, 468 σ.
- ROCHOLL-GÄRTNER Ingeborg, *Geschlechtliche Aufklärung als Katechese.* Lehrerheft zur sexuellen Aufklärung im Religionsunterricht. München (Kösel-Verlag) 2. Aufl., 61 σ.
- , «Als Mann und Frau schuf er sie». Schülerheft zur sexuellen Aufklärung im Religionsunterricht. München (Kösel-Verlag) 2. Aufl., 19 σ.
- ROGERS Carl G., *La relation d'aide et la psychothérapie.* Paris (Éd. Sociales Françaises: Coll. Horizons de la Psychologie) 1970, 459 σ. (2 vol.), μτφρ. τοῦ Counseling and Psychotherapy. Boston (Houghton Mifflin) 1942, 450 σ.
- , *Client-centered Therapy.* Boston (Houghton Mifflin) 1951, 560 σ.
- , *Le développement de la personne.* Paris (Dunod: Organisation et Sciences humaines 6) 1968, 290 σ., μτφρ. E. L. Herbert τοῦ On Becoming a Person. Boston (Houghton Mifflin).
- et G. Marian KINGET, *Psychothérapie et relations humaines. Théorie et pratique de la thérapie non-directive.* Vol. I. Exposé Général. Vol. II. La Pratique. Louvain-Paris (Publications Universitaires - Béatrice Nauwelaerts: Studia psychologica) 1965, 333+260 σ.
- ROGUET A.-M., «Essai de synthèse théologique», *La Maison-Dieu τεῦχ.* 50 (1957) 2: 70-87.
- RONDET Henri, *Introduction à l'étude de la théologie du mariage.* Paris (Lethielleux: Coll. Théologie, Pastorale et Spiritualité. Recherches et Synthèses VI) 1960, 202 σ.
- ROPS Daniel, *De l'amour humain dans la Bible.* Strasbourg-Paris (Éd. F.-X. Le Roux) 1950, 94 σ.
- RUTHE Reinhold (ἐκδ.), *Ist die Ehe überholt? Aspekte und Prognosen.* München (Claudius Verlag) 1970, 194 σ.
- RUTLEDGE Aaron L., *Pre-Marital Counseling.* Cambridge, Mass. (Schenkman Publishing Company, Inc.) 1966, 336 σ.

- , «An Illustrative Look at the History of Pre-marital Counseling» ἐν James A. PETERSON (ἐκδ.), *Marriage and Family Counseling: Perspective and Prospect*, σσ. 110-129.
- SAUER Walter, *Wege kirchlicher Elternbildung*. Freiburg (Seelsorge Verlag) 1970, 81 σ.
- SCARBATH Horst, *Geschlechtserziehung. Motive, Aufgaben und Wege*. Heidelberg (Quelle und Meyer) 1969, 160 σ.
- SCHARFENBERG Joachim, «Beiträge zu einer Theologie der Geschlechtlichkeit» (Buchbericht), *Praxis der Familienberatung* (1964) 2: 373-378.
- , «Praktische Theologie zwischen Kirche und Welt» (Buchbericht), *Wege zum Menschen* 17 (1965) 4-5: 172-183.
- SCHELSKY Helmut, *Sociologie de la sexualité*. Paris (Éd. Gallimard: Coll. idées 103) 1966, 251 σ., μτφρ. Mathilde Camhi.
- SCHILLEBEECKX E.H., *Le mariage est un sacrement*. Bruxelles-Paris (La pensée catholique-Office général du livre: Collection Études religieuses 750) 1961, 73 σ.
- , *Le mariage. Réalité terrestre et mystère de salut*. t. I. Paris (Éd. du Cerf) 1966, 356 σ. (B), μτφρ. J.-M. Hayaux τοῦ *Het Huwelik. Aardse Werkelijkheid en Heilsmysterie*, Bilthoven (H. Nelissen) 1963, 280 σ.
- SCHMEKAL Robert, «Eheseminare auf der Ebene einer Dorfgemeinde (1967 und 1968)», *Praxis der Familienberatung* (1970) 1: 150-154.
- SCHMEMANN Alexander, *Τιὰ νὰ ζήσῃ ὁ κόσμος*. Ἀθῆναι (Ἐκδ. «Αθηνᾶ»: Σειρὰ «σύνορο» 1) 1970, 187 σ. Πρόλογος καὶ μτφρ. Ζήσιμου Λορεντζέτου τοῦ *For the Life of the World*. [New York (National Student Christian Federation) 1963, 86 σ.]
- SCHUBART Walter, *Religion und Eros* (hrsg. von Friedrich Seifert). München (Verlag C.H. Beck) 1952 (1941), 246 σ.
- SEELMANN Kurt, (ἐκδ.) *Lehrer und Geschlechtserziehung. Hinweise für den Unterricht*. München (Bardtenschlager Verlag) 1969, 254 σ.
- Seelsorge und Gruppendynamik, *Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft* (ἀφίέρωμα), τεῦχ. 9 (1970): 353-434.
- SERVICE DE PRÉPARATION AU MARIAGE DE MONTRÉAL, *La préparation au mariage à Montréal. Expérience auprès de plus de 100.000 fiancés*. Ottawa 1966, 375 σ.
- Sexualité et Chasteté, *Christus* (ἀφίέρωμα), τεῦχ. 66, 17 (1970).
- ΣΙΩΤΟΥ Μάρκου, *Ἡ φροντὶς τῆς πρότης Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν κορασίδων, βάσις ἔργηνεας τοῦ χωρίου Α' Κορ. ζ' 36-38. Ἀθῆναι (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: ΙΕ' τμητικὸν ἀφίέρωμα εἰς Ν. Λούβαριν)* 1964, 112 σ.
- SOLOVIEV Vladimir, *Le Sens de l'amour*. Paris (Éd. Montaigne-Aubier: Coll. Bibliothèque Philosophique) 1946, 143 σ.
- Spécial: Famille, *Laïcs aujourd'hui* (ἀφίέρωμα), τεῦχ. 7-8, 3 (1970): 13-216.
- ΣΤΑΜΟΥ Παναγιώτου Γ., *'Ιωάννον τοῦ Χρυσοστόμου, Τὸ μέγα ἀξιώμα (IB' Κατηχήσεις)*. Εἰσαγωγὴ - Νεοελληνικὴ ἀπόδοσις - Σχόλια. Ἀθῆναι (Ἐκδ. «Φῶς»); 1959, 147 σ.
- , *'Ιωάννον τοῦ Χρυσοστόμου, 'Ομιλίαι περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Εἰσαγωγὴ - Νεοελληνικὴ ἀπόδοσις - Σημειώσεις*. Ἀθῆναι 1962, 120 σ.

- , 'Ιωάννον τοῦ Χρυσοστόμου, Γάμος καὶ συζυγία. Εἰσαγωγή-Νεοελληνική ἀπόδοσις - Σημειώσεις. Αθῆναι, 1963, 93 σ.
- STAVROPOULOS A.M., *L'image idéale de l'homme chez la jeune grecque à l'âge où approche le mariage. Méthodologie et Enquête Pilote*. Louvain (Mémoire de Licence en Sciences Familiales et Sexologiques) 1967, 85 σ. (πολυγραφημένον).
- , *Bilan analytique et clinique du Centre expérimental de consultations prémaritales et conjugales de la Société d'Eugénisme à Athènes*. Louvain (Mémoire de Licence en Psychologie) 1970, 106 σ. (πολυγραφημένον).
- STEWART Charles W., *The Minister as Marriage Counselor*. Nashville, Tenn. (Abingdon Press) 1970 (1961), 224 σ.
- STIRNIMANN Heinrich (ἐξδ.), *Christliche Ehe und getrennte Kirchen. Dokumente - Studien - Internationale Bibliographie (1957-1967)*. Freiburg, Schweiz (Paulus-Verlag: Ökumenische Beihefte zur Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie 1) 1968, 124 σ.
- STOLLBERG Dietrich, *Seelsorge praktisch*. Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht) 1970, 85 σ.
- ΣΤΡΙΦΤΟΥ - ΚΡΙΑΠΑ Αἰκατερίνη, *Oἱ νέοι καὶ ἡ ἐποχή μας. Προβλήματα καὶ προσανατολισμοί*. Θεσσαλονίκη 1964.
- STRUCK Günter, «Konfliktsituationen vor der Ehe», *Ehe* 6 (1969) 1: 14-21.
- TEPEROGLOU Aphrodite, *Mitgift als ein sozioökonomisches Problem; dargestellt am Beispiel der griechischen Gegenwartsgesellschaft* (δ. δ.). Graz 1969, 180 σ. (πολυγραφημένον).
- TERKELSEN Helen E., *Counseling the Unwed Mother*. Philadelphia (Fortress Press: Successful Pastoral Counseling Series) 1964, 144 σ.
- The Educational Context of Marriage Counseling, *Pastoral Psychology* (ἀφιέρωμα), τεύχ. 184, 19 (1968): 5-54.
- Theologie und Seelsorge, *Lebendige Seelsorge* (ἀφιέρωμα), 9 (1958) 4: 117-160.
- ΤΡΕΜΙΕΛΑ Π. Ν., *Κατηχητικὴ ἡ Ἰστορία καὶ θεωρία τῆς Κατηχήσεως*. Αθῆναι (Ἐκδ. «Ζωή») 1931, 347 σ.
- , *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α'. Αἱ ἀκολουθίαι καὶ τάξεις Μηῆστρων καὶ Γάμου, Εὐχελαῖον, Χειροτονῶν καὶ Βαπτίσματος κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις ἴδιᾳ κώδικας
- Αθῆναι 1950, 403 σ.
- , *Ομιλητικὴ ἡ Ἰστορία καὶ θεωρία τοῦ Κηρύγματος*. Αθῆναι 1950, 336 σ.
- , «Ἡ Θεία Εὐχαριστία κατὰ τὴν συνάρθρωσιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἄλλα μυστήρια καὶ μυστηριοειδεῖς τελετάς», ἐν *Εὐχαριστίου*, Τόμος πρὸς τιμὴν Καθηγητοῦ 'Α. Αλιβιζάτου. Αθῆναι 1958, σσ. 462-472.
- UNION INTERNATIONALE DES ORGANISMES FAMILIAUX, *La Préparation au Mariage*. Commission des Conseils Matrimoniaux, Réunion de Düsseldorf 23-25 juin 1960. Paris 1960, 11 σ.
- Un seul amour. Paroles de Dieu pour la célébration du mariage, *Fêtes et Saisons* (album). Paris (Éd. du Cerf) 1967, 32 σ.
- Van GUTSEM Albéric, *Que sont... les fiançailles? Le point de vue des jeunes*. Bruxelles (Éd. Foyer Notre-Dame: Coll. Amour et Famille) 1966, 24 σ.
- VIOLLET Jean (✉.), *Orientations de pastorale familiale*. Paris (Éd. Familiales de France) 1955.

VOGEL Cyrille, «La législation actuelle sur les fiançailles, le mariage et le divorce dans le royaume de Grèce», *Istina* 8 (1961-62) 2: 151-182.

WALGRAFFE P., *L'école du Mariage, ses rôles, ses fonctions, ses résultats. Enquête psycho-sociale sur la motivation des conférenciers à susciter la participation active des fiancés*. Louvain (Mémoire de Licence en Sciences Politiques et Sociales) 1969, 68 σ. + Annexes (πολυγραφημένον).

WALLIS J.H., *Marriage Guidance. A New Introduction*. London (Routledge and Kegan Paul) 1958, 256 σ.

WARNACH Viktor, *Agape. Die Liebe als Grundmotiv der neutestamentlichen Theologie*. Düsseldorf (Patmos-Verlag) 1951, 756 σ. (B).

«Was heisst Vorbereitung auf die Ehe heute?» Eine Diskussion mit Beiträgen von Siegfried KEIL, Rudolf NEUBERT und Christoph WOLFENBERGER-HAESSIG, *Ehe* 6 (1969) 2: 70-75.

WEBER L.M., «Christliche Erziehung zur Ehe», ἐν HPT III: 413-432.

WEIDINGER Karl, *Die Haustafeln. Ein Stück urchristlicher Paränese*. Leipzig (Untersuchungen zum Neuen Testament 14) 1928, 80 σ.

WESTERMARCK Edward, *Histoire du mariage*. Paris (Mercure de France: Études de sociologie sexuelle I-IV, Payot: Bibliothèque scientifique V-VI) 1934-1945, μτφρ. Arnold van Gennep τοῦ *The History of Human Marriage*, London (Macmillan and Co) 5^η 1921 (1891).

WIENER Norbert, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge, Mass. (The MIT Press) 2^η 1961 (1948), 212 σ.

WRAGE Karl Horst, «Über die Gestaltung von Eheseminaren» (Bericht), *Ehe* 1 (1964) 2: 90-94.

WYNN John Charles, *Pastoral Ministry to Families*. Philadelphia (The Westminster Press) 2^η 1961, 214.

——— (ἐκδ.), *Sex, Family and Society in Theological Focus*. New York (Association Press) 1966, 256 σ.

——— (ἐκδ.), *Sexual Ethics and Christian Responsibility*. New York (Association Press) 1970.

——— and James J. HUNT, «Experiment in the Use of a Family Casework Agency As a Training Source for Pastoral Counseling», *Marriage and Family Living* 24 (1962) 4: 381-383.

ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., 'Απαντήσεις εἰς λειτουργικάς ἀπορίας, Α' (1-100). 'Αθῆναι ('Εκδ. τοῦ περιοδικοῦ 'Εκκλησία) 1967, 199 σ.

ΦΥΤΡΑΚΗ Ανδρέου, «Η 'Αποστολική Διακονία τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ελλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1958 καὶ 1959», *'Εκκλησία* 37 (1960): 244-250, 268-272, 293-297, 317-322.

———, «Τὸ ἔργον τῆς 'Αποστολικῆς Διακονίας τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ελλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1960», *'Εκκλησία* 38 (1961): 275-280, 307-311, 327-331.

———, «Ἐπιδιώξεις καὶ ἐπιτεύγματα τῆς 'Αποστολικῆς Διακονίας τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ελλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1961», *'Εκκλησία* 39 (1962): 276-280, 295-300, 317-323.

ΧΑΡΩΝΗ Βασιλείου Δ., *Προσπάθειαι διὰ τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν τῆς οἰκογενεῖας*. 'Αθῆναι ('Ανάτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸν 'Ακτίνες' τεύχη Δεκεμβρίου 1962 : 297-305, 'Ιανουαρίου 1963: 17-23) 1963, 30 σ. (B).

ΧΑΣΤΟΥΠΗ Ἀθανασίου Π., *Πιρκὲ Ἀβὼθ (=Κεφάλαια Πατέρων)*. Θεσσαλονίκη 1961, 99 σ.

—, *Tὸ βιβλίον τοῦ ἄσματος τῶν ἄσμάτων*. Μτφρ. ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου μετὰ κριτικὴν ἀποκατάστασιν. Ἀθῆναι 1970, 25 σ.

ΧΡΗΣΤΟΥΠΗ Παν. Κ., «Θεολογία», δρθρον ἐν ΘΗΕ 6: 252-265.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΑ Πέτρου Δ. (Ἀρχιμ.), *Ο γάμος λιμάνι ἢ νανάγιο*. Ἀθῆναι (Ἐκδ. «Ζωή») 1963, 176 σ.

—, *Ἡ ἀγάπη δεσμός ἵερος ἢ δεσμὰ σιδηρᾶ*. Ἀθῆναι (Ἐκδ. «Ζωή»): Σειρὰ Γάμος καὶ σύγχρονη ζωή) 1970, 224 σ.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Μητροπολίτου Χίου, *Τρομερὰ ἢ εὐθύνη (Γιὰ τοὺς Γονεῖς)*, Ἀθῆναι (Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) 1968 (ἀνατύπωσις) 32 σ.

ZENONI Alfredo, «Contribution à la problématique de la consultation psychologique», *Revue de psychologie et des sciences de l'éducation* 4 (1969) 1: 72-99.

ZHISHMAN Jos., *Das Ehrerecht der orientalischen Kirche*. Wien 1864, 826 σ., μτφρ.

Μελετίου Ἀποστολοπούλου, *Tὸ δίκαιον τοῦ γάμου τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας*, τόμοι A' - B', Ἀθῆναι 1912-1913, 736 + 989 σ.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΑΤΕΡΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ

- Αθηναγόρας 49
 Αποστολική Διαταγή 17-18
 Αστέριος Αμασίας 89
 Βαλσαμών 45
 Βασιλείος δύ Μέγας 45, 69, 112, 142
 Βικέντιος ἐκ Λερίνου 89
 Γρηγόριος δύ Ναζιανζηνός 34, 82, 112
 Γρηγόριος Παλαμᾶς 27
 Δαμασκηνός Ἰωάννης 34
 Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Αποστόλων 45
 Διόγνητον (Πρόδες) Ἐπιστολὴ 49
 Εὐάγγελος Ποντικὸς 41
- Ιγνάτιος Ἀντιοχείας 44, 48, 78
 Κλήμης Ἀλεξανδρεύς 87, 88, 94, 112
 Κλήμης Ρώμης 19, 48, 113, 141
 Κύριλλος Ἱεροσολύμων 76-77
 Μεθόδιος δύ Ολύμπου 48
 Μητροφάνης Κριτόπουλος 19
 Νεῖλος Ἀγκύρας 41
 Συμεὼν Θεσσαλονίκης 90
 Τερπυλλιανός 43, 48, 88
 Χρυσόστομος Ἰωάννης 18, 19, 20, 21,
 25, 36, 38, 45, 46-47, 48, 55, 59,
 72, 76, 87-88, 90, 91, 122
 Ωριγένης 29

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Abrecht 122
 Αγορίδης 27, 104
 Adnès 30
 Αίμιλιανδς (Καλαβρίας) 16,
 23, 76, 84
 Aldous 60
 Αλεβιζόπουλος 79
 Allport 97, 112
 Alsteens 56, 66
 Altaner 41
 Alves-Pereira 31
 Anciaux 67
 Αποστολίδης 87
 Araud 30
 Αστιώτης 66, 74, 115
 Αύγουστινος (Φλωρίνης) 24
- Γερασιμόπουλος 63
 Γεωργακόπουλος 18
 Γεώργιος (Νικαίας) 24
 Caffarel 56, 57, 58, 73, 80
 Cantinat 72
 Cassien Mgr. 48
 Chombart de Lauwe 60
 Clément 53
 Conquet 134, 136, 137
 Couffignal 114
 Couturier 81
 Crespy 30, 41
 Crouzel 31
 Δαμασκηνός (Ναυπακτίας)
 85
- Baltensweiler 30
 Bardis 60
 Barot 16
 Barrau 90
 Βασιλείου 32, 72
 Beraudy 40
 Bessay 121
 Bitter 64
 Blieweis 80
 Blomme 67
 Böckle 21, 41
 Bori 47
 Bovet 72, 86
 Broudéhoux 31
- Doms 30
 Dorsch 97
 Druet 40
 Dufoyer 81
 Dujardier 77
 Dunstan 30
 Duss-von Werdt 60
 Duyckaerts 87
 "Ελιοτ 125
 "Εξαρχος 131
 Evdokimov 20, 27, 29, 30,
 31, 32, 34, 35, 36, 37,
 40, 44, 45, 46, 47, 48,
 83, 86, 89, 90, 131
 Εύθυμιος (Ἀχελέου) 47
- Dauvillier 20, 45
 De Bie 32
 De Clercq 20, 45
 De Lestapis 90
 De Locht 40, 81
 Delooz 114, 116
 De Vaumas 93
 Δημητρᾶς 15
 Δημητρόπουλος 17, 20, 49
 Δημόπουλος 47, 68
 Dicks 81
 Διονύσιος (Κοζάνης) 46
 Dolderer 80
 Dombois 36
- Faureau 90
 Fiévet 81
 Fischer-Wollpert 80
 Flacelière 31
 Fraisse 102
 Ζαννῆς 44
 Ζευκιλῆς 134
 Ζηζιούλας 44, 45, 47, 79
 Ζήσης 19, 31, 45, 86
- Gaudemet 17
 Gerest 49
 Gy 40

- Godefroy 31
 Godin 79
 Gogol 132
 Goode 102
 Grégoire J. 67
 Grégoire L. 56, 81
 Guchteneere 81
 Guillard 81
 Häring 40, 76
 Hanssens 135
 Harnik 58
 Harsch 60, 64
 Hatt 102
 Heidegger 34
 Heiler 39
 Henry 71
 Henryon 32, 57
 Heylen 40
 Hill 60
 Hudson 81
 Hunziker 61
 Hustinx 118
 Θεοδώρου 37, 53, 57, 77,
 80, 82, 119
 Ἰονέσκο 118
 Ἰουστινιανὸς 50
 Isambert 118
 Ἰωαννίδης 104
 Jákli 126, 133, 136, 137
 Jeannière 32
 Jenny 71
 Joly 22
 Jourel 39
 Καλογήρου 34
 Καπετανάκης 57
 Καρμίρης 16, 19, 34, 38,
 39, 42, 86, 87, 88
 Καψάνης 21, 33, 34, 73
 Keil 65
 Kelly 119
 Kerns 30
 Kinget 97, 100, 106, 107,
 108, 109, 112, 124
 Κορναράκης 33, 73, 92,
 101, 121
 Κοτσώνης, Ἱερόνυμος 15,
 18, 19, 23, 80
 Κουκουλές 18
 Krems 30
 Kriekemans 75
 Lacroix 90
 Ladomerzky 31
 Lafon 97, 106, 121
 Lambrechts 32, 57
 Lanos 32, 56, 67, 132
 Laplanche 107
 Laurentin 77
 Lenhardt 97
 Leplae 57
 Δέων Γ' 50
 Δέων ΣΤ' 50
 Δεωνίδας (Θεσσαλονίκης)
 24
 Lossky 20, 48
 Mackie 84
 Maertens 40
 Maldiney 106
 Μαντζαρίδης 27
 Marcotte 67
 Μαρκαντώνης 102-103
 Martin 106
 Μαστρογιαννόπουλος 73
 McHugh 30
 Meili 112
 Merlaud 81
 Meyendorff 28, 45, 46
 Milasch 20, 77
 Moulard 18, 31
 Μουρατίδης 20, 21, 33, 34,
 35, 36, 48, 49, 50, 51,
 78, 79, 87, 90, 99, 101,
 103, 109, 110, 111,
 113, 120, 131, 136
 Μουστάκης 104
 Μπρατσιώτης N., Bratsiotis 32, 44, 85, 86
 Μπρατσιώτης II. 104
 Mucciheli 96, 136, 137, 141
 Mumm 30
 Murchison 97
 Μυτιληναῖος 47
 Μωραΐτης 49, 51
 Νησιώτης, Nissiotis 28, 35,
 48, 84, 89, 91, 122
 Νικόλαος Α' 50
 Nitschke 81
 Ott 41
 Pagès 106
 Παναγιωτάκος 20
 Παπαπέτρου 27
 Peterson 131
 Pontalis 107
 Ποτλῆς 45
 Pourchet 90
 Presvelou, Πρεσβέλου 60,
 61, 63, 64, 68
 Puyo 81
 Quéré-Jaulmes 31
 Raes 39, 51
 Rahner 39
 Ράλης 45
 Ranke-Heinemann 28
 Ritter 18, 19, 42, 44, 49,
 50, 51, 77
 Rogers 97, 100, 106, 107,
 108, 109, 112, 124
 Roguet 28, 29, 31, 37, 39
 Rondet 29, 30
 Rops 44
 Rousseau 39, 51
 Ruthe 60, 64
 Rutledge 131
 Saint-Arnaud 106
 Schillebeeckx 17, 30, 31,
 37, 49
 Schmekal 93
 Schmemann, Σμέμαν 30,
 46, 78, 86
 Σεφέρης 125
 Σικελιανὸς 87
 Σιώτης 18, 44, 76
 Smet 31
 Σταματάκος 108, 120, 124
 Στάμος 18, 19, 76
 Stewart 81
 Stollberg 81, 96
 Στριφτοῦ-Κριαρᾶ 116
 Struve 55
 Τρεμπέλας 30, 42, 43, 77,
 78, 79, 80, 104
 Van Gustem 56
 Vergote 97, 98, 112
 Viollet 71
 Vogel 20
 Vorgrimmer 39
 Wallis 131
 Walter 80
 Wand 41
 Warnach 104
 Weber 73
 Weidinger 17
 Wenger 76
 West 84
 Wiener 114
 Φουντούλης 45
 Φυτράκης 22, 23
 Χαρώνης 37
 Χρήστου 27
 Zhishman 20, 50, 51, 77,
 81

ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

- Αγάπη 57, 58, 59, 91, 108, 115
διάθεσις 101, 102, 103
έκδηλώσεις 67
όρισμός «έμπειρικός-ένεργητικός» 102 κ.έ.
ύμνος 105
- Αγιότης 87-88
Αγνότης 19
Αίσθημα διασφαλείας 123 κ.έ.
Αμφίδρομος έπικοινωνία (feedback) 117
Ανθρωπολογία τῶν φύλων 32, 33
Ανθρωπολογικαὶ ἐπιστῆμαι 31 κ.έ.
Αποστολικότης 90
Αρραβώνες παρατεταμένοι 67
Ασκησις 98
- Γαμήλιοι εύλογοι 41
Γαμήλιοι προσφωνήσεις 80, 81
Γάμος (βλ. ἐπίσης Οἰκογένεια)
ἀγαμία 68
Ἄγγλικανική Ἐκκλησία 30
Ἄγια Γραφὴ 31
Ἄγια Τριάς 28, 47, 48, 86, 88
διαβολή 67
δινθρωπολογικαὶ ἐπιστῆμαι 31 κ.έ.
διαστάσεις 53 κ.έ., 82 κ.έ.
δίκαιον 19-20
ἐκκλησιολογικός χαρακτήρ 44, 46 κ.έ.,
52-53
ἐκλογή συζύγου 18, 20, 62, 67
ἔνωσις Χριστοῦ-Ἐκκλησίας 44, 52
ἐπαγγελματική ζωὴ 72
ἐπίσκοπος 17, 44, 49, 78, 90
ἐφημέριος 40, 78, 80-82
Θεῖα εὐχαριστία 43 κ.έ.
Θεολογία 21, 27 κ.έ., 51 κ.έ.
Θρησκευτική ζωὴ 68
ἱερολογία 37 κ.έ., 51 κ.έ., 82 κ.έ.
κατήχησις 76 κ.έ.
Κοπτική Ἐκκλησία 45
μυστήριον ἀγάπης 19, 45, 74
Ορθόδοξος Ἐκκλησία 30
Πατέρες 31
Ποιμαντική 21, 55
Πολιτεία 49 κ.έ.
Προετοιμασία (βλ. ἐπίσης Ποιμαντική)
Ομάς 65-66, 71 κ.έ., 74. γονεῖς 18, 119. μέθοδος 100, 120-121,
126 κ.έ., 134 κ.έ. ὀργάνωσις 78
κ.έ. πρόγραμμα 95, 126 κ.έ. σκοποί 85-92.
Προτεσταντική Ἐκκλησία 30, 41
Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία 30, 39 κ.έ.
σύγχρονος δομή 59 κ.έ.
- Γυνὴ^{κοινωνική προώθησις} 62
ρόλοι 62
- Contestation 119
- Définition opérationnelle 102
Δεῖκται 102, 104
Δημογραφική πολιτική 15
Διαζύγιον 63
Διάκρισις 64, 73
Διάλογος 61, 66, 121 κ.έ.
Δυναμική διάδοση 96, 136
- École des parents 18
Ἐκκλησία
κατ' οἶκον 17, 47
μικρὰ 17, 45, 46, 47, 48, 71
Ἐλευθερία 109, 123
Empathie 106
Ἐνεργός μέθοδος (méthode active) 100,
120 κ.έ., 126, 133 κ.έ.
Ἐνότης 86-87
Ἐπικοινωνία 114, 117, 118
Ἐργασία διάδοση 95
Ἐύθύη, ὑπευθυνότης 109, 123
Ἐύτυχία 58, 59
- Family Life Education 18, 22, 74
- Ζεῦγος 58, 61
- Hauftafeln 17
Household codes 17
Human relations 105-106
- Θεραπεύειν 106
Θεωρία τῆς πληροφορίας (théorie de l'
information) 114 κ.έ.
- Καθολικότης 89
Κλιμακες μετρήσεων 102-103
Κώδιξ 115
- Μαθητεία 98, 120 κ.έ.
Μέθοδος ἐρωτήσεων-ἀπαντήσεων 137
Μέθοδος καρτελλῶν 138
Μελάνυμφοι 56-57, 101 κ.έ.
κατηχούμενοι γάμου 77
κύκλοι 133
μοναχική δοκιμή (noviciat monasti-
que) 131-132
ψυχολογία 57 κ.έ.
Μεταβλητή 102

- Méthodes nouvelles 121
 Miroirs du foyer 17
 Μνηστεία 56, 57, 65 κ.έ.
- Οικογένεια (βλ. ἐπίσης Γάμος)
 κυρίσις 61
 μεγάλη (grande famille) 61
 οικογενειακή πολιτική 15
 οικονομικά 62, 63, 66, 130
 πατριαρχική 62
 Ποιμαντική 16 κ.έ., 71. Ἐκκλησία τῆς
 Ἑλλάδος 16, 22-24. Παγκόσμιον
 Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν 16, 22.
 Προτεσταντική Ἐκκλησία 16. Ρω-
 μαιοκαθολική Ἐκκλησία 16, 22, 40
 πυρηνική (nucléaire) 62
 σύγχρονος (μεταβαλλομένη) 60, 73.
 χαρακτηριστική 61 κ.έ.
 συζυγική (famille conjugale) 60, 62
 χριστιανική 47
- Παράδειγμα 123
 Περισυλλογή 131
 Ποιμαντική
 ἀνθρωπολογικαὶ ἐπιστήμαι 33
 Ἰατρική 33
 Κοινωνιολογία 33
 Ψυχολογία 33
 Ποιμαντική 'Ομάς Προετοιμασίας Γάμου
 79-80, 82, 93 κ.έ.
 ἀποστολή 99
 μέλη 84, 94-95, 110-111
 προσόντα 96 κ.έ.
 ρόλοι (λειτουργίαι) 113 κ.έ., 119 κ.έ.
 στάσις 97 κ.έ., 111-113. ἀντικείμενα
 98 κ.έ.
- Πρόσληψις 36
 Προσωπικαὶ συνεντεύξεις 131
- Ρόλοι (βλ. ἐπίσης Ποιμαντική 'Ομάς)
 ἀνδρικοί, γυναικεῖοι 62
- Σεξουαλική ἀγωγὴ (sex education) 74
 Στάσις 97 κ.έ.
 ἀνοχής, 107
 κατανόησεως 106
 παραδοχῆς 107
 ποιμαντική 21
 σεβασμοῦ 107
 ὑποδοχῆς 107
- Σύζυγοι
 διαπροσωπικαὶ σχέσεις 53, 62
 Συγγενεῖς (parenté) 61
 Συζήτησις ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ 138-139
 Συζήτησις ἐν κύκλῳ 138
 Συζήτησις 66, 138
 Συνάντησις μετὰ συζητήσεως 134 κ.έ.
 Συνεργία 34, 120
 Συντροφικότης 61, 66
 Σωτήρια 53, 71, 120
 Σωφροσύνη 19
- Ταύτισις (identification) 106
 Τέκνα 53-54, 62
- Τύλιξ ἀγαθὰ 54
- Φῦλον 74-75
- Χρόνος 127
 ἐλεύθερος 62
 λειτουργικός 53

ΠΙΝΑΞ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ
ΓΑΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΝ

- 'Αποστολική Διακονία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 22-24, 79, 130
Bund der Deutschen Katholischen Jugend (BDKJ), ἐδρα Düsseldorf 126
Γραφεῖον Ποιμαντικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν 16, 23
Cana 133
Catholic Marriage Advisory Council (CMAC), ἐδρα London 22
Centre d'Éducation à la Famille et à l'Amour (CEFA), πρώην Centre National de Pastorale Familiale (CNPF), ἐδρα Bruxelles 22, 74, 110
Centre de Préparation au Mariage (CPM), ἐδρα Paris 129, 130
Commission de Pastorale Familiale de Bruxelles 75
Commission de Préparation au Mariage τῆς Secrétariat National de Pastorale Familiale, ἐδρα Paris 22
Commission Épiscopale de la Famille τῆς Γαλλικῆς Καθολικῆς Ἱεραρχίας, ἐδρα Paris 16
Commission Famille τῆς Conférence des Organisations Internationales Catholiques 16, 22
Commission Pontificale pour l'Étude de la Population, de la Natalité et de la Famille 16
Commission Vie de la Famille τῆς Congrégation Conseil des Laïcs, ἐδρα Rome 16, 22
Département pour la Coopération entre Hommes et Femmes dans l'Église, la Famille et la Société τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἑκκλησῶν (ΠΣΕ), ἐδρα Genève 16, 22
Diamic 130
Διεθνής "Ενωσις Οἰκογενειακῶν Ὑπαρχιακών (UIOF), ἐδρα Paris 15, 60
'Εθνικόν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν (EKKE), ἐδρα Ἀθῆναι 15
'Ελληνική Ἐταιρεία Δημοσίων Σχέσεων 108
'Επιτροπὴ Γάμου καὶ Οἰκογένεια τοῦ Συνδέσμου Γερμανικῆς Καθολικῆς Νεολαίας, ἐδρα Düsseldorf 126
'Επιτροπὴ Δημογραφικῆς Πολιτικῆς 15
'Επιτροπὴ ἐπὶ τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος 23
Équipe Diocésaine de Préparation au Mariage (Paris) 129
Evangelisches Zentralinstitut für Familienberatung, ἐδρα Berlin 16
Groupe d' études sexologiques et familiales τῶν Facultés Catholiques de Lille 130
International Scientific Commission on the Family (ICOFA), προσωρινὴ ἐδρα Louvain 60
Institut für Ehe- und Familienwissenschaft Zürich 126
Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC) 22
Katholisches Zentralinstitut für Ehe- und Familienfragen, ἐδρα Köln 16
Κέντρον Συμπαραστάσεως Οἰκογενείας (ΚΣΟ) τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν 22, 23, 47
National Council on Family Relations (NCFR), ἐδρα Minnesota 74
Novalis, πρώην Le Centre Catholique, ἐδρα Ottawa 128, 130
Pre-cana 133
Service de Préparation au Mariage de Montréal 22
Secrétariat National de Pastorale Familiale, ἐδρα Paris 16, 22
Συμβουλευτικὸν Κέντρον διὰ Μελλονύμφους καὶ Ἐγγάμους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ἐύγονικῆς 16
Union Internationale des Organismes Familiaux (UIOF), ἐδρα Paris 15, 60

Έκτυπωσις: Τυπογραφεῖον ΠΑΤΡΙΣ Α. Ε. — Σεπτέμβριος 1971

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο συγγραφεύς τοῦ παρόντος ἔργου (γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τὸ 1937) είναι βοηθός ἐπὶ θεμάτων δρθιδόξου ἡθικῆς τῆς οἰκογενείας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Louvain (Βέλγιον). Πτυχιοῦχος τῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1959) κατέχει ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 1967 τὸ πτυχίον τῶν Sciences Familiales et Sexologiques καὶ ἀπὸ τοῦ 1970 τὸ πτυχίον τῆς Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Louvain. Ἡδη ἀπὸ τοῦ 1961 εἰδικεύθη εἰς τὴν Πρακτικὴν Θεολογίαν, ιδίᾳ δὲ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν τοῦ Γάμου καὶ τῆς Οἰκογενείας (Πανεπιστήμια Erlangen, Louvain, Bochum). Κατὰ τὰ ἔτη 1963 καὶ 1964 εἰργάσθη ὡς Κοινωνικὸς Λειτουργὸς τῶν ἑλλήνων ἐργατῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Aachen (Γερμανία). Τὸ 1966-67 διετέλεσεν ἐπιστημονικὸς βοηθός παρὰ τῷ Ökumenisches Institut τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Bochum. Συνειργάσθη μετά τοῦ Συμβουλευτικοῦ Κέντρου διὰ Μελλονύμφους καὶ Ἐγγάμους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Εὐγονικῆς. Ἐχει λάβει μέρος εἰς διάφορα συνέδρια ἐπὶ προβλημάτων Ποιμαντικῆς καὶ Συμβουλευτικῆς τοῦ Γάμου καὶ τῆς Οἰκογενείας ἐν Γερμανίᾳ, Βελγίῳ καὶ Ἐλβετίᾳ. Εἶναι μέλος τοῦ ἀμερικανικοῦ National Council on Family Relations καὶ ἔκτακτος ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Ἑθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν (EKKE).